

CIVILPROCESA AKTUĀLIE JAUTĀJUMI

**2007.gada
zinātniskās konferences
materiālu krājums**

TIESU NAMU AĢENTŪRA

2008

Civilprocesa aktuālie jautājumi. 2007.gada zinātniskās konferences materiālu krājums. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 265 lpp.

Šajā krājumā publicēti referāti, kas nolasīti Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas 2007.gada 19.septembrī rīkotajā zinātniskajā konferencē par civilprocesa aktuāliem jautājumiem. Referāti ievietoti konferences programmā paredzētajā secībā.

Izdevējs

Baldones ielā 1, Rīga, LV-1007
tālr. 7804733

TIESU NAMU AĢENTŪRA

Tiražētājs

A/S "Poligrāfists", K.Valdemāra ielā 6

© Referātu autori, 2007

© Tiesu namu aģentūra, 2008

ISBN 978-9984-790-37-4

Satura rādītājs

Grāmatā lietotie saīsinājumi	6
------------------------------------	---

Tiesneša objektivitāte un neitralitāte – sacīkstes principa realizācija: angloamerikāņu un kontinentālā iztiesāšanas modeļa salīdzinājums (<i>M.Paļčikovska</i>)	7
---	---

1. Tiesneša objektivitāte un neitralitāte – vispārīgs princips, ētikas norma, taustāmi tiesībprocesuāli noteikumi?	7
2. Tiesneša objektivitāte un neitralitāte klasiskā nozīmē	9
3. Tiesneša objektivitāte un neitralitāte plašākā nozīmē	15
4. Tiesas objektivitāte un neitralitāte – angloamerikāņu un kontinentālais tiesas spriešanas modelis	22
5. Tiesneša objektivitāte un neitralitāte – attīstības tendences	25
Izmantotie avoti	28

Aktualitātes Civilprocesa likumā intelektuālā īpašuma tiesību jomā (<i>I.Viļuma</i>)	32
---	----

Ievads	32
1. Grozījumi likumos saistībā ar direktīvu 2004/48/EK	35
2. Būtiskākās novitātes	38
3. Pagaidu aizsardzības līdzekļi	48
4. Tiesības uz informāciju	53
5. Tiesas spriedums	55
Nobeigums	57
Izmantotie avoti	58

Apelācijas instances tiesas sprieduma likumīgais spēks un tā pārsūdzēšana kasācijas kārtībā (<i>G.Zemrībo</i>)	62
---	----

Izmantotie avoti	71
------------------------	----

Senāta loma civilprocesā un izskatot prasības par nemantisko kaitējumu (<i>A.Bitāns</i>)	73
Ievads.....	73
1. Esošā tiesu prakse	74
2. Senāta loma civillietas izspriešanā.....	77
3. Senāta loma Civillikuma 5.panta piemērošanas pareizuma pārbaudē.....	84
4. Procesuālās problēmas	94
Kopsavilkums.....	99
Izmantotie avoti	100
 Tiesas paziņojumi un izsaukumi, tiesas dokumentu izsūtīšana (<i>D.Ose</i>)	107
Izmantotie avoti	119
 Prasības pieteikuma iesniegšanas procesuālā kārtība un ar to saistītie aktuālie jautājumi (<i>A.Sniedzītis</i>)	121
Izmantotie avoti	133
 Notariālā akta kā autentiska dokumenta pierādījums un izpildes spēks (<i>I.Metuzāle</i>)	135
1. Notariāta institūcijas preventīvais raksturs.....	135
2. Notariālais akts. Īpatnības, kas to padara atšķirīgu no citiem dokumentiem.....	137
3. Notariālā akta pierādījuma un izpildes spēks. Notariālais akts Latvijas civilprocesā	143
Secinājumi un ierosinājumi.....	152
Izmantotie avoti	155

Šķīrējtiesu regulējums Latvijā: atsevišķi problēmjautājumi <i>(G.Žukova)</i>	157
Ievads.....	157
1. Šķīrējtiesu vieta Latvijas tiesu sistēmā	159
2. Spēkā esošais regulējums un atsevišķi problēmjautājumi	161
Nobeigums	177
Izmantotie avoti	180
Valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība Latvijā no Eiropas Savienības civilprocesa viedokļa <i>(B.Rudevska)</i>	185
Ievads.....	185
1. Eiropas Savienības politika juridiskās palīdzības jomā civillietās	188
2. Direktīvas Nr.2003/8 piemērojamība.....	192
3. Direktīvā Nr.2003/8 dalībvalstīm izvirzītās prasības.....	204
1.pielikums. Nacionālā juridiskās palīdzības sistēma civillietās Latvijā (t.sk. pārrobežu lietās).....	230
2.pielikums. Citēto ES tiesību aktu tulkojumu salīdzinošā tabula	231
Izmantotie avoti	243
Intelektuālā īpašuma aizsardzība un civilprocess <i>(M.Krūmiņš)</i>	249
Ievads.....	249
1. Pašreizējās situācijas raksturojums	249
2. Intelektuālā īpašuma praktiskā aizsardzība Civilprocesa likumā	255
3. Latvijas situācijas īpatnība.....	259
4. Objektīvā patiesība intelektuālā īpašuma lietās	261
Nobeigums	262
Izmantotie avoti	263

TIESU NAMU AĢENTŪRA

TNA izdod:

- juridisko mācību un izglītojošo literatūru (mācību palīglīdzekļus);
- tiesu prakses un judikatūras apkopojumus;
- normatīvo tiesību aktu izdevumus, kā arī normatīvo tiesību aktu komentārus un sistematizētus krājumus.

TNA sniedz izdevniecības pakalpojumus:

- teksta korektūru;
- grāmatas maketa parauga izveidošanu un maketa sagatavošanu;
- grāmatas vāka maketa sagatavošanu;
- grāmatas tipogrāfiskās iespiešanas nodrošināšanu.

TNA pārdod savu un citu izdevēju juridisko literatūru TNA tirdzniecības vietās:

- Tiesu namu aģentūras e-grāmatnīcā: <https://tnagramatas.tna.lv>;
- Juridiskās literatūras kioskā – Rīgā, Brīvības bulvārī 34, tālr. 67284531;
- Tiesu namu aģentūras birojā – Rīgā, Baldones ielā 1B, tālr. 67804758, 678047542.

TNA nodrošina iespēju iegādāties savus izdevumus arī:

- nododot realizācijai citiem komersantiem (grāmatu tirgotājiem);
- organizējot juridiskās literatūras izbraukuma tirdzniecību dažādos juristu pasākumos, kā arī juridiskajās mācību iestādēs: izbraukuma tirdzniecības pieteikšana pa tālr. 67804742 un 67804758 vai pa e-pastu: gramatas@tna.lv

TIESU NAMU AĢENTŪRA

TNA GRĀMATA

Grāmatā lietotie saīsinājumi:

ANO	– Apvienoto Nāciju Organizācija
APL	– Administratīvā procesa likums
ASV	– Amerikas Savienotās Valstis
AT	– Augstākā tiesa
CL	– Civillikums
CPL	– Civilprocesa likums
ECR	– <i>European Court reports</i>
EEK (EEC)	– Eiropas Ekonomikas kopiena (<i>European Economic Community</i>)
EKT	– Eiropas Kopienų tiesa
ES	– Eiropas Savienība
ibid.	– turpat (lat. val. <i>ibidem</i>)
Krājums	– Eiropas Kopienų tiesas un Pirmās instances tiesas judikatūras krājums (latviešu valodā no 2004.gada 1.maija)
lat.	– latīņu valodā
LPSR	– Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika
LR	– Latvijas Republika
Latvijas Vēstnesis	– laikraksts "Latvijas Vēstnesis"; Latvijas Republikas oficiālais laikraksts
MK	– Ministru kabinets
OV; OJ	– Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis (latviešu valodā no 2005.gada) (<i>Official Journal of the European Union</i>)
OV L	– OV sērija "likumdošana" (no 1968.gada)
p.	– lappuse (angļu val. <i>page</i> , franču val. <i>page</i>)
p.	– pants
p.i.	– pienākumu izpildītājs
S.	– lappuse (vācu val. <i>Seite</i>)
SIA	– sabiedrība ar ierobežotu atbildību
UNCITRAL	– ANO Starptautisko tirdzniecības tiesību komisija (<i>United Nations Commission on International Trade Law</i>)
Ziņotājs	– Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs

Dr.iur. Maija Paļčikovska
Ph.D., University of Southern Denmark

Tiesneša objektivitāte un neitralitāte – sacīkstes principa realizācija: angloamerikāņu un kontinentālā iztiesāšanas modeļa salīdzinājums¹

1. Tiesneša objektivitāte un neitralitāte – vispārīgs princips, ētikas norma, taustāmi tiesībprocesuāli noteikumi?

Atšķirībā no tiesneša un tiesu varas neatkarības, kas ir nostiprināta gan Satversmē,² gan likumā "Par tiesu varu",³ tiesneša objektivitātei un neitralitātei, kas, kaut arī ir cieši saistīta ar tiesneša neatkarību, tomēr ir atšķirīgs jēdziens, līdz šim ir pievērsta mazāka uzmanība. Tiesneša objektivitātes un neitralitātes institūts nav sevišķi izpētīts arī Latvijas zinātniskajā literatūrā. Vēl vairāk, tiesneša objektivitāte un neitralitāte bieži tiek uztverta kā abstrakts, vispārīgs jēdziens vai ētikas norma. Tiesneša objektivitāte un neitralitāte tiešām ir arī vispārīgs princips⁴ un

¹ Pirmpublicācija: Jurista Vārds, 2007, Nr.48.

² Latvijas Republikas Satversmes 83.pants: "Tiesneši ir neatkarīgi un vienīgi likumam padoti" // Ziņotājs, 1994, Nr.6.

³ Likuma "Par tiesu varu" 1.pants: "Latvijas Republikā līdzās likumdošanas un izpildu varai pastāv neatkarīga tiesu vara. Tiesnesis ir neatkarīgs un pakļauts tikai likumam" // Ziņotājs, 1993, Nr.1 (grozījumi: Latvijas Vēstnesis, 1994. 18.jūn., Nr.72; Ziņotājs, 2002, Nr.23; 2002 Nr.23); 2.nodaļas "Tiesu neatkarības principi un garantijas" 10.pants: "Spriežot tiesu, tiesneši un tiesas piesēdētāji ir neatkarīgi un pakļauti tikai likumam. Tiesu neatkarību garantē valsts" // Ziņotājs, 1993, Nr.1 (grozījumi: Ziņotājs, 1997, Nr.5).

⁴ Sk. likuma "Par tiesu varu" 3.pantu: "Katrai personai ir garantētas tiesības, lai uz pilnīgas līdztiesības pamata, atklāti izskatot lietu neatkarīgā un objektīvā tiesā, tiktu noteiktas šīs personas tiesības un pienākumi vai pret to vērstās apsūdzības pamatotība, ievērojot visas taisnīguma prasības" // Ziņotājs, 1993, Nr.1.

ētikas prasība,⁵ tomēr jāpievērš uzmanība tam, ka šim jēdzienam ir arī taustāma tiesībprocesuāla izpratne. Citiem vārdiem sakot, tiesneša objektivitāte un neitralitāte ir ne tikai dažas interešu konflikta novēršanas normas, piemēram, tādas kā finansiālās ieinteresētības vai radniecības saišu neesība un aizliegums atkārtoti piedalīties tās pašas lietas izskatīšanā, bet tā tiek nodrošināta ar iztiesāšanas procesa noteikumu starpniecību un tā uzbūvi kā tādu. Šādā veidā realizējas sasaiste starp tiesneša objektivitāti un neitralitāti kā vispārīgo principu un ētikas normu, un civilprocesa normām, to sistēmu un interpretāciju. Izpratnes trūkums par šādas taustāmas sasaistes esību, tās būtību un mērķi ir viens no galvenajiem faktoriem, kas rada daudzus jautājumus un šaubas attiecībā uz tiesneša rīcību, civilprocesa normu piemērošanu un to izpratni, tostarp konkrēta tiesiskā regulējuma neesības gadījumos. Šajā sakarā jānorāda, ka izpratne par tiesneša objektivitāti un neitralitāti un to sasaisti ar civilprocesa normu konkrētu piemērošanu un iztiesāšanas procesa struktūru būtu jāveicina jau augstskolā, ieaudzīnot topošajiem juristiem dziļāku izpratni par tiesas spriešanas procesa būtību, tajā esošajām likumsakarībām un sistēmu un tādējādi mazinot plaisu starp teoriju un praksi.

Sasaiste starp tiesneša objektivitātes un neitralitātes izpratni un tiesas spriešanas procesa uzbūvi un darbību vistiešāk izpaužas sacīkstes principa izpratnē un piemērošanā. Visspilgtāk šīs sasaistes esību var parādīt, sniedzot ieskatu par divu fundamentālu tiesas spriešanas modeļu – angloamerikāņu un kontinentālo iztiesāšanas procesu pamatiem un atšķirībām tiesneša objektivitātes un neitralitātes izpratnē šajās sistēmās.

⁵ Sk. Latvijas tiesnešu ētikas kodeksa (pieņemts Latvijas Republikas tiesnešu konferencē 1995.gada 20.aprīlī) 2., 3., 4.kanonu:
<http://www.politika.lv/index.php?id=4617>.

2. Tiesneša objektivitāte un neitralitāte klasiskā nozīmē

Analizējot tiesneša objektivitātes un neitralitātes izpratnes atšķirības angloamerikāņu un kontinentālajā tiesas spriešanas modeļī, jānorāda, ka par tiesneša objektivitāti un neitralitāti abās sistēmās var runāt klasiskā izpratnē un paplašinātā izpratnē. Klasiskajā izpratnē tiesneša objektivitāte un neitralitāte galvenokārt tiek saprasta kā dažāda veida interešu konflikta neesība, tostarp finansiālas ieinteresētības vai kādas citas ieinteresētības neesība lietas iznākumā, tiesneša pašatstatīšanās vai noraidīšana no konkrētas lietas iztiesāšanas, pastāvot radniecības vai svainības saitēm ar kādu no lietas dalībniekiem vai pārstāvjiem. Šādus tiesneša objektivitātes un neitralitātes nodrošināšanas noteikumus paredz gan Amerikas Savienoto Valstu kodeksa 28.sadaļas 21.nodaļas 455.pants⁶ un Amerikas Savienoto Valstu tiesnešu uzvedības kodeksa

⁶ Sk. ASV kodeksa 28.sadaļas 21.nodaļas 455.pantu: (4) (b) *Viņam (tiesnesim – aut. piebilde) arī jāatstata sevi sekojošos apstākļos: (1) Ja viņš ir personīgi subjektīvs vai aizspriedumains attiecībā uz kādu no lietas dalībniekiem vai viņam ir personīgi zināmi kādi fakti, kuri var kalpot kā pierādījumi lietā. (2) Ja viņš iepriekš savā privātajā praksē bija jurists izskatāmajā lietā vai jurists, ar kuru viņš iepriekš praktizējis kopā, bija jurists izskatāmajā lietā viņu kopīgas praktizēšanas laikā, vai tiesnesis vai minētais jurists bija materiālais liecinieks šajā lietā; (3) Ja viņš ir strādājis valsts pārvaldē un šajā kompetencē piedalījies lietā kā juriskonsults, padomnieks vai materiālais liecinieks vai izteicis viedokli par lietas būtību. (4) Viņam ir zināms, ka viņam personīgi vai kā pārstāvim, vai viņa laulātajam vai nepilngadīgajam bērnam, kas dzīvo kopā ar viņu vienā saimniecībā, ir finansiāla interese izskatāmās lietas priekšmetā vai lietas dalībniekā, vai kāda cita interese, kuru var ievērojami ietekmēt procesa iznākums; (5) Viņš vai viņa laulātais, vai persona, kas līdz trešajai pakāpei ir radniecības attiecībās ar vienu no viņiem, vai šīs personas laulātais: (i) ir lietas dalībnieks, lietas dalībnieka amatpersona, direktors vai pilnvarnieks; (ii) ir jurists šajā procesā; (iii) tiesnesim ir zināms, ka minētajai personai ir interese, kura var tikt ievērojami ietekmēta ar lietas iznākumu; (iv) cik tiesnesim ir zināms, minētā persona var būt materiāls liecinieks lietā (tulk. no angļu val.), The United States Code: <http://uscode.house.gov/> (aplūkots 22.10.2007.).*

3.kanons,⁷ gan Latvijas Civilprocesa likuma 19.panta⁸ pirmās daļas 2. un 4.punkts un Latvijas tiesnešu ētikas kodeksa 3.kanons.⁹ Pie klasiskās tiesneša objektivitātes un neitralitātes izpratnes abās sistēmās pieskaitāms arī aizliegums tiesnesim piedalīties lietas iztiesāšanā, ja

⁷ Sk. ASV tiesnešu uzvedības kodeksa 3.kanonu: *C. Tiesneša atstatīšana. (1) Tiesnesis atstāta sevi no tiesvedības procesa, kurā viņa objektivitāte un neitralitāte var būt pamatoti apšaubīta, ieskaitot, bet neaprobežojoties ar šādiem gadījumiem: c) Viņam ir zināms, ka viņam personīgi vai kā pārstāvim, viņa laulātajam vai nepilngadīgajam bērnam, kas dzīvo kopā ar viņu vienā saimniecībā, ir finansiāla interese izskatāmās lietas priekšmetā vai lietas dalībniekā, vai kāda cita interese, kuru var ievērojami ietekmēt tiesvedības iznākums; d) (5) Viņš vai viņa laulātais, vai persona, kas līdz trešajai pakāpei ir radniecības attiecībās ar vienu no viņiem, vai šīs personas laulātais: (i) ir lietas dalībnieks, lietas dalībnieka amatpersona, direktors vai pilnvarnieks; (ii) ir jurists šajā procesā; (iii) tiesnesim ir zināms, ka minētajai personai ir interese, kura var tikt ievērojami ietekmēta ar lietas iznākumu; (iv) cik tiesnesim ir zināms, minētā persona var būt materiālais liecinieks lietā (tulk. no angļu val.), Code of Conduct for United States Judges: <http://www.uscourts.gov/guide/vol2/ch1.html> (aplūkots 22.10.2007.).*

⁸ Civilprocesa likuma 19.panta pirmās daļas 2. un 4.punkts: "(1) Tiesnesis nav tiesīgs piedalīties lietas izskatīšanā, ja viņš: 2) ir radniecības attiecībās līdz trešajai pakāpei vai svainības attiecībās līdz otrajai pakāpei ar kādu no lietas dalībniekiem; 4) ir personīgi tieši vai netieši ieinteresēts lietas iznākumā vai ir citi apstākļi, kas rada pamatotas šaubas par viņa objektivitāti" // Ziņotājs, 1998, Nr.23 (grozījumi: Ziņotājs, 2002, Nr.24).

⁹ Sk. Latvijas tiesnešu ētikas kodeksa 3.kanonu: "tiesnesis atstata sevi no tiesas procesa, kurā viņam personīgi, dzīvesbiedram(-ei) vai citiem radniekiem un ģimenes locekļiem ir ekonomiska interese par izskatāmās lietas būtību vai prāvā iesaistīto pusi": <http://www.politika.lv/index.php?id=4617>.

tiesnesis ir bijis lietā lietas dalībnieks vai liecinieks, t.i., ja viņam personīgi tapa zināmi kādi fakti lietā (bijis kāda notikuma liecinieks).¹⁰

Kopīgs abām sistēmām ir arī tas, ka tiesneša objektivitāte un neitralitāte ir atvērts jēdziens, t.i., tā saturs neaprobežojas ar likumā uzskaitītajiem apstākļiem, kas ir par pamatu tiesneša atstatīšanai vai noraidīšanai, bet izvērtēšanas ceļā var ietvert sevī arī jebkurus citus apstākļus, kas pamatoti noved pie tiesneša objektivitātes un neitralitātes

¹⁰ Sk. ASV kodeksa 28.sadaļas 21.nodaļas 455.pantu: *b) Viņam arī jāatstata sevi sekojošos apstākļos: (1) Ja viņš ir personīgi subjektīvs vai aizspriedumains attiecībā uz kādu no lietas dalībniekiem vai viņam ir personīgi zināmi kādi fakti, kuri var kalpot kā pierādījumi lietā. (2) Ja viņš iepriekš savā privātajā praksē bija jurists izskatāmajā lietā vai jurists, ar kuru viņš iepriekš praktizējis kopā, bija jurists izskatāmajā lietā viņu kopīgas praktizēšanas laikā, vai tiesnesis vai minētais jurists bija materiālais liecinieks šajā lietā; (3) Ja viņš ir strādājis valsts pārvaldē un šajā kompetencē piedalījies lietā kā juriskonsults, padomnieks vai materiālais liecinieks vai izteicis viedokli par lietas būtību (tulk. no angļu val.), The United States Code: <http://uscode.house.gov/> (aplūkots 22.10.2007.), un ASV tiesnešu uzvedības kodeksa 3.kanonu: *C. Tiesneša atstatīšana. 1) Tiesnesis atstata sevi lietā, kurā tiesneša objektivitāte un neitralitāte var tikt pamatoti apšaubīta, ieskaitot, bet neierobežojoties ar sekojošiem gadījumiem: (a) tiesnesim (..) ir personīgi zināmi kādi fakti, kas var kalpot kā pierādījumi lietā. (b) Ja viņš iepriekš savā privātajā praksē bija jurists izskatāmajā lietā vai jurists, ar kuru viņš iepriekš praktizējis kopā, bija jurists izskatāmajā lietā viņu kopīgas praktizēšanas laikā, vai tiesnesis vai minētais jurists bija materiālais liecinieks šajā lietā (tulk. no angļu val.), Code of Conduct for United States Judges: <http://www.uscourts.gov/guide/vol2/ch1.html> (aplūkots 22.10.2007.), kā arī Civilprocesa likuma 19.panta pirmās daļas 1.punktu: "1) Tiesnesis nav tiesīgs piedalīties lietas izskatīšanā, ja viņš: 1) šīs lietas iepriekšējā izskatīšanā ir bijis lietas dalībnieks, liecinieks, eksperts, tulks vai tiesas sēdes sekretārs" // Ziņotājs, 1998, Nr.23 (grozījumi: Ziņotājs, 2002, Nr.24).**

zuduma.¹¹ Sevišķi nozīmīgas šajā sakarā kļūst tiesnešu ētikas normas, kuru viens no centrālajiem jautājumiem tradicionāli ir tiesnešu neatkarības, objektivitātes un prestiža uzturēšana gan faktiski, gan sabiedrības acīs. Tā, piemēram, gandrīz katra ASV tiesnešu ētikas kodeksa norma ir tieši vai netieši vērsta uz tiesnešu neatkarības, objektivitātes un neitralitātes nodrošināšanu un saglabāšanu, tostarp jebkuru aizdomu novēršanu par tiesneša ietekmējamību vai aizspriedumainību.¹² Arī vairums Latvijas tiesnešu ētikas kodeksa

¹¹ Sk. ASV kodeksa 28.sadaļas 21.nodaļas 455.pantu: (a) *Jebkuram Amerikas Savienoto Valstu tiesnesim vai maģistrantūras tiesnesim jāatstata sevi jebkurā tiesvedības procesā, ja viņa objektivitāte pamatoti var tikt apšaubīta* (tulk. no angļu val.), The United States Code: <http://uscode.house.gov/> (aplūkots 22.10.2007.); Civilprocesa likuma 19.panta pirmās daļas 4.punktu: "(1) Tiesnesis nav tiesīgs piedalīties lietas izskatīšanā, ja viņš: 4) ir personīgi tieši vai netieši ieinteresēts lietas iznākumā vai ir citi apstākļi, kas rada pamatotas šaubas par viņa objektivitāti" // Ziņotājs, 1998, Nr.23 (grozījumi: Ziņotājs, 2002, Nr.24).

¹² Sk., piemēram, ASV tiesnešu uzvedības kodeksa 2.kanonu: *Tiesnesis izvairās no nepiemērotas uzvedības vai iespaida par nepiemērotu uzvedību jebkurās darbībās. A. Tiesnesis respektē un ievēro likumu un visos gadījumos darbojas tā, lai veicinātu sabiedrības pārliecību par tiesas integritāti, objektivitāti un neitralitāti. B. Tiesnesis nepieļauj, ka viņa ģimenes, sociālas vai citas attiecības ietekmē tiesneša rīcību vai spriedumu. Tiesnesis neļauj tiesneša amata prestižam ietekmēt viņa vai citu personu intereses; nedz atstāj vai pieļauj, ka citi atstāj iespaidu, ka viņi ir īpašā stāvoklī, lai ietekmētu tiesnesi. Tiesnesis neliecina kā rakstura liecinieks. C. Tiesnesis nedrīkst būt biedrs organizācijās, kuras piekopt aizskarošu diskrimināciju uz rases, dzimuma, reliģijas, vai nacionālās piederības pamata.; 4.kanons: Ārpus tiesneša amata pienāku pildīšanas tiesnesis var nodarboties ar likumu un tiesību sistēmas uzlabošanu, kā arī tiesu sistēmas administrēšanu (...); 5.kanons. Tiesnesis regulē savas ārpus tiesneša pienākumu pildīšanas nodarbošanos tā, lai minimizētu tās konflikta ar tiesneša amata pienākumiem risku (...); 6.kanons. Tiesnesis regulāri sniedz pārskatu par atbildībām, ko tas saņem no ar tiesībām saistītām un ārpus tiesneša amata pienākumu pildīšanas esošām viņa aktivitātēm* (tulk. no angļu val.), Code of Conduct for United States Judges: <http://www.uscourts.gov/guide/vol2/ch1.html> (aplūkots 22.10.2007.).

normu kalpo šim pašam mērķim.¹³ Tomēr, neskatoties uz viegli saskatāmajām līdzībām tiesneša objektivitātes un neitralitātes gan likumiskajā regulējumā, gan ētiskajā tā izpratnē, kur pēdējā, piemērojot to konkrētā gadījumā un izvērtējot konkrētus apstākļus, pārtop likumiskajā izpratnē, piepildot atvērto tiesneša objektivitātes un neitralitātes jēdzienu, jau klasiskajā tiesneša objektivitātes un neitralitātes izpratnē pastāv dažas atšķirības starp angloamerikāņu un kontinentālo iztiesāšanas modeļiem. Šajā sakarībā jānorāda, ka zvērināto tiesas pastāvēšana ASV tiesas procesā ietekmē objektivitātes un neitralitātes izpratni šajā sistēmā, kas izpaužas gan zvērināto kā

¹³ Sk. Latvijas tiesnešu ētikas kodeksa 2.kanonu: "Tiesnesis izvairās no necienīgas rīcības, kā arī no šķietamas šādas rīcības izraisīšanas; tiesnesis darbojas tā, lai veicinātu sabiedrības uzticību tiesas godīgumam un objektivitātei; tiesnesis nedrīkst pieļaut, ka ģimenes, sociālās, politiskās vai citas attiecības varētu ietekmēt tiesneša rīcību tiesas spriešanas laikā"; 3.kanonu: "Tiesnesis pilda tiesu varas uzliktos pienākumus objektīvi un taisnīgi: tiesnešu tiešo pienākumu pildīšana ir primāra, salīdzinājumā ar pārējām tiesneša veiktajām darbībām; tiesnesis, izlemjot lietas nedrīkst ietekmēties no atsevišķu cilvēku interesēm, sabiedrības protestiem vai bailēm no kritikas; līdzīgu attieksmi arī no prāvniekiem, tiesas personāla un citiem cilvēkiem, kas pakļauti tiesneša vadībai un kontrolei; tiesnesis savus uzdevumus pilda ar atbildības sajūtu un bez aizspriedumiem; tiesnesis izvairās no vārdiem un runas, žestiem vai citas darbības, ko varētu uzņemt kā neobjektivitāti vai aizspriedumu izpausmi; tiesnesim jāizvairās no prioritāšu izrādīšanas tiesas procesā"; 4.kanonu: "Tiesnesis organizē savu ārpustiesas darbību tādā veidā, lai tā nenonāktu pretrunā ar tiesneša pienākumiem: tiesnesis veic ārpustiesas darbību tā, lai neradītu pamatu šaubām par tiesneša spēju veikt tiesneša pienākumus objektīvi, neapkaunotu tiesas institūtu un netraucētu tiesnešu pienākumu pareizu pildīšanu; tiesnesim nav jābūt atšķirtam no tās sabiedrības, kurā viņš dzīvo, bet viņš nedrīkst izrādīt neobjektivitāti vai aizspriedumainību pret kādu cilvēku grupu, tautību, dzimumu, reliģiju utt.; tiesnesis nedrīkst iesaistīties finanšu vai saimnieciskos darījumos, ko varētu uztvert kā tiesneša amata ļaunprātīgu izmantošanu, kā arī iesaistīties šādos darījumos ar juristiem, kas varētu piedalīties procesā; tiesnesis drīkst saņemt kompensāciju, kā arī izdevumu atlīdzību par ārpustiesas darbībām, kas ir atļauts šajā kodeksā, ja šādu maksājumu avots nerada sajūtu, ka tas varētu ietekmēt tiesneša tiesvedības pienākumu izpildi vai citādā veidā radīt nepiemērotas uzvedības iespaidu": <http://www.politika.lv/index.php?id=4617>.

sabiedrību reprezentējošā kopuma izvēles metodē un ar to saistītajā tiesas spriešanas idejā,¹⁴ gan īpašajos objektivitātes un neitralitātes saglabāšanas un profilakses noteikumos.¹⁵

Tā sauktajā *voir dire* procedūrā potenciālie zvērinātie tiek iztaujāti gan attiecībā uz viņu iespējamo saistību ar lietas dalībniekiem, gan lietu pašu, gan jebkādām iespējamām viņu attiecībām ar pusēm vai ārpus parastās dzīves pieredzes esošām zināšanām par lietā apspriežamajiem jautājumiem, tostarp īpašajām profesionālajām zināšanām.¹⁶ Ja tiek atklāts, ka kāda no pusēm ir komunicējusi ar zvērināto ārpus tiesas procesa, zvērinātais tiek diskvalificēts. Tradicionāli stingras prasības attiecībā uz zvērināto objektivitātes un neitralitātes standartu tiek skaidrotas ar vairākiem faktoriem, viens no vienkāršākiem ir gan šaubas par zvērināto kā neprofesionālo tiesnešu spējām palikt imūniem pret iespējamo ietekmi, kas var ietvert sevī sarunas ar lietas dalībniekiem, gan atziņa, ka nav pietiekami, ka tiesa ir taisījusi spriedumu, būdama iekšēji objektīva un neitrāla, bet ir nepieciešams, lai sabiedrībai ir arī pārliecība, ka tiesa, taisot spriedumu, ir objektīva un neitrāla.¹⁷ Bez tam jānorāda, ka tiek pievērsta uzmanība ne tikai tiešai ietekmei, ko var radīt komunikācija ar pusēm, bet arī jūtama sabiedriskā viedokļa iespējamai ietekmei, kurš tiek pausts ar masu mediju starpniecību.¹⁸ Izvērtējot

¹⁴ Sk.: Kane M.K. *Civil procedure in a nutshell*. Fifth edition. – Thomson West, 2003, p.193; Yeazell S.C. *Civil Procedure*. Fifth edition. – Gaithersburg, New York: Aspen Law & Business, Aspen Publishers, Inc., 2000, p.718; Crystal N.M. Limitations on zealous representation in an adversarial system // 32 Wake Forest Law Review, 1997, p.709–711.

¹⁵ Sk.: Yeazell S.C. *Civil Procedure*. Fifth edition. – Gaithersburg, New York: Aspen Law & Business, Aspen Publishers, Inc., 2000, p.700, 732; Kane M.K. *Civil procedure in a nutshell*. Fifth edition. – Thomson West, 2003, p.187–189; Crystal N.M. Limitations on zealous representation in an adversarial system // 32 Wake Forest Law Review, 1997, p.689–709.

¹⁶ Turpat.

¹⁷ Sk.: Strier F. *Reconstructing Justice. An Agenda for Trial Reform*. – Westport CT: Quorum books, 1994, p.37.

¹⁸ Sk.: Crystal N.M. Limitations on zealous representation in an adversarial system // 32 Wake Forest Law Review, 1997, p.695–702.

objektivitāti un neitralitāti, papildus tiek ņemti vērā arī iespējamie aizspriedumi, kas balstīti uz piederību noteiktai rasei un dzimumam, kā arī cita veida tieksmes un stereotipi, kuri var radīt aizspriedumus.¹⁹ Šajā sakarā jānorāda, ka līdzīgas prasības attiecībā uz objektivitāti un neitralitāti, ievērojot profesionāliem tiesnešiem raksturīgās īpatnības, tiek izvirzītas arī profesionāliem tiesnešiem.²⁰ Tā ASV tiesnešu uzvedības kodeksa 3.kanons paredz tiesneša pienākumu pilnībā ievērot katra lietas dalībnieka tiesības tikt uzklaustam saskaņā ar likumu un, izņemot gadījumu, kad likums paredz citādi, nedz apsvērt, nedz iniciēt *ex parte* komunikāciju ar lietas dalībnieku par iztiesāšanā esošu lietu vai ar to saistītām procedūrām (ar *ex parte* komunikāciju šeit saprot sazināšanos vai cita veida kontaktus ar vienu no lietas dalībniekiem bez pārējo lietas dalībnieku klātbūtnes un ziņas, ja to neparedz likums).²¹

Tādējādi, abām sistēmām saturot atvērto tiesneša objektivitātes un neitralitātes jēdzienu, jau klasiskajā izpratnē tā tiesiskais piepildījums ar konkrētiem noteikumiem un praksi var nedaudz atšķirties, turklāt ir svarīgi ievērot īpatnības, ko ietver sevī zvērināto korpusa kā tiesas pielietošana ASV tiesas spriešanas procesā.

3. Tiesneša objektivitāte un neitralitāte plašākā nozīmē

Iepriekš īsumā apskatītā tiesneša objektivitātes un neitralitātes jēdziena klasiskā izpratne pamatā ietvēra sevī tiešus iespējamās korupcijas novēršanas noteikumus, piemēram, aizliegums pieņemt lēmumu radniecības

¹⁹ Sk.: Crystal N.M. Limitations on zealous representation in an adversarial system // 32 Wake Forest Law Review, 1997, p.709–711.

²⁰ Sk. kopumā turpat, p.689–711.

²¹ Sk. ASV tiesnešu uzvedības kodeksa 3.kanonu: (4) *Tiesnesis ievēro katras personas, kurai ir tiesiska interese procesā, vai šīs personas jurista pilnīgas tiesības tikt uzklaustam saskaņā ar likumu, un izņemot likumā noteiktos gadījumus, nedz iniciē, nedz apsver ex parte komunikāciju attiecībā uz lietas būtību vai procesuālām darbībām, kas ietekmē lietas būtību izskatāmajā vai izskatīšanai nozīmētajā lietā* (tulk. no angļu val.), Code of Conduct for United States Judges: <http://www.uscourts.gov/guide/vol2/ch1.html> (aplūkots 22.10.2007.).

saišu ar kāda no lietas dalībniekiem ietekmē. Vienlaikus grūtāk izskaidrojami ir tādi tiesneša objektivitātes un neitralitātes jēdziena klasiskās izpratnes elementi kā aizliegums tiesnesim iztiesāt lietu, kurā viņam personīgi tapa zināmi kādi fakti (bijis kāda notikuma liecinieks), ietekmēšanās no masu medijos paustajiem viedokļiem, kā arī zvērināto izvēles un diskvalifikācijas noteikumi, strikti izsekojot iespējamiem tiesnešu kontaktiem ar pusēm vai viņu īpašām zināšanām par lietā apspriežamiem jautājumiem. ASV tiesas spriešanas modelī šie tiesneša objektivitātes un neitralitātes noteikumi primāri tiek pamatoti ar kontradiktorā procesa (angļu val. *adversarial system*) darbības nodrošināšanas priekšnoteikumiem jeb sacīkstes kā tiesas spriešanas metodes un tai pamatā esošās taisnīgas tiesas idejas realizāciju.²² Tieši kontradiktorā procesa jeb sacīkstes darbības un tai pamatā esošās idejas izpratne ir būtiska, runājot par tiesneša objektivitāti un neitralitāti plašākā nozīmē.

Šajā sakarā jāsniedz īss ieskats kontradiktorā procesa un sacīkstes kā strīda risināšanas metodes izpratnē angloamerikāņu tiesību un civilprocesa sistēmā. Vēsturiski kontradiktorā sistēma un tai pamatā esošais sacīkstes princips ir veidojies pakāpeniski.²³ Sākotnēji zvērināto tiesa drīzāk funkcionēja kā izmeklēšanas iestāde, zvērinātajiem pašiem ievācot ziņas no apkārtējiem, kā arī ievērojot noteikumu, ka zvērinātajiem jānāk no apvidus, kurā izcēlies konkrētais strīds, arī tiesneši aktīvi iejaucās zvērināto tiesas spriešanas procesā. Uz sacīksti, mūsdienu izpratnē, balstītais kontradiktorais process ar tam raksturīgo tiesas objektivitātes un neitralitātes izpratni pamatvilcienos bija izveidojies tikai ap 18.gadsimtu, bet attiecībā uz tiesneša lomas raksturu un tiesneša objektivitātes un neitralitātes izpratni vēl vēlāk – ap 19.gadsimtu. Tieši šajos laikos aktīvi veidojās angloamerikāņu procesa

²² Yeazell S.C. *Civil Procedure*. Fifth edition. – Gaithersburg, New York: Aspen Law & Business, Aspen Publishers, Inc., 2000, p.732.

²³ Sk.: Landsman S.A. A brief survey of the development of the adversary system // 44 Ohio State Law Journal, 1983, 713–739; Sward E.E. Values, ideology and the evolution of the adversary system // 64 Indiana Law Journal, 1988/1989, 301–331.

sistēmai raksturīgā sacīkstes izpratne, proti, tiek ierobežotas zvērināto aktivitātes ziņu ievākšanā, tie kļūst pasīvi, vienlaikus stiprinot pušu funkcijas lietas faktisko un tiesisko apstākļu noskaidrošanā un pasniegšanā arvien neatkarīgākai un neitrālākai zvērināto tiesai.²⁴

Nolūkā mazināt manipulēšanas iespējas, ievērojot, ka zvērinātie ir parasti cilvēki, kam nav pieredzes tiesu procesā un juridiskajās niansēs, tiek veidoti kontradiktorajai sistēmai raksturīgie pierādīšanas un pierādījumu noraidīšanas noteikumi, kā arī tiek ierobežota tiesneša aktivitāte un līdz ar to viņa iespējas ietekmēt zvērinātos.²⁵ Liberālo ideju iedvesmota pasīvas un neatkarīgas zvērināto tiesas stiprināšana, no vienas puses, un aktīva pušu loma lietas faktisko apstākļu un savu pozīciju aizstāvēšanā, no otras puses, tām mijiedarbojoties, tiek uzskatīta par labāko garantu taisnīgas tiesas spriešanas realizācijai, kuras centrālā iezīme ir objektīva un neitrāla tiesa.²⁶ Tādējādi var teikt, ka kontradiktorās sistēmas un zvērināto tiesas attīstība no izmeklēšanas uz sacīksti ir ceļš uz neatkarīgu, objektīvu un neitrālu tiesu. Bet sacīkste savā būtībā ir nevis mērķis, bet metode objektīvas un neitrālas, un tādējādi taisnīgas tiesas nodrošināšanai.

Sacīkstes procesā puses sniedz tiesai informāciju pierādījumu un argumentu veidā, prezentējot savu lietas skatījumu, un fakti tiek noskaidroti, tiesai vērtējot šo informāciju caur savstarpējo pušu pozīciju, pierādījumu un argumentu kritisku izvērtējumu. Šīs metodes pamatā ir atziņa, ka katra puse ir dabiski ieinteresēta maksimāli pierādīt savu pozīciju un maksimāli izkritizēt pretējās puses pierādījumus un argumentus, šādā veidā dabīgā ceļā sniedzot trešajai, neitrālajai pusei – tiesai – maksimāli daudz informācijas, lai tā pieņemtu maksimāli

²⁴ Sk.: Landsman S.A. A brief survey of the development of the adversary system // 44 Ohio State Law Journal, 1983, 713–739; Sward E.E. Values, ideology and the evolution of the adversary system // 64 Indiana Law Journal, 1988/1989, 301–331.

²⁵ Sk.: Landsman S.A. A brief survey of the development of the adversary system // 44 Ohio State Law Journal, 1983, 727.

²⁶ Turpat, 738.

objektīvu lēmumu, – tādā veidā tiek noskaidrota patiesība.²⁷ Citiem vārdiem sakot, kontradiktorā procesa pamatā ir jau antīkajos laikos attīstītā disputa metode kā maksimāli objektīva un radoša rezultāta sasniegšanas veids.²⁸

Tomēr, runājot par kontradiktoro procesu un sacīkstes izpratni angloamerikāņu sistēmā, nevar aprobežoties tikai ar sacīkstes kā pušu darbības raksturojumu, jo, kā redzams no īsā kontradiktorās sistēmas vēsturiskās attīstības apraksta, objektīvas un neitrālas tiesas un līdz ar to taisnīgas tiesas spriešanas idejas realizācija tika panākta arī, attīstot un stiprinot neatkarīgu un pasīvu zvērināto tiesu. Un tiešām, kontradiktorajā sistēmā nepietiek ar to, ka pusēm ir tiesības pasniegt tiesai savu pozīciju, pierādījumus un argumentus, kā arī paust viedokli par pretējās puses pierādījumu un argumentu pamatotību un ticamību. Sacīkstes princips kontradiktorajā procesā prezumē, ka tiesa ne tikai uzklausā puses, bet arī pieņem lēmumu, balstoties uz pušu sniegto informāciju. Citiem vārdiem sakot, tiesa kontradiktorajā procesā tiek raksturota kā pasīvs novērotājs, kura uzdevums ir uz pušu sniegtās informācijas pamata izdarīt izvēli un pieņemt lēmumu.²⁹ Arī šīs atziņas pamatā ir liberālisma, uz individuālismu, brīvību un privāttiesībās valdošo autonomiju vērstās idejas. Šāda tiesas spriešanas ideja tiek realizēta, ievērojot, ka tiesa nedrīkst aktīvi darboties procesā, iejaukties vai citādi ievirzīt vai

²⁷ Sk.: Strier F. *Reconstructing Justice. An Agenda for Trial Reform.* – Westport CT: Quorum books, 1994, p.32–33, 53–54; Menkel-Meadow J. The trouble with the adversary system in a postmodern, multicultural world // 38 William and Mary Law Review, 1996, 13; Bundy McG.S. and Elhauge E.R. Do lawyers improve the adversarial system? A general theory of litigation advice and its regulation // 79 California Law Review, 1991, 317.

²⁸ Sk.: Strier F. *Reconstructing Justice. An Agenda for Trial Reform.* – Westport CT: Quorum books, 1994, p.54.

²⁹ Sk.: Damaska M. Presentation of evidence and fact-finding precision // 123 University of Pennsylvania Law Review, 1975, 1091; Landsman S. *The adversary system. A description and defense.* – Washington, D.C., and London: American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1984, p.1–3; Strier F. *Reconstructing Justice. An Agenda for Trial Reform.* – Westport CT: Quorum books, 1994, p.36–37.

papildināt pušu sniegto, kas izpaužas tiesas kā pasīva novērotāja koncepcijā. Šīs atziņas pamatā arī ir maksimāli objektīvas un neitrālas tiesas nodrošināšana.

Tiesai aktīvi darbojoties procesā, var tikt ierobežota pušu tiesības tikt uzklausi pilnvērtīga realizācija; vēl vairāk, iejaucoties, tiesa var viegli un pat neapzināti nosvērties par labu kādai no pusēm, un līdz ar to tā vairs nebūs neitrāla. Citiem vārdiem sakot, tas vairs nebūs pušu vadīts process sacīkstes formā, bet tiesas ievirzīta lietas apstākļu noskaidrošana, kurā tiesa sekos saviem priekšstatiem par pareizu un nepieciešamu pierādījumu un argumentu apspriešanu un, sekojot savam iespaidam, neizbēgami nosvērsies par labu kādai pusei.³⁰ Lai nodrošinātu pilnvērtīgu sacīkstes mehānisma realizāciju, kontradiktorā sistēma ievēro ne tikai pušu tiesības paust tiesai savas pozīcijas, bet arī rūpējas par to, lai tiesa ieklausās pusēs un pieņem lēmumu, balstoties uz pušu sniegtajiem viedokļiem.

Tieši veids, kā kontradiktorajā sistēmā tiek nodrošināts, ka tiesa uzklausa un ieklausās pusēs, ir īpaši interesants un nozīmīgs. Proti, kontradiktorās sistēmas attīstības un darbības pamatā ir zvērināto kā tiesas izmantošana. Faktiski tas nozīmē duālās tiesas modeļa pastāvēšanu, tas ir, tiek izmantots zvērināto korpuss kā tiesa, kas izspriež lietu pēc būtības, un tiesnesis, kurš uzrauga procesu un izlemj atsevišķus tiesību un procesuālos jautājumus. Tādējādi tiek nodrošināts, ka zvērinātie var palikt pasīvu neatkarīgu novērotāju lomā, bet tiesnesis var izlemt procesuālos jautājumus. Šādā veidā zvērināto kā tiesas, kas izspriež lietu pēc būtības un taisa spriedumu, objektivitāte un neitralitāte ir maksimāli nodrošināta. Faktiski kontradiktorā procesa darbība tā

³⁰ Sk.: Glaser W.A. *Pretrial discovery and the adversary system*. – New York: Russell Sage Foundation, 1968, p.4–5; Strier F. *Reconstructing Justice. An Agenda for Trial Reform*. – Westport CT: Quorum books, 1994, p.36–37, 208; Jackson J. and Doran S. *Judge without Jury. Diplock Trials in the Adversary System*. – Oxford Clarendon Press, 1995, p.64–65; Landsman S. *The adversary system. A description and defense*. – Washington, D.C., and London: American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1984, p.2–3.

klasiskajā izpratnē nav iedomājama bez zvērināto tiesas izmantošanas, kuras ietvaros kontradiktorais process ir izveidojies. Šajā sakarā jānorāda uz trešo ideju, kas ir kontradiktorā procesa pamatā.

Zvērināto tiesa sava, kā neprofesionālo tiesnešu – sabiedrības locekļu, rakstura dēļ praktiski funkcionē kā tiesa koncentrētās tiesas modeļa veidā. Proti, iztiesāšana notiek pēc iespējas nepārtrauktās tiesas sēdes veidā, kuras laikā zvērināto tiesa iepazīstas ar lietu, noklausoties pušu pozīcijas, iepazīstas ar pušu sniegtajiem pierādījumiem un to kritisku izvērtējumu, kā arī noklausās pušu argumentāciju un procesa noslēgumā izlemj strīdu, taisot spriedumu. Tas nozīmē, ka tiesa, uzsākot iztiesāšanu, ir pilnīgi neitrāla un tai nav nekādu viedokļu vai iespaidu attiecībā uz lietas iespējamo iznākumu un pušu pozīcijām. Citiem vārdiem sakot, zvērināto tiesas darbības pamatā ir tā saucamā "tukšā trauka", kas jāpiepilda, jeb "baltās lapas" koncepcija. Šīs koncepcijas pamatā ir atziņa, ka mūsu prātam, tiklīdz tas iegūst informāciju, piemīt dabiska īpašība automātiski veidot viedokli par to, kas ir noticis, jeb agrīno spriedumu, un vēlāk, iegūstot plašāku informāciju, meklēt tajā šī agrīnā sprieduma apstiprinājumu. Tādējādi tiek secināts, ka iepazīšanās ar lietas materiāliem pirms tiesas sēdes, tas ir, pakāpeniski iegūstot pilnīgu informāciju par lietas apstākļiem un argumentiem un tādējādi agrīni veidojot viedokli par lietas būtību, ietekmēs tiesas spriešanas procesu, jo tiesai jau pirms pilnīgas pušu pozīciju noklausīšanās būs izveidojies kāds viedoklis un līdz ar to nosliece par labu vienai vai otrai pusei. Pie tam otras puses argumenti un pierādījumi, dabiski, var tikt vērtēti zemāk, tiesai primāri pievēršot uzmanību tai informācijai, kas apstiprina tās viedokli.³¹ Turpretī informācijas pasniegšana vienkopus,

³¹ Sk.: Jackson J. and Doran S. *Judge without Jury. Diplock Trials in the Adversary System.* – Oxford: Clarendon Press, 1995, p.65, 241; Damaska M. Presentation of evidence and fact-finding precision // 123 *University of Pennsylvania Law Review*, 1975, 1092; Strier F. *Reconstructing Justice. An Agenda for Trial Reform.* – Westport CT: Quorum books, 1994, p.35–36, 221; Landsman S. *The adversary system. A description and defense.* – Washington, D.C., and London: American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1984, p.2–3; 65; Guthrie C. *et al.* Inside the judicial mind // 86 *Cornell Law Review*, 2001, 825.

abām pusēm uzstājoties tiesas sēdē, iespējami maksimāli novērst iespējamību tiesai veidot kādus agrīnus spriedumus par lietas būtību un tās iespējamo iznākumu. Līdz ar to tiesa, uzsākot iztiesāšanu, ir iespējami maksimāli neitrāla un objektīva.³² Tādējādi arī šīs atziņas pamatā ir tiesas objektivitātes un neitralitātes nodrošināšana. Šajā sakarā jānorāda, ka tiesas kā "tukšā trauka" koncepcijas darbības mehānisms dabiskā veidā "piespiež" tiesu klausīties un ieklausīties pušu paustajās pozīcijās un argumentos, jo citas informācijas avota tiesai nav, kā arī pirms tiesas sēdes nav informācijas par lietas būtību. Līdz ar to tiesa izdara secinājumus un pieņem lēmumu, pamatojoties tikai uz sacīkstes formā abu pušu sniegto pierādījumu un argumentu izvērtējumu. Šādā veidā sacīkste kā strīdu risināšanas metode darbojas pilnā apjomā, jo puses pilnvērtīgi piedalās tiesas spriešanas procesā (angļu val. *meaningful participation*). Citiem vārdiem sakot, puses ir dabiski stimulētas maksimāli aizstāvēt savu pozīciju un maksimāli kritiski izvērtēt otras puses viedokli, jo no tā ir tieši atkarīgs lietas iznākums. Proti, tiesai, izlemjot strīdu tikai uz pušu sniegtās informācijas pamata, tiek dabiski nodrošināts, ka pušu teiktais ir no svara un ka tas tiks apsvērts. Kopumā tas noved pie maksimālas pušu privāttiesiskās autonomijas principa ievērošanas un tam pamatā esošās taisnīgās tiesas izpratnes.

Tādējādi angloamerikāņu sistēmā tradicionālās kontradiktorās sistēmas jeb sacīkstes darbības pamatā ir vairākas atziņas, kuru mērķis galu galā ir objektīvas un neitrālas tiesas nodrošināšana. Tieši no šīm atziņām izrietošie un tām priekšnosacītie kontradiktorā procesa uzbūves elementi veido tiesneša objektivitātes un neitralitātes paplašināto izpratni. Proti, kontradiktorajā procesā tiesas objektivitātes un neitralitātes jēdzienā tā plašākajā nozīmē ietilpst:

- ar koncentrētās iztiesāšanas principu nosacītā objektivitātes un neitralitātes izpratne jeb prasība pēc sprieduma izdarīšanas,

³² Sk.: Strier F. *Reconstructing Justice. An Agenda for Trial Reform.* – Westport CT: Quorum books, 1994, p.37; Sward E.E. Values, ideology and the evolution of the adversary system // 64 Indiana Law Journal, 1988/1989, 312.

pamatojoties tikai uz sacīkstes formā tiesas sēdē iegūto informāciju (tas nosaka negatīvu attieksmi pret tiesas, kas izlemj strīdu pēc būtības, piedalīšanos lietas sagatavošanā);

- ar tā saucamās duālās tiesas modeļa nodrošinātais tiesas, kura izlemj strīdu pēc būtības, objektivitātes un neitralitātes standarts jeb funkciju sadalījums starp zvērināto tiesu, kas izšķir strīdu pēc būtības, un tiesnesi, kas izlemj procesuālos jautājumus un uzrauga tiesas procesu (tādā veidā nodrošinot zvērināto tiesai iespēju saglabāt distanci no lietas dalībniekiem);
- ar tiesas, arī tiesneša, kā pasīva novērotāja koncepciju noteiktais objektivitātes un neitralitātes standarts jeb tiesas atturēšanās no aktīvas darbības iztiesāšanā, tādējādi stimulējot puses maksimāli pilnīgi sagatavot savu pozīciju un netraucēti to paust tādā veidā, kādu uzskata par pareizu (tādējādi pilnvērtīgi realizējot pušu tiesības tikt uzklautam un novēršot iespējas tiesai savās darbībās sniegt kādas priekšrocības vienai pusei vai nosvērties kādai pusei par labu).

4. Tiesas objektivitāte un neitralitāte – angloamerikāņu un kontinentālais tiesas spriešanas modelis

Tātad, kā redzams no iepriekš teiktā, tiesneša objektivitātes un neitralitātes jēdzienam piemīt divējāda izpratne – klasiskā un plašākā. Atšķirībā no klasiskās tiesneša objektivitātes un neitralitātes izpratnes, kas ir vērsta uz to, lai novērstu ārējo faktoru ietekmi uz tiesas spriešanu, pastāv arī iekšējs tiesneša objektivitātes un neitralitātes standarts, kas ir noteikts ar tiesas spriešanas procesa uzbūvi kā tādu. Angloamerikāņu sistēmā ar tai raksturīgo sacīkstes principa izpratni un kontradiktora procesa uzbūvi pastāv savs iekšējs tiesas objektivitātes un neitralitātes standarts. Šeit var secināt, ka angloamerikāņu sistēmā, izvēloties ideālās tiesas modeli, uzsvars tiek likts uz tiesas objektivitāti un neitralitāti, nevis uz tiesas zināšanām un kompetenci. Šajā sakarā var teikt, ka patiesībā procesuālās sistēmas pastāvīgi meklē kompromisu starp divām vērtībām – objektīvu un neitrālu tiesu, no vienas puses, un sagatavojušos, zinošu un kompetentu tiesu, no otras puses. Bet šīs

vērtības var būt potenciāli pretrunīgas, jo cilvēka dabiskās prāta īpašības liecina: jo vairāk mēs zinām par kādu lietu, jo ātrāk mums rodas kāds noteikts viedoklis par to un jo grūtāk to ir mainīt, un otrādi.³³ Patiešām, mazam bērnam var būt maz aizspriedumu un viņš var būt pilnīgi neitrāls, bet viņam var būt arī maz zināšanu, lai izprastu lietas būtību un pieņemtu atbilstošu lēmumu. Šajā sakarā jāteic, ka kontinentālā tiesību sistēma pārstāv pretējo pusi šajā kompromisa meklējumā.³⁴ Citiem vārdiem sakot, ideālās tiesas modelis šajā sistēmā ir zinoša un kompetenta tiesa, bet tiesas objektivitātei un neitralitātei tiek pievērsta mazāka uzmanība. Par šo aspektu liecina gan profesionālā tiesneša kā tiesas izmantošana, tai izspriežot strīdu pēc būtības, gan nedaudz citādāka sacīkstes principa izpratne, kā arī kopumā nedaudz atšķirīgs tiesas spriešanas modelis. Par kontinentālo sistēmu varētu teikt, ka sacīkste tiek izprasta nedaudz vienkāršāk – primāri kā pušu tiesības iesniegt pierādījumus un argumentus; šī sistēma arī nepieturas pie koncentrētās iztiesāšanas modeļa, bet ietver tiesneša pietiekami aktīvu piedalīšanos lietas sagatavošanā. Tāpat šai sistēmai nav raksturīga pieturēšanās pie koncepcijas par tiesnesi kā pasīvu novērotāju – drīzāk tiesneša loma robežojas ar izmeklēšanas principa pielietošanu, kas vēsturiski ir raksturīga kontinentālajai sistēmai.³⁵ Arī tiesneša objektivitāte un neitralitāte tiek primāri saprasta tās klasiskajā nozīmē, proti, noteikto ārējo faktoru neesība, kas var ietekmēt tiesas objektivitāti un neitralitāti.

³³ Schafer B. and Wiegand O.K. Incompetent, prejudiced and lawless? A Gestalt-psychological perspective on fact finding in law as learning // 3 *Law, Probability & Risk*, 2004, 94.

³⁴ Turpat.

³⁵ Sk.: Zettl G. *Der Beibringungsgrundsatz. Seine Struktur und Geltung im deutschen Zivilprozessrecht*. – Berlin: Duncker & Humblot, 1977, S.18–19; Schönefeld K.E. *Zur Verhandlungsmaxime im Zivilprozeß und in den übrigen Verfahrensorten. – Die Modifikation des Prozeßrechts durch das Sozialstaatspostulat*. – Frankfurt am Main, Bern: Peter Lang, 1984, S.9; Rosenberg/Schwab/Gottwald. *Zivilprozeßrecht*. 15.Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1993, S.424; Jauernig O. *Zivilprozeßrecht*. Juristische Kurzlehrbücher. 25.Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1998, S.80.

Vispārīgi var teikt, ka šīs sistēmas pamatā ir atziņa, ka tiesnesis, būdams profesionālis, ir spējīgs, pat aktīvi piedaloties tiesas procesā, saglabāt un uzturēt objektivitāti un neitralitāti, tas ir, palikt atklāts pret argumentiem un pārliecināšanu līdz procesa beigām un pieņemt lēmumu, balstoties uz visiem pierādījumiem un argumentiem, nevis uz savu iepriekšējo viedokli, kas var būt izveidojies, iepazīstoties ar lietas materiāliem pirms tiesas sēdes.³⁶ Tādējādi var secināt, ka kontinentālā sistēma izvirza nedaudz citādākas, varētu teikt, vienkāršākas, tiesneša objektivitātes un neitralitātes nodrošināšanas prasības.

Atšķirībā no angloamerikāņu sistēmas, kas ir balstīta uz tā saucamo informācijas ievades kontroli (angļu val. *input control*), kura tiek nodrošināta ar šī procesa uzbūvi un detalizētiem procesuāliem noteikumiem (detalizēti pierādīšanas un pierādījumu noraidīšanas noteikumi, zvērināto atlases noteikumi, koncentrētās tiesas princips, nepieļaujot pakāpenisku informācijas iegūšanu ārpus sacīkstes formas, bet nemotivēts galīgs spriedums beigās), kontinentālā sistēma ir balstīta uz rezultāta kontroli (angļu val. *output control*). Proti, lēmuma pieņemšanas pamatotības un līdz ar to tiesneša objektivitātes un neitralitātes pārbaude tiek nodrošināta ar motivēta sprieduma pārsūdzēšanas iespēju, kur otrai instancei ir tiesības izskatīt strīdu pēc būtības, kā arī izvērtēt pirmās instances tiesas motīvus.³⁷ Tādējādi angloamerikāņu un kontinentālajā sistēmā, dabiski, var pastāvēt atšķirības tiesas objektivitātes un neitralitātes nodrošināšanas un profilakses prasību izpratnē, ka arī tiesas objektivitāti un neitralitāti nodrošinošo noteikumu raksturā.

³⁶ Sk.: Gerdes C. *Die Ablehnung wegen Besorgnis der Befangenheit aufgrund von Meinungsäußerungen des Richters*. – Frankfurt am Main, Bern, New York, Paris: Peter Lang, 1992, S.58–59; Riedel J. *Das Postulat der Unparteiligkeit des Richters – Befangenheit und Parteiligkeit – im deutschen Verfassungs- und Verfahrensrecht*. – Berlin: Duncker Humblot, 1980, S.153–154.

³⁷ Sk.: Jackson J. and Doran S. *Judge without Jury. Diplock Trials in the Adversary System*. – Oxford: Clarendon Press, 1995, p.56–80.

5. Tiesneša objektivitāte un neitralitāte – attīstības tendences

Apkopojot iepriekš minēto, jāpiebilst, ka sacīkstes un tiesas objektivitātes un neitralitātes noteiktās izpratnes pamatā ir vairākas socioloģijas un psiholoģijas atziņas, pamatojoties uz tām ir atbalstīta noteikta pieeja un procesuāls risinājums tiesas spriešanas sistēmā. Ievērojot, ka šīm sociālajām zinātnēm, tāpat kā jurisprudenci, ir sava vēsturiskā attīstība un, zinātnei attīstoties, tiek iegūtas arvien jaunas atziņas un attīstītas vecās atziņas, laikiem mainoties, evolucionē arī ar šīm atziņām pamatotie risinājumi. Tā angloamerikāņu sistēmā mūsdienās var novērot tendenci uz tiesneša lomas stiprināšanu un tā funkciju paplašināšanu lietas sagatavošanas stadijā, notiek arī zvērināto tiesas lomas pārvērtēšana, tostarp eksperimentējot ar tās aktivitātes palielināšanu (zvērinātajiem piešķirot tiesības uzdot jautājumus), plašāk attīstās vienpersoniska tiesneša tiesas modelis, attīstās tiesneša funkcijas mierīgas strīdu atrisināšanas (izlīguma) veidā.³⁸

Vairāku šo parādību pamatā ir uz dialogu un sadarbību balstīta strīdu risināšanas pieeja, kuras pamatā ir atziņa par efektīvāku komunikāciju un rezultātu, ja tas ir balstīts uz interaktīvu divpuseju saskarsmi jeb dialogu starp visiem procesa dalībniekiem. Šajā modeli tiek pievērsta uzmanība tam, ka iespaidu un agrīno viedokļu veidošana ir dabiska cilvēka prāta īpašība, kuru nevar apkarot, un līdz ar to šis iespaids vai agrīnais spriedums ir jāpauž, jautājot un izsakot šaubas, un tādējādi dodot iespēju otrai pusei uz to reaģēt ar attiecīgiem argumentiem un pārliecināt par pretējo. Citiem vārdiem sakot, cilvēkiem, arī profesionāļiem, dabiski piemīt viedokļu atšķirībām, izvērtējot vienus

³⁸ Sk.: Dann M.B. "Learning lessons" and speaking rights": creating educated and democratic juries // 68 *Indiana Law Journal*, 1993, 1229–1230; Hans V.P. U.S. jury reform: the active jury and the adversarial ideal // 21 *Saint Louis University Public Law Review*, 2002, 87; Molot J.T. An old judicial role for a new litigation era // 113 *Yale Law Journal*, 2003; J. Resnik J. Managerial judges // 96 *Harvard Law Review*, 1982.

un tos pašus jautājumus, dialoga metode ļauj iegūt pilnvērtīgāku informāciju, kā arī pilnā apjomā nodrošina visu dalībnieku tiesības tikt uzklausiem.³⁹

Uz šo atziņu balstītā attīstības tendence vērojama arī kontinentālajā civilprocesa sistēmā. Tā vācu civilprocesā 2002.gadā veiktās reformas stiprināja dialoga metodes pielietošanu lietas sagatavošanas iztiesāšanai stadijā, kā arī uzvēra pušu tiesības tikt uzklausiām. Spilgtāk tas izpaudās tā saucamajā tiesneša norāžu funkciju stiprināšanā (*richterliche Aufklärungs- und Hinweispflicht; Materielle Prozessleitung*), tostarp aizliedzot tiesai balstīt savu spriedumu uz nozīmīgiem aspektiem, kas netika apspriesti tiesas procesā.⁴⁰ Šajā sakarā jānorāda, ka dialoga metodes un tiesneša norāžu pielietošana praksē ir izraisījusi dažādu attieksmi, jo tā robežojas ar tiesneša objektivitātes un neitralitātes standarta izpratni un tā pārkāpumu, piemēram, tiesnesim ar norādēm vairāk "palīdzot" vienai pusei nekā otrai.

Tādējādi, nākot jaunām atziņām un ar to saistītām tendencēm, tiek ietekmēta un var mainīties arī tiesas objektivitātes un neitralitātes

³⁹ Sk.: Jackson J. and Doran S. *Judge without Jury. Diplock Trials in the Adversary System*. – Oxford: Clarendon Press, 1995, p.177, 196; Hans V.P. U.S. jury reform: the active jury and the adversarial ideal // 21 *Saint Louis University Public Law Review*, 2002, 89–93; Dann M.B. "Learning lessons" and speaking rights": creating educated and democratic juries // 68 *Indiana Law Journal*, 1993, 1263; Brunet E. Judicial mediation and signaling // 3 *Nevada Law Journal*, Winter 2002/2003, 254.

⁴⁰ Sk.: *Zivilprozessordnung: mit Gerichtsverfassungsgesetz und den Einföhrungsgesetzen, mit Internationalem Zivilprozessrecht, EG-Verordnungen, Kostenanmerkungen: Kommentar / Zöller; begründet von Richard Zöller; bearbeitet von Reinhold Geimer (et al.)*. 25.neubearb. Aufl. – Köln: Otto Schmidt, 2005, S.589; Ventsch V. *Die materielle Prozessleitung nach der Reform der Zivilprozessordnung § 139 ZPO*. – Hamburg: Verlag Dr. Kovač, 2005, S.96; Benedicter G.S. *Die Sachverhaltsermittlung im Zivilprozess*. Dissertation. (Vorgelegt von Gregory Stephan Benedicter). – Erlangen-Nürnberg, Universität, 2005, S.8–14, 80; Gerdes C. *Die Ablehnung wegen Besorgnis der Befangenheit aufgrund von Meinungsäußerungen des Richters*. – Frankfurt am Main, Bern, New York, Paris: Peter Lang, 1992, S.62; Sticken G. *Die "neue" materielle Prozeßleitung (§ 139 ZPO) und die Unparteilichkeit des Richters*. – Köln, Berlin, München: Carl Heymanns Verlag KG, 2005, S.74.

izpratne jeb standarts un tā nodrošināšanai izvirzītās prasības. Tāpēc nobeigumā jānorāda uz vācu profesoru B.Šafera un O.K.Vīganda vārdiem, ka ir jāapzinās, vai objektivitāte un neitralitāte pamatā ir tikai tiesisks jēdziens, vai tam ir arī objektīva pārrobežu zinātniskā izpratne, kas balstīta uz socioloģijas un psiholoģijas atziņām.⁴¹ Šajā sakarā, ņemot vērā iepriekš teikto, gribētos atbildēt, ka pastāv abi un ka tie abi ir savstarpēji nosacīti un viens no otra izrietoši. Tātad arī Latvijas sistēmā ir daudz atkarīgs no tā, kā mēs izprotam un veidojam tiesas spriešanas procesu un civilprocesa noteikumus un līdz ar to tiesneša objektivitātes un neitralitātes standartu.

⁴¹ Schafer B. and Wiegand O.K. Incompetent, prejudiced and lawless? A Gestalt-psychological perspective on fact finding in law as learning // 3 Law, Probability & Risk, 2004, 94.

Izmantotie avoti

Tiesību akti

Latvijas Republikas likumi

Latvijas Republikas Satversme: 1922.gada 15.februāra likums // Ziņotājs, 1994, Nr.6 (grozījumi: Ziņotājs, 1994, Nr.5; 1996, Nr.14; 1998, Nr.2, Nr.22; 2002, Nr.11; 2003, Nr.12; 2004, Nr.20; 2006, Nr.2; 2007, Nr.12).

Par tiesu varu: 1992.gada 15.decembra likums (spēkā no 01.01.1993.) // (Ziņotājs, 1993, Nr.1/2 (grozījumi: Ziņotājs, 1994, Nr.1, Nr.13; 1995, Nr.10, Nr.22; 1996, Nr.3, Nr.13; 1997, Nr.5, Nr.21; 1998, Nr.22, Nr.23; 1999, Nr.23; 2001, Nr.24; 2002, Nr.23; 2003, Nr.14; 2004, Nr.2; 2005, Nr.8, Nr.20; 2006, Nr.7, Nr.24; Latvijas Vēstnesis, 2007. 22.nov., Nr.188).

Citi dokumenti

Latvijas tiesnešu ētikas kodekss (pieņemts Latvijas Republikas tiesnešu konferencē 1995.gada 20.aprīlī):

<http://www.politika.lv/index.php?id=4617>.

Ārvalstu tiesību akti

Amerikas Savienoto Valstu kodekss – The United States Code: <http://uscode.house.gov/> (aplūkots 22.10.2007.).

Amerikas Savienoto Valstu tiesnešu uzvedības kodekss – Code of Conduct for United States Judges:

<http://www.uscourts.gov/guide/vol2/ch1.html> (aplūkots 22.10.2007.).

Literatūra

Benedict G. S. *Die Sachverhaltsermittlung im Zivilprozess*. Dissertation (Vorgelegt von Gregory Stephan Benedict). – Erlangen-Nürnberg, Universität, 2005.

Brunet E. Judicial mediation and signaling // 3 Nevada Law Journal, Winter 2002/2003.

Bundy S. McG. and Elhauge E.R. Do lawyers improve the adversarial system? A general theory of litigation advice and its regulation // 79 California Law Review, 1991.

Crystal N.M. Limitations on zealous representation in an adversarial system // 32 Wake Forest Law Review, 1997.

Damaska M. 'Presentation of evidence and fact-finding precision' // 123 University of Pennsylvania Law Review, 1975.

Dann M.B. "Learning lessons" and speaking rights": creating educated and democratic juries // 68 Indiana Law Journal, 1993.

Gerdes C. *Die Ablehnung wegen Besorgnis der Befangenheit aufgrund von Meinungsäußerungen des Richters.* – Frankfurt am Main, Bern, New York, Paris: Peter Lang, 1992.

Glaser W.A. *Pretrial discovery and the adversary system.* – New York: Russell Sage Foundation, 1968.

Guthrie C. *et al.* Inside the judicial mind // 86 Cornell Law Review, 2001.

Hans V.P. U.S. jury reform: the active jury and the adversarial ideal // 21 Saint Louis University Public Law Review, 2002.

Jackson J. and Doran S. *Judge without Jury. Diplock Trials in the Adversary System.* – Oxford: Clarendon Press, 1995.

Jauernig O. *Zivilprozeßrecht.* Juristische Kurzlehrbücher. 25.Auflage. – München: Verlag C. H. Beck, 1998.

Kane M.K. *Civil procedure in a nutshell.* Fifth edition. – Thomson West, 2003.

Landsman S. *The adversary system. A description and defense.* – Washington, D.C., and London: American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1984.

Landsman S.A. A brief survey of the development of the adversary system // 44 Ohio State Law Journal, 1983.

Menkel-Meadow C. The trouble with the adversary system in a postmodern, multicultural world // 38 William and Mary Law Review, 1996.

Molot J.T. An old judicial role for a new litigation era // 113 Yale Law Journal, 2003.

Paļčikovska M. Tiesneša objektivitāte un neitralitāte – sacīkstes principa realizācija: angloamerikāņu un kontinentālā iztiesāšanas modeļa salīdzinājums // Jurista Vārds, 2007, Nr.48.

Resnik J. Managerial judges // 96 Harvard Law Review, 1982.

Riedel J. *Das Postulat der Unparteilichkeit des Richters - Befangenheit und Parteilichkeit - im deutschen Verfassungs- und Verfahrensrecht.* – Berlin: Duncker Humblot, 1980.

Rosenberg, Schwab, Gottwald. *Zivilprozeßrecht.* 15.Auflage. – München: Verlag C. H. Beck, 1993.

Schafer B. and Wiegand O.K. Incompetent, prejudiced and lawless? A Gestalt-psychological perspective on fact finding in law as learning // 3 Law, Probability & Risk, 2004.

Schönefeld K.E. *Zur Verhandlungmaxime im Zivilprozeß und in den übrigen Verfahrensarten. - Die Modifikation des Prozeßrechts durch das Sozialstaatspostulat.* – Frankfurt am Main, Bern: Peter Lang, 1984.

Sticken G. *Die "neue" materielle Prozeßleitung (§ 139 ZPO) und die Unparteilichkeit des Richters.* – Köln, Berlin, München: Carl Heymanns Verlag KG, 2005.

Strier F. *Reconstructing Justice. An Agenda for Trial Reform.* – Westport CT: Quorum books, 1994.

Sward E.E. 'Values, ideology and the evolution of the adversary system' // 64 Indiana Law Journal, 1988/1989.

Ventsch V. *Die materielle Prozessleitung nach der Reform der Zivilprozessordnung § 139 ZPO.* – Hamburg: Verlag Dr. Kovač, 2005.

Yeazell S.C. *Civil Procedure. Fifth edition.* – Gaithersburg, New York: Aspen Law & Business, Aspen Publishers, Inc., 2000.

Zettel G. *Der Beibringungsgrundsatz.. Seine Struktur und Geltung im deutschen Zivilprozessrecht.* – Berlin: Duncker & Humblot, 1977.

Zivilprozessordnung: mit Gerichtsverfassungsgesetz und den Einführungsgesetzen, mit Internationalem Zivilprozessrecht, EG-Verordnungen, Kostenanmerkungen: Kommentar / Zöller; begründet von Richard Zöller; bearbeitet von Reinhold Geimer (et al.). 25.neubearb. Aufl. – Köln: Otto Schmidt, 2005.

Aktualitātes Civilprocesa likumā intelektuālā īpašuma tiesību jomā

Ievads

"Kas ir intelektuālais īpašums? Tas sākas no uzstādījuma, ka idejas ir brīvi pieejamas un visi ir tiesības tās izmantot (..), un tad sākas sistematiska šī uzstādījuma sagraušana".¹

Intelektuālā īpašuma – fiksēto cilvēka prāta darbības rezultātu – funkcijas ir nodrošināt, lai intelektuālā īpašuma aizsardzības mehānisms nes labumu gan sabiedrībai, gan tiesību īpašniekam. Tomēr sabiedrības un indivīda intereses var būt pretējas – no vienas puses, ir intelektuālā īpašuma tiesību īpašnieka vēlme panākt pēc iespējas plašākas savas izņēmuma tiesības uz savām intelektuālā īpašuma tiesībām. No otras puses, ir sabiedrība, kas vēlas izmantot pieejamās intelektuālā īpašuma tiesības. Šis pretnostatījums intelektuālā īpašuma tiesību jomā – *intelektuālā īpašuma tiesību īpašnieka intereses un sabiedrības intereses* – ir pastāvīgi līdzsvara meklējumi intelektuālā īpašuma materiālajās tiesību normās. Savukārt tās ir cieši saistītas ar procesuālajām normām intelektuālā īpašuma strīdu gadījumā, kad tiesnesim var nākties jau pirms lietas izspriešanas vērtēt, vai pastāv ne tikai pārkāpums, bet varbūt jau pastāv arī pārkāpuma draudi.

Intelektuālā īpašuma tiesību veidi ir dažādi.

Valda uzskats, ka intelektuālā īpašuma tiesību pamatā ir "ideju aizsardzība" (patenti), "informācijas aizsardzība" (autortiesības) un tam sekojošu "tirdzniecības vērtību" aizsardzība (preču zīmes), savukārt

¹ Critical Concepts in Law - Intellectual property rights. Edited by D.Vaver. – London: Routledge, 2006, p.1.

prakse aizsardzības diferencēšanu ir papildinājusi ar dizainparaugu aizsardzību, komercnoslēpumu aizsardzību, augu šķirņu aizsardzību, blakustiesību aizsardzību u.c.²

Jānorāda, ka divu intelektuālā īpašumu tiesību veidu aizsardzība – autortiesību un patenttiesību – ir atzītas cilvēktiesības un nostiprinātas starptautiskajos līgumos, valstu konstitūcijās (piemērs – Amerikas Savienotās Valstis³), tostarp arī Latvijas Republikas Satversmes 113.pantā: *"Valsts atzīst zinātniskās, mākslinieciskās un citādas jaunrades brīvību, kā arī aizsargā autortiesības un patenttiesības."*

Tomēr likumos nodrošinātās intelektuālā īpašuma tiesības praksē ir jārespektē un, ja šīs tiesības ir pārkāptas, attiecīgas darbības jāveic ne tikai tiesību īpašniekam, bet arī valstij, tāpēc mēdz teikt, ka tiesības ir tik "stipras", cik lielā mērā ir iespējams nodrošināt šo tiesību aizsardzību. Pie tam jānorāda, ka dažreiz tiek pārprasti intelektuālā īpašuma aizsardzības pamatprincipi. Fakts, ka intelektuālā īpašuma tiesības sniedz iespēju tiesību īpašniekam kontrolēt citu personu darbības, nenozīmē, ka tiesību īpašniekam vispirms tiesības noteiktā kārtībā jāreģistrē vai jāsaņem patents. Piemēram, autortiesības rodas no darba radīšanas brīža, izgudrojuma izmantošanai nav vajadzīgs patents un preču zīmi var lietot bez tās reģistrācijas. Bet šī (preču zīmes) reģistrācija nodrošina *prima facie* pierādījumus par šo tiesību spēkā esību un īpašnieku, kas savukārt padara efektīvāku tiesību realizāciju, bet tās nedod iespēju pilnībā ignorēt citu personu intelektuālā īpašuma tiesības.

Pret intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpumiem Latvijā ir izveidoti vairāki juridiski mehānismi, ar kuriem vērsties pret pārkāpēju, proti:

- 1) **civiltiesiskie mehānismi** (balstoties uz Patentu likumu, Autortiesību likumu, likumu "Par preču zīmēm un ģeogrāfiskās

² Cornish W., Llewelyn D. Intellectual Property: Patents, Copyright, Trade Marks and Allied Rights. – London: Sweet & Maxwell, 2003, p.10.

³ Mostert F., Apolzon L. From Edison to iPod- Protect Your Ideas and Make Money. – New York: DK Publishing, 2007, p.120.

izcelsmes norādēm", Dizainparaugu likumu, Pusvadītāju izstrādājumu topogrāfiju aizsardzības likumu, Augu šķirņu aizsardzības likumu);

- 2) **krimināltiesiskie mehānismi** (Krimināllikums paredz atbildību *autortiesību*,⁴ *blakustiesību*⁵ tīšu pārkāpumu gadījumos, kā arī ir paredzēta atbildība par *svešas preču zīmes, preču vai pakalpojumu citādas atšķirības zīmes* (piemērs, ģeogrāfiskā norāde) vai *dizainparauga* tīšu nelikumīgu izmantošanu.⁶

Krimināllikums noteiktu apsvērumu dēļ⁷ neparedz krimināl-atbildību par patenta pārkāpumu, bet tas paredz atbildību par *izgudrotāja un dizainera tiesību pārkāpšanu*⁸ (piemērs, Krimināllikums paredz atbildību nevis patenta pārkāpuma gadījumā, bet, piemēram, gadījumā, ja ir notikusi izgudrojuma autorības piesavināšanās;

- 3) **administratīvie mehānismi** (specifiskas muitas procedūras intelektuālā īpašuma tiesību jomā, arī Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss šobrīd paredz aizsardzību autortiesību, blakustiesību,⁹ reģistrētu preču zīmju¹⁰ pārkāpumu gadījumā).

Tomēr vislielākā uzmanība jāpievērš tieši civiltiesiskajiem aizsardzības mehānismiem. Tie nodrošina svarīgus elementus, kas ir īpaši būtiski intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpuma gadījumā:

- 1) ātru un efektīvu pārkāpuma apturēšanu, izmantojot pagaidu aizsardzības līdzekļus;

⁴ Krimināllikuma 148.pants, 149.pants.

⁵ Krimināllikuma 148.pants, 149.pants.

⁶ Krimināllikuma 206.pants.

⁷ Šāda prakse ir vairumā valstu. Pamatojums skar gan dažādās valstu patentu sistēmas (daļēja vai pilna ekspertīze), gan arī to, ka arī pilnās ekspertīzes gadījumā atzinums ir relatīvs, ja tas skar personas iespējamu kriminālpārkāpumu.

⁸ Krimināllikuma 147.pants.

⁹ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 155.⁸pants, 204.⁶pants.

¹⁰ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 166.¹⁷pants.

2) nodarītā kaitējuma atlīdzināšanu.

2007.gada 1.martā spēkā stājās grozījumi Civilprocesa likumā¹¹ un citos likumos, kas paredz virkni jaunu pasākumu intelektuālā īpašuma tiesību civiltiesiskās aizsardzības jomā.

1. Grozījumi likumos saistībā ar direktīvu 2004/48/EK

Grozījumu izstrādes pamats – Eiropas Parlamenta un Padomes 2004.gada 29.aprīļa Direktīva 2004/48/EK par intelektuālā īpašuma tiesību piemērošanu¹² (turpmāk – direktīva 2004/48/EK).

Direktīvas izstrādes pamats – TRIPS līguma neefektīva realizācija. TRIPS līgums jeb 1995.gada¹³ Līgums par intelektuālā īpašuma tiesību aspektiem saistībā ar tirdzniecību (turpmāk – TRIPS līgums),¹⁴ kas ir viens no Pasaules Tirdzniecības organizācijas dibināšanas līgumu pielikumiem. TRIPS līgums cita starpā nosaka vispārīga rakstura¹⁵ normas un minimālo regulējumu intelektuālā īpašuma tiesību civilprocesaālajā realizācijā.

¹¹ Grozījumi Civilprocesa likumā: 2006.gada 14.decembra likums (spēkā no 01.03.2007.) // Ziņotājs, 2007, Nr.3.

¹² Eiropas Parlamenta un Padomes 2004.gada 29.aprīļa Direktīva 2004/48/EK par intelektuālā īpašuma tiesību piemērošanu (Dokuments attiecas uz EEZ) // OV L 157, 30.04.2004., 45.–86.lpp.

¹³ TRIPS līgums stājās spēkā 1995.gada 1.janvārī, Latvija tam pievienojusies no 1999.gada 10.februāra.

¹⁴ Līgums par ar tirdzniecību saistītām intelektuālā īpašuma tiesībām (ieskaitot kontrafaktīvu preču tirdzniecību) // Latvijas Vēstnesis, 1998. 30.dec., Nr.388/399, sk. arī: http://www.lrpv.lv/dl/w/TRIPS_lig.doc

vai: http://www.wto.int/english/docs_e/legal_e/27-trips.pdf.

¹⁵ EKT ir secinājusi (lieta *Parfums Christian Dior SA v TUK Consultancy BV and Assco Gerüste GmbH and Rob van Dijk v Wilhelm Layher GmbH & Co. KG and Layher BV* (C-300/98)), ka TRIPS līgumam ir netieša iedarbība un ka valstu tiesām savi likumi jāinterpretē "TRIPS līguma gaismā".

Pēc trim gadiem pēc TRIPS līguma spēkā stāšanās – 1998.gadā¹⁶ – tika konstatēts, ka Eiropas Savienības dalībvalstīs, neskatoties uz tajās spēkā esošo TRIPS līgumu, joprojām ir būtiskas atšķirības attiecībā uz intelektuālā īpašuma tiesību piemērošanas līdzekļiem. Sekoja apspriedes ar Eiropas Savienības dalībvalstu pārstāvjiem un ekspertiem, līdz tika pieņemta direktīva 2004/48/EK. To pieņēma tieši dienu pirms tam, kad Latvija kļuva ar Eiropas Savienības dalībvalsti. Tā kā direktīvas 2004/48/EK projekts izraisīja lielas diskusijas,¹⁷ tad desmit jaunu Eiropas Savienības dalībvalstu iesaistīšanās šajā diskusijā procesu tikai papildzinātu. Latvijā direktīva tika ieviesta 2007.gada 1.martā, kad stājās spēkā grozījumi vairākos likumos, lai veicinātu intelektuālā īpašuma tiesību objektu civiltiesisko aizsardzību.

Direktīvas ieviešana Latvijā ir realizēta, izdarot grozījumus vairākos likumos, un apjomīgākie grozījumi skar tieši Civilprocesa likumu, jo tas ar 2006.gada 14.decembra likumu papildināts ar jaunu nodaļu – 30.²nodaļu "Lietas par intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpumiem un aizsardzību" (Ziņotājs, 2007, Nr.3).

Direktīvā 2004/48/EK ir apkopota Eiropas Savienības dalībvalstu labākā prakse, kas iegūta, civiltiesiski cīnoties ar intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpējiem. Tas nozīmē, ka atsevišķi mehānismi atsevišķās dalībvalstīs ir praksē sīki attīstīti detaļās, savukārt citās Eiropas Savienības dalībvalstīs atsevišķas normas ir jaunums. Šā iemesla dēļ nevar viennozīmīgi raksturot katras konkrētās normas piemērošanu.

Var šķist neparasti, ka intelektuālā īpašuma civiltiesiskajiem strīdiem nepieciešams īpašs regulējums, jo līdz pieminēto jauno grozījumu izdarīšanai Civilprocesa likumā intelektuālā īpašuma jautājumi bija

¹⁶ 1998.gada oktobrī Eiropas Komisija publicēja "Zaļo grāmatu" par cīņu pret viltojumiem un pirātismu iekšējā tirgū (http://europa.eu.int/eur-lex/en/com/pdf/2003/com2003_0046en01.pdf).

¹⁷ Galvenie diskusiju objekti bija: a) piemērošanas sfēra (piemēram – neattiecināt direktīvu uz patentiem; iekļaut arī kriminālprocesaālo regulējumu u.tml.); b) civilprocesuālie pasākumi pret pārkāpējiem (kā harmonizēt Lielbritānijā, Francijā, Vācijā u.c. gadu desmitiem pastāvošos un juridiski attīstītos mehānismus tieši intelektuālā īpašuma tiesību jomā).

pieminēti tikai atsevišķos pantos, kas novērsa tikai tādas atsevišķas, klajas nepilnības Civilprocesa likumā, kuras tika konstatētas praksē intelektuālā īpašuma strīdos.

Tomēr īpašs civilprocesuālo strīdu regulējums intelektuālā īpašuma jomā ir vajadzīgs, par ko liecina ne tikai citu valstu ilggadīgā prakse, bet arī starptautiskie līgumi un Eiropas Savienības diskusijās panāktie risinājumi. Papildu apstāklis – atsevišķās valstīs, kā Vācijā, Francijā, Lielbritānijā (pieminētas tās valstis, kuras ir Eiropas Savienībā un kuru prakse ietekmējusi direktīvu), salīdzinājumā ar Latviju ir augsti attīstīta rūpniecības nozare, un tas nozīmē, ka ir arī ļoti liels skaits patentu un preču zīmju un ar to saistīto strīdu. Ne velti Apvienotās Karalistes Intelektuālā īpašuma birojs kopš 2006.gada sniedz mediācijas pakalpojumus tieši intelektuālā īpašuma strīdos.

Grozījumu apjoms – tie kopumā ietverti šādos likumos:

- 1) Civilprocesa likumā;
- 2) likumā "Par preču zīmēm un ģeogrāfiskās izcelsmes norādēm";
- 3) Dizainparaugu likumā;
- 4) Autortiesību likumā;
- 5) Augu šķirņu aizsardzības likumā;
- 6) Pusvadītāju izstrādājumu topogrāfiju aizsardzības likumā;
- 7) Patentu likumā (izteikts jaunā redakcijā).

Grozījumu būtība – īpašs procesuālais regulējums paredzēts Civilprocesa likumā, savukārt pārējos likumos ir precizētas atsevišķas materiālās tiesību normas – piemēram, raksturojot pārkāpumu.

Grozījumu struktūra – līdz grozījumu spēkā stāšanās brīdim atsevišķi procesuālie jautājumi bija ietverti tieši speciālajos likumos, savukārt grozījumu izstrādes laikā procesuālās normas tika koncentrētas Civilprocesa likumā šādu apsvērumu dēļ:

- a) izdarāmie grozījumi bija apjomīgi. Likumu struktūra bija dažāda (rūpnieciskā īpašuma likumi, Autortiesību likuma un Augu šķirņu aizsardzības likuma struktūra jautājumos, kas skar intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpumu un tiesas spriedumā nosakāmos pasākumus, būtiski atšķīrās), lai vienkāršoti varētu likumus vienveidīgi papildināt ar jaunu procesuālo regulējumu;

- b) likumprojektus virzīja dažādas institūcijas (atbilstoši kompetencei) un arī Saeimā likumprojektu izskatīšanai tika izveidotas dažādas atbildīgās komisijas, kas ietekmēja projektu apspriešanu, redakcionālus jautājumus, tāpēc vienota procesuālā regulējuma noteikšana Civilprocesa likumā bija optimālais variants;
- c) Civilprocesa likuma 2.pantā noteikts: "Civillietas tiesa izspriež kārtībā, kāda noteikta šajā likumā un likumā "Par tiesu varu.""

2. Būtiskākās novitātes

2.1. Jēdziens "intelektuālais īpašums" direktīvas 2004/48/EK izpratnē

Direktīva 2004/48/EK ir attiecināma uz visām intelektuālā īpašuma tiesībām, kas paredzētas Eiropas Kopienas un/vai attiecīgās dalībvalsts tiesību aktos, tomēr direktīvā nav dots konkrēts skaidrojums par to, kas direktīvas izpratnē ietverts jēdzienā "intelektuālā īpašuma tiesības", un attiecīgi – kādos gadījumos direktīvas normas jāpiemēro.

Direktīvas 2004/48/EK gadījumā situācija ir līdzīga kā TRIPS līgumā, kurā arī nav sīkāk skaidrots jēdziens "intelektuālais īpašums". Arī Latvijas likumos jēdziens "intelektuālais īpašums" vai, piemēram, "rūpnieciskais īpašums", nav definēts.

Attiecībā uz Civilprocesa likuma 100.panta trešajā daļā ietverto intelektuālā īpašuma veidu uzskaitījumu jānorāda, ka šis nav Latvijas likumdevēju sniegtais jēdziena "intelektuālais īpašums" definējums, bet gan tikai šā īpašuma atsevišķu veidu saīsināts uzskaitījums sakarā ar pierādījumu nodrošināšanu un piemērojamiem specifiskiem pasākumiem lietās par pārkāpumiem intelektuālā īpašuma tiesību jomā.

Šajā sakarā ir pieņemts *Komisijas Paziņojums attiecībā uz Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas 2004/48/EK par intelektuālā īpašuma tiesību piemērošanu 2.pantu* (2005/295/EK) ar mērķi ieviest lielāku juridisko noteiktību direktīvas piemērošanas jomā.

Civilprocesa likuma 100.panta trešajā daļā, norādot piemērojamos pasākumus, ir dots konkrēts intelektuālā īpašuma tiesību veidu uzskaitījums. Tajā ietverti pārkāpumi (vai iespējamie pārkāpumi) šādās intelektuālā īpašuma jomās:

- 1) autortiesības un blakustiesības;

- 2) datubāzu aizsardzība (*sui generis*);
- 3) preču zīmes un ģeogrāfiskās izcelsmes norādes;
- 4) patenti;
- 5) dizainparaugi;
- 6) augu šķirnes;
- 7) pusvadītāju izstrādājumu topogrāfijas.

Ievērojot minētajā paziņojumā pausto, Civilprocesa likuma uzskaitījumā par tiesībām, kas vismaz būtu jāietver jēdzienā "intelektuālā īpašuma tiesības" Civilprocesa likuma izpratnē, tika ietverti visi Komisijas paziņojumā minētie veidi, izņemot veidus: "lietderīgais modelis"¹⁸ un "firma".¹⁹

Kā intelektuālā īpašuma tiesības nav norādīti arī, piemēram, domēna vārdi. Valdošais uzskats Eiropas Savienībā ir, ka tie paši par sevi nenodibina intelektuālā īpašuma tiesības,²⁰ bet ar domēna reģistrāciju iegūtās tiesības var izmantot, piemēram, reģistrējot šo nosaukumu kā preču zīmi, argumentējot iegūtās agrākās tiesības preču zīmju strīdos u.tml. Domēna vārdiem nav teritoriāla rakstura (specifiska pazīme tieši intelektuālā īpašuma tiesībām), tie nav ierobežoti ar noteiktu preču vai pakalpojumu klasi u.tml.²¹

2.2. Normu piemērošana

Civilprocesa likuma grozījumi atspoguļo direktīvas 2004/48/EK tekstu. Tas nozīmē, ka ne vienmēr process ir ļoti sīki aprakstīts. Jāatzīmē šādi

¹⁸ Jēdziens "lietderīgais modelis" (*utility model*) nav ietverts, jo Latvijā tāds nepastāv un attiecīgi šāda veida intelektuālā īpašuma tiesību nav.

¹⁹ Jēdziens "firma" nav ietverts tāpēc, ka nevar uzskatīt, ka tiesības, kuras izriet no jēdziena "firma" un kuras ir izklāstītas Komerclikumā, būtu tik plašas, kas ļautu attiecināt visus civilprocesaālos pasākumus, kas īstenojami, piemēram, tad, kad ir preču zīmju pārkāpums – arī attiecībā uz "firmas" pārkāpumu.

²⁰ Dr. Christian Czychowski (Boehmert & Boehmert). Trademarks and Internet (Intelektuālā īpašuma tiesību konference Minhenē, 2006.gada jūlijā).

²¹ Intellectual Property and Information Wealth, ed. By Peter K.Yu. – Westport: Praeger, 2007, p.373–407.

būtiski apstākļi, kas ir svarīgi, iztulkojot tiesību normas. Lai arī uzskaitījums ir vispārīgs, tomēr uzskaitītie mērķi ir ārkārtīgi svarīgi, ievērojot konkrēto intelektuālā īpašuma tiesību – kā preču zīme vai patenta – tirgus vērtību un iegūto patērētāju uzticību, ko ļoti ātri var arī sagraut. Tiesību piemērotājam, īstenojot civiltiesiskos pasākumus intelektuālā īpašuma tiesību jomā, jāņem vērā, ka šie pasākumi, kārtība un aizsardzības līdzekļi jāpiemēro tā:

- a) lai tie būtu efektīvi, proporcionāli un preventīvi,
- b) lai izvairītos no šķēršļu radīšanas likumīgai tirdzniecībai un lai nodrošinātos pret to ļaunprātīgu izmantošanu,
- c) katru reizi jāizraugās tādi civilprocesuālie līdzekļi, kas pienācīgi atbilstu attiecīgā gadījuma specifikai un ar kuriem tiktu ievērotas attiecīgo intelektuālā īpašuma tiesību īpašās pazīmes. Tātad, lai arī direktīva 2004/48/EK paredz vienādotus pasākumus, kurus var realizēt tad, kad ir pārkāptas intelektuālā īpašuma tiesības, tomēr jāņem vērā īpašās pazīmes, kas piemīt katram intelektuālā īpašuma tiesību veidam. Nenoliedzami, kā jau minēts, intelektuālā īpašuma tiesības ir atšķirīgas pēc saviem mērķiem un tās var nodalīt: cilvēka prāta radītās vērtības kā radošās izteiksmes formas (piemēram, literārie darbi, mākslas darbi, dizainparaugi) vai tehniski lietderīgo ideju aizsardzība (piemēram, izgudrojumi) un citas intelektuālas, komerciālas vērtības: prestižs (piemēram, preču zīmes, firma, ģeogrāfiskās norādes), noteikti intelektuālās piepūles rezultāti (piemēram, fonogrammu producēšana). Līdz ar to iespējamam prasītājam būs sarežģītāk gūt pozitīvu rezultātu, lūdzot nodrošināt pierādījumus bez otras puses uzklaušanās sakarā ar iespējamu (nenovēršamu) patenta pārkāpumu, nekā preču zīmju tiesību iespējama pārkāpuma gadījumā. Preču zīmes atdarinājums var būt redzams, bet attiecībā uz patentu var būt sarežģītas tehniskas nianšes.

2.3. "Pārkāpums" un "iespējams pārkāpums"

Līdz ar Civilprocesa likuma grozījumu spēkā stāšanos un speciālajos likumos intelektuālā īpašuma jomā noteikto, persona var vērsties tiesā ne tikai intelektuālā īpašuma tiesību "pārkāpuma" gadījumā, bet arī "iespējama pārkāpuma" gadījumā. Jēdzienu "iespējams pārkāpums"

varētu raksturot arī kā jēdzienu "draudošs pārkāpums"; direktīva 2004/48/EK to apraksta šādi – "pārkāpums drīzumā var notikt". Speciālajos likumos intelektuālā īpašuma tiesību jomā šī varbūtība aprakstīta kā gadījums, kad intelektuālā īpašuma tiesības drīzumā tiks pārkāptas, jo atbildētājs pats vai ar citas personas (starpnieka) palīdzību ir veicis darbības, kas atzīstamas par gatavošanos intelektuālā īpašuma tiesību objekta nelikumīgai izmantošanai.

Iespēju vērsties tiesā tad, kad pārkāpums ir iespējams un nenovēršams, paredz jau TRIPS līgums, tā 50.panta 3.punktā lietota vārdkopa "pārkāpums ir nenovēršams". Lai arī TRIPS līgumā tas konkrēti jau bija reglamentēts, ne visas Eiropas Savienības valstis bija nacionālajos tiesību aktos konkretizējušas iespēju vērsties tiesā nenovēršama pārkāpuma gadījumā. Līdz ar to direktīvas 2004/48/EK sakarā šādi precizējumi likumā bija jāizdara ne tikai Latvijai, bet arī, piemēram, Francijai.

Jāuzsver, ka pārkāpuma gadījumā noteikti ir jānoskaidro, vai pārkāpums izdarīts ar nodomu vai aiz neuzmanības. Pie tam "nodoms" bieži vien jāizsecina tieši no netiesajiem pierādījumiem. Turklāt – aprēķinot kaitējuma atlīdzinājumu ar nodomu izdarīta pārkāpuma gadījumā, var izmantot plašākus aprēķināšanas mehānismus nekā tad, ja pārkāpums ticis izdarīts aiz neuzmanības. Paši aprēķināšanas mehānismi norādīti speciālajos likumos intelektuālā īpašuma tiesību jomā, kā arī skaidroti direktīvā 2004/48/EK.

2.4. Tiesības vērsties tiesā – personu loks un tiesa

Atbilstoši Civilprocesa likuma 250.⁹ pantam "Personas, kuras var iesniegt pieteikumu par intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpumiem un aizsardzību" pieteikumu var iesniegt likumā noteiktās personas. Speciālie likumi intelektuālā īpašuma tiesību jomā nosaka to personu loku, kuras var vērsties tiesā sakarā ar intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpumiem, un šo likumu grozījumos nav mainīts regulējums attiecībā uz šo personu loku. Direktīva 2004/48/EK šajā sakarā atsaucas tikai uz valstī nacionālajos tiesību aktos reglamentēto un neizvirza īpašas prasības. Tāpēc jāizmanto Civilprocesa likuma, likuma "Par preču zīmēm un ģeogrāfiskās izcelsmes norādēm", Dizainparaugu likuma, Pusvadītāju izstrādājumu topogrāfiju aizsardzības likuma, Autortiesību likuma, Augu šķirņu aizsardzības likuma un Patentu likuma normas.

Norādītās tiesas kā pirmās instances tiesas izskata šādus pārkāpumus:

- 1) preču zīmes pārkāpums – Rīgas apgabaltiesa,²²
- 2) Kopienas preču zīmes pārkāpums²³ – Rīgas apgabaltiesa,²⁴
- 3) patenta pārkāpums – Rīgas apgabaltiesa,²⁵
- 4) dizainparauga pārkāpums – Rīgas apgabaltiesa,²⁶
- 5) Kopienas dizainparauga pārkāpums²⁷ – Rīgas apgabaltiesa,²⁸
- 6) tiesību uz augu šķirnēm pārkāpums – rajona (pilsētas) tiesa,
- 7) autortiesību, blakustiesību pārkāpums – rajona (pilsētas) tiesa,
- 8) ģeogrāfiskās norādes nelikumīga lietošana – Rīgas apgabaltiesa,²⁹
- 9) tiesības uz pusvadītāju izstrādājumu topogrāfiju pārkāpums – Rīgas apgabaltiesa.³⁰

2.5. Pierādījumi un to nodrošināšana

Pārkāpuma fakta pierādīšana ir prasītāja pienākums, un izņēmumi intelektuālā īpašuma tiesību jomā šajā ziņā ir divos gadījumos –

²² Likuma "Par preču zīmēm un ģeogrāfiskās izcelsmes norādēm" 28.pants.

²³ Eiropas Savienības dalībvalstu noteiktās tiesas var aplūkot:
<http://oami.europa.eu/pdf/mark/ctmcourts.pdf>.

²⁴ Latvijas norādītā tiesa saskaņā ar Padomes 1993.gada 20.decembra Regulas (EK) Nr.40/94 par Kopienas preču zīmi 91.pantu (OV L 11, 14.01.1994., 1.–36.lpp.). Optimālā gadījumā valsts norāda vienu pirmās instances tiesu un vienu otrās instances tiesu. Savukārt Vācija, piemēram, ir noteikusi 18 pirmās instances tiesas un 18 otrās instances tiesas.

²⁵ Patentu likuma 65.pants.

²⁶ Dizainparaugu likuma 49.pants.

²⁷ Eiropas Savienības dalībvalstu noteiktās tiesas var aplūkot:
<http://oami.europa.eu/pdf/design/cdcourts.pdf>

²⁸ Latvijas norādītā tiesa saskaņā ar Padomes 2001.gada 12.decembra Regulas (EK) Nr.6/2002 par Kopienas dizainparaugiem 80.pantu // OV L 3, 5.01.2002., 1.–24.lpp.

²⁹ Likuma "Par preču zīmēm un ģeogrāfiskās izcelsmes norādēm" 43.pants.

³⁰ Pusvadītāju izstrādājumu topogrāfiju aizsardzības likuma 20.pants un Patentu likuma 65.pants.

pamatojoties uz autortiesību prezumpciju³¹ un ja ir patentēts paņēmieni.³² Ņemot vērā izklāstīto, prasītājs var balstīties tikai uz viņam pieejamiem pierādījumiem. Tā kā Civilprocesa likuma 100.pants "Kārtība, kādā izlemj pieteikumu par pierādījumu nodrošināšanu pirms prasības celšanas" ar 2006.gada 14.decembra likumu ir izteikts jaunā redakcijā, uzmanība jāpievērš vairākām jaunām niansēm.

2.5.1. Civilprocesa likuma 100.pants – lietas dalībnieku uzaicināšanas jautājums

Līdz 2007.gada 1.martam, kad spēkā stājās likuma grozījumi, Civilprocesa likuma 100.panta "Kārtība, kādā izlemj pieteikumu par pierādījumu nodrošināšanu pirms lietas ierosināšanas tiesā" trešajā daļā bija noteikts, ka pierādījumi intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpumu gadījumos nodrošināmi bez iespējamo lietas dalībnieku uzaicināšanas, tātad – faktiski vienmēr. Šāda 100.panta trešās daļas norma bija spēkā no 2004.gada, taču jāpiemin, ka tas bija nedaudz pārspīlēti, jo gan TRIPS līguma 50.pants, gan direktīva 2004/48/EK (7.p.) paredz šī jautājuma skatīšanu *inter partes* un *ex parte* min kā iespēju. Kopš 2007.gada 1.marta 100.panta trešās daļas redakcija ir šāda: "(3) Ar tiesneša lēmumu pierādījumus bez iespējamo lietas dalībnieku uzaicināšanas³³ var nodrošināt (...), tai skaitā **neatliekamās** autortiesību un blakustiesību, datubāzu aizsardzības (*sui generis*), preču zīmju un ģeogrāfiskās izcelsmes norāžu, patentu, dizainparaugu, augu šķirņu, pusvadītāju izstrādā-

³¹ Autortiesību likuma 8.pants: "Persona, kuras vārds vai vispāratzīts pseidonīms ir norādīts uz publicēta vai publicēta darba vai reproducēta darba, uzskatāma par darba autoru, ja nav pierādīts pretējais."

³² Patentu likuma 63.pants: "Ja patenta objekts ir jauna produkta iegūšanas paņēmieni, uzskata, ka tāds pats produkts ir iegūts ar patentēto paņēmieni bez patenta īpašnieka atļaujas. Šajā gadījumā patenta pārkāpuma neesības pierādīšana ir atbildētāja pienākums."

³³ Civilprocesa likuma 100.panta devītajā daļā noteikts, ka blakus sūdzību var iesniegt:

- a) par tiesneša lēmumu atteikties pieņemt pieteikumu par pierādījumu nodrošināšanu;
- b) par šā panta trešajā daļā minēto lēmumu (gadījumi, kad lēmums pieņemts bez iespējamo lietas dalībnieku uzaicināšanas).

jumu topogrāfiju (turpmāk – intelektuālā īpašuma tiesības) **pārkāpumu** vai **iespējamu pārkāpumu** (*aut. izcēlums*) gadījumos (..)”.³⁴

Nenoliedzami, ka *ex parte* īstenotie pasākumi ir efektīvāki un nodrošina "pārsteiguma efektu".

Šādiem pasākumiem vajadzētu dominēt, lai arī tiesu prakse dažādās valstīs atšķiras. Piemēram, Vācijā iespējamais pārkāpējs var mēģināt nodrošināties pret pagaidu aizsardzības līdzekļa piemērošanu (*injunction*), tikai iesniedzot tiesai izpildāmu apliecinājumu ar pietiekami "spēcīgu" iespējamo sodu par to, ka šī persona turpmāk neizdarīs intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpumus.³⁴

Gadījumu, kuru varētu uzskatīt par **neatliekamu**, var skaidrot šādi: kad kavēšanās var radīt neatgriezenisku kaitējumu tiesību īpašniekam (piemēram – drīz beigsies patenta termiņš) vai var iznīcināt pierādījumus. Tomēr jārespektē arī sākumā norādītie aspekti par to, ka ir jāvērtē, lai šie līdzekļi netiktu izmantoti ļaunprātīgi. Tad, kad ir jāizšķiras, vai šis ir "neatliekams gadījums", attiecīgi ir jāizvērtē, cik lielā mērā iesniegtie (jau pieejamie) pierādījumi ir pārliecinoši. Tātad – ja tie ir pietiekami pārliecinoši, tos nodrošina *ex parte* procesā; ja pierādījumi nav pietiekami pārliecinoši, tiesnesis tos nodrošina *inter partes* procesā vai atsakās pieņemt pieteikumu.

2.5.2. Pārkāpuma (iespējamā pārkāpuma) pierādījumi

Iesniedzot pieteikumu par pierādījumu nodrošināšanu pirms lietas ierosināšanas tiesā, pieteicējs iesniedz tiesā vērtēšanai sev pieejamos pierādījumus, lai pierādītu sava prasījuma pamatotību. Tiesai var rasties grūtības, vērtējot, cik pietiekami pārliecinoši un pietiekami ir šie pierādījumi, jo īpaši tad, ja intelektuālā īpašuma pārkāpuma gadījumā prasītājs vēlas nodrošināt pierādījumus, balstoties uz Civilprocesa likuma 100.panta trešo daļu.

³⁴ van Muhlendahl A. Enforcement of Intellectual Property Rights – Is Injunction Relief Mandatory // International Review of Intellectual Property and Competeition Law (Max Planck Institute), Vol.38., No.4/2007, p.377.

Direktīvas 2004/48/EK 7.panta 1.punkts nosaka: "(..) *tiesu iestādes, saņemot iesniegumu no puses, kas ir sniegusi tai pieejamus pierādījumus, lai pamatotu apgalvojumu, ka tās intelektuālā īpašuma tiesības ir pārkāptas vai drīzumā tiks pārkāptas (..) (aut. izcēlums).*"

Šo normu var interpretēt gan sašaurināti, gan paplašināti.

Interpretējot paplašināti – jau iesniedzot pieteikumu tiesā, jābūt savāktiem pietiekami daudziem pierādījumiem par pārkāpumu. Ilustrācijai – lieta *Pressure Beam (Druckbalken)*.³⁵ Vācijas Federālā Augstākā tiesa lietā *Pressure Beam* noteica, ka jābūt noteiktam prasības iespējas līmenim un ka pieprasītie pierādījumi nepieciešami tikai absolūtas skaidrības nodrošināšanai.

Interpretējot sašaurināti – nav jābūt tiesā iesniegtiem pilnībā savāktiem faktiem, kas pamato pārkāpumu, jo šādā gadījumā nevajadzētu vēl steigšam iegūt papildu pierādījumus; šo direktīvas 2004/48/EK normu var interpretēt arī tā, ka tiesa ar šiem iesniegtajiem pierādījumiem nevis analizē pārkāpuma iespējas līmeni, bet gan pārliecinās, ka pierādījumu nodrošināšanai ir zināms pamats – iespējama pārkāpums. Ilustrācijai – lieta *Fax Card*, kas būtībā bija jauns pavērsiens pēc lietas *Pressure Beam*. Vācijas Federālā Augstākā tiesa lietā *Fax card (Faxkarte)*³⁶ noteica ļoti elastīgu pieeju pierādījumu nodrošināšanas jautājumos, paredzot, ka pat minimālas aizdomas par iespējamu pārkāpumu jāuztver kā pietiekams pamatojums pierādījumu nodrošināšanai.

Jāatzīmē arī Eiropas Kopienų tiesas 2006.gada 14.decembra spriedums lietā C-316/05 *Nokia Corp. pret Joacim Wärdell*,³⁷ kur skaidrots, ka Padomes 1993.gada 20.decembra Regulas (EK) Nr.40/94 par Kopienas preču zīmi 98.panta 1.punkts ir interpretējams tādējādi, ka "tikai tas, ka Kopienas preču zīmes pārkāpuma vai iespējama pārkāpuma

³⁵ Druckbalken (Pressure Beam) – Federal Supreme Court 1985 GRUR 512 (1987 IIC 108).

³⁶ Faxkarte (Fax Card) – Federal Supreme court 2002 GRUR 1047 (2003 IIC 331).

³⁷ Krājums, 2006, I-12083.lpp., sk. arī: <http://www.eur-lex.europa.eu>.

draudu risks nav acīmredzams vai ir citādi ierobežots, nav uzskatāms par īpašu iemeslu, lai Kopienas preču zīmju tiesa neizdotu rīkojumu, kas aizliedz atbildētājam turpināt šīs darbības" (lietas 36.punkts).

2.5.3. Lēmuma par pierādījumu nodrošināšanu paziņošana

Civilprocesa likuma 100.panta ceturtajā daļā tiek skaidri noteikts: ja lēmums par pierādījumu nodrošināšanu pieņemts bez iespējamā atbildētāja vai cita lietas dalībnieka klātbūtnes, viņam paziņo par šo lēmumu ne vēlāk kā minētā lēmuma izpildes brīdī. Likumā šādas normas līdz šim nebija. Šāda norma atrodama gan TRIPS līguma 50.panta 4.punktā, gan direktīvas 2004/48/EK 7.panta 1.punktā.

2.5.4. Terminš prasības celšanai

Civilprocesa likuma 100.panta sestajā daļā noteikts, ka, apmierinot pieteikumu par pierādījumu nodrošināšanu pirms prasības celšanas, tiesnesis prasības pieteikuma iesniegšanai nosaka termiņu, kas nav ilgāks par 30 dienām. Likumā šādas normas līdz šim nebija (sk. TRIPS līguma 50.p. 6.punktu; direktīvas 2004/48/EK 7.p. 3.punktu). Civilprocesa likuma 103.¹pants "Pierādījumu nodrošināšanas izbeigšanās" nosaka: ja lēmums par pierādījumu nodrošināšanu pieņemts pirms prasības celšanas un tiesas noteiktajā termiņā prasība nav celta, tiesnesis pēc iespējamā prasītāja vai atbildētāja pieteikuma saņemšanas pieņem lēmumu par pierādījumu nodrošināšanas atcelšanu.

2.5.5. Garantija kā nodrošinājums

Civilprocesa likuma 100.panta septītajā daļā noteikts, ka, apmierinot pieteikumu par pierādījumu nodrošināšanu pirms prasības celšanas, tiesnesis var pieprasīt, lai iespējamais prasītājs, iemaksājot noteiktu naudas summu tiesu izpildītāja depozīta kontā vai sniedzot līdzvērtīgu garantiju, nodrošina to zaudējumu segšanu, kuri atbildētājam varētu rasties sakarā ar pierādījumu nodrošināšanu. Uzmanība jāpievērš iespējai sniegt "līdzvērtīgu garantiju". Šādu noteikumu paredz direktīva 2004/48/EK (konkrēti – 7.p. 2.punkts), jo intelektuālā īpašuma tiesību īpašnieks varbūt ne vienmēr var iemaksāt tiesas noteikto naudas summu, bet, iespējams, viņš var saņemt, piemēram, kredītiestādes izsniegtu garantijas vēstuli.

2.5.6. Ar pierādījumu nodrošināšanu radīto zaudējumu atlīdzināšana

Civilprocesa likuma 103.²pants noteic, ka atbildētājs ir tiesīgs prasīt atlīdzību par zaudējumiem, kas viņam radušies sakarā ar pierādījumu nodrošināšanu, ja pierādījumu nodrošināšana ir atcelta Civilprocesa likuma 103.¹pantā paredzētajā gadījumā, ja pret viņu celtā prasība ir noraidīta, atstāta bez izskatīšanas vai tiesvedība izbeigta šā likuma 223.panta 2. un 4.punktā noteiktajos gadījumos.

Tātad atlīdzību par zaudējumiem var prasīt:

- 1) gadījumā, ja pieņemts lēmums par pierādījumu nodrošināšanas atcelšanu,
- 2) gadījumā, ja tiesa noraidījusi celto prasību,
- 3) gadījumā, ja tiesa prasību atstājusi bez izskatīšanas,³⁸
- 4) ja tiesvedība izbeigta, jo prasību cēlusi persona, kurai nav prasības tiesības,
- 5) ja tiesvedība izbeigta, jo prasītājs atteicies no prasības.

Attiecībā par veidu: šie zaudējumi tiek pieprasīti un aprēķināti, ievērojot direktīvas 2004/48/EK preambulas 22.apsvērumu, ka šī drošības nauda ir domāta kā garantija to izmaksu un kaitējuma (*costs and the injury caused to the defendant*) segšanai, kuri atbildētājam rodas nepamatotas prasības dēļ – iemaksātā drošības nauda katrā konkrētā gadījumā jāvērtē, salīdzinot ar zaudējumiem, kas radušies atbildētājam.

³⁸ Atbilstoši Civilprocesa likuma 219.pantam tiesa atstāj prasību bez izskatīšanas, ja:

- a) prasītājs nav ievērojis attiecīgajai lietu kategorijai noteikto lietas iepriekšējās ārpustiesas izskatīšanas kārtību vai līdz prasības celšanai nav veicis likumā noteiktos pasākumus, lai noregulētu savu strīdu ar atbildētāju;
- b) prasības pieteikumu iesniegusi rīcībnespējīga persona vai persona, kurai nodibināta aizgādība atbilstoši Civillikuma 365.panta noteikumiem;
- c) prasību prasītāja vārdā cēlusi persona, kura nav tam likumā noteiktajā kārtībā pilnvarota;
- d) strīds prasības lietā starp tām pašām pusēm, par to pašu priekšmetu un uz tā paša pamata atrodas tās pašas vai citas tiesas izskatīšanā.

3. Pagaidu aizsardzības līdzekļi

Civilprocesa likumā iekļauta jauna nodaļa – 30.²nodaļa "*Lietas par intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpumiem un aizsardzību*" un likums papildināts ar jauna veida mehānismu intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpumu gadījumos – pagaidu aizsardzības līdzekli.

Atbilstoši Civilprocesa likuma 250.¹⁰panta pirmajai daļai – ja ir pamats uzskatīt, ka intelektuālā īpašuma tiesību subjekta tiesības tiek pārkāptas vai varētu tikt pārkāptas, tiesa pēc prasītāja motivēta pieteikuma var pieņemt lēmumu par pagaidu aizsardzības līdzekļa noteikšanu.

Līdz ar TRIPS līguma spēkā stāšanās brīdi Latvijā bija jāievieš šajā līgumā minētie "pagaidu pasākumi", t.i., ātri un efektīvi pasākumi intelektuālā īpašuma pārkāpuma novēršanai (piemēram, kontrafakto eksemplāru apķīlāšana). Praksē Latvijā tas tika piemērots analogiski "prasības nodrošināšanas" institūtam, kas pēc būtības nav precīzi. "Prasības nodrošināšana" nosaka procedūru mantiska rakstura prasījuma nodrošināšanai. Intelektuālā īpašuma pārkāpuma gadījumā apķīlāšanas mērķis ir aizturēt pārkāpuma preces, lai apturētu to tālāku izplatīšanu, nevis kā prasības nodrošinājums. Tā kā direktīva 2004/48/EK tieši "pagaidu pasākumus" apskata vēl detalizētāk un plašāk nekā TRIPS līgums, likumā vajadzēja skaidri izklāstīt kārtību, kādā persona var vērsties tiesā un lūgt pagaidu aizsardzības pasākumus intelektuālā īpašuma jomā. Katrā ziņā tas nekavē šobrīd piemērot prasības nodrošināšanu kā "piesardzības pasākumu" gadījumā (direktīvas 9.p. 2.punkts), ja "cietuši puse norāda uz apstākļiem, kas var traucēt kaitējuma atlīdzinājuma piedziņu".

Vairumā valstu, lemjot par pagaidu pasākumu veikšanu pārkāpuma (iespējama pārkāpuma) gadījumā intelektuālā īpašuma tiesību jomā, tiek analizēti divi aspekti:

- 1) steidzamība (jautājums jārisina nekavējoties, pretējā gadījumā intelektuālā īpašuma tiesību īpašnieks cietīs nozīmīgus zaudējumus);
- 2) intelektuālā īpašuma tiesību spēkā esība (tiesības ir spēkā un nav apstrīdētas) un pārkāpuma iespējamība (daudz vienkāršāk ir pierādīt pārkāpuma iespējamību preču zīmju gadījumos, nevis, piemēram, patentu pārkāpumu gadījumos).

Direktīvu 2004/48/EK jāuzskata par TRIPS līgumu precizējošu un papildinošu. Tādēļ to mēdz saukt arī par "TRIPS plus". Līdz ar to jāievēro skaidrojumi attiecībā uz attiecīgajiem pasākumiem Eiropas Kopienas tiesas spriedumos. Tiesa 1998.gada 16.jūnija spriedumā lietā C-53/96 *Hermès International (société en commandite par actions) pret FHT Marketing Choice BV*³⁹ noteica, ka pagaidu pasākumiem cita starpā ir šādas iezīmes:

- a) pagaidu pasākumu piemērošana balstās uz steidzama risinājuma nepieciešamību (*on grounds of urgency*),
- b) puses uztver lēmumu par pagaidu pasākumiem kā strīda beigu lēmumu (*as a "final" resolution of their dispute*). To izprot tā, ka iespējamais pārkāpējs necenšas pārsūdzēt lēmumu, jo apzinās, ka ir izdarījis pārkāpumu, savukārt prasītājs ir izdarījis nepieciešamās darbības.

3.1. Pagaidu aizsardzības līdzekļu veidi

Civilprocesa likuma 250.¹⁰ panta trešā daļa nosaka, ka pagaidu aizsardzības līdzekļi ir vairāki:

1. Tādas kustamas mantas **apķīlāšana**, ar kuru, iespējams, tiek pārkāptas intelektuālā īpašuma tiesības. Lai nodrošinātu, ka pārkāpums (iespējamais pārkāpums) intelektuālā īpašuma jomā netiek turpināts, ir iespēja tiesai prasīt apķīlāt kustamu mantu, ar kuru, iespējams, tiek pārkāptas intelektuālā īpašuma tiesības. Nedz direktīvā 2004/48/EK, nedz Civilprocesa likumā nav minēts, ka ir jāpierāda, ka tieši atbildētājam pieder šī minētā manta, jo galvenais mērķis ir novērst pārkāpumu. Tiesai ir iespēja noteikt drošības naudas iemaksu.
2. **Atsaukt** preces, ar kurām, iespējams, tiek pārkāptas intelektuālā īpašuma tiesības. Direktīvas izstrādes laikā tika apkopoti Eiropas Savienības dalībvalstu veiktie civiltiesiskie pasākumi cīņā ar

³⁹ [1998] ECR, I-03603.lpp., sk. arī: <http://www.eur-lex.europa.eu>.

intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpumiem un viens no šādiem pasākumiem bija preču atsaukšana, kas tiek praktizēta Nīderlandē. Pārkāpējam ir jāsedz visi izdevumi par šo darbību.

3. **Aizliegums veikt noteiktas darbības** gan atbildētājam, gan personām, kuru sniegtie pakalpojumi tiek izmantoti, lai pārkāptu intelektuālā īpašuma tiesības, vai personām, kuras padara iespējamu šāda pārkāpuma izdarīšanu (starpniekiem). Tiesai lēmumā jāpievērš uzmanība formulējumam, kas īsti tiek aizliegts, attiecīgi jāizvērtē formulējumi, piemēram, ierobežojot šo aizliegumu ar kādas preces veidu (piemēram, tehnikas XY sēriju), atbildētājs varētu šo sēriju nosaukt citādi un turpināt pārkāpuma darbības.

3.2. Pagaidu aizsardzības līdzekļa pieprasīšana

Nemot vērā, ka pagaidu aizsardzības pasākumu būtība ir aktīva rīcība, lai uz pagaidu laiku novērstu pārkāpumu (iespējamu pārkāpumu), atbilstoši Civilprocesa likuma 250.¹¹ panta pirmajai daļai **triju mēnešu** laikā no dienas, kad iespējamais prasītājs uzzināja par pārkāpumu vai iespējamu pārkāpumu, viņš var lūgt, lai tiek noteikts pagaidu aizsardzības līdzeklis pirms prasības celšanas tiesā. Citu valstu tiesās, piemēram, Minhenes (Vācija) tiesās, šis termiņš ir pat viens mēnesis.

Iesniedzot pieteikumu par pagaidu aizsardzības līdzekļa noteikšanu pirms prasības celšanas, iespējamais prasītājs sniedz pierādījumus, kas apliecina viņa intelektuālā īpašuma tiesības, kuras tiek pārkāptas, un pierādījumus, ka tās tiek pārkāptas vai tiks pārkāptas.

Apmierinot pieteikumu par pagaidu aizsardzības līdzekļa noteikšanu pirms prasības celšanas, tiesnesis nosaka prasītājam termiņu prasības pieteikuma iesniegšanai tiesā, ne ilgāku par 30 dienām.

3.3. Jautājuma par pagaidu aizsardzības līdzekļa noteikšanu izskatīšana

Jautājums par pagaidu aizsardzības līdzekļa noteikšanu tiek izskatīts līdzīgi kā jautājums par pierādījumu nodrošināšanu.

Pieteikumu par pagaidu aizsardzības līdzekļa noteikšanu tiesa vai tiesnesis izlemj desmit dienu laikā pēc lietas ierosināšanas. Ja kavēšanās

varētu radīt neatgriezenisku kaitējumu intelektuālā īpašuma tiesību subjektam, tad pieteikumu par pagaidu aizsardzības līdzekļa noteikšanu tiesa vai tiesnesis izlemj ne vēlāk kā nākamajā dienā pēc lietas ierosināšanas, iepriekš nepaziņojot par to atbildētājam un citiem lietas dalībniekiem.

Tiesa vai tiesnesis var uzdot prasītājam nodrošināt zaudējumus, iemaksājot noteiktu naudas summu tiesu izpildītāja depozīta kontā vai sniedzot līdzvērtīgu garantiju (piemēram, kredītiestādes izsniegtu garantijas vēstuli).

Ir vairāki aspekti, kas būtu jāvērtē, pieņemot lēmumu:

- 1) vai tiesību īpašnieks cieš būtiskus finansiālus zaudējumus, vai patērētājs tiek maldināts;
- 2) vai pārkāpums notiek liela publiska pasākuma laikā (piemēram, izstādē);
- 3) patenta gadījumā (ievērojot, ka patenta darbības termiņš ir ierobežots – 20 gadi) – vai tuvojas patenta beigu termiņš;
- 4) vai atbildētāja bizness var tikt pilnībā iznīcināts;
- 5) patenta gadījumā – vai pastāv šaubas par patenta spēkā esamību u.tml.

Pēc prasītāja pieteikuma tiesa var noteiktos pagaidu aizsardzības līdzekļus aizstāt ar citiem līdzekļiem. Iespēja ir paredzēta, ja, piemēram, tiek konstatēts, ka ir apgrūtināta pārkāpuma preču atsaukšana; šādā gadījumā prasītājs lūdz preču atsaukšanu aizstāt ar šo preču apķīlāšanu to atrašanās vietā.

Ja lēmums par pagaidu aizsardzības līdzekļa noteikšanu pieņemts pirms prasības celšanas un tiesas noteiktajā termiņā prasība nav celta, tiesnesis pēc iespējamā prasītāja vai atbildētāja pieteikuma saņemšanas pieņem lēmumu par pagaidu aizsardzības līdzekļa atcelšanu.

3.4. Ar pagaidu aizsardzības līdzekli radīto zaudējumu atlīdzināšana

Atbildētājs ir tiesīgs prasīt atlīdzību par zaudējumiem, kas viņam radušies sakarā ar pagaidu aizsardzības līdzekļa noteikšanu, ja pagaidu

aizsardzības līdzeklis ir atcelts Civilprocesa likuma 250.¹² pantā astotajā daļā noteiktajā gadījumā, ja pret viņu celtā prasība ir noraidīta, atstāta bez izskatīšanas vai tiesvedība izbeigta šā likuma 223.panta 2. un 4.punktā noteiktajos gadījumos. Tātad atlīdzību par zaudējumiem var prasīt:

- 1) gadījumā, ja pieņemts lēmums par pagaidu aizsardzības līdzekļa atcelšanu;
- 2) gadījumā, ja tiesa noraidījusi celto prasību;
- 3) gadījumā, ja tiesa prasību atstājusi bez izskatīšanas (atbilstoši CPL 219.p. tiesa atstāj prasību bez izskatīšanas, ja:
 - a) prasītājs nav ievērojis attiecīgajai lietu kategorijai noteikto lietas iepriekšējās ārpustiesas izskatīšanas kārtību vai līdz prasības celšanai nav veicis likumā noteiktos pasākumus, lai noregulētu savu strīdu ar atbildētāju,
 - b) prasības pieteikumu iesniegusi rīcībnespējīga persona vai persona, kurai nodibināta aizgādība atbilstoši CL 365.p. noteikumiem,
 - c) prasību prasītāja vārdā cēlusi persona, kura nav tam likumā noteiktajā kārtībā pilnvarota,
 - d) strīds prasības lietā starp tām pašām pusēm, par to pašu priekšmetu un uz tā paša pamata atrodas tās pašas vai citas tiesas izskatīšanā);
- 4) ja tiesvedība izbeigta, jo prasību cēlusi persona, kurai nav prasības tiesības;
- 5) ja tiesvedība izbeigta, jo prasītājs atteicies no prasības.

Analoģiski minētajam saistībā ar zaudējumu atlīdzību pierādījumu nodrošināšanas gadījumā, ievērojot direktīvas 2004/48/EK preambulas 22.apsvērumu, ka šī drošības nauda ir domāta kā garantija to izmaksu un kaitējuma (*costs and the injury caused to the defendant*) segšanai, kuri atbildētājam rodas nepamatotas prasības dēļ – iemaksātā drošības nauda katrā konkrētā gadījumā būtu jāvērtē, salīdzinot ar zaudējumiem, kas radušies atbildētājam. Izlīguma gadījumā šie jautājumi būtu jāatrisina līgumā.

4. Tiesības uz informāciju

Informācijas pieprasīšanas iespēju paredz kā direktīvas 2004/48/EK 8.pants, kā arī TRIPS līguma 47.pants. Tomēr TRIPS līgums to paredz tikai kā līgumslēdzēju valstu iespēju noteikt šādu prasību, bet nevis kā imperatīvu normu.

Tiesības uz informāciju vispārīgi nozīmē tiesības vērsties pret jebkuru personu, kas iesaistīta pārkāpuma darbībā, un uzliek par pienākumu šai personai sniegt informāciju par pārkāpuma preču izcelsmi, izplatīšanas kanāliem un ziņas par citiem pārkāpumā iesaistītajiem.

Direktīvas izstrādes laikā šāds pasākums intelektuālā īpašuma tiesību jomā – "tiesības uz informāciju" – bija ieviests tikai Vācijā un Beniluksa likumā par preču zīmēm.⁴⁰

4.1. Informācijas pieprasīšanas kārtība

Civilprocesa likuma 250.¹⁶pants "Tiesības uz informāciju" šo jautājumu regulē sīkāk. Norma ļauj lietās par intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpumiem prasītājam vērsties tiesā (ievērojot lietas dalībnieku tiesības uz komercnoslēpuma aizsardzību), un tiesa pēc prasītāja motivēta lūguma var pieprasīt, lai informāciju par preču vai pakalpojuma izcelsmi un to izplatīšanu sniegtu atbildētājs vai persona (CPL 250.¹⁶p. pirmā daļa):

- 1) kuras rīcībā ir pārkāpuma preces (kontrafaktie eksemplāri) komerciālā mērogā;
- 2) kura komerciālā mērogā sniegusi vai izmantojusi pakalpojumus saistībā ar intelektuālā īpašuma objektu prettiesisku izmantošanu;
- 3) par kuru šīs daļas 1. un 2.punktā minētās personas sniegušas ziņas, ka tā iesaistīta pārkāpuma preču (kontrafakto eksemplāru)

⁴⁰ Enforcement of intellectual Property Rights and Patent Litigation, vol.6. – München: Universal, 2002, p.24.

ražošanā, izplatīšanā vai piedāvāšanā vai tādu pakalpojumu sniegšanā vai piedāvāšanā, kuri saistīti ar intelektuālā īpašuma objektu prettiesisku izmantošanu.

Civilprocesa likuma 250.¹⁶panta trešajā daļā paredzēts, ka lūgumu var iesniegt arī pirms prasības celšanas tiesā, bet tikai esot noteiktiem apstākļiem. Ja pastāv **acīmredzami** (*prima facie*) intelektuālā īpašuma pārkāpuma fakta pierādījumi un intelektuālā īpašuma tiesību subjekts ir lūdzis piemērot šajā likumā noteikto pierādījumu nodrošināšanu, prasības nodrošināšanu vai pagaidu aizsardzības līdzekļa noteikšanu, tad intelektuālā īpašuma tiesību subjekts ir tiesīgs lūgt, lai šā panta pirmajā un otrajā daļā minētā informācija tiktu nodrošināta arī pirms prasības celšanas tiesā šajā likumā noteiktās nodrošināšanas procedūras ietvaros.

Jautājums par pārkāpuma preču **komerciālā mēroga** apjomu ir tiesas ziņā. Direktīva preambulas 14.apsvērumā vien nosaka, ka **komerciāla mēroga darbības**⁴¹ raksturojamas kā darbības, ko veic, lai gūtu tiešu vai netiešu ekonomisku vai komerciālu labumu; tas parasti izslēdz darbības, ko godprātīgi veic galapatērētāji. Tomēr normatīvajos aktos nav jānosaka kādas mērvienības saistībā ar "komerciālu mērogu", jo katrs gadījums un ekonomiska labuma guvums jāvērtē individuāli. Turklāt nav arī izvirzīta prasība iegūt tiešu ekonomisku vai komerciālu labumu, tas var būt arī netiešs.

Par iespēju atteikties sniegt informāciju analogijas ceļā būtu jāpiemēro Civilprocesa likuma 106.pants "Personas, kuras nevar būt par lieciniekiem", 107.pants "Personas, kuras var atteikties liecināt", un faktiski tas ir tiesību analogijas jautājums, jo tiek piemēroti vispārīgie principi. Pantus piemēro, **neskarot tās personu tiesības, kuras izriet no citiem likumiem**.

4.2. Informācijas apjoms

Vārdkopa "informācija par preču vai pakalpojuma izcelsmi un to izplatīšanu" ietver ziņas par attiecīgo preču ražotāju, izplatītāju,

⁴¹ **Red. piez.:** ES mājaslapā: <http://www.eur-lex.europa.eu> ievietotajā direktīvas tulkojumā lietota vārdkopa "komerciolūkā veiktas darbības".

piegādātāju, vairumtirgotāju un mazumtirgotāju vai attiecīgo pakalpojumu sniedzēju un izplatītāju (fiziskajai personai – vārds, uzvārds, personas kods (ja tas ir zināms) un dzīvesvieta, juridiskajai personai – nosaukums, atrašanās vieta (juridiskā adrese) un reģistrācijas numurs (ja tas ir zināms)), ziņas par saražoto, izplatīto, saņemto vai pasūtīto preču vai sniegto vai pasūtīto pakalpojumu daudzumu, kā arī cena, kāda par tiem maksāta (CPL 250.¹⁶ p. otrā daļa).

5. Tiesas spriedums

5.1. Pasākumi, kurus var noteikt tiesas spriedumā

Atbilstoši Civilprocesa likuma 250.¹⁷ pantam, ja pārkāpuma fakts ir pierādīts, tiesa spriedumā var noteikt vienu vai vairākus šādus pasākumus:

- 1) pārtraukt un aizliegt prettiesisku intelektuālā īpašuma tiesību objekta izmantošanu;
- 2) pārtraukt un aizliegt pasākumus, kas atzīstami par gatavošanos intelektuālā īpašuma tiesību objektu prettiesiskai izmantošanai;
- 3) pārtraukt un aizliegt sniegt pakalpojumus, kuri tiek izmantoti prettiesiskām darbībām ar intelektuālā īpašuma tiesību objektiem, starpniekiem (personām, kuru pakalpojumi tiek izmantoti, lai pārkāptu intelektuālā īpašuma subjektu tiesības; kuras padara iespējamu šāda pārkāpuma veikšanu);
- 4) atlīdzināt likumā noteiktajā kārtībā sakarā ar intelektuālā īpašuma tiesību objekta prettiesisku izmantošanu nodarītos **zaudējumus un morālo kaitējumu** (zaudējumu aprēķināšanas kārtība intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpumu gadījumos aprakstīta speciālajos likumos intelektuālā īpašuma jomā).

Tiesa pēc prasītāja pieteikuma neatkarīgi no prasītājam radītā kaitējuma un kaitējuma atlīdzības var noteikt vienu vai vairākus šādus pasākumus, kuri veicami par pārkāpēja līdzekļiem:

- 1) **atsaukt vai pilnībā izņemt no tirdzniecības pārkāpuma preces** (kontrafaktos eksemplārus);
- 2) **iznīcināt pārkāpuma preces** (kontrafaktos eksemplārus);

- 3) **atsaukt vai pilnībā izņemt no tirdzniecības vai iznīcināt ierīces un materiālus**, kas izmantoti vai paredzēti pārkāpuma preču (kontrafakto eksemplāru) izgatavošanai, ja to īpašnieks zināja vai viņam no lietas apstākļiem vajadzēja zināt, ka šīs ierīces un materiāli lietoti vai paredzēti prettiesisku darbību veikšanai;
- 4) **publiskot pilnībā vai daļēji tiesas spriedumu** laikrakstos un citos masu informācijas līdzekļos.

Attiecībā uz pienākumu "**atsaukt vai pilnībā izņemt (..)**" jāpaskaidro, ka terminu "atsaukt" (angļu val. – *recall*) izprot kā iespēju Civilprocesa likuma 250.¹⁷ pantā minētās ierīces un materiālus tomēr kādreiz atdot atpakaļ tirdzniecības tīklā, savukārt termins "pilnībā izņemt" (angļu val. – *definite removal*) paredzēts kā galīgais līdzeklis. Salīdzinot šos terminus ar terminiem jau spēkā esošajos likumos, kā pretēju piemēru var minēt Preču un pakalpojumu drošuma likumu, kura 13.panta devītajā daļā noteikts, ka "preču vai lietu atsaukšanu veic tikai kā galēju pasākumu". TRIPS līgumā šādas normas nav.

5.2. Kaitējuma atlīdzināšana

Attiecībā uz **kaitējuma** aprēķināšanu intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpumu gadījumā – ja personas vainas dēļ ir nelikumīgi izmantots intelektuālā īpašuma tiesību objekts, šo tiesību subjekti ir tiesīgi prasīt radītā zaudējuma un morālā kaitējuma atlīdzību.

Zaudējumu atlīdzības un morālā kaitējuma apmēru nosaka saskaņā ar Civillikumu.

Kā jaunumu var atzīmēt iespēju prasīt arī pārkāpēja negodīgi gūto peļņu, ir akcentēta arī iespēja prasīt morālā kaitējuma atlīdzināšanu (sīkāk sk. direktīvas 2004/48/EK 13.p.).

Ja faktisko zaudējumu atlīdzības apmēru nevar noteikt saskaņā ar minēto kārtību (Zaudējumu atlīdzības un morālā kaitējuma apmērs nosakāms saskaņā ar Civillikumu. Nosakot zaudējumu apmēru, var ņemt vērā arī tās personas negodīgi gūto peļņu, kura prettiesiski izmantojusi (..) – šāds formulējums ir speciālajos likumos intelektuālā īpašuma tiesību jomā), zaudējumu atlīdzības apmērs ir atbilstošs tai summai, kuru varētu saņemt preču zīmes īpašnieks par preču zīmes izmantošanas tiesību nodošanu licenciātam.

5.3. Sprieduma publiskošana masu informācijas līdzekļos

Direktīvas 2004/48/EK 15.pantā ir paredzēta arī iespēja prasīt sprieduma publiskošanu masu informācijas līdzekļos sabiedrības informēšanas nolūkos, to veic par pārkāpēja līdzekļiem. Nolūks ir informācijas izplatīšana par tiesas nolēmumu, un šāda prakse ir pazīstama vairākās Eiropas Savienības dalībvalstīs. Praktiski tās ir bijušas publikācijas presē, speciālajos intelektuālā īpašuma izdevumos, vēstules, kas satur informāciju par tiesas lēmumiem saistībā ar attiecīgā preču ražotāja vai pakalpojuma sniedzēja pārkāpumiem un kas paredzētas patstāvīgajiem pircējiem. Spriedumu publikāciju mērķis ir ne tikai sabiedrības informēšana, bet tas ir arī preventīvs pasākums pārkāpumu samazināšanai.

Nobeigums

"Informācija ir uz zināšanām balstītas ekonomikas asinsrite, savukārt intelektuālā īpašuma tiesību likumi un šo tiesību politika spēlē centrālo lomu, pārvēršot šo bezķermenisko labumu ekonomiskā, sociālā un kultūras bagātībā.

Tas, vai šo bagātību dažādās formas kontrolēs atsevišķas privilēģētas personas, vai tās tiks plaši dalītas sabiedrībā, vairumā gadījumu būs atkarīgs no tā, kā tiks veidoti likumi, plānota politika un kā darbosies institūcijas."⁴²

⁴² Intellectual Property and Information Wealth, ed. By Peter K.Yu. – Westport: Praeger, 2007, Preface.

Izmantotie avoti

Tiesību akti

Starptautiskie līgumi

Līgums par ar tirdzniecību saistītām intelektuālā īpašuma tiesībām (ieskaitot kontrafaktīvu preču tirdzniecību) (TRIPS; spēkā no 01.01.1995.; Latvija tam pievienojusies no 10.02.1999. // Latvijas Vēstnesis, 1998. 30.dec., Nr.388/399.

Sk. arī: http://www.lrpv.lv/dl/w/TRIPS_lig.doc

vai: http://www.wto.int/english/docs_e/legal_e/27-trips.pdf.

Eiropas Savienības tiesību akti

Regulas

Padomes 1993.gada 20.decembra Regula (EK) Nr.40/94 par Kopienas preču zīmi // OV L 11, 14.01.1994., 1.–36.lpp.

Padomes 2001.gada 12.decembra Regula (EK) Nr.6/2002 par Kopienas dizainparaugiem // OV L 3, 5.01.2002., 1.–24.lpp.

Direktīva

Eiropas Parlamenta un Padomes 2004.gada 29.aprīļa Direktīva 2004/48/EK par intelektuālā īpašuma tiesību piemērošanu (Dokuments attiecas uz EEZ) // OV L 157, 30.04.2004., 45.–86.lpp.

Citi dokumenti

Zaļā grāmata: par cīņu pret viltojumiem un pirātismu iekšējā tirgū. – Eiropas Komisija, 1998.gada oktobris:

http://europa.eu.int/eur-lex/en/com/pdf/2003/com2003_0046en01.pdf.

Latvijas Republikas likumi

Latvijas Republikas Satversme: 1922.gada 15.februāra likums // Ziņotājs, 1994, Nr.6 (grozījumi: Ziņotājs, 1994, Nr.5; 1996, Nr.14; 1998, Nr.2, Nr.22; 2002, Nr.11; 2003, Nr.12; 2004, Nr.20; 2006, Nr.2; 2007, Nr.12).

Augu šķirņu aizsardzības likums: 2002.gada 2.maija likums (spēkā no 31.05.2002.) // Ziņotājs, 2002, Nr.12 (grozījumi: Ziņotājs, 2006, Nr.1; 2007, Nr.3).

Autortiesību likums: 2000.gada 6.aprīļa likums (spēkā no 11.05.2000.) // Ziņotājs, 2000, Nr.11 (grozījumi: Ziņotājs, 2003, Nr.8; 2004, Nr.10; 2007, Nr.6).

Civilprocesa likums: 1998.gada 14.oktobra likums (spēkā no 01.03.1999.) // Ziņotājs, 1998, Nr.23 (grozījumi: Ziņotājs, 2001, Nr.15; 2002, Nr.24; 2003, Nr.15; Latvijas Vēstnesis, 2003. 1.jūl., Nr.97; 2003. 7.nov., Nr.157; Ziņotājs, 2004, Nr.6, Nr.10, Nr.14, Nr.20; 2005, Nr.7, Nr.14; 2006, Nr.1, Nr.13, Nr.20, Nr.24; 2007, Nr.3; Latvijas Vēstnesis, 2007. 22.nov., Nr.188).

Dizainparaugu likums: 2004.gada 28.oktobra likums (spēkā no 18.11.2004.) // Ziņotājs, 2004, Nr.23 (grozījumi: Ziņotājs, 2007, Nr.6).

Grozījumi Civilprocesa likumā: 2006.gada 14.decembra likums (spēkā no 01.03.2007.) // Ziņotājs, 2007, Nr.3.

Krimināllikums: 1998.gada 17.jūnija likums (spēkā no 01.04.1999.) // Ziņotājs, 1998, Nr.15 (grozījumi: Ziņotājs, 2000, Nr.12, Nr.13; 2001, Nr.15; 2002, Nr.11, Nr.16, Nr.22, Nr.23; 2003, Nr.10, Nr.15; 2004, Nr.2, Nr.3, Nr.4, Nr.6, Nr.11, Nr.12, Nr.13; 2005, Nr.2, Nr.11, Nr.12, Nr.13, Nr.20, Nr.21; 2006, Nr.1, Nr.7, Nr.22; 2007, Nr.3, Nr.15, Latvijas Vēstnesis 2007. 22.nov., Nr.188).

Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss (1984.gada 7.decembra likuma redakcijā ar grozījumiem).

Par preču zīmēm un ģeogrāfiskās izcelsmes norādēm: 1999.gada 16.jūnija likums (spēkā no 15.07.1999.) // Ziņotājs, 1999, Nr.14 (grozījumi: Ziņotājs, 2001, Nr.23; 2004, Nr.23; 2007, Nr.6).

Patentu likums: 2007.gada 15.februāra likums (spēkā no 01.03.2007.) // Ziņotājs, 2007, Nr.6.

Pusvadītāju izstrādājumu topogrāfiju aizsardzības likums: 1998.gada 12.marta likums (spēkā no 30.04.1998.) // Ziņotājs, 1998, Nr.8 (grozījumi: Ziņotājs, 2007, Nr.6).

Judikatūra un tiesu prakse

Eiropas Kopienu tiesas nolēmumi

1998.gada 16.jūnija spriedums lietā C-53/96 *Hermès International (société en commandite par actions) pret FHT Marketing Choice BV*, [1998] ECR, I-03603.lpp.

2000.gada 14.decembra spriedums apvienotajās lietās C-300/98 un C-392/98 *Parfums Christian Dior SA pret TUK Consultancy BV un Assco Gerüste GmbH un Rob van Dijk pret Wilhelm Layher GmbH & Co. KG un Layher BV*, [2000] ECR, I-11307.lpp.

2006.gada 14.decembra spriedums lietā C-316/05 *Nokia Corp. pret Joacim Wärdell* // Krājums, 2006, I-12083.lpp.

Citu valstu tiesu nolēmumi

Vācijas Federālās augstākās tiesas nolēmums lietā *Druckbalken*, 1985 GRUR 512 (1987 IIC 108).

Vācijas Federālās augstākās tiesas nolēmums lietā *Faxkarte*, 2002 GRUR 1047 (2003 IIC 331).

Literatūra un citi avoti

Cornish W., Llewelyn D. *Intellectual Property: Patents, Copyright, Trade Marks and Allied Rights*. – London: Sweet & Maxwell, 2003.

Critical Concepts in Law - Intellectual property rights. Edited by D.Vaver. – London: Routledge, 2006.

Czychowski Ch. (Boehmert & Boehmert). *Trademarks and Internet* (Intelektuālā īpašuma tiesību konference Minhenē, 2006.gada jūlijā).

Eiropas Savienības dalībvalstu noteiktās tiesas, kuras ir tiesīgas izskatīt lietas par Kopienas preču zīmes pārkāpumiem: <http://oami.europa.eu/pdf/mark/ctmcourts.pdf>.

Enforcement of intellectual Property Rights and Patent Litigation, vol.6. – München: Universal, 2002.

Intellectual Property and Information Wealth. Ed. By Peter K.Yu. – Westport: Praeger, 2007.

Mostert F., Apolzon L. *From Edison to iPod- Protect Your Ideas and Make Money*. – New York: DK Publishing, 2007, p.120.

van Muhlendahl A. *Enforcement of Intellectual Property Rights – Is Injunction Relief Mandatory* // International Review of Intellectual Property and Competeition Law (Max Planck Institute), Vol.38, No.4/2007.

Gvido Zemrībo,

Latvijas Policijas akadēmijas docents,
zvērināts advokāts

Apelācijas instances tiesas sprieduma likumīgais spēks un tā pārsūdzēšana kasācijas kārtībā

Procesuālās likumdošanas nozīmi ir grūti pārvērtēt, jo tikai pateicoties procesuālo tiesību normās iedibinātajai kārtībai materiālo tiesību normas pārvēršas no tukšām frāzēm reālā dzīvē, tās sāk darboties un piespiež tās ievērot arī tos, kuri savas nevīžības, nezināšanas vai ļauna nolūka dēļ materiālo tiesību normas neievēro. Procesuālie likumi ir tas eliksīrs, kas mirušās materiālās tiesību normas padara dzīvas.

Civilprocess, salīdzinot ar tādām senām tiesību nozarēm kā civiltiesības un krimināltiesības, ir samērā jauna tiesību nozare. Pirmais kodificētais civilprocesa likums – Civilprocesa kodekss – tika pieņemts tikai pirms divsimt gadiem, kad Francijā gadu pēc slavenā Napoleona civilkodeksa¹ pieņemšanas 1806.gadā tika pieņemts ne mazāk nozīmīgais Napoleona civilprocesa kodekss.²

Šī gada decembrī apritēs 15 gadi kopš toreizējie atjaunotās Latvijas likumdevēji pieņēma likumu "Par tiesu varu".³ Šis pēc savas būtības konstitūciju saturošais likums lika pamatus topošajai neatkarīgajai Latvijas tiesu sistēmai, tiesu reformai un arī procesuālajām tiesību

¹ Francijas 1804.gada Civill kodekss (arī: Napoleona kodekss) – Code Civil: <http://www.legifrance.gouv.fr>.

² Francijas Civilprocesa kodekss – Code de procedure civile: <http://www.legifrance.gouv.fr>.

³ Par tiesu varu: 1992.gada 15.decembra likums (spēkā no 01.01.1993.) // Ziņotājs, 1993., Nr.1 (grozījumi: Ziņotājs, 1994, Nr.13; 1995, Nr.10, Nr.22; 1996, Nr.3, Nr.13; 1997, Nr.5, Nr.21; 1998, Nr.22, Nr.23; 1999, Nr.23; 2001, Nr.24; 2002, Nr.23; 2003, Nr.14; 2004, Nr.2; Latvijas Vēstnesis, 2004. 9.nov., Nr.177; Ziņotājs, 2005, Nr.8, Nr.20; 2006, Nr.7, Nr.24; Latvijas Vēstnesis, 2007. 22.nov., Nr.188).

nozārēm. Šis likums bija tas fundaments, uz kura pamata vēlāk pieņēma Latvijas civilprocesa likumu, Administratīvā procesa likumu un Kriminālprocesa likumu.

Mūsu procesuālā likumdošana, tāpat kā pats process, kas latīņu valodā nozīmē "kustība", atrodas nepārtrauktā izmaiņu un grozījumu stāvoklī, ko nevar vērtēt viennozīmīgi. Jānorāda, ka būtu vēlams, lai vieni un tie paši procesuālo tiesību institūti būtu vienveidīgi veidoti visos trijos procesuālajos likumos. Diemžēl tā tas ir ne vienmēr un rodas iespāids, ka dažādās darba grupas, kas izstrādājušas dažādus likumus, ir gribējušas dažkārt paspīdēt ar savu oriģinalitāti. Liekas, ka tad, kad civilprocesa, administratīvā procesa vai kriminālprocesa specifika to neprasa, vienas un tās pašas procesuālās darbības būtu jāreglamentē vienveidīgi. Tā, piemēram, grūti izskaidrot, kāpēc Senāta nolēmumus civilīetās un administratīvajās lietās sauc par spriedumu, bet krimināllietās – par lēmumiem. Spriedumus civilīetās un krimināllietās pasludina valsts vārdā, bet administratīvajās lietās tautas vārdā, lai gan tiesneši, kuri spriež šīs lietas, ir iecelti amatā vienādā kārtībā un nodod to pašu zvērestu Valsts prezidentam.

Pēdējā laikā procesuālajā likumdošanā ir novērojama tendence, ka tiek izdarīti grozījumi likumos ne tādēļ, lai uzlabotu pašu likumu, novērstu tā trūkumus, bet gan, lai atvieglotu tiesnešu vai prokuroru darbu. Sevišķi spilgts piemērs šajā ziņā ir grozījums Administratīvā procesa likuma⁴ 243.pantā, kas nosaka, ka administratīvajā tiesā spriedums vispār netiek nolasīts, netiek pasludināts. Spriedumu var pēc zināma laika saņemt tiesas kancelejā. Juridiskajā literatūrā tika skaidrots, ka, lūk, tiesnešiem pārāk daudz laika aizņemot spriedumu nolasīšana. Šāds viedoklis nevar neizsaukt vismaz izbrīnu, ja neko vairāk. Līdz šim procesuālajā zinātnē un likumdošanā valdīja uzskats, ka sprieduma taisīšana un pasludināšana ir tiesas sēdes sastāvdaļa. Sprieduma pasludināšana vienmēr vainagoja tiesas sēdi, tiesas darbu (*finis coronat opus*). Ne jau velti likums vienmēr runāja par sprieduma "pasludināšanu", nevis "norunāšanu", ieliekot šajā vārdā dziļu būtisku jēgu. Pasludinot

⁴ Grozījumi Administratīvā procesa likumā: 2006.gada 26.oktobra likums (spēkā no 01.12.2006.) // Ziņotājs, 2006, Nr.24.

spriedumu, tiesa, kura personificē valsti, demonstrē taisnības, likuma uzvaru pār netaisnību, pār nelikumību. Sevišķi būtiski tas bija tieši administratīvajās lietās, kurās indivīds, mazais cilvēks cīnās par savām tiesībām ar šo monsturu – valsts aparātu. Tagad tā vietā, lai dzirdētu no tiesneša mutes par taisnības triumfu, šis cilvēks tiek nosūtīts uz kanceleju, lai saņemtu savus papīrus, it kā tā nebūtu tiesa, bet gan kāda pagasta padome vai sabiedrības ar ierobežotu atbildību grāmatvedība.

Gribētos ieteikt mūsu likumdevējiem, izdarot grozījumus procesuālajā likumdošanā, tos veikt ne tikai tāpēc, ka attiecīgais likums ir "atvērts", bet gan tikai tad, kad tiešām dzīve prasa likumu grozīt. Par divām šādām nopietnām civilprocesa problēmām būs runa šajā ziņojumā.

Saskaņā ar Civilprocesa likuma⁵ 434.pantu apelācijas instances tiesas spriedums stājas likumīgā spēkā tā pasludināšanas brīdī. Šī norma disonansē ar vispārīgiem civilprocesa un ne tikai civilprocesa principiem. Jurisprudencē ir pieņemts atzīt, ka viens no sprieduma likumīga spēka elementiem ir šāda sprieduma neapstrīdamība. Tas nozīmē, ka likumīgā spēkā esošu tiesas spriedumu nevar ne apelācijas, ne kasācijas kārtībā pārsūdzēt. Tā to arī nosaka likuma "Par tiesu varu" 16.panta pirmā daļa, Kriminālprocesa likuma⁶ 569.pants un Administratīvā procesa likuma 309.pants. Šie likumi neparedz, ka apelācijas instances tiesas spriedums stājas spēkā tā pasludināšanas brīdī, bet gan nosaka, ka apelācijas instances tiesas spriedums stājas spēkā pēc tam, kad notecējis kasācijas sūdzības iesniegšanas termiņš. Līdzīgi šo jautājumu arī regulē Civilprocesa likums attiecībā uz pirmās instances tiesas sprieduma stāšanos likumīgā spēkā (203.p). Minētā Civilprocesa likuma norma (434.p.) rada arī vispārīgiem civilprocesa principiem

⁵ Civilprocesa likums: 1998.gada 14.oktobra likums (spēkā no 01.03.1999.) // Ziņotājs, 1998, Nr.23 (grozījumi: Ziņotājs, 2001, Nr.15; 2002, Nr.24; 2003, Nr.15; Latvijas Vēstnesis, 2003. 1.jūl., Nr.97; 2003. 7.nov., Nr.157; Ziņotājs, 2004, Nr.6, Nr.10, Nr.14, Nr.20; 2005, Nr.7, Nr.14; 2006, Nr.1, Nr.13, Nr.20, Nr.24; 2007, Nr.3; Latvijas Vēstnesis, 2007. 22.nov., Nr.188).

⁶ Kriminālprocesa likums: 2005.gada 21.aprīļa likums (spēkā no 01.10.2005.) // Ziņotājs, 2005, Nr.11 (grozījumi: Ziņotājs, 2005, Nr.20; 2006, Nr.4; 2007, Nr.3, Nr.13).

pilnīgi neadekvātu situāciju. Sprieduma likumīgā spēka elements ir arī izpildāmība. Šis elements izriet no Civilprocesa likuma 538.panta, kas nosaka, ka tiesas spriedumi un lēmumi ir izpildāmi pēc to stāšanās likumīgā spēkā, izņemot gadījumus, kad saskaņā ar likumu vai tiesas spriedumu tie izpildāmi nekavējoties. Vienlaikus saskaņā ar Civilprocesa likuma 450.panta pirmo daļu apelācijas instances tiesas spriedumu (papildspriedumu) lietas dalībnieki var pārsūdzēt kasācijas kārtībā, bet prokurors – iesniegt kasācijas protestu (šeit gan nav pateikts, ka pirmajā gadījumā iesniedz kasācijas sūdzību, bet tas izriet no 450.p. otrās daļas un 453.p.). Tā kā var pārsūdzēt kasācijas kārtībā apelācijas instances spriedumu, kas stāties likumīgā spēkā, rodas jurisprudencē vispār nepieļaujama situācija, ka spriedums var tikt izpildīts, lai gan lieta vēl galīgi nav izskatīta un nav izslēgta iespējamība, ka kasācijas instance var apelācijas tiesas spriedumu atcelt. Šī situācija ir pretrunā arī ar Civilprocesa sistēmu. Civilprocesa likuma C daļa reglamentē tiesas sprieduma un lēmuma pārsūdzēšanu. Šajā daļā desmitā sadaļa nosaka kasācijas tiesvedības kārtību, turpretī vienpadsmitā sadaļa nosaka gadījumus, kad no jauna izskata lietas, kurās spriedums vai lēmums stāties likumīgā spēkā. Šajā sadaļā ir divas nodaļas: 59.nodaļa, kas nosaka lietu izskatīšanu sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem, un 60.nodaļa, kas reglamentē lietas jaunu izskatīšanu sakarā ar būtiskiem materiālo un procesuālo tiesību normu pārkāpumiem. Kasācijas tiesvedība nav šajā sadaļā iekļauta, jo to regulē cita – 10. – sadaļa. Tādējādi Civilprocesa likuma 474.panta 2., 3. un 4.punkts pretēji likumam ir piešķīris kasācijas instances tiesai tiesības atcelt vai grozīt apelācijas instances tiesas spriedumu, kurš jau ir stāties likumīgā spēkā.

Ne mazāk svarīgs ir arī jautājums par to, no kura brīža stājas spēkā apelācijas instances spriedums. Kā noteikts Civilprocesa likuma 434.pantā, apelācijas instances tiesas spriedums stājas likumīgā spēkā tā pasludināšanas brīdī. Līdz ar to ir jānoskaidro, kas ir uzskatāms par sprieduma pasludināšanas brīdi. Apelācijas instances tiesas sprieduma pasludināšanu reglamentē Civilprocesa likuma 433.pants, kura pirmā daļa paredz, ka apelācijas instances tiesa pasludina spriedumu šā likuma 199.panta noteiktajā kārtībā, tas ir, tādā pašā kārtībā kā pirmās instances tiesā.

Faktiski praksē pilns spriedums apelācijas instances tiesās vispār netiek nolasīts, tas ir, pasludināts. Parasti apelācijas instances tiesa pasludina saīsināto spriedumu, tas ir, spriedumu, kas sastāv no ievaddaļas

un rezolutīvās daļas (CPL 195.p.). Civilprocesa likuma 199.panta trešā daļa paredz: "Pasludinot saīsināto spriedumu, tiesa paziņo datumu, kad būs pilns spriedums". Pamatojoties uz šo normu, LR Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta judikatūrā izteikts vairāk kā apšaubāms viedoklis: "Atbilstoši Civilprocesa likuma 434.pantam apelācijas instances tiesas spriedums stājas likumīgā spēkā tā pasludināšanas brīdī. Līdz ar to apelācijas instances tiesas sprieduma stāšanās likumīgā spēkā saistīta tikai ar pasludināšanas brīdi, bet ne ar pilna sprieduma sastādīšanu, kas netiek pasludināts. Tā kā likums paredz arī saīsinātā sprieduma pasludināšanu, tad apelācijas instances tiesa pareizi norādīja, ka spriedums stājas spēkā no rezolutīvās daļas pasludināšanas" (LR Augstākās tiesas Senāta 2005.gada 5.maija spriedums lietā Nr.SKC-303).⁷ Atbilstoši šajā Senāta judikatūrā minētajam viedoklim var stāties spēkā saīsināts spriedums ar visām no tā izrietošajām sekām. Tas nozīmē, ka persona, kuras labā taisīts saīsināts tiesas spriedums, var saņemt izpildu rakstu (CPL 541.p. pirmā daļa), lai gan pilna sprieduma pat vēl nav. Bez tam Senāts nav ņēmis vērā, ka saīsinātu spriedumu nevar uzskatīt par pilntiesīgu spriedumu, jo spriedumam ir jāatbilst likuma prasībām, jāsastāv no sprieduma četrām daļām (CPL 193.p. otrā daļa), nevis no divām daļām. Spriedumu var pārsūdzēt tikai pēc tam, kad ir sastādīts pilns spriedums (CPL 415. un 454.p.). Tas, ka saīsinātu apelācijas instances spriedumu nevar uzskatīt par pilnvērtīgu spriedumu, liecina arī Civilprocesa likuma 452.panta trešās daļas 5.punkta norma:

"Par procesuālo tiesību normas pārkāpumu, kas varēja novest pie lietas nepareizas izspriešanas, katrā ziņā uzskatāms tas, ka (...)

5) lietā nav tiesas sēdes protokola vai pilna tiesas sprieduma."

Pārsūdzot kasācijas kārtībā apelācijas instances tiesas spriedumu, kasators var lūgt Senāta rīcības sēdi apturēt sprieduma izpildi, taču

⁷ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2005. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 291.lpp.

to rīcības sēdē var darīt tikai pēc tam, kad notecējis 30 dienu termiņš, kurā pretējā puse var sniegt paskaidrojumus sakarā ar kasācijas sūdzību (CPL 460.p. pirmā daļa un 464.p. pirmā daļa).

Atšķirībā no Satversmes 82.panta (1922.gada likuma redakcijā) un sakarā ar likuma "Par tiesu varu" stāšanos spēkā pilnībā, kā arī tiesu reformas realizāciju, Satversmes 82.pants 1998.gada 15.oktobrī tika pieņemts šādā redakcijā: "Tiesu Latvijā spriež rajona (pilsētas) tiesas, apgabaltiesas un Augstākā tiesa (...)"⁸ Līdz ar to Satversmē tika nostiprināts, ka Latvijā darbojas trīs tiesu instances. Apgabaltiesas kompetenci noteica likuma "Par tiesu varu" 36.pants, Augstākās tiesas tiesu palātas kompetenci – 45.pants, bet Augstākās tiesas Senāta kompetenci – 47.pants, kā arī Civilprocesa likuma 4.pants. Saskaņā ar šā likuma 4.panta trešo daļu un 450.panta pirmo daļu otrās instances tiesas spriedumu lietas dalībnieks var pārsūdzēt kasācijas kārtībā.

Tātad Latvijā ir izveidota trīs instanču tiesu sistēma. Tas nozīmē, ka lietas dalībniekam, ja viņš nepiekrīt zemāko instanču spriedumam, ir tiesības panākt savas lietas izskatīšanu visās trīs instancēs, ieskaitot kasācijas instanci. Ir valstis, kurās, lai lieta tiktu izskatīta pēdējā un galīgā instancē, ir jāsaņem speciāla tiesas atļauja (*a system of leave to appeal*). Latvija pie šādām valstīm nepieder. Lai Latvijā pārsūdzētu apelācijas instances spriedumu, pietiek ar parastām sūdzībai izvirzāmām prasībām, proti, kasācijas sūdzība jāiesniedz likumā noteiktajā termiņā un jābūt samaksātai drošības naudai (CPL 454. un 458.p.). Kā pirmās, tā apelācijas instances tiesas spriedumam jābūt likumīgam un pamatotam (CPL 190.p. un 432.p. otrā daļa). Atšķirība starp apelācijas un kasācijas sūdzībām izpaužas vienīgi apstākļi, ka apelācijas kārtībā var pārsūdzēt tās sprieduma pamatotību, tā likumību, kamēr kasācijas kārtībā – tikai tiesas sprieduma likumību (*questiones iuris*), vai arī, ka apelācijas instances tiesa pārkāpusi savas kompetences ietvarus. Ko uzskata par materiālo un procesuālo tiesību normas pārkāpumu, nosaka Civilprocesa likuma 451. un 452.pants. Kasācijas sūdzībā obligāti ir jānorāda, kādu materiālo vai procesuālo tiesību normu tiesa pārkāpusi vai kādā veidā

⁸ Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē: 1998.gada 15.oktobra likums (spēkā no 06.11.1998.) // Ziņotājs, 1998, Nr.22.

tiesa pārkāpusi savas kompetences ietvarus (CPL 453.p. 5.punkts). Lai izņemtu, vai kasācijas sūdzība vai kasācijas protests atbilst Civilprocesa likuma 450.–454.panta prasībām un vai tie ir izskatāmi kasācijas instances tiesas sēdē, Senātā darbojas Senatoru kolēģijas rīcības sēde (CPL 464.p. pirmā daļa). Ja šī kolēģija rīcības sēdē konstatē, ka kasācijas sūdzība neatbilst likuma prasībām (likumdevējs nav pieļāvis, ka arī kasācijas protests var neatbilst likuma prasībām), tā pieņem lēmumu par kasācijas tiesvedības izbeigšanu. Diemžēl, kā liecina Senāta prakse, rīcības sēde dažkārt nelikumīgi piesavina kasācijas instances tiesas funkcijas un tā vietā, lai tikai pārbaudītu, vai kasācijas sūdzība pēc formas atbilst likuma prasībām, tas ir, vai ir ievērotas Civilprocesa likuma 453.panta pirmās daļas 5.punkta prasības, faktiski izlemj, vai apelācijas instances tiesa ir pieļāvusi sūdzībā norādītos materiālo un procesuālo tiesību normu pārkāpumus.

Izskatot konkrētā lietā SIA "Zeltaleja-1" kasācijas sūdzību, ar Senāta rīcības sēdes 2007.gada 6.marta lēmumu kasācijas tiesvedība lietā izbeigta, vadoties no Civilprocesa likuma 464.panta 3.punkta, līdz ar to arī lūgums apturēt sprieduma izpildi lietā netika izņemts. Šis lēmums ir visai pretrunīgs un pat neloģisks. Ja, no vienas puses, lēmumā atzīts: "Kasatore norādījusi, ka tiesa nav pareizi piemērojusi Civillikuma 1589., 2171.pantu, 2130.panta otro daļu, 2111., 2115.pantu, kā arī pārkāpusi procesuālo tiesību normas, kas arī novedis pie lietas apstākļu nepareizas noteikšanas un nepareiza sprieduma taisīšanas. Tiesa arī pārkāpusi procesuālās tiesību normas, neizvērtējot visus lietā esošos pierādījumus pēc būtības." Lēmumā pareizi norādīts: "Pamats apelācijas instances tiesas sprieduma pārsūdzēšanai kasācijas kārtībā ir materiālo vai procesuālo tiesību normu pārkāpums vai, ja izskatot lietu, tiesa pārkāpusi savas kompetences ietvarus." Taču tajā pašā laikā lēmumā norādīts, ka "sūdzībā norādītais faktiski ir vērst uz faktisko apstākļu noskaidrošanu un pierādījumu pārvērtēšanu", lai gan nekas tāds sūdzībā nav teikts. Vēl vairāk, lēmumā ir teikts: "Apelācijas instances tiesa ir pārbaudījusi un novērtējusi lietas materiālus to kopumā un savstarpējā sakarībā, kā arī pamatojusi savu spriedumu ar atbilstošām materiālo un procesuālo tiesību normām. Tā kā kasācijas sūdzībā netika norādīti tādi materiālo un procesuālo tiesību normu pārkāpumi, kuri varētu būt par pamatu tiesas sprieduma pārsūdzēšanai, kā arī tādi netiek konstatēti, kasācijas tiesvedība lietā izbeidzama". Līdz ar to rīcības sēde faktiski atzinusi apelācijas instances tiesas spriedumu par likumīgu.

No minētā redzams, ka Senāta rīcības sēde šajā lietā ir pārsniegusi savas kompetences robežas (darbojusies *ultra vires*) un uzņēmusies faktiski kasācijas instances tiesas funkcijas. Senāta rīcības sēdes kompetence ir noteikta Civilprocesa likuma 464.pantā. Šī panta trešā daļa, uz kuru savā lēmumā arī atsaucas rīcības sēde, nosaka: "ja senatoru kolēģija vienbalsīgi atzīst, ka kasācijas sūdzība neatbilst likuma prasībām, tā pieņem lēmumu par kasācijas tiesvedības izbeigšanu." Tātad rīcības sēdē senatoru kolēģija ir tiesīga vienīgi izvērtēt kasācijas sūdzības atbilstību likuma prasībām, nevis apelācijas instances tiesas sprieduma likumību un kasācijas sūdzībā norādīto argumentu pamatotību. Pēdējie jautājumi ietilpst tikai kasācijas instances tiesas kompetencē, kura izšķir jautājumu par apelācijas instances tiesas sprieduma likumību atklātā tiesas sēdē, piedaloties pušu pārstāvjiem. Senāta rīcības sēdē senatoru kolēģija var vienīgi izvērtēt, vai kasācijas sūdzība atbilst Civilprocesa likuma 453.panta prasībām, un tikai konstatējot, ka kasācijas sūdzība neatbilst 453.panta prasībām, ir tiesīga kasācijas tiesvedību izbeigt. Konkrētā gadījumā Senāta rīcības sēdes lēmumā nekādi Civilprocesa likuma 453.panta pārkāpumi vispār nav konstatēti.

Šādos apstākļos, ņemot vērā Senāta rīcības sēdes izteikto neobjektivitāti, kuras rezultātā SIA "Zeltaleja-1" ir liegta iespēja pierādīt objektīvā tiesā apelācijas instances sprieduma nelikumību, SIA "Zeltaleja-1" vērsās pie LR Augstākās tiesas priekšsēdētāja.

Savā 2007.gada 21.maija atbildē Nr.la-7/894 LR Augstākās tiesas priekšsēdētāja p.i. norāda: lai gan Civilprocesa likumā gan nav tiesas tiesību normas par kasācijas instances tiesas lēmuma spēkā stāšanos, taču nav citas tiesību normas, kas pieļautu lēmuma pārsūdzēšanu, tāpēc uz šiem lēmumiem attiecināms Civilprocesa likuma 477.panta noteikums, ka kasācijas tiesas spriedums nav pārsūdzams. Tātad nav mehānisma, kā apstrīdēt rīcības sēdes lēmumu, ja tā pārkāpusi savas kompetences robežas.

Rīcības sēdē lietas dalībnieki nepiedalās un viņiem tiek liegtas Civilprocesa likuma 471.pantā minētās procesuālās tiesības. Ja ar rīcības sēdes lēmumu, pamatotu vai nepamatotu, tiek nolemts kasācijas tiesvedību izbeigt, kasators nekādi nevar panākt, ka lietu tomēr izskata kasācijas instances tiesa un ka apelācijas instances pieļautie likumības pārkāpumi tiek novērsti. Minētā likuma 464.pantā nav minēts, ka rīcības sēdes lēmums nav pārsūdzams. Civilprocesā darbojas visai svarīgs

princips, kurš nosaka, ka var pārsūdzēt tiesas lēmumu ne tikai, kad tas noteikts likumā, bet arī tad, kad tiesas lēmums kavē lietas virzību. Taču LR Augstākā tiesa uzskata, ka šajā gadījumā jāvadās no Civilprocesa likuma 477.panta, kas nosaka, ka kasācijas instances tiesas spriedums nav pārsūdzams. Tādējādi LR Augstākā tiesa uzskata, ka šajā gadījumā Civilprocesa likuma 477.pants jāpiemēro pēc analogijas. Šādam viedoklim nevar piekrist, jo civilprocesuālās tiesības pieder pie publisko tiesību nozarēm, bet publiskajās tiesībās nevar piemērot pēc analogijas tiesību normas, kas ierobežo tik būtiski svarīgas cilvēktiesības kā tiesības vērsties tiesā, šajā gadījumā – kasācijas instances tiesā. Līdz ar to rodas demokrātiskā valstī nepieļaujama situācija, kad atsevišķu tiesnešu patvaļa nav nekādi kontrolējama un tiesiskā ceļā pārbaudāma. Šāda situācija var novest ne tikai pie kļūdu legalizēšanas, bet arī pie tā, ka ļaunprātīgi tiek atņemtas tiesības uz lietas izskatīšanu kasācijas instancēs. Lai pārbaudītu, vai kasācijas sūdzība atbilst likuma prasībām, nebūtu nepieciešams Senāts, jo šādu jautājumu tik pat labi varētu izlemt apelācijas instances tiesas tiesneši. Tādā gadījumā apelācijas instances tiesas tiesneša lēmumu par atteikšanos pieņemt kasācijas sūdzību var pārsūdzēt (CPL 455.p.).

Kā norādīts Satversmes tiesas 2006.gada 14.marta sprieduma lietā Nr.2005-18-01⁹ secinājumu daļas 8.argumentā: "Satversmes 92.panta pirmais teikums ietver gan institucionālu aspektu – tiesai ir jābūt taisnīgai, gan procesuālu aspektu – ikvienam ir tiesības uz brīvu pieeju tiesai. Abi aspekti ir nesaraujami saistīti: nebūtu nozīmes tiesas taisnīgumam, ja netiktu nodrošināta tiesas pieejamība, un otrādi – tiesas pieejamība būtu lieka, ja netiktu nodrošināts tiesas taisnīgums."

⁹ LR Satversmes tiesas 2006.gada 14.marta spriedums lietā Nr.2005-18-01 "Par Civilprocesa likuma 449.panta ceturtajā daļā ietvertās normas vārdu "un trešajā daļā" un Zemesgrāmatu likuma 98.panta piezīmes atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam" // Ziņotājs, 2006, Nr.8, sk. arī: <http://www.satv.tiesas.gov.lv/upload/2005-18-01.rtf>.

Izmantotie avoti

Tiesību akti

Latvijas Republikas likumi

Civilprocesa likums: 1998.gada 14.oktobra likums (spēkā no 01.03.1999.) // Ziņotājs, 1998, Nr.23 (grozījumi: Ziņotājs, 2001, Nr.15; 2002, Nr.24; 2003, Nr.15; Latvijas Vēstnesis, 2003. 1.jūl., Nr.97; 2003. 7.nov., Nr.157; Ziņotājs, 2004, Nr.6, Nr.10, Nr.14, Nr.20; 2005, Nr.7, Nr.14; 2006, Nr.1, Nr.13, Nr.20, Nr.24; 2007, Nr.3; Latvijas Vēstnesis, 2007. 22.nov., Nr.188).

Grozījumi Administratīvā procesa likumā: 2006.gada 26.oktobra likums (spēkā no 01.12.2006.) // Ziņotājs, 2006, Nr.24.

Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē: 1998.gada 15.oktobra likums (spēkā no 06.11.1998.) // Ziņotājs, 1998, Nr.22.

Kriminālprocesa likums: 2005.gada 21.aprīļa likums (spēkā no 01.10.2005.) // Ziņotājs, 2005, Nr.11 (grozījumi: Ziņotājs, 2005, Nr.20; 2006, Nr.4; 2007, Nr.3, Nr.13).

Par tiesu varu: 1992.gada 15.decembra likums (spēkā no 01.01.1993.) // Ziņotājs, 1993., Nr.1 (grozījumi: Ziņotājs, 1994, Nr.13; 1995, Nr.10, Nr.22; 1996, Nr.3, Nr.13; 1997, Nr.5, Nr.21; 1998, Nr.22, Nr.23; 1999, Nr.23; 2001, Nr.24; 2002, Nr.23; 2003, Nr.14; 2004, Nr.2; Latvijas Vēstnesis, 2004. 9.nov., Nr.177; Ziņotājs, 2005, Nr.8, Nr.20; 2006, Nr.7, Nr.24; Latvijas Vēstnesis, 2007. 22.nov., Nr.188).

Ārvalstu likumi

Francijas 1804.gada Civilt kodekss (arī: Napoleona kodekss) – Code Civil: <http://www.legifrance.gouv.fr>.

Francijas Civilprocesa kodekss – Code de procedure civile: <http://www.legifrance.gouv.fr>.

Judikatūra un tiesu prakse

Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2006.gada 14.marta spriedums lietā Nr.2005-18-01 "Par Civilprocesa likuma 449.panta ceturtajā daļā ietvertās normas vārdu "un trešajā daļā" un Zemesgrāmatu likuma 98.panta piezīmes atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam" // Ziņotājs, 2006, Nr.8, sk. arī:
<http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2005-18-01.rtf>.

Literatūra

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2005. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006.

Mg.iur. Agris Bitāns,

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Civiltiesību zinātņu katedras lektors, zvērināts advokāts

Senāta loma civilprocesā un izskatot prasības par nemantisko kaitējumu

Ievads

Pēdējā laikā Latvijas tiesu praksē pieaug prasību skaits par nemantiska kaitējuma mantisku kompensēšanu. Vispirms jau tādēļ, ka sabiedrība arvien vairāk apzinās, ka vērtīgas un civiltiesiski aizsargājamās ir ne tikai mantiskas, bet arī nemantiskas vērtības. Arī Civillikuma 1635.panta jaunā redakcija,¹ kas izbeidza diskusijas par legālu iespēju saņemt mantisku kompensāciju par nemantisku (morālu) pāridarījumu, paver plašāku iespēju savu aizskarto tiesību un likumīgo interešu aizsardzībai.

Tomēr, neskatoties uz iepriekš minēto, jāatzīst, ka tiesas nav gatavas nemantisko tiesību civiltiesiskajai aizsardzībai. Jāatzīst, ka nav viegli noteikt summu vērtībām, kas mantiski nav tieši izsakāmas. Vislielākās grūtības tiesām sagādā mantiskās kompensācijas apmēra noteikšana. Vispirms jau tādēļ, ka nemantisks kaitējums ir individuāls un daudzveidīgs. Civillikums atsaucas uz tiesas ieskatu, taču ne Civillikums, ne arī cits normatīvs akts tieši nedod formulu, kā noteikt piespriežamo summu. Tiesas ieskats nenozīmē tiesas subjektīvu iegribu – šim prasītājam prasību apmierināšu un šim – ne.

Pretrunīga tiesu prakse neveicina ticību tiesu objektivitātei un spriedumu pamatotībai. Jānorāda, ka arī attīstītajās Rietumeiropas valstīs netiek noteiktas vienādas kompensācijas summas par līdzīgiem aizskārumiem. Taču tur var saskatīt noteiktu vienotu tendenci, kas nav tieši atkarīga no vispārējā labklājības līmeņa.

¹ Grozījumi Civillikumā: 2006.gada 26.janvāra likums (spēkā no 01.03.2006.) // Ziņotājs, 2006, Nr.5.

Un ne mazāk svarīgs ir vienotu kritēriju trūkums, nosakot mantiskās kompensācijas apmēru. Likuma vienkāršā piemērošana ir nodota Senāta rokās. Tomēr Senāta prakse nav devusi skaidras atbildes uz mazāk diskutējamiem jautājumiem, un līdz ar to, apspriežot nemantisko kaitējumu, mantiskās kompensācijas noteikšanai nav pievērsta pietiekama uzmanība.

Laika trūkuma dēļ nevar pievērsties paša nemantiskā (morālā) kaitējuma jēdzienam un tā pretrunīgajam saturu izklāstam Latvijas normatīvajos aktos.² Tāpēc autors pievērsīsies Senāta lomas izvērtējumam civilprocesā, izspriežot lietas sakarā ar nemantisko aizskārumu, kā arī citām ar to saistītām procesuālajām problēmām.

1. Esošā tiesu prakse

Jautājums par kompensācijas noteikšanu par nemantisku kaitējumu ir atstāts tiesai izlemšanai pēc sava ieskata atbilstoši Civillikuma 5.pantam, kurš nosaka: *"Kad lieta jāizšķir pēc tiesas ieskata vai atkarībā no svarīgiem iemesliem, tad tiesnesim jāspriež pēc taisnības apziņas un vispārīgiem tiesību principiem."* Šī it kā vienkāršā un lakoniskā norma sevī ietver neparasti plašu pasauli ar juridiska rakstura instrumentiem un institūtiem, kas var palīdzēt tiesnesim noteikt kompensācijas apmēru. Taču aktuāls ir jautājums par to, vai Senāta uzdevums tiesiski nodrošināt vienkāršu likuma piemērošanu ir attiecināms uz tiesas taisnības apziņas un vispārīgo tiesību principu pārvērtēšanu³ un līdz ar to arī apelācijas tiesas noteiktās summas izvērtējumu.

Nesenā Latvijas Republikas Augstākās tiesas nostāja attiecībā uz Senāta lomu saistībā ar mantiskās kompensācijas par nemantisko

² Par šo problēmu sk.: Bitāns A. Gaidāms nemantiskā (morālā) kaitējuma lomas pieaugums // Dienas bizness/Saldo, 2006. apr., Nr.7(34).

³ Par to sīkāk sk.: Bitāns A. Tiesas ieskats un svarīgi iemesli civiltiesisku strīdu izskatīšanā. Latvijas Universitātes Raksti. Juridiskā zinātne. – Rīga, 2004; Bitāns A. Vispārīgie principi, nosakot kompensāciju par nemantisku aizskārumu // Latvijas Vēstnesis, pielikums "Jurista Vārds", 2003. 14.okt., Nr.37(295); Bitāns A. Taisnības apziņa, nosakot kompensāciju par nemantisku aizskārumu // Latvijas Vēstnesis, pielikums "Jurista Vārds", 2003. 8.jūl., Nr.25/26(283/284).

aizskārumu novērtējumu bija ļoti vienkārša. Norādes uz nepareizu Civillikuma 5. un 1635.panta iztulkojumu vai piemērošanu saistībā ar kompensācijas apmēra noteikšanu netika ņemtas vērā, strikti norādot, ka *"kompensācijas apmēra noteikšana par morālo kaitējumu ir apelācijas instances tiesas vērtējums un kompetence (..)"*.⁴ Tāpat Senāts savā tiesas sēdē vai jau rīcības sēdē bieži norāda, ka kasācijas instances tiesas kompetencē neietilpst faktisko apstākļu vērtēšana un līdz ar to arī mantiskās kompensācijas konkrēta apmēra noteikšana.⁵

Nevajadzētu diskutēt par apelācijas tiesas tiesībām un arī pienākumu izvērtēt pirmās instances tiesas argumentus par taisnības un tiesību principu piemērošanu sakarā ar Civillikuma 5.panta izmantošanu. Taču praksē Senāta rīcībā ir sastopama nekonsekvence attiecībā uz tā kompetenci Civillikuma 5.panta piemērošanas pareizuma pārbaudē. Kā jau norādīts iepriekšējos piemēros, tad Senāts vai nu noraida kasācijas sūdzību, vai jau rīcības sēdē izbeidz kasācijas tiesvedību šādās lietās, taču, izskatot līdzīgas lietas Senāta sēdēs, ir gadījumi, kad tiek saskatīts pamats apelācijas instances tiesas sprieduma atcelšanai tieši saistībā ar piespriesto summas apmēru.⁶

Kā piemēru aplūkosim fragmentus no diviem Augstākās tiesas Senāta spriedumiem. Abās šajās lietās Senāts ir atzinis, ka izskatāmajiem strīdiem ir piemērojams Civillikuma 5.pants, taču nav vēlējis izvērtēt šīs materiālās tiesību normas piemērošanas pareizumu.

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāts savā 2001.gada 10.janvāra spriedumā lietā Nr.SK-7⁷ norāda:

Izlemjot prasību, tiesu palāta atsaukusies gan uz Civillikuma 2347., gan arī uz 2349.pantu, kuros paredzēta atlīdzības noteikšana pēc

⁴ LR AT Senāta 2001.gada 26.janvāra rīcības sēdes lēmums lietā Nr.SK-112 (nav publicēts).

⁵ LR AT tiesas priekšsēdētāja 2001.gada 23.aprīļa vēstule Nr.7-2/9-448 (nav publicēta).

⁶ Sk. LR AT Senāta 2002.gada 13.februāra spriedumu lietā Nr.SK-102 // Latvijas Vēstnesis, pielikums "Jurista Vārds", 2002. 7.maijs, Nr.9(242); sk. arī: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2000. – Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 2001, 345.lpp.

⁷ Latvijas Vēstnesis, pielikums "Jurista Vārds", 2001. 24.apr., Nr.205.

tiesas ieskata. Civillikuma ievadā 5.pantā noteikts, ka gadījumos, kad lieta jāizšķir pēc tiesas ieskata vai atkarībā no svarīgiem iemesliem, tiesnesim jāspriež pēc taisnības apziņas un vispārīgiem tiesību principiem.

Senātam nav pamata uzskatīt, ka tiesu palāta šos likuma noteikumus nav ievērojusi. Nosakot piedzenamās atlīdzības apmēru, tiesu palāta ņēmusi vērā arī K.K. kā tiešā kaitējuma nodarītāja darbības.

Pastāvot šādiem apstākļiem, Senāts uzskata, ka kasācijas sūdzībās norādītie argumenti nevar būt par pamatu sprieduma atcelšanai, tāpēc spriedums ir atstājams negrozīts.

Otrajā, 2002.gada 9.janvāra, spriedumā lietā Nr.SKC-34⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāts norāda:

Nevar atzīt par pamatotu norādi kasācijas sūdzībā, ka tiesu palāta, piedzīdama par sakropļojumu tikai Ls 10 000, ir nepareizi piemērojusi Civillikuma 2349.pantu. Šī likuma norma paredz atlīdzības noteikšanu par sakropļojumu pēc tiesas ieskata.

Civillikuma ievada 5.pantā noteikts: gadījumos, kad lieta jāizšķir pēc tiesas ieskata vai atkarībā no svarīgiem iemesliem, tiesnesim jāspriež pēc taisnības apziņas un vispārīgiem tiesību principiem.

Senātam nav pamata uzskatīt, ka tiesu palāta šos likuma noteikumus nav ievērojusi. Piedzenamās atlīdzības apmērs spriedumā ir pietiekami motivēts. Turklāt atlīdzības apmērs ir saistīts ar lietas faktisko apstākļu vērtējumu, tāpēc tas kasācijas kārtībā nav pārvērtējams, jo saskaņā ar Civilprocesa likuma 450.panta trešo daļu kasācijas kārtībā var pārsūdzēt apelācijas instances tiesas spriedumu tikai tad, ja tiesa pārkāpusi materiālo vai procesuālo tiesību normas vai, izskatot lietu, pārkāpusi savas kompetences ietvarus.

Aplūkojot šos spriedumus, ir redzams, ka kasatoru iebildumus par "*tiesas piesprieštās summas nepietiekamību*", t.i., neatbilstību Civillikuma 5.panta noteikumiem par taisnības apziņu un vispārīgiem tiesību

⁸ Par kaitējuma atlīdzību apdrošinātai personai, ja tā cietusi nelaimes gadījumā darbā // Latvijas Vēstnesis, pielikums "Jurista Vārds", 2002. 29.janv., Nr.2(235).

principiem, Senāts faktiski nav izskatījis, lai gan kasators ir norādījis uz, viņaprāt, pieļautajiem pārkāpumiem tieši Civillikuma 5.panta iztulkojumā vai piemērojumā.

Kā pamatojumu Senāts norādījis uz to, ka "*Senātam nav pamata uzskatīt, ka tiesu palāta šos likuma (CL 5.p.) noteikumus nav ievērojusi*" un ka "*atlīdzības apmērs ir saistīts ar lietas faktisko apstākļu vērtējumu, tāpēc tas kasācijas kārtībā nav pārvērtējams*".

Šajā gadījumā kasatora lūgumu izvērtēt **taisnības apziņas un tiesību principu piemērošanas pareizumu** šīs materiālās tiesību normas izpratnē Senāts uztvēra kā aicinājumu izvērtēt lietas faktiskos apstākļus. Vai Senātam ir jāizvairās no lietas faktisko apstākļu apskates vai pieminēšanas? Atbildi uz šo jautājumu sarežģī tie Senāta spriedumi, kur faktiskie apstākļi ir aprakstīti vai pieminēti ļoti plaši. Taisot spriedumu, Senātam nākas aplūkot vai pieminēt faktiskos apstākļus, tādēļ to pieminēšana pati par sevi nav atzīstama par kasācijas kārtības pārkāpumu. Iespējams, ka šādu nekonsekvenci Senāts pieļauj arī tādēļ, ka vēl nav izveidojusies skaidra tiesu prakse attiecībā uz robežu, līdz kurai sniedzas kasācijas tiesas pilnvaras.

Pastāvot iepriekš minētajiem apstākļiem, nākas uzdot loģiskus jautājumus. Vai tiešām ir juridisks pamats apgrūtināt Senātu ar lūgumu pārbaudīt Civillikuma 5. un 1635.panta pareizu piemērošanu, pat tad, ja tas acīmredzami ir netaisnīgs vai bez jebkāda pamata? Vai tas ir tikai un vienīgi apelācijas tiesas kompetencē, kur Senāts, pat ļoti gribot, nedrīkst iejaukties? Esošā tiesu prakse nedod skaidras atbildes uz šiem jautājumiem.

2. Senāta loma civillietas izspriešanā

Lai varētu dot skaidru ievirzi šajā jautājumā, sākotnēji jānoskaidro – kāda vispār ir Senāta loma vispārējās jurisdikcijas tiesā. Lai cik tas nešķistu nereāli, bet pēc Senāta atjaunošanas tiesību literatūrā nav sniegta nepārprotama atbilde. Lai gan tas šķiet dīvaini, tomēr Senāts visu šo laiku ir darbojies bez strikti noteiktām funkcijām un savu pilnvaru robežām. Tāpēc nepārsteidz, ka tiesu praksē ir atrodamī Senāta spriedumi, kuros līdzīgi apstākļi un fakti bija par pamatu sprieduma atcelšanai, bet citos gadījumos pat rīcības sēdē tiek nolemts izbeigt kasācijas tiesvedību. Šādi nolēmumi patiešām neveicina likuma vienveidīgu piemērošanu, kā arī uzticību tiesām.

Tātad, lai atbildētu uz jautājumu par Senāta lomu civillietas izspriešanā, ir jānoskaidro Senāta funkcijas, kā arī pašreizējā Senāta nostāja attiecībā uz Civillikuma 5.panta piemērošanas pamatotību. Jānorāda, ka neskaidrība par Senāta lomu šajā jautājumā bija jau pirmās republikas tiesu praksē.⁹

Arī pirms otrā pasaules kara tiesību zinātnieki norādīja uz līdzīgu problēmu, pirms 1938.gadā tika pieņemts jauns civilprocesa likums, ar kuru tika likumiski paplašinātas Senāta funkcijas.¹⁰ Gustavs Beimuts norāda, ka **Senātam no tīras kasācijas instances ir jāpāriet uz revīzijas kārtību.**

Ar revīziju (lat. *revisio* – izskatīt no jauna) saprot sprieduma pareizuma un likumības pārbaudi.¹¹ Savukārt kasācijas jēdziens paredz tādu tiesas procesa daļu, kur augstākā tiesas instance skata jautājumu par sprieduma atcelšanu (lat. *cassatio* – atcelt).¹²

Senāta funkcijas paplašināšana bija pamatots uzskats, jo, kā jau norādīja Vladimirs Bukovskis, tad kasācijas principam piemīt publiski tiesisks raksturs. Taču arī pirms jaunā civilprocesa pieņemšanas Senāta darbība netika aprobežota tikai ar kasācijas funkciju vien.¹³ Senāta darbībā tika saskatīta vairāku principu un funkciju realizācija.

Tiesību zinātnieki, piemēram, Augusts Lēbers, jau tad uzsvēra, ka Latvijas Senāts ir "*augstākā tiesa un tikai tiesa*", kas pilda "*tiesas funkciju*",¹⁴ un ka Senāta departamenti savas funkcijas veic kā tiesu

⁹ Opss L. Civillikuma 5.pants. Referāts Rīgas apgabaltiesas zvērinātu advokātu palīgu konferencei 1938.g. 31.maijā. – Rīga, 1938, 24.–26.lpp.

¹⁰ Beimuts G. Mūsu CPL. – Rīga: Tieslietu ministrijas izdevums, 1938, 487., 488.lpp.

¹¹ Svešvārdu vārdnīca. J.Baldunčika redakcijā. – Rīga: Jumava, 1999, 685.lpp.

¹² Turpat, 345.lpp.

¹³ Sk.: Lēbers A. Senāta darbība prakses apvienošanā. Grām.: Tieslietu Ministrijas Vēstnesis (1920–1940), 1.sējums: 1920–1922. Faksimilizdevums. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2003, 254.lpp.

¹⁴ Turpat, sk. arī: Mincs P. Senāta izskaidrojošā darbība. Grām.: Tieslietu Ministrijas Vēstnesis (1920–1940), 1.sējums: 1920–1922. Faksimilizdevums. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2003, 11.lpp.

iestādes.¹⁵ Līdzīgs uzskats bija arī Pēterim Mincam, kurš norādīja, ka Senāts ir "augstākā tiesa, kura procesa likumos noteiktajā kārtībā uzrauga "lai apsargātu pareizu likuma spēku un lai likumu vienādi izpildītu visas tiesu iestādes""¹⁶

Piemēram, par Francijas Kasācijas tiesas (*Cour de Cassation*) uzdevumu tiek norādīta likuma izskaidrošana, kā arī tā uzlabošana un pielāgošana mūsdienu vajadzībām un uzskatiem, piemēram, tieši tiesas attīstīja netaisnās iedzīvošanās institūtu un tiesību ļaunprātīgas izmantošanas doktrīnu.¹⁷

Senāts savas tiesu iestādes funkciju realizē, gan pārbaudot **materiālo un procesuālo tiesību normu piemērošanas pareizumu** apelācijas instances spriedumos (CPL 450.–452.p.), gan **dodot saistošu likuma iztulkojumu** (CPL 476.p.). Lai gan Senāta likuma iztulkojums ir saistošs tikai apelācijas tiesai, kas izskata lietu no jauna, taču tas nenozīmē, ka tā ir izolēta lieta. Senāta iztulkojums attiecībā uz citām tiesām citās lietās tiek atzīts par **doktrinālu**,¹⁸ kam ir vadoša nozīme likuma vienādei iztulkošanai un piemērošanai.¹⁹ Taču Senāta izdarītais likuma iztulkojums nevar tikt atzīts par autentisku.²⁰

¹⁵ Sk.: Lēbers A. Senāta darbība prakses apvienošanā. Grām.: Tieslietu Ministrijas Vēstnesis (1920–1940), 1.sējums: 1920–1922. Faksimilizdevums. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2003, 254.lpp.

¹⁶ Sk.: Mincs P. Senāta izskaidrojošā darbība. Grām.: Tieslietu Ministrijas Vēstnesis (1920–1940), 1.sējums: 1920–1922. Faksimilizdevums. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2003, 9.lpp.

¹⁷ Tunc A. Methodology of the Civil Law in France // Tulane Law Review, Volume No.50, 1976, p.465, sk. pārpublicējumu: Civil Law. Ed. Rogorski R. – Aldershot: Dartmouth, 1996, p.333.

¹⁸ Doktrinālā iztulkošana ir viens no neoficiālās iztulkošanas veidiem. Sk. sīkāk, piemēram, Melķis E. Tiesību normu iztulkošana, 2.pārstrādātais izdevums. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2000, 58.–60.lpp.

¹⁹ Civilprocesa likums. – Rīga: Tieslietu ministrijas kodifikācijas departamenta izdevums, 1939, 288.lpp. (iespiedums ar paskaidrojumiem).

²⁰ Mincs P. Senāta izskaidrojošā darbība. Grām.: Tieslietu Ministrijas Vēstnesis (1920–1940), 1.sējums: 1920–1922. Faksimilizdevums. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2003, 9.lpp.

Zemākā līmeņa tiesas var pieturēties pie Senāta spriedumos dotā iztulkojuma, taču tas nav obligāti. Tā kā tiek atzītas Senāta tiesības mainīt savu uzskatus par likuma tulkojumu, tad arī citām tiesām ir tiesiska iespēja pieņemt spriedumu pretēji esošajam Senāta spriedumam, ja "*tiesnešu pārliecība runā pretī eksistējošajiem precedentiem*".²¹ Taču Senāta spriedumi nevar tikt atzīti par precedentiem, kā tas ir anglosakšu tiesību zemēs, līdzīgi kā, piemēram, tiesību doktrīnā ir norādīts, ka arī Francijas Kasācijas tiesas spriedumi nesasniedz angļu precedentu līmeni, kā arī Amerikas lēmumu autoritāti.²²

Jānorāda, ka pirms kara Latvijas tiesu praksē Senāts 1924.gada 7.martā pieņēma speciālu lēmumu "Senāta spriedumu publicēšanas jautājums", kurā tieši norādīja, ka publicētie Senāta spriedumi nav atzīstami par oficiāliem un saistošiem ārpus civilprocesa likuma noteiktajām robežām.²³ Tāpēc publicētie Senāta nolēmumi nav jāuztver kā likumi, tomēr, tā kā zemāko instanču tiesas ievēro tos, tad publicēšanai jāvirza tikai tādi Senāta spriedumi, kuri veido atbilstošu judikatūru.

Senāts pilda arī **uzraudzības funkciju**. Senāta uzraudzības darbība ir vērsta pret tiesu nevienādo praksi.²⁴ Senātam ir jāuzrauga ne tikai "*likumu īstā spēka apsardzība*", bet arī "*likumu vienāda izpildīšana*".²⁵ Tas uzskatāmi parāda Senāta uzdevumu – sekot, lai līdzīgās lietās likums tiktu vienādi piemērots un spriedumi un nolēmumi šajās lietās neatšķirtos, nemaz nerunājot par iespēju, ka tie ir pretēji. Šo Senāta funkciju uzsvēra arī Vladimirs Bukovskis, norādot, ka kasācija ir

²¹ Mincs P. Senāta izskaidrojošā darbība. Grām.: Tieslietu Ministrijas Vēstnesis (1920–1940), 1.sējums: 1920–1922. Faksimilizdevums. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2003, 10.lpp.

²² Tunc A. Methodology of the Civil Law in France // Tulane Law Review, Volume No.50, 1976, p.465.

²³ Senāta spriedumu publicēšanas jautājums. Grām.: Tieslietu Ministrijas Vēstnesis (1920–1940), 3.sējums: 1924. Faksimilizdevums. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2003, 197.–199.lpp.

²⁴ Sk.: Disterlo B. Latvijas Senāta būtība un raksturs. Grām.: Tieslietu Ministrijas Vēstnesis (1920–1940), 1.sējums: 1920–1922. Faksimilizdevums. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2003, 261.lpp.

²⁵ Turpat, 256.lpp.

vērsta uz tiesību normu vienveidīgu piemērošanu un iztulkošanu visā valstī.²⁶ Tātad Senāts nedrīkst ieņemt aklu pozīciju vai uzbūvēt augstu un necaurredzamu žogu – "katra lieta ir individuāla" vai "Latvijā nav precedentu tiesības". Nav šaubu, ka katra lieta ir individuāla, taču spriedums tajā nedrīkst iziet ārpus kopējās tiesību sistēmas. Senātam ir jāseko tam, ko tas ir lēmis citās lietās, un attiecīgi, vai apelācijas tiesas citāds likuma skaidrojums vai citāda piemērošana ir pamatota. Pretējā gadījumā veidojas situācija, ko varētu nosaukt par "tiesisku anarhiju", kad katra lieta ir tik individuāla un nodalīta no pārējās tiesu prakses, ka nolēmumi var būt pilnīgi atšķirīgi, esot līdzīgiem lietas apstākļiem. Šādi piemēri ir sastopami ne tikai attiecībā uz tiem nolēmumiem, kurus Senāts ir taisījis dažādu senatoru sastāvā, bet arī esot vieniem un tiem pašiem senatoriem. Taču tas nenozīmē: ja vienreiz Senāts ir tā nolēmis, tad tas paliek nemainīgi mūžīgi mūžos. Senātam katrā lietā ir neatkarīgi jāpārbauda kasācijas sūdzības norādes par materiālo un procesuālo tiesību pārkāpumiem un jāpārlicinās, ka līdzīgās lietās pieņemtie Senāta nolēmumi ir bijuši pamatoti attiecībā uz šo konkrēto lietu. Taču gadījumos, kad Senāts saskata tiesisku pamatu citādākam likuma iztulkojumam vai piemērošanai, tad tam noteikti ir jānorāda argumenti izvērsta veidā, lai tie būtu saprotami citiem.

Pirmskara Latvijas tiesību zinātnē tika uzsvērtā arī Senāta loma "*tiesu prakses apvienošanā*".²⁷ Līdz ar to gan procesa dalībnieku, gan pašā Senāta atsaukšanās uz Senāta spriedumiem nav atzīstama par prettiesisku, bet ir pat vēlama. Tādējādi tiek nodrošināta **vienveidīga likuma piemērošana**, jo Senāts dod "(..) *mērauklu likuma vienādi iztulkošanai un piemērošanai*".²⁸ Taču Senātam, taisot atšķirīgu

²⁶ Sk.: Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. – Rīga: Autora izdevums, 1933, 461.–464.lpp.

²⁷ Sk.: Lēbers A. Senāta darbība prakses apvienošanā. Grām.: Tieslietu Ministrijas Vēstnesis (1920–1940), 1.sējums: 1920–1922. Faksimilizdevums. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2003, 257.lpp.

²⁸ Mincs P. Senāta izskaidrojošā darbība. Grām.: Tieslietu Ministrijas Vēstnesis (1920–1940), 1.sējums: 1920–1922. Faksimilizdevums. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2003, 9.lpp.

spriedumu līdzīgā lietā, savā spriedumā ir **skaidri** jānorāda tie pamati vai apstākļi, kas deva pamatu izlemt citādāk šajā lietā, lai neradītu neskaidrību par pretēju likuma skaidrojumu.

Apskatot mūsu Civilprocesa likumu,²⁹ Senātam, izvērtējot zemākas instances spriedumu (bet ne lēmumu), ir jāpārbauda – vai nav pieļauti materiālo un procesuālo tiesību normu pārkāpumi (CPL 450.p. trešā daļa) un **(1) tikai sprieduma pārsūdzētajā daļā (2) attiecībā uz personām, kas spriedumu pārsūdzējušas vai (3) pievienojušas kasācijas sūdzībai, un (4) attiecībā uz kasācijas sūdzībā minētajiem argumentiem** (CPL 473.p. pirmā daļa). Taču Civilprocesa likuma 473.panta otrā daļa paredz Senātam tiesības atcelt spriedumu arī tā nepārsūdzētajā daļā, **ja (1) konstatē tādus likuma pārkāpumus, (2) kas noveduši pie visas lietas nepareizas izspriešanas.** Tātad – atbilstoši spēkā esošajam Civilprocesa likumam ir jāsecina, ka **Senāts nav tikai kasācijas instance, bet gan revīzijas instance ar visām no tā izrietošajām procesuālajām sekām.** Senāts ir tiesīgs pārbaudīt arī citus svarīgus pārkāpumus, kurus puses nav pamanījušas. Šī iespēja nav nejaušība, jo nav reti gadījumi, kad kasators un viņa advokāts nav pamanījuši un norādījuši savā kasācijas sūdzībā ļoti būtisku likuma pārkāpumu, kas senatoriem kā pieredzējušiem juristiem nedrīkstētu paslīdēt garām. Tādēļ Civilprocesa likuma 473.panta otrajā daļā paredzētā iespēja būtu jāuzskata par Senāta **pienākumu**, kas diemžēl reizēm tiek nepamatoti aizmirsts.

Piemēram, civillietā par laulības atzīšanu par spēkā neesošu.³⁰ Strīda fabula it kā ir vienkārša – vīrs iesniedza prasību par laulības atzīšanu par spēkā neesošu, pamatojoties uz Civillikuma 64.panta pirmo daļu, jo, reģistrējot šo apstrīdēto laulību, viņš ir atradies citā laulībā, kas nebija šķirta citā valstī. Pirmās un otrās instances tiesas šo prasību apmierina. Atbildētāja kā galveno apelācijas un kasācijas sūdzības

²⁹ Civilprocesa likums: 1998.gada 14.oktobra likums (spēkā no 01.03.1999.) // Ziņotājs, 1998, Nr.23 (grozījumi: Ziņotājs, 2001, Nr.15; 2002, Nr.24; 2003, Nr.15; Latvijas Vēstnesis, 2003. 1.jūl., Nr.97; 2003. 7.nov., Nr.157; Ziņotājs, 2004, Nr.6, Nr.10, Nr.14, Nr.20; 2005, Nr.7, Nr.14; 2006, Nr.1, Nr.13, Nr.20, Nr.24; 2007, Nr.3; Latvijas Vēstnesis, 2007. 22.nov., Nr.188).

³⁰ Senāta 2003.gada 13.marta rīcības sēdes lēmums lietā Nr.SKC-186 (nav publicēts).

aspektu izvirza jautājumu par procesuālajiem pārkāpumiem sakarā ar atbildētājas uzaicināšanu uz tiesas sēdi. Šajā lietā gan atbildētāja un viņas advokāts, gan pirmās un otrās instances tiesa palaida garām ļoti būtisku aspektu. Prasītājs devās jaunā laulībā, zinot, ka iepriekšējā laulība nav šķirta, tātad **apzināti** pārkāpjot likumu. Līdz ar to ir acīmredzams, ka pats prasītājs bija radījis situāciju, kas deva pamatu laulības atzīšanai par spēkā neesošu, un pēc tam atsaucies uz šo pamatu. To varētu atzīt par tiesību ļaunprātīgu izmantošanu.

Diemžēl Senāts nesaskatīja, ka abas iepriekšējās tiesu instances bija pieļāvušas likuma pārkāpumu, kas noveda pie visas lietas nepareizas izspriešanas. Nevienš neapsvēra jautājumu par to, vai vīrs vispār drīkstēja celt šādu prasību? Atbilstoši vispārzināmam juridiskam principam persona nevar atsaukties uz savu likuma pārkāpumu kā uz pamatu savas prasības apmierināšanai. Šāda principa eksistence ir saprotama, jo tādu darbību nekādā gadījumā nevar atzīt par tiesisku un taisnīgu.

Līdz ar to atbilstoši šim principam tiesai bija pareizi jāiztulko un jāpiemēro Civillikuma 65.panta pirmā daļa, kas nosaka, ka "(..) *laulības neesamības prasību var celt kā ieinteresētās personas, tā arī prokurors*". Šajā gadījumā vīru nedrīkstēja atzīt par "*ieinteresēto personu*", kurai būtu tiesības celt prasību par laulības atzīšanu par spēkā neesošu uz Civillikuma 64.panta pirmajā daļā minētā pamata, jo viņš pats ar savu likumpārkāpumu radīja šo situāciju. Līdz ar to tiesvedība šajā lietā bija jāizbeidz atbilstoši Civilprocesa likuma 223.panta 2.punktam, jo prasību cēlusi persona, kurai nav prasības tiesības.

Šis ir tikai viens no piemēriem, kad Senātam bija jāizmanto Civilprocesa likuma 473.panta otrajā daļā dotās tiesības un bija jāatceļ spriedums sakarā ar pieļauto materiālo tiesību normu pārkāpumu, uz kuru kasators nebija norādījis kasācijas sūdzībā.

Tāpat nevajadzētu uzskatīt par kasācijas robežu pārkāpumu, ja Senāts savā spriedumā piemin kādu pierādījumu vai lietas apstākli kā pamatu sprieduma atcelšanai sakarā materiālo vai procesuālo tiesību normu nepareizu piemērošanu. Ko darīt, ja gan pirmās, gan otrās instances tiesa neņem vērā kādus pierādījumus vai tos izvērtē pilnīgi pretēji to saturam, t.i., "melnu pataisa par baltu"! Vai arī šajā gadījumā Senātam būtu vienaldzīgi jāpieļauj, lai persona acīmredzami nonāk netaisnīgā stāvoklī? Domāju, ka nē! Pirmskara tiesu praksē tika atzīta profesora Vladimira Bukovska norāde, ka "*Senāts var aplūkot arī lietas*

faktisko pusi, kad otrā instance sagrozījusi dokumentu vai liecību izpratni, vai nav konstatējusi svarīgus lietas apstākļus".³¹ Domāju, ka mums nav pamata atkāpties no šīs pozīcijas.

Gustavs Beimuts Senātā kā revīzijas instancē saskatīja pozitīvu aspektu – tas dotu iespēju labot to, kas pirmajās divās instancēs nav pareizi izlemts.³² Revīzijas sistēma, viņaprāt, nodrošinātu to, ka spriedumi būtu "saturīgāki un gludāki". Šāda problēma eksistē arī mūsu Senāta spriedumos. Jau pieminētajos piemēros ir redzams, ka Senāts nav devis skaidru atbildi, kāpēc apelācijas instances spriedums netiek atcelts. Senāts faktiski ir pēdējā robeža personai, kas var nodrošināt Satversmes 92.pantā garantētās tiesības uz savu tiesību un likumisko interešu aizstāvību taisnīgā tiesā.

Arī Francijas Kasācijas tiesas spriedumi vēl pagājušā gadsimta septiņdesmitajos gados tika kritizēti sakarā ar to, ka tie ir pārāk īsi un ļoti abstrakti un ka tajos iztrūkst izskaidrojuma, kā rezultātā gan pusēm, gan zemākas instances tiesām ir jānodarbojas ar likuma jēgas, piemērošanas un pamatojuma vai motivācijas minēšanu.³³ Tomēr vienā ziņā ir vērts pamācīties no Francijas Kasācijas tiesas, t.i., apgūt sprieduma struktūru – spriedums jāiesāk ar vispārīga noteikuma atreferējumu, tad jāsniedz zemākas instances tiesas nolēmuma atreferējums un tad secinājums par likuma pareizu vai nepareizu piemērošanu, un, visbeidzot, nolēmums par pārsūdzēto spriedumu.³⁴ Vispārīgā noteikuma noteikšana ir pirmais un atbildīgākais Senāta solis konkrētās lietas izspriešanā.

3. Senāta loma Civillikuma 5.panta piemērošanas pareizuma pārbaudē

Šobrīd vairumā gadījumu Senāts nepamatoti un, iespējams, pārāk vienkārši attiecas pret Civillikuma 5.panta piemērošanas pareizuma

³¹ Sk., piem.: Civilprocesa likums. – Rīga: Tieslietu ministrijas kodifikācijas departamenta izdevums, 1939, 266.lpp. (iespiedums ar paskaidrojumiem).

³² Beimuts G. Mūsu CPL. – Rīga: Tieslietu ministrijas izdevums, 1938, 487.–488. lpp.

³³ Tunc A. Methodology of the Civil Law in France // Tulane Law Review, Volume No.50, 1976, p.467, 472.

³⁴ Ibid., p.465.

pārbaudi. Nevar atzīt par tiesiski pamatotām vispārīgas norādes, ka *"Senātam nav pamata uzskatīt, ka tiesu palāta šos likuma noteikumus nav ievērojuši"* vai ka *"Piedzenamās atlīdzības apmērs spriedumā ir pietiekami motivēts"*, vai ka *"(..) atlīdzības apmērs ir saistīts ar lietas faktisko apstākļu vērtējumu, tāpēc tas kasācijas kārtībā nav pārvērtējams"*.

Vispirms jānorāda, ka apelācijas instances tiesu spriedumos ļoti bieži vispār nav pieminēts ne tas, kā ir izpaudusies taisnīguma apziņa, nosakot konkrēto kompensācijas vai atlīdzības summu, ne arī tas, kādi vispārīgie tiesību principi tikuši piemēroti. Taču Civillikuma 5.pants nosaka tiešu tiesas pienākumu – *"tiesnesim jāspriež pēc taisnības apziņas un vispārīgiem tiesību principiem"*. Līdz ar to **tiesa**, izspriežot civiltiesisko strīdu, **nedrīkst paturēt noslēpumā, kādus apstākļus vai argumentus tiesa ņēma par pamatu taisnības apziņai un kādi vispārīgie tiesību principi tika piemēroti.** Tiesai tie ir jānorāda **spriedumā**, kā to prasa arī Civilprocesa likuma 193.panta piektā daļa³⁵ attiecībā uz konkrēti izskatīto civiltiesisko strīdu. Savukārt **Senātam** kā tiesu iestādei **ir jāpārbauda**, vai apelācijas instances tiesa konkrētajā gadījumā ir pareizi piemērojusi Civillikuma 5.pantu, un savā spriedumā **jānorāda**:

- 1) kā ir izpaudies apelācijas instances sprieduma taisnīgums, nosakot atlīdzību;
- 2) kādi civiltiesību un citi vispārīgie tiesību principi ir piemēroti šajā lietā;
- 3) vai bija jāpiemēro citi principi vai arī, kāpēc kasatora norādītie principi nebija jāpiemēro;
- 4) vai ar šādu atlīdzību ir sasniegts civiltiesību mērķis.

³⁵ Motīvu daļā norāda lietā konstatētos faktus, pierādījumus, uz kuriem pamatoti tiesas secinājumi, un argumentus, ar kuriem noraidīti tie vai citi pierādījumi. Šajā daļā norāda arī normatīvos aktus, pēc kuriem tiesa vadījies, un konstatēto lietas apstākļu juridisko novērtējumu, kā arī tiesas secinājumus par prasības pamatotību vai nepamatotību.

Šāda apelācijas instances tiesas sprieduma pārbaude Senātā ir ļoti nozīmīga. Ne tikai tāpēc, lai nodrošinātu kvalitatīvu un saprotamu tiesas spriedumu, bet arī tāpēc, lai tādējādi prāvnieku attiecībās būtu iespējams vieglāk nodibināt attiecību samēru, vieglāk radīt taisnības stāvokli.³⁶ Tas nav maz, jo sabiedrībai ir tiesības zināt, kāpēc nospriests tieši tā un ne citādi. Tas savukārt nodrošinās arī vienveidīgas likuma piemērošanas paredzamību.

Pašreizējā tiesību praksē un teorijā mēs nelietojam cilvēka darbības iedalījumu – socioloģiskā plāksnē – **taisnīgos aktos** un **netaisnīgos aktos**.³⁷ Domāju, ka mums būtu jāatgriežas pie šīs prakses, kas tiesību literatūrā pirms otrā pasaules kara bija plaši izplatīta. Anglosakšu tiesībās par civiltiesību priekšmetu visbiežāk tiek uzskatīta personas nodarītās netaisnības (*wrong*³⁸) izlabošana kompensācijas vai restitūcijas ceļā³⁹ vai kā kaitējuma (*harm*) izlabošana neatkarīgi no netaisnības rakstura – vai tā nodarīta personai vai īpašumam.⁴⁰ Anglijas tiesu praksē jau 18.gadsimtā tika atzīts, ka civiltiesībās ir vispārīgi noteikts, kas ir pareizi (taisnība) – *right*, un aizliedza to, kas ir netaisnība – *wrong*. Tajās tika norādīts, ka likuma primārais mērķis ir noteikt taisnību (tiesības) – *rights* un aizliegt netaisnību – *wrong*.⁴¹ Arī šodien sabiedrība gaida no tiesām šo taisnības triumfu.

³⁶ Beimuts G. Mūsu CPL. – Rīga: Tieslietu ministrijas izdevums, 1938, 487.–488.lpp.

³⁷ Sinaiskis V. Taisnības princips Latvijas civiltiesībās // Jurists, 1937, Nr.7/8, 120.sleja.

³⁸ Šim vārdam ir daudz nozīmju (tiesību aizskārums, likuma pārkāpums u.c.), bet šajā gadījumā angļu tiesību literatūrā jēdziens *wrong* tiek atzīts kā latīņu apzīmējuma *injuria* (*iniuria*) sinonīms tā sākotnējā izpratnē kā pretstats *jus* (*ius*), sk.: Garner B.A. Black's Law Dictionary. – St.Paul, Minn.: West Group, 1999, p.1606.

³⁹ Garner B.A. Black's Law Dictionary. – St.Paul, Minn.: West Group, 1999, p.239.

⁴⁰ Howard Ch.G., Summers R.S. Law its nature, functions and limits. – New Jersey: Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, 1965, p.132–133.

⁴¹ Blackstone W. Commentaries on the Laws of England. A Facsimile of the First Edition of 1765–1769, Volume III, Of Private Wrongs (1768). – The University of Chicago Press, 1979, p.1.

Pašreizējā tiesu prakse ārēji liecina, ka lielas kompensācijas par goda un cieņas aizskārumu saņem tikai ietekmīgas, slavenas vai bagātas personas. Tāpat ir dzirdētas augstu tiesnešu norādes, ka lielas summas par nemantiski kaitējumu Latvijā nav pieļaujamas. Tomēr ne tiesu spriedumos, ne arī tiesību literatūrā nav atrodamā atbilde uz jautājumu – "Kāpēc?"

Tā kā Senāts Latvijā ir pēdējā tiesu instance, kurā vēršas lietas dalībnieks sakarā ar, viņaprāt, nepareizu tiesas spriedumu, tad tam ir jāpatur prātā profesora Vasilija Sinaiska izteiktā doma, ka "*tiesas lēmums jeb spriedums nozīmē realizētas tiesības – piepildījušos taisnību*".⁴² Šo **taisnību var piepildīt tikai kvalitatīvs spriedums**, kas nav taisīts, tikai formāli izklāstot likumu. Lai spriedums būtu taisnīgs, t.i., atbilstu taisnības apziņai, tiesai, izspriežot jebkuru lietu, bet it sevišķi par personas aizskārumiem, tajā (spriedumā) ir jānorāda sekojošais:

- 1) jāatzīst tiesībpārkāpums, kā rezultātā ir noticis tiesību aizskārumš;
- 2) jāizceļ prettiesiskās darbības negatīvais novērtējums;
- 3) ar savu spriedumu jānodrošina tiesību pārkāpuma pārtraukšana;
- 4) ar savu spriedumu cietušajam jānodrošina iepriekšējā stāvokļa atjaunošana (restitūcija), piemēram, zaudējumu atlīdzība;
- 5) jānodrošina, ka tiek panākta prevencija (kā speciālā, tā arī vispārējā).

Šobrīd liels uzsvars ir jāliek uz civiltiesiski aizsargājamo labumu pārvērtēšanu. Pretstatā padomju tiesību doktrīnai, kur, aplūkojot civiltiesisko regulējuma priekšmetu, uzsvars vairāk tika likts uz

⁴² Prof. Dr.iur. Sinaiskis V. Personība un personiskās tiesības jaunajā Civīllikumā. – Rīga: Tieslietu ministrijas izdevums, 1938, 251.lpp.

mantiskajām attiecībām.⁴³ Pie tam ārpus mantiskajām attiecībām personiskās nemantiskās attiecības baudīja civiltiesisko aizsardzību tikai likumā speciāli minētajos gadījumos, nevis vispārīgi. Mantiskās attiecības tika atzīmētas kā civiltiesību kodols⁴⁴ vai galvenais civiltiesiskā regulējuma priekšmets,⁴⁵ vai arī kā galvenā attiecību grupa.⁴⁶

Latvijā pēc Civillikuma atjaunošanas un sevišķi pēc 1635.panta pieņemšanas jaunā redakcijā šādam uzskatam šobrīd nav pamata ne tiesu praksē, ne arī tiesību doktrīnā, jo nepastāv normatīvs ierobežojums attiecībā uz personisko nemantisko tiesību aizsardzību. Tomēr tas nenozīmē neierobežotu jebkuras personas subjektīvu personiskās intereses aizsardzību, jo likums aizsargā tikai personas legītīmās intereses.

Ir vispārzināms, ka katram cilvēkam pieder nemantiski labumi un brīvības, kas piemīt katram sabiedrības loceklim un kas organiski savienotas ar viņa individuālo esību. Šajā sakarā tiesību literatūrā kā personiskās tiesības tiek minētas tiesības uz dzīvību, miesas

⁴³ Sk., piem.: Vēbers J. Padomju Civiltiesības. Vispārīgā daļa. – Rīga: Zvaigzne, 1979, 5., 13.lpp.; Vēbers J., Torgāns K. Civiltiesības kā tiesību nozare. Mācību līdzeklis kursam Civiltiesības. Vispārīgā daļa. – Rīga: LU Juridiskā fakultāte, 1997, 22.lpp.; Agarkovs M., Bratuss S., Genkins D., Serebrovskis V., Škundins Z. Civiltiesības. I sējums. – Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1946, 12.lpp.; Гражданское право. Часть первая. – Москва: Издательство ИНФРА, 2001, с.2; Братусь С., Граве К., Зимилова М., Серебровский В., Шкундин З. Советское гражданское право. – Москва: Государственное издательство Юридической литературы, 1950, с.48; Юридический словарь. – Москва: Государственное издательство Юридической литературы, 1953, с.134; Советское гражданское право. Часть 1. – Москва: Юридическая литература, 1986, с.5–21.

⁴⁴ Гражданское право в 2-х томах. Том 1. Отв. ред. Суханов Е. – Москва: Издательство БЕК, 1994, с.359.

⁴⁵ Братусь С., Иоффе О. Гражданское право. – Москва: Издательство ЗНАНИЕ, 1967, с.8; Гражданское право. Том 1. – Москва: Юридическая литература, 1969, с.20.

⁴⁶ Советское гражданское право. Том 1. – Москва: Юридическая литература, 1979, с.6.

neaižskaramību (veselību), brīvību, godu, personisko brīvību, vārdu autorību, personības neaižskaramību, darījumu reputāciju, radošu brīvību u.c.⁴⁷ Tātad tās ir tiesības "uz visiem labumiem, kas cieši saistīti ar personu"⁴⁸ vai cilvēka personību.⁴⁹

Lai nodrošinātu personas aizskarto tiesību un likumīgo interešu efektīvu tiesas aizsardzību, ir jānodrošina personas aizsardzība arī pret aizskāruma nemantiskām sekām (kaitējumu). Pretējā gadījumā jāpiekrīt prof. Vasilijam Sinaiskim, kurš norādīja, ka *"faktiski šādā veidā personība paliek neaizsargāta pret morālistu kaitējumu, ko krimināltiesības nesoda"*.⁵⁰ Ja tiesas nenodrošinās adekvātu un pilnīgu personas aizsardzību pret nemantisko kaitējumu, tad sabiedrībā tiks leģitimizēts uzskats, ka sabojāta automašīna ir vairāk vērtā par cilvēka dzīvību vai likteni.

Adekvātas kompensācijas nenoteikšana par nemantisko kaitējumu novedīs pie rezultāta, pret kuru savulaik jau iestājās Vasilijš Sinaiskis: pret to, lai civiltiesības netiktu uzskatītas par tīri mantiskajām tiesībām un lai netiktu aizmirsta apmierinājuma ideja, jo "(..) nedod apmierinājumu par to, ka tiesību pārkāpējs arī uz priekšu nepārkāps tiklab cietušā, kā arī citu sabiedrības locekļu mantiskās intereses".⁵¹

⁴⁷ Čakste K. Civiltiesības. Rokraksta vietā. – Rīga: [b.i.], 1940, 35.lpp.; Hvostovs V. Vispārīgā tiesību teorija. – Rīga: Leta, 1924, 74., 129.lpp.; Vēbers J. Padomju Civiltiesības. Vispārīgā daļa. – Rīga: Zvaigzne, 1979, 9., 97.lpp.; Agarkovs M., Bratuss S., Genkins D., Serebrovskis V., Škundins Z. Civiltiesības. I sējums. – Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1946, 9.lpp.; Гражданское право. Часть первая. – Москва: Издательство НОРМА, 2001, с.6; Советское гражданское право. Том I. – Москва: Юридическая литература, 1979, с.12–13; Юридический словарь. – Москва: Государственное издательство Юридической литературы, 1953, с.305.

⁴⁸ Čakste K. Civiltiesības. Lekcija Nr.13. – Rīga: [b.i.], 1937. 5.nov., 32.lpp.

⁴⁹ Юридический словарь. – Москва: Государственное издательство Юридической литературы, 1953, с.305.

⁵⁰ Sinaiskis V. Personība un personiskās tiesības jaunajā Civīlīkumā. – Rīga: Tieslietu ministrijas izdevums, 1938, 329.lpp.

⁵¹ Turpat, 330.lpp.

Civiltiesiskās reakcijas (sankcijas) uzdevums ir ne tikai pārtraukt netaisnību, kas nodarīta ar tiesību pārkāpumu, bet arī novērst ar to nodarīto ļaunumu. Tiesai ir jānovērš ļaunums kopumā un pilnīgi. Zaudējumu atlīdzināšana ir tikai viens no civiltiesiskiem aizsardzības līdzekļiem, kurus cietušais kā tiesisku apmierinājumu drīkst pieprasīt no tiesas, bet ne vienīgais. Vasilis Sinaiskis norāda, ka zaudējuma atlīdzināšana pati par sevi vien ne vienmēr novērš ļaunumu.⁵² Mēs nepamatoti sašaurinām ļaunuma kā tiesību aizskāruma negatīvo seku izpratni tikai līdz mantiskajam līmenim – zaudējumiem. Ļaunums ir netaisnība, pie tam ne tikai materiāls, bet arī personisks un morāls.⁵³ Šis ļaunums ir jānovērš pilnībā, un zaudējumu atlīdzība vien to nevar novērst. Kompensācijas par nodarīto morālo kaitējumu noteikšanas uzdevums ir ne tikai dot cietušajam taisnīgu apmierinājumu, bet reizē arī atturēt gan aizskārēju, gan citus no līdzīga aizskāruma nodarīšanas. Nevar atzīt par taisnības apziņai atbilstošu tādu spriedumu, kas nenovērš nodarīto ļaunumu pilnībā.

Tāpat nav pieļaujama tādu spriedumu spēkā esība, kuri veicina netaisnību. Sprieduma formāla atbilstība likumam, un nevis reāla nodarītā kaitējuma un tā seku pilnīga novēršana, mazina ticību tiesiskai valstij un tiesas darbības atbilstību civiltiesību kā taisnības tiesību būtībai. Faktiski tiesa, pieņemot šādu spriedumu, pārkāpj tādu personas tiesību uz efektīvu savu aizskarto tiesību un likumisko interešu⁵⁴ aizsardzību taisnīgā tiesā, kura tiek garantēta vairākos "augstāka līmeņa" normatīvajos aktos. Šo tiesību garantē Satversmes 92.pants, likuma "Par tiesu varu" 3.panta pirmā daļa, kā arī Latvijai saistošie starptautiskie

⁵² Sinaiskis V. Civiltiesības Latvijas vispārējo civiltiesību zinātniskā apstrādājumā. I. Vispārējie civiltiesību pamati (Prolegomena). – Rīga: a/s "Valters un Rapa", 1935, 133.lpp.

⁵³ Turpat.

akti – Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6.panta pirmā daļa un Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 8.pants.⁵⁵

Der atcerēties stāstu par vienu dižciltīgu romieti, kas, iedams pa laukumu, devis katram pretim nākošajam pļauku (personisks apvainojums), bet viņa sulainis turpat uz vietas samaksājis cietušajam likumā noteikto maksimālo naudas sodu. Ja šādā gadījumā netiek dots adekvāts tiesisks apmierinājums, tad tas nozīmē nevis ļaunuma iznīcināšanu, bet gan to, ka tiesa pati šo ļaunumu veicina. Šis piemērs uzskatāmi parāda mūsu tiesu sistēmas kļūdu. Pašlaik tiesas vidusmēra noteiktās summas par nodarītā morālā kaitējuma kompensāciju faktiski rada vai pat veicina ļaunumu, jo netiek panākts likumā tieši nerakstītais, bet teorijā labi zināmais tiesas sprieduma mērķis – novērst ļaunumus. Tiesas piespriedās summas virza sabiedrību uz iespēju ļaunprātīgi atkārtot tiesību aizskārumu, ja par to ir jāmaksā tikai summa no 100 līdz 250 latiem.⁵⁶ Tiesām būtu jāatceras, ka ļaunuma iznīcināšanā bez konkrēta indivīda ir ieinteresēta arī visa sabiedrība, jo civiltiesiskās attiecības nav tikai konkrētu personu attiecības. Tāpēc šajā sakarā ir vērts atcerēties Vasilija Sinaiska domu, ka sabiedrība nedrīkst palikt vienaldzīga pret taisnības likuma pārkāpumu.⁵⁷

⁵⁵ Satversmes 92.pants // Ziņotājs, 1998, Nr.22; likuma "Par tiesu varu" 3.panta pirmā daļa // Ziņotājs, 1993, Nr.1; Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6.panta pirmā daļa // Latvijas Vēstnesis, 1997. 13.jūn., Nr.143.

⁵⁶ Sk. Rīgas apgabaltiesas 2000.gada 2.oktobra spriedumu civillietā Nr.CA-784 (tiesa piesprieda Ls 100), Rīgas apgabaltiesas 2002.gada 17.aprīļa spriedumu civillietā Nr.CA-1144/2 (tiesa piesprieda Ls 500), Rīgas apgabaltiesas 2002.gada 12.jūnija spriedumu civillietā Nr.CA-077/2 (C27216099) (tiesa piesprieda Ls 300), Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesas 1996.gada 30.jūlija spriedumu lietā Nr.2-3087/1 (tiesa piesprieda Ls 150) un Rīgas pilsētas Centra rajona tiesas 1993.gada 3.–6.septembra spriedumu lietā Nr.2-980 (tiesa piesprieda Ls 375) u.c.

⁵⁷ Sinaiskis V. Civiltiesības Latvijas vispārējo civiltiesību zinātniskā apstrādājumā. Vispārējie civiltiesību pamati (Prolegomena). – Rīga: a/s "Valters un Rapa", 1935, 135.lpp.

Kā pozitīvu piemēru var minēt Senāta 2006.gada 31.maija spriedumu lietā Nr.SKC-0334, kurā, atsaucoties uz Eiropas Padomes rekomendāciju (Rec (2002) 5) tika norādīts uz katras personas tiesībām saņemt kompensāciju arī par nemantisko (morālo) kaitējumu.⁵⁸ Pamatojoties uz to, trešā invaliditātes grupa var tikt atzīta par sakropļojumu un attiecīgi dot pamatu mantiskai kompensācijai par nemantisko (morālo) kaitējumu.

Nav šaubu, ka **Senātam nav jāklūst par vēl vienu apelācijas instanci.** Taču, lai spriedums konkrētajā lietā būtu taisnīgs **sakarā ar Civillikuma 5.panta pareizu piemērošanu, Senātam ir jāpārbauda, kādi tiesību principi tika piemēroti, vai bija jāpiemēro vēl kādi citi principi un vai zemākas instances tiesa tos piemēroja. Tāpat Senātam jāpārbauda, vai spriedumā ir norādīti argumenti attiecībā uz taisnības apziņu, cik tie ir pamatoti un vai tie nav pretrunīgi.**

Dažos gadījumos Senāts to ir darījis. Piemēram, 2000.gada 11.oktobra spriedumā lietā Nr.SKC-452 izskatot strīdu par piespiedu nomas maksas apmēru, Senāts norāda, ka, izskatot šo lietu pēc taisnības un vispārīgiem tiesību principiem, *"konkrētā gadījumā pušu tiesiskajās attiecībās tas nozīmē nomas maksas apmēru noteikt tādu, kas atbilst normālām tiesiski ekonomiskām attiecībām un nomas maksas jēdzienu izpratnei, lai zemes īpašnieks neiegūtu pilnu zemes vērtības samaksu relatīvi īsā laikā, pie tam nomniekam uzlabojot izmantojamo zemi"*.⁵⁹

Šāda Senāta prakse ir atzīstama par pareizu, jo tā ne tikai atbilst Civillikuma 5.panta būtībai un jēgai, bet arī veicina kvalitatīvāku tiesas spriešanu. Tā kā Senāts ir pēdējā instance, kurai jāpārbauda Civillikuma 5.panta piemērošanas pareizums, tad tam ir jāpārliciecinās, ka apelācijas tiesas spriedums, izspriežot lietu pēc taisnības apziņas, ir bijis taisnīgs. Jo tikai tā var tikt realizēts tiesai ar likumu uzliktais pienākums nodrošināt personas tiesību uz tiesas aizsardzību, tostarp ievērojot visas taisnīguma

⁵⁸ Nav publicēts. Pieejams Latvijas tiesu nolēmumu datu bāzē: <http://www.lursoft.lv>.

⁵⁹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2000. – Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 2001, 345.lpp.

prasības⁶⁰ un realizējot cilvēka tiesību, brīvību, goda un cieņas aizsardzību, bet pašam tiesnesim esot taisnīgam un humānam.⁶¹

Senātam būtiski ir ne tikai pārbaudīt, vai zemākās instances tiesa ir skaidri un pareizi izmantojusi taisnības apziņu un piemērojusi atbilstošus vispārīgos tiesību principus, bet arī, izsverot līdzvērtīgu tiesību interešu konkurenci, konkrētā lietā šīs tiesības atbilstoši sabalansēt. Piemēram, jau pieminētajās goda un cieņas aizskāruma lietās. Personas neaizskaramības princips konkurē ar vārda brīvības un uzskatu paušanas principu. To, ka nav tik vienkārši rast taisnīgu risinājumu, pastāvot gan tiesību, gan principu konkurencei, apliecina civillieta Laimoņa Strujēviča prasībā pret a/s "Diena",⁶² kur saskārās divas pamattiesības – vārda brīvība un personas neaizskaramība. Un nav lieki atgādināt, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums Latvijas Republikai nebija labvēlīgs. Ne mazāk aktuāls konkurences jautājums ir personas privātās dzīves neaizskaramība un preses brīvība.

Šajā sakarā būtu vērts iepazīties ar citu valstu praksi. Piemēram, Vācijā pamatā tiek atzīta kompensācijas pakļaušana kontrolei kā apelācijas, tā arī kasācijas tiesā. Taču pats kompensācijas lielums (summa) parasti netiek atzīts par materiālo tiesību pārkāpumu un līdz ar to nepakļaujas kasācijas tiesas pārbaudei.⁶³ Taču tajos gadījumos, kad

⁶⁰ Likuma "Par tiesu varu" 3.pants "Personas tiesības uz tiesas aizsardzību":

"(1) Personai ir tiesības uz tiesas aizsardzību pret tās dzīvības, veselības, personiskās brīvības, goda, cieņas un mantas apdraudējumiem.

(2) Katrai personai ir garantētas tiesības, lai uz pilnīgas līdztiesības pamata, atklāti izskatot lietu neatkarīgā un objektīvā tiesā, tiktu noteiktas šīs personas tiesības un pienākumi vai pret to vērstās apsūdzības pamatotība, ievērojot visas taisnīguma prasības" // Ziņotājs, 1993, Nr.1.

⁶¹ Likuma "Par tiesu varu" 89.panta "Tiesneša un tiesas piesēdētāja pienākumi" pirmā daļa:

"(1) Tiesnesim un tiesas piesēdētājam, spriežot tiesu, precīzi jāizpilda likuma prasības, jānodrošina cilvēka tiesību, brīvību, goda un cieņas aizsardzība, jābūt taisnīgam un humānam" // Ziņotājs, 1993, Nr.1.

⁶² Sk. Augstākās tiesas Senāta 2002.gada 13.februāra spriedumu lietā Nr.SKC-102 // Latvijas Vēstnesis, pielikums "Jurista Vārds", 2002. 7.maijs, Nr.9(242).

⁶³ Tort and Insurance Law. Vol. 2. Edited by the European Centre of Tort and Insurance Law. – Wien: Springer-Verlag, 2001, p.13.

kompensācijas novērtēšana par sāpēm un ciešanām ietver kļiedošu kļūdu un pilnīgi novirzās no parastās Augstākās tiesas prakses vai kad apelācijas tiesa piespriež lielāku summu, nekā Augstākā tiesa to vienreiz jau ir noteikusi, kasācijā kā izņēmums ir pieļaujama šīs summas pārvērtēšana.⁶⁴ Šādas prakses pārņemšana Latvijas Senātā būtu ne tikai atzīstama, bet arī nepieciešama.

4. Procesuālās problēmas

Saskaņā ar Civillikuma 1635.pantu (2006.gada 26.janvāra likuma redakcijā) kļūst aktuāls jautājums par valsts nodevas samaksas apmēru, iesniedzot prasību par nemantiskā (morālā) kaitējuma kompensāciju, gadījumos, kad prasītājs nav tieši atbūvēts no šāda pienākuma, kā, piemēram, intelektuālā īpašuma pārkāpuma gadījumos vai prasībās, kas izriet no personiskiem aizskārumiem, kuru rezultātā radies sakropļojums vai cits veselības bojājums vai iestājusies personas nāve (CPL 43.p. pirmās daļas 2.punkts).

Iesniedzot prasību par mantisku kompensāciju par nemantisku aizskārumu, prasītājam bieži tiek pieprasīts nosaukt to summu, kuru prasītājs grib, lai tiesa piedzen no atbildētāja. Ir saprotams, ja tiesa vēlas noskaidrot civillietas piekritību atbilstoši Civilprocesa likuma 24. un 25.panta noteikumiem, tomēr parasti tiesa pieprasa, lai prasītājs samaksā valsts nodevu no paša nosauktās summas saskaņā ar likuma 34.pantu.

Šaubas par valsts nodevas samaksas pienākumu izraisa vairāki fakti. Pirmkārt, jau tas, ka mantiskās kompensācijas apmēra noteikšana saskaņā ar Civillikuma 5.pantu ir tiesas prerogatīva. Līdz ar to prasītājs nevar pat "nosapņot" to summu, kuru tiesa piedzīs kā kompensāciju.

Tiesu prakse liecina, ka tiesas šāda veida prasību kvalificē par mantiska rakstura prasību un uzliek par pienākumu maksāt valsts nodevu kā no prasības summas. Šajā sakarā tiesa bez tiesiska pamata paplašināti

⁶⁴ Tort and Insurance Law. Vol. 2. Edited by the European Centre of Tort and Insurance Law. – Wien: Springer-Verlag, 2001, p.13–14.

tulko Civilprocesa likuma 34. un 35.pantu. Ja piemērojam sistēmisko⁶⁵ interpretācijas metodi, tad varam secināt, ka 35.pantā šāda veida prasība nav tieši minēta.⁶⁶ Līdz ar to prasības pieteikumā norādītā naudas summa vēl nenozīmē, ka tā ir atzīstama par prasības summu saskaņā ar 35.panta pirmo daļu, jo tā nav prasība par naudas piedziņu (CPL 35.p. pirmās daļas 1.punkts). To vēl vairāk apliecina arī Civilprocesa likuma 35.panta pirmās daļas 10.punkts, kurā ir norādīts vispārējs pamats prasības summas aprēķināšanai un līdz ar to arī noteikšanai: "*10) prasībās, kas sastāv no vairākiem patstāvīgiem mantiskiem prasījumiem (aut. izcēlums) – visu prasījumu kopsumma.*" Arī aplūkojot vēsturiskā aspektā, varam redzēt, ka Civilprocesa likuma 34. un 35.pants ir tieši pārņemti no Latvijas civilprocesa kodeksa 80. un 81.panta, kas savukārt ir nemainīti pārņemti no LPSR civilprocesa kodeksa. Nevienam nav

⁶⁵ Jāpiekrīt E.Meļķša izteiktajam viedoklim, ka šis jēdziens ir precīzāks nekā jēdziens "sistemātiskā interpretācijas metode", sk.: Meļķis E. Tiesību normu iztulkošana. 2.pārstrādātais izdevums. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2000, 34.lpp.

⁶⁶ Civilprocesa likuma 35.pants "Prasības summa": "(1) Prasības summa ir: 1) prasības par naudas piedziņu – piedzenamā summa; 2) prasības par mantas izprasīšanu – izprasāmās mantas vērtība; 3) prasības par uzturlīdzekļu piedziņu – maksājumu kopsumma par vienu gadu; 4) prasības par terminētiem maksājumiem un devumiem – visu maksājumu vai devumu kopsumma, bet ne vairāk kā par trim gadiem; 5) prasības par beztermiņa vai mūža maksājumiem un devumiem – visu maksājumu un devumu kopsumma par trim gadiem; 6) prasības par maksājumu vai devumu samazināšanu vai palielināšanu – summa, par kādu samazina vai palielina maksājumus vai devumus, bet ne vairāk kā par vienu gadu; 7) prasības par maksājumu vai devumu izbeigšanu – atlikušo maksājumu vai devumu kopsumma, bet ne vairāk kā par vienu gadu; 8) prasības par nomas un īres līguma pirmstermiņa izbeigšanu – maksājumu kopsumma par atlikušo līguma darbības laiku, bet ne vairāk kā par trim gadiem; 9) prasības par īpašuma tiesībām uz nekustamo mantu – tās vērtība, bet ne mazāka par tās kadastrālo vērtību; 10) prasības, kas sastāv no vairākiem patstāvīgiem mantiskiem prasījumiem – visu prasījumu kopsumma; 11) prasības par darījuma izbeigšanu vai atzīšanu par spēkā neesošu – apstrīdētā darījuma summa. (2) Prasības summu norāda prasītājs. Ja norādītā prasības summa acīm redzami neatbilst izprasāmās mantas īstajai vērtībai, prasības summu nosaka tiesa" // Ziņotājs, 1998, Nr.23 (grozījumi: Ziņotājs, 2004, Nr.20).

noslēpums, ka PSRS ne tiesību teorijā, ne arī tiesu praksē neatzina morālā kaitējuma mantisku kompensāciju, jo tas "*likvidē padomju cilvēka pašcieņu*".⁶⁷

Kā redzam, likumdevējs ir reglamentējis pienākumu noteikt prasības summu un arī maksāt valsts nodevu **tikai** par mantiskiem prasījumiem.

Prasība par mantisku kompensāciju par nemantisku (morālo) aizskārumu, neskatoties uz zināmu mantisku raksturu, tomēr ir uzskatāma par personiska rakstura prasību.

Otrkārt, nav saprotams, kāpēc priekšroka jādod tikai attiecībā uz sakropļojumu un izķemojumu kā personisku aizskārumu, lai gan personisko tiesību loks un arī jēdziens⁶⁸ ir daudz plašāks. Tiesību teorijā goda un cieņas aizskārums tiek uzskatīts par personisku (nemantisku) tiesību aizskārumu kā pretstats citai civiltiesisko attiecību grupai – mantiskajām tiesībām.⁶⁹ Kā zināms, civiltiesībām piemīt personisks un mantisks raksturs.

⁶⁷ Юридический словарь. 2 изд. Том 1. – Москва: изд. юридической литературы, 1956, с.123. Lai gan citās sociālistiskajās valstīs, piemēram, Polijas Tautas Republikā Civilt kodeksa 445.p., Čehoslovāķijas Sociālistiskās Republikas Civilt kodeksa 444.p., pastāvēja likumiska iespēja morālā kaitējuma materiālajai kompensācijai.

⁶⁸ Ar vārdu "personisks" literārajā valodā tiek saprasts "*tāds, kas saistīts ar kādu personu individuāli*" vai "*viss, kam piemīt personas īpašības, kas attiecināmas uz personām vispār*", sk.: Latviešu literārās valodas vārdnīca. 6.1 sējums. – Rīga: Izdevniecība "Zinātne", 1986, 616.lpp.; Latvijas konversācijas vārdnīca. Sešpadsmitais sējums. – Rīga: Grāmatu apgādniecība A.Gulbis, 1937.–1938., 31764., 31771.sleja.

⁶⁹ Sīkāk sk.: Bitāns A. Civiltiesiskā atbildība un tās veidi. – Rīga, AGB, 1997, 148.–154.lpp.; Bitāns A. Iepriekšējās piezīmes (Civillikuma 2347.–2351.panta komentāriem). Grām.: Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Ceturtā daļa. Saistību tiesības. Autoru kolektīvs prof. K.Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. – Rīga: Mans Īpašums, 2000, 625.lpp.; Sinaiskis V. Latvijas civiltiesību apskats. – Rīga: Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas v/u "Tiesiskās informācijas centrs", 1996, 230.lpp.; Вишнякова А.В. Юридический справочник для населения. – Москва: ЮЛ, 1989, с.285.

Termins "personisks" tiek attiecināts uz visu, kam piemīt personas īpašības vai kas tiek attiecināts uz personām vispār.⁷⁰ Ar to saprot tādas labumus vai lietas, kas tieši ir saistītas ar cilvēku kā personu (personību), ņemot vērā ne tikai cilvēka vispārējās vērtības, bet arī specifiskās, t.i., tās, kas ir saistītas vai ir būtiskas tikai konkrētai personai. Personiskās tiesības, personiskās saistības, personiskās īpašības, personiskā pakļautība u.tml. **Ar apzīmējumu "personisks" tiek saprast tāds, kas pieder, ir paredzēts kādai personai, vai tāds, kas attiecas uz atsevišķu personu, ir ar to saistīts.**⁷¹

Risinājumi šajā gadījumā varētu būt vairāki.

Pirmais risinājums. Protams, būtu jāizdara attiecīgi precizējumi Civilprocesa likumā, svītrojot 43.panta pirmās daļas 2.punktā palīgteikumu un nosakot, ka *"no tiesas izdevumu samaksas valsts ienākumos atbrīvoti: (..) prasītāji – prasībās, kas izriet no personiskiem aizskārumiem"*.

Otrais risinājums. Vajadzētu uzmantot Civilprocesa likuma 36.pantu – sakarā ar to, ka ir grūti noteikt prasības summu, tad būtu jāpiemēro 36.pants,⁷² jo ir skaidrs, ka prasības iesniegšanas brīdī nevar paredzēt, kāda būs tiesas piespriedē summa.

⁷⁰ Sīkāk sk.: Bitāns A. Civiltiesiskā atbildība un tās veidi. – Rīga, AGB, 1997, 148.–154.lpp.; Bitāns A. Iepriekšējās piezīmes (Civillikuma 2347.–2351.panta komentāriem). Grām.: Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Ceturtā daļa. Saistību tiesības. Autoru kolektīvs prof. K.Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. – Rīga: Mans Īpašums, 2000, 625.lpp.; Sinaiskis V. Latvijas civiltiesību apskats. – Rīga: Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas v/u "Tiesiskās informācijas centrs", 1996, 230.lpp.; Вишнякова А.В. Юридический справочник для населения. – Москва: ЮЛ, 1989, с.285.

⁷¹ Latviešu valodas vārdnīca. Otrais izdevums. – Rīga: Avots, 1998, 608.lpp.

⁷² 36.pants "Valsts nodevas piemaksa":

"(1) Prasībai, kuru iesniegšanas laikā ir grūti novērtēt, tiesnesis iepriekš nosaka valsts nodevas apmēru.

Galīgo valsts nodevas apmēru, izskatot lietu, nosaka tiesa.

(2) Ja palielina prasības summu, izņemot procentu un pieaugumu pievienošanu, atbilstoši piemaksājama valsts nodeva" // Ziņotājs, 1998, Nr.23.

Taču visvienkāršāk šajā konkrētajā gadījumā, ievērojot Civilprocesa likuma 34.panta pirmās daļas 4.punkta⁷³ un 35.panta noteikumus, būtu pieņemt prasības pieteikumus, kas nav jānovērtē, ar attiecīgi samaksāto valsts nodevu Ls 20 apmērā.

Pretējā gadījumā goda un cieņas lieta kļūst tikai par bagāto privilēģiju.

No "prasības summas" problēmas izriet arī nākamā "tīri procesuālā" problēma. **Vai prasītāja prasītā summa par viņam nodarīto morālo kaitējumu iekļaujas Civilprocesa likuma 192.pantā paredzētajās prasījuma robežās?** Tā ir robeža, kuru tiesa nedrīkst pārkāpt. Vai tas nozīmē, ka tiesa nedrīkst noteikt lielāku kompensāciju par nodarīto morālo kaitējumu, nekā prasītājs ir norādījis savā prasības pieteikumā, lai, izskatot prasību par goda un cieņu aizskarošu ziņu atsaukumu, konstatētu, ka ir pamats noteikt lielāku kompensācijas summu?

Ja kompensācijas summas apmēru nosaka tikai tiesa, – vai tad varam runāt par prasījuma ierobežojumu par summu. Noteiktos gadījumos tiesai būtu tiesības piespriest lielāku summu, ne kā to prasa prasītājs, ja tiesa tam saskata pamatu.

Papildus vēl jānorāda, ka bez adekvātas tiesiskās aizsardzības prasītājs paliek attiecībā uz prasības nodrošināšanas līdzekļu piemērošanu, jo prasības nodrošinājums saskaņā ar Civilprocesa likuma 137.panta otro daļu pieļaujams tikai mantiska rakstura prasībās.

⁷³ 34.pants "Valsts nodeva":

"(1) Par katru prasības pieteikumu – sākotnējo prasību vai pretprasību, trešās personas pieteikumu ar patstāvīgu prasījumu par strīda priekšmetu, kas iesniegts jau iesāktā procesā, pieteikumu sevišķās tiesāšanas kārtības lietās, kā arī citiem šajā pantā paredzētajiem pieteikumiem, kurus iesniedz tiesā, – maksājama valsts nodeva šādā apmērā:

(..) 4) par citām prasībām, kam nav mantiska rakstura vai kas nav jānovērtē, – 20 latu" // Ziņotājs, 1998, Nr.23 (grozījumi: Latvijas Vēstnesis, 2004. 23.sept., Nr.151; Ziņotājs, 2007, Nr.3).

Kopsavilkums

Senāts nav tikai kasācijas instance, bet ir arī revīzijas instance, kas tam dod gan plašākas tiesības, gan arī pienākumu papildus pārbaudīt tiesas sprieduma likumību arī tajā daļā, par kuru nav iesniegta kasācijas sūdzība vai protests.

Senātam ir ne tikai tiesības, bet arī pienākums izdarīt apelācijas tiesas spriedumu revīziju attiecībā uz Civillikuma 5.pantā noteikto taisnības un vispārīgo tiesību principu piemērošanas pareizuma pārbaudi, lai sasniegtu galveno likuma mērķi. Šis mērķis ir taisnības noteikšana un netaisnības aizliegšana, un Senāts ir pēdējais sargs šā mērķa sasniegšanā.

Taisot savu spriedumu civillietā par mantiskās kompensācijas noteikšanu par nemantisku (morālo) kaitējumu, Senāta pienākums ir spriedumā norādīt:

- 1) kā ir izpaudies apelācijas instances sprieduma taisnīgums vai netaisnīgums, nosakot atlīdzību;
- 2) kādi civiltiesību un citi vispārīgie tiesību principi ir piemēroti šajā lietā;
- 3) vai bija jāpiemēro citi principi vai arī, kāpēc kasatora norādītie principi nebija jāpiemēro;
- 4) vai ar šādu atlīdzību ir sasniegts civiltiesību mērķis.

Tiesām vajadzētu nodrošināt personu tiesisko aizsardzību, nepamatoti neprasot prasītājam norādīt prasības pieteikumā prasības summu attiecībā uz nemantisko kaitējumu, kā arī neapreķināt no tās valsts nodevu.

Likumdevējam būtu jāparedz prasības nodrošināšana arī attiecībā uz nemantisku prasību.

Tiesas spriešanas kvalitāti varētu uzlabot, kopīgās diskusijās ar Senātu izstrādājot lietu izskatīšanas un spriedumu gatavošanas metodoloģiju.

Izmantotie avoti

Tiesību akti

Starptautiskie līgumi

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija (pieņemta 04.11.1950.; Latvijā spēkā no 27.06.1997. // Latvijas Vēstnesis, 1997. 13.jūn., Nr.14).

Vispārējā cilvēktiesību deklarācija (pieņemta 10.12.1948.; Latvijā spēkā no 24.03.1992.).

Latvijas Republikas likumi

Latvijas Republikas Satversme: 1922.gada 15.februāra likums // Ziņotājs, 1994, Nr.6 (grozījumi: Ziņotājs, 1994, Nr.5; 1996, Nr.14; 1998, Nr.2, Nr.22; 2002, Nr.11; 2003, Nr.12; 2004, Nr.20; 2006, Nr.2; 2007, Nr.12).

Civilprocesa likums. – Rīga: Tieslietu ministrijas kodifikācijas departamenta izdevums, 1939 (iespiedums ar paskaidrojumiem).

Civilprocesa likums: 1998.gada 14.oktobra likums (spēkā no 01.03.1999.) // Ziņotājs, 1998, Nr.23 (grozījumi: Ziņotājs, 2001, Nr.15; 2002, Nr.24; 2003, Nr.15; Latvijas Vēstnesis, 2003. 1.jūl., Nr.97; 2003. 7.nov., Nr.157; Ziņotājs, 2004, Nr.6, Nr.10, Nr.14, Nr.20; 2005, Nr.7; Nr.14; 2006, Nr.1, Nr.13, Nr.20, Nr.24; 2007, Nr.3; Latvijas Vēstnesis, 2007. 22.nov., Nr.188).

Grozījumi Civillikumā: 2006.gada 26.janvāra likums (spēkā no 01.03.2006.) // Ziņotājs, 2006, Nr.5.

Par tiesu varu: 1992.gada 15.decembra likums (spēkā no 01.01.1993.) // Ziņotājs, 1993., Nr.1 (grozījumi: Ziņotājs, 1994, Nr.13; 1995, Nr.10, Nr.22; 1996, Nr.3, Nr.13; 1997, Nr.5, Nr.21; 1998, Nr.22, Nr.23; 1999, Nr.23; 2001, Nr.24; 2002, Nr.23; 2003, Nr.14; 2004, Nr.2; Latvijas Vēstnesis, 2004. 9.nov., Nr.177; Ziņotājs, 2005, Nr.8, Nr.20; 2006, Nr.7, Nr.24; Latvijas Vēstnesis, 2007. 22.nov., Nr.188).

Judikatūra un tiesu prakse

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta nolēmumi

2000.gada 11.oktobra spriedums lietā Nr.SKC-452. Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2000. – Rīga: Latvijas tiesnešu mācību centrs, 2001, 345.lpp.

2001.gada 10.janvāra spriedums lietā Nr.SKC-7 // Latvijas Vēstnesis, pielikums "Jurista Vārds", 2001. 24.apr., Nr.205.

2001.gada 26.janvāra rīcības sēdes lēmums lietā Nr.SKC-112 (nav publicēts).

2002.gada 9.janvāra spriedums lietā Nr.SKC-34 // Latvijas Vēstnesis, pielikums "Jurista Vārds", 2002. 29.janv., Nr.2(235).

2002.gada 13.februāra spriedums lietā Nr.SKC-102 // Latvijas Vēstnesis, pielikums "Jurista Vārds", 2002. 7.maijs, Nr.9(242); sk. arī: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2000. – Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 2001, 345.lpp.

2003.gada 13.marta rīcības sēdes lēmums lietā Nr.SKC-186 (nav publicēts).

2006.gada 31.maija spriedums lietā Nr.SKC-0334. Nav publicēts. Pieejams Latvijas tiesu nolēmumu datu bāzē: <http://www.lursoft.lv>.

Rīgas apgabaltiesas spriedumi

2000.gada 2.oktobra spriedums civillietā Nr.CA-784.

2002.gada 17.aprīļa spriedums civillietā Nr.CA-1144/2.

2002.gada 12.jūnija spriedums civillietā Nr.CA-077/2 (C27216099).

Rīgas pilsētas tiesu spriedumi

Centra rajona tiesas 1993.gada 3.–6.septembra spriedums lietā Nr.2-980.

Kurzemes rajona tiesas 1996.gada 30.jūlija spriedums lietā Nr.2-3087/1.

Citi Augstākās tiesas dokumenti

Tiesas priekšsēdētāja 2001.gada 23.aprīļa vēstule Nr.7-2/9-448 (nav publicēta).

Literatūra

Agarkovs M., Bratuss S., Genkins D., Serebrovskis V., Škundins Z. Civiltiesības. I sējums. – Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1946.

Basil S. Markesinis and Hannes Unberath. The German Law of Torts A Comparative Treatise. – Oxford: Hart Publishing, 2002.

Beimuts G. Mūsu CPL. – Rīga: Tieslietu ministrijas izdevums, 1938.

Bitāns A. Iepriekšējās piezīmes (Civillikuma 2347.–2351.panta komentāriem). Grām.: Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Ceturtā daļa. Saistību tiesības. Autoru kolektīvs prof. K.Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. – Rīga: Mans Īpašums, 2000, 625.–626.lpp.

Bitāns A. Cik vērts ir gods un cieņa un vai mēs protam to novērtēt? // Likums un Tiesības, 2001. jūl., Nr.23.

Bitāns A. Par morālā kaitējuma izpratni Latvijā // Latvijas Vēstnesis, pielikums "Jurista Vārds", 2001.18.sept., Nr.220.

Bitāns A. Taisnības apziņa, nosakot kompensāciju par nemantisku aizskārumu // Latvijas Vēstnesis, pielikums "Jurista Vārds", 2003. 8.jūl., Nr.25/26(283/284).

Bitāns A. Tiesas ieskats un svarīgi iemesli civiltiesisku strīdu izskatīšanā. Latvijas Universitātes Raksti. Juridiskā zinātne. – Rīga, 2004.

Bitāns A. Vispārīgie principi, nosakot kompensāciju par nemantisku aizskārumu // Latvijas Vēstnesis, pielikums "Jurista Vārds", 2003. 14.okt., Nr.37(295).

Black H.C. Blacks's Law Dictionary. Fifth edition. – St. Paul Minh.: West Publishing Co., 1979.

Blackstone W. Commentaries on the Laws of England. A Facsimile of the First Edition of 1765–1769, Volume III, Of Private Wrongs (1768). – The University of Chicago Press, 1979.

Briede J. Latvijas administratīvi procesuālās normas Eiropas padomes dokumentu kontekstā. Procesuālais taisnīgums. Latvijas Universitātes zinātniskie raksti. Nr.617. – Rīga: Latvijas Universitāte, 1998.

Briede J. Par tiesisko palāvību administratīvajā procesā // Latvijas Vēstnesis, pielikums "Jurista Vārds", 2000. 11.maijs Nr.19(172).

Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. – Rīga : Autora izdevums, 1933.

Čakste K. Civiltiesības. Lekcija Nr.13. – Rīga: [b.i.], 1937. 5.nov.

Čakste K. Civiltiesības. Rokraksta vietā. – Rīga: [b.i.], 1940.

Disterlo B. Latvijas Senāta būtība un raksturs. Grām.: Tieslietu Ministrijas Vēstnesis (1920–1940), 1.sējums: 1920–1922. Faksimilizdevums. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2003.

Garner B.A. Black's Law Dictionary. – St.Paul, Minn.: West Group, 1999.

Howard Ch.G., Summers R.S. Law its nature, functions and limits. – New Jersey: Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, 1965.

Hvostovs V. Vispārīgā tiesību teorija. – Rīga: Leta, 1924.

Iļjanova D. Vispārējo tiesību principu aksioloģiskie un funkcionālie aspekti Latvijas tiesību sistēmas pārejas periodā. Tiesību transformācijas problēmas sakarā ar integrāciju Eiropas Savienībā. Starptautiskās konferences materiāli. – Rīga: Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte, 2002.

Iļjanova D. Vispārīgie tiesību principi kā tiesību avots // Latvijas Vēstnesis, pielikums "Jurista Vārds", 1997. 22.okt., Nr.21(63).

Ivamy Hardy E.R. Mozley & Whiteley's Law Dictionary. Eleventh edition. – London: Butterworths, 1993.

Latvijas konversācijas vārdnīca. Sešpadsmitais sējums. – Rīga: Grāmatu apgādniecība A.Gulbis, 1937.–1938., 31764., 31771.sleja.

Latviešu literārās valodas vārdnīca. 6.1 sējums. – Rīga: Izdevniecība "Zinātne", 1986.

Latviešu valodas vārdnīca. Otrais izdevums. – Rīga: Avots, 1998.

Lēbers A. Senāta darbība prakses apvienošanā. Grām.: Tieslietu Ministrijas Vēstnesis (1920–1940), 1.sējums: 1920–1922. Faksimilizdevums. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2003.

Meļķis E. Tiesību normu iztulkošana. 2.pārstrādātais izdevums. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2000.

Mincs P. Senāta izskaidrojošā darbība. Grām.: Tieslietu Ministrijas Vēstnesis (1920–1940), 1.sējums: 1920–1922. Faksimilizdevums. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2003.

Mullis A., Oliphant K. Torts. – London: MacMillan Press Ltd., 1997.

Opss L. Civillikuma 5.pants. Referāts Rīgas apgabaltiesas zvērinātu advokātu palīgu konferencei 1938.g. 31.maijā. – Rīga, 1938.

Senāta spriedumu publicēšanas jautājums (Senāta 1924.gada 7.marta lēmums). Grām.: Tieslietu Ministrijas Vēstnesis (1920–1940), 3.sējums: 1924. Faksimilizdevums. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2003.

Sinaiskis V. Civillikuma principi un ģimenes tiesības. – Rīga: Tieslietu ministrijas izdevums, 1938.

Sinaiskis V. Civiltiesības Latvijas vispārējo civiltiesību zinātniskā apstrādājumā. Vispārējie civiltiesību pamati (Prolegomena). – Rīga: a/s "Valters un Rapa", Rīga, 1935.

Sinaiskis V. Latvijas civiltiesību apskats. – Rīga: Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas v/u "Tiesiskās informācijas centrs", 1996.

Sinaiskis V. Latvijas saistību tiesību apskats. Lietu tiesības. Saistību tiesības. – Rīga: Latvijas juristu biedrība, 1996.

Sinaiskis V. Personība un personiskās tiesības jaunajā Civillikumā. – Rīga: Tieslietu ministrijas izdevums, 1938.

Sinaiskis V. Raksti. – Rīga: Sabiedrisko Zinātņu Veicināšanas Biedrības "Aequitas" izdevums, 1928.

Sinaiskis V. Saistību tiesības. Latvijas civiltiesību apskats. – Rīga: LU studentu padomes grāmatnīca, 1940.

Sinaiskis V. Taisnības princips Latvijas civiltiesībās // Jurists, 1937, Nr.7/8.

Svešvārdu vārdnīca. J. Baldunčika redakcijā. – Rīga: Jumava, 1999.

Tort and Insurance Law. Vol. 2. Edited by the European Centre of Tort and Insurance Law. – Wien: Springer-Verlag, 2001.

Tunc A. Methodology of the Civil Law in France // Tulane Law Review, Volume No.50, 1976, sk. pārpublicējumu: Civil Law. Ed.Rogorski R. – Aldershot: Dartmouth, 1996.

Ušacka A. Satversmes 8.nodaļas "Cilvēka pamattiesības" interpretācija Satversmes tiesas spriedumos // Latvijas Vēstnesis, pielikums "Jurista Vārds", 2001. 27.nov., Nr.230.

Vēbers J. Padoņļu civiltiesības. Vispārīgā daļa. – Rīga: Zvaigzne, 1979.

Vēbers J., Torgāns K. Civiltiesības kā tiesību nozare. Mācību līdzeklis kursam Civiltiesības. Vispārīgā daļa. – Rīga: LU Juridiskā fakultāte, 1997.

Бартошек М. Римское право. Понятия, термины, определения. – Москва: Юридическая литература, 1989.

Братусь С., Граве К., Зимилева М., Серебровский В., Шкундин З. Советское гражданское право. – Москва: Государственное издательство Юридической литературы, 1950.

Братусь С., Иоффе О. Гражданское право. – Москва: Издательство ЗНАНИЕ, 1967.

Вишнякова А.В. Юридический справочник для населения. – Москва: ЮЛ, 1989.

Гражданское право. Том 1. – Москва: Юридическая литература, 1969.

Гражданское право в 2-х томах. Том 1. Отв. ред. Суханов Е. – Москва: Издательство БЕК, 1994.

Гражданское право. Часть первая. – Москва: Издательство ИНФРА, 2001.

Гражданское право. Часть первая. – Москва: Издательство НОРМА, 2001.

Гражданское право. Том 1. Под редакцией Сергеева А., Толстого Ю. – Москва: Проспект, 2001.

Дождев Д. Римское частное право. Учебник для вузов. – Москва: ИНФРА М-НОРМА, 1997.

Советское гражданское право. Том 1. – Москва: Юридическая литература, 1979.

Советское гражданское право. Часть 1. – Москва: Юридическая литература, 1986.

Юридический словарь. – Москва: Государственное издательство Юридической литературы, 1953.

Юридический словарь. 2 изд. Том 1. – Москва: изд. юридической литературы, 1956.

Mg.iur. Daina Ose

Tiesas paziņojumi un izsaukumi, tiesas dokumentu izsūtīšana

Latvijas Republikas Satversmes¹ 92.pants norāda, ka "ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā". Par minētajām tiesībām ir diezgan diskutēts, izteikti viedokļi un izdarīti secinājumi, taču vienam šo tiesību aspektam gribētos pievērst uzmanību un norādīt uz tā aktuālo dabu. Tās ir tiesības tikt uzklausītam tiesā jeb, konkretizējot problēmu – tikt informētam par tiesas procesu un saņemt paziņojumus un citus tiesvedības gaitā no tiesas sūtāmos dokumentus. Taisnīgas tiesas principa realizēšana var notikt tikai tad, ja ir ievērotas lietas dalībnieku tiesības un intereses. Civilprocesa likuma² 74.panta otrās daļas 2.punktā ir norādīts, ka pusēm ir tiesības piedalīties tiesas sēdē, savukārt šā panta 11.punktā ir noteikts, ka pusēm ir tiesības "saņemt spriedumu, lēmumu un citu lietā esošo dokumentu norakstus (...)". Kā notiek lietas dalībnieku informēšanas process un cik detalizēti precīzi attiecīgais jautājums tiek regulēts civilprocesā, šajā nolūkā ir jāaplūko esošais regulējums un jāielūkojas arī praksē.

Jāatzīst, ka pašreizējais regulējums par tiesas paziņojumiem un izsaukumiem, kas atrodams Civilprocesa likuma 6.nodaļā, faktiski aprobežojas tikai ar pavēstu piegādes regulējumu un nesniedz informāciju par spriedumu, lēmumu un cita veida dokumentu izsūtīšanas kārtību un izsniegšanu adresātam. Attiecīgais regulējums ir izteikts Civilprocesa likumā, atsevišķos pantos norādot uz attiecīgā dokumenta

¹ Latvijas Republikas Satversme: 1922.gada 15.februāra likums // Ziņotājs, 1994, Nr.6 (grozījumi: Ziņotājs, 1994, Nr.5; 1996, Nr.14; 1998, Nr.2, Nr.22; 2002, Nr.11; 2003, Nr.12; 2004, Nr.20; 2006, Nr.2; 2007, Nr.12).

² Civilprocesa likums: 1998.gada 14.oktobra likums (spēkā no 01.03.1999.) // Ziņotājs, 1998, Nr.23 (grozījumi: Ziņotājs, 2001, Nr.15; 2002, Nr.24; 2003, Nr.15; Latvijas Vēstnesis, 2003. 1.jūl., Nr.97; 2003. 7.nov., Nr.157; Ziņotājs, 2004, Nr.6, Nr.10, Nr.14, Nr.20; 2005, Nr.7; Nr.14; 2006, Nr.1, Nr.13, Nr.20, Nr.24; 2007, Nr.3; Latvijas Vēstnesis, 2007. 22.nov., Nr.188).

nosūtīšanas nepieciešamību, bet nenosakot tā nosūtīšanas kārtību. Piemēram, 133.panta otrā daļa paredz tiesneša lēmumu par prasības pieteikuma atstāšanu bez virzības nosūtīt prasītājam, bet nenosaka nosūtīšanas veidu. Tajā pašā laikā uz jautājuma aktualitāti norāda arī Eiropas Kopienas 2000.gada 29.maija Regula (EK) 1348/2000 par tiesas un ārpustiesas civillietu un komercietu dokumentu izsniegšanu Eiropas Savienības dalībvalstīs (turpmāk – Regula 1348/2000),³ kuras normas ir saistošas arī Latvijai. Šajā regulā norādīts, ka katrai dalībvalstij ir jāizraugās veids, kādā adresātam tiks piegādāti un nodoti dalībvalsts tiesas sūtītie dokumenti. Latvijas Civilprocesa likumā top grozījumi, kuru mērķis ir risināt attiecīgo problēmu un vienlaikus arī sakārtot minēto jautājumu normatīvi, radot noteiktu mehānismu tiesas sūtāmo dokumentu izsniegšanai lietas dalībniekiem.

Izpētot Eiropas Savienības valstu normatīvo regulējumu, kas attiecas uz tiesas dokumentu piegādi un izsniegšanu, visplašāk izmantotais veids ir dokumenta nosūtīšana pa pastu, taču daudzās valstīs šo pienākumu var uzticēt tiesu izpildītājiem, kā arī tiesu darbiniekiem – kurjeriem, vai arī lietas dalībnieks tiek aicināts uz tiesu, lai saņemtu attiecīgo paziņojumu personīgi.

Pašreizējā redakcijā Civilprocesa likuma 56.pants paredz visai plašu tiesas pavēstu piegādes veidu uzskaitījumu. "Pavēsti nosūta ierakstītā sūtījumā, paziņo ar telegrammu, telefonogrammu, faksogrammu, vai to piegādā ziņnesis" (CPL 56.p. pirmā daļa). Taču, kā liecina prakse, tiesas pavēstes un nolēmumi tiek sūtīti ierakstītā sūtījumā, bet citi tiesas dokumenti – vienkāršā sūtījumā. Jāsaka, ka Civilprocesa likuma 56.panta grozījumu projekts atsakās no lielākās daļas uzskaitīto piegāžu veidu, atstājot tikai šādus piegādes veidus: ierakstīts sūtījums, ierakstīts sūtījums ar paziņojumu par izsniegšanu un piegāde ar ziņnesi. Ir paredzēts atstāt arī iespēju tiesai izsniegt dokumentus personīgi adresātam, izsaucot viņu uz tiesu ar pavēsti.⁴ Gribētos atzīmēt, ka,

³ OV L 160, 30.06.2000., 37.–52.lpp., sk. arī: <http://eur-lex.europa.eu>.

⁴ Grozījumi Civilprocesa likumam (projekts). Civilprocesa likuma grozījumu darba grupas darba materiāli, 2007.gada augusts.

sašaurinot tiesas sūtāmo dokumentu piegādes veidus, tomēr nevarēs sasniegt optimālo risinājumu. Līdz ar to vēlams paanalizēt pašreizējā regulējuma plusus un mīnus.

Pasta sūtījumi ir visplašāk izplatītais piegādes veids visās dalībvalstīs, taču tas negarantē un nevar garantēt, ka adresāts attiecīgo sūtījumu saņems. Problēma ir saistīta ar to, ka Civilprocesa likuma 56.panta trešajā daļā ir norādīts, ka pavēsti (tātad arī citus tiesas dokumentus) "piegādā aicināmajai vai izsaukamajai personai pēc adreses, kādu norādījis lietas dalībnieks". Tiesas pienākums nav meklēt adresātu, un nevienā Civilprocesa likuma pantā nav paredzēts tiesas pienākums pārliecināties, ka minētā adrese ir ticama un adresāts tiešām norādītajā adresē ir sastopams. Civilprocess balstās uz principu, ka prasītājs ir ieinteresēts saukt atbildētāju uz tiesu, lai atrisinātu radušos strīdu vai panāktu aizsardzību tiesību un interešu aizskāruma gadījumā. Līdz ar to likumā nav pieprasīts iesniegt pierādījumus par adresāta atrašanos norādītajā adresē.

To, vai izsūtītais dokuments nonāks adresāta rokās, tiesa var uzzināt tikai pēc mēneša termiņa notecējuma, jo saskaņā ar Ministru kabineta 2005.gada 21.jūnija noteikumu Nr.445 "Pasta noteikumi"⁵ 182.punktu "Pasta sūtījumus, kurus nevar izsniegt adresātam un kuru adresāta atrašanās vieta nav zināma, glabā pasta nodaļā vienu mēnesi". Pēc šā termiņa notecēšanas attiecīgais sūtījums tiek nogādāts atpakaļ sūtītājam pēc norādītās adreses.

Atpakaļ uz tiesu attiecīgais sūtījums nonāks arī gadījumos, kad aicinātā persona atsakās sūtījumu pieņemt vai arī pēc pasta aicinājuma nav ieradies attiecīgajā pasta nodaļā viņai adresēto sūtījumu saņemt.

Pirmajā gadījumā var pieņemt, ka atsevišķās situācijās sastopama prasītāja ļaunprātīga rīcība, un viņš mākslīgi rada apstākļus, lai atbildētājs neuzzinātu par tiesas prāvu, kas pret viņu uzsākta. Paredzot, ka pavēstes atdošana atpakaļ tiesā ar norādi, ka adresāts nav sastopams norādītajā dzīvesvietā, ir pietiekams pamats, lai iestātos Civilprocesa likuma 59.pantā norādītie apstākļi, un atbildētājam tiek izteikts

⁵ Ziņotājs, 2005, Nr.105 (grozījumi: Ziņotājs, 2006, Nr.6, Nr.11).

aicinājums ierasties uz tiesu ar publikāciju laikrakstā "Latvijas Vēstnesis". Līdz ar to var teikt, ka tiesa formāli informēšanas pienākumu ir ievērojusi, un jāpieņem, ka atbildētājs šo aicinājumu būs izlasījis un uz tiesas sēdi ieradīsies. Praksē nav apkopotu datus, cik daudzos gadījumos aicināšana uz tiesas sēdi ar publikācijas starpniecību laikrakstā "Latvijas Vēstnesis" sevi ir attaisnojusi un atbildētājs tiešām ir ieradies un savas likumā paredzētās tiesības realizējis. Taču praksē ir sastopami gadījumi, kad, esot minētajiem apstākļiem, lieta tiesā tiek skatīta pēc būtības, pamatojoties uz prasītāja iesniegtajiem pierādījumiem. Lai cik tas neliktos savādi, taču šādi aprakstītie gadījumi ir sastopami lietās, kas izriet no nomas un īres attiecībām, it īpaši dzīvojamu telpu īres gadījumos, kad namīpašnieks vai mājas pārvaldnieks rada apstākļus, lai īrnieks vai nomnieks par iesniegto prasību tiesā, līgumattiecību izbeigšanu un izlikšanu no lietošanā nodotajām telpām neuzzina līdz brīdim, kad tiesas spriedums jau ir stājies likumīgā spēkā un nodots zvērinātam tiesu izpildītājam sprieduma izpildei piespiedu kārtā.

Otrajā gadījumā var pieņemt, ka atbildētājs ļaunprātīgi izvairās no tiesas sūtītā dokumenta saņemšanas ar nolūku novilcināt lietas izskatīšanu. Taču atsevišķos gadījumos ļaunprātības kā tādas nav. Atbildētāja adrese ir norādīta pareizi, bet ārējo apstākļu ietekmē atbildētājs fiziski nevar attiecīgo dokumentu saņemt pasta nodaļā vai tieši no pastnieka, jo pasta un pastnieka darbalaiki sakrīt ar attiecīgās personas darbalaikiem. Vai arī attiecīgais uzaicinājums ierasties pastā pasta darbinieka nolaidības vai neuzmanības dēļ tiek piegādāts pavisam citas personas pastkastītē. Šādi gadījumi tiesu praksē ir fiksēti. Piemēram, Rīgas apgabaltiesas lieta Nr.CA-3822/18, 2006.gads: Rīgas apgabaltiesas lēmumā ir izdarīts secinājums, ka "pasta kvītī, kas pierāda dokumentu nosūtīšanu, konkrētā adrese nav norādīta, un līdz ar to kvītī norādītā informācija nav pietiekama, lai uzskatītu, ka dokumenti tika nosūtīti uz atbildētāja juridisko adresi". Tātad attiecībā uz sūtījumiem, ko sūta tiesa, pasta kvītī nepietiek norādīt tikai vietas apzīmējumu, neprecizējot pilnu adresi, jo šāds dokuments nevar kalpot kā pierādījums par sūtījuma pienācīgu piegādi adresātam.

Apskatītās situācijas ir tikai nedaudzie varianti, par kuriem ir nācies dzirdēt no tām personām, kuru tiesības un intereses piedalīties tiesas sēdē un realizēt savas likumā paredzētās tiesības ir bijušas aizskartas.

Tiesības tikt informētam par tiesas sēdi, saņemt no tiesas izsūtāmos dokumentus un paziņojumus nevar realizēt formāli. Šajā situācijā nevar paļauties arī uz sacīkstes principu, ka tikai un vienīgi prasītājam ir jābūt par to, lai atbildētājs būtu informēts un ierastos uz tiesas sēdi.

Ņemot vērā, ka Dzīvesvietas deklarēšanas likuma⁶ 1.pantā kā mērķis dzīvesvietas deklarācijai ir norādīts – "panākt, lai ikviena persona būtu sasniedzama tiesiskajās attiecībās ar valsti un pašvaldību". Ceļot prasību tiesā pret atbildētāju un tiesai pieņemot lēmumu par civillietas ierosināšanu, izveidojas tiesiskā attiecība, kurā tiesa ir obligāts subjekts, un visas turpmākās procesuālās darbības tiek veiktas ar tiesas starpniecību. Līdz ar to tiesai savas kompetences ietvaros attiecīgajos reģistros, t.i., Iedzīvotāju reģistrā un Uzņēmumu reģistrā, būtu jāpārlicinās, vai adresāta adrese ir uzrādīta atbilstoši ierakstam. Pretējā gadījumā jāpieprasa no prasītāja uzrādītās atbildētāja adreses pamatojums. Piemēram, savstarpēji noslēgtu līgumu, kurā atbildētājs ir norādījis attiecīgo adresi kā savu, vai arī saraksti, kurā ir redzams, ka atbildētājs ir saņēmis attiecīgi sūtīto korespondenci. Protams, tiesas pienākums pārbaudīt attiecīgo reģistru datus var rasties tikai tad, kad sūtījums ir atgriezies atpakaļ tiesā ar paziņojumu, ka adresāts norādītajā adresē nav sastopams.

Publikācija laikrakstā "Latvijas Vēstnesis" ar aicinājumu ierasties uz tiesu praksē sevi nav attaisnojusi. Kā iemeslu tam var minēt vairākus apstākļus:

- 1) laikraksts "Latvijas Vēstnesis" ir specifisks izdevums, kuru ikdienā neabonē vidusmēra Latvijas iedzīvotājs;
- 2) laikraksts "Latvijas Vēstnesis" nav nopērkams visos preses izplatīšanas punktos;
- 3) daudzas Latvijas bibliotēkas, kuras atrodas Latvijas reģionos, attiecīgo laikrakstu neabonē.

⁶ Dzīvesvietas deklarēšanas likums: 2002.gada 20.jūnija likums (spēkā no 01.07.2003.) // Ziņotājs, 2002, Nr.16 (grozījumi: Ziņotājs, 2003, Nr.9; 2006, Nr.9; 2007, Nr.20).

Tādējādi rodas situācija, ka, prasītājam kļūdaini uzrādot personas adresi, kā arī gadījumos, kad adresāts norādītajā adresē fiziski nav sastopams, attiecīgā persona laikus neuzzinās par civillietas ierosināšanu tiesā un nevarēs savas tiesības realizēt. Piemēram, persona, pildot darba pienākumus, vairāk kā vienu mēnesi atrodas ārvalsts komandējumā vai cita veida izbraukumā. Turklāt nedrīkst aizmirst, ka liela daļa Latvijas lauku reģionos dzīvojošo neabonē presi un savās pastkastītēs ielūkojas visai reti. Šāda situācija atklājās, runājot tieši ar lauku iedzīvotājiem, kuri dzīvo visai attālos Latvijas rajonos un nomaļus no savu pagastu centriem.

Nonākot pie attiecīgā secinājuma, rodas jautājums, kā esošo situāciju uzlabot?

Pētot Eiropas Savienības dalībvalstu regulējumu attiecīgajā jautājumā, uzmanību piesaistīja visai optimāls risinājums, kurš paredzēts Vācijā. Adresātam ar parastu vēstuli ir jānosūta rakstveida paziņojums par to, ka dokumenti atrodas glabāšanā. Ja tas nav iespējams, paziņojums ir jāpiestiprina pie dzīvesvietas, darbavietas vai iestādes durvīm.⁷ Līdzīga prakse ir arī Īrijā. Tātad, ja ierakstītais sūtījums kaut kādu iemeslu dēļ netiek nodots adresātam vai arī viņš atsakās sūtījumu pieņemt, paralēli vienkāršā sūtījumā tiek izsūtīta informācija par iespēju saņemt attiecīga satura dokumentus. Šādi tiek nodrošināts, ka atbildētājs tieši tiek informēts par attiecīga procesa uzsākšanu un kur viņš ar nepieciešamo informāciju var iepazīties. Minētās kārtības iekļaušana Latvijas Civilprocesa likumā būtiski nepaildzinās pašu procesu, jo šādu paziņojumu var izsūtīt, paralēli publicējot laikrakstā "Latvijas Vēstnesis" paziņojumu par uzaicināšanu uz tiesu. Turklāt procesa izmaksas tādā veidā arī netiek būtiski sadārdzinātas, ņemot vērā vienkāršā sūtījuma piegādes izmaksu nelielo apmēru. Turklāt personai piegādātā vienkāršā sūtījuma informācija, kas tiek piegādāta personas pastkastītē, iespējams, pēc ilgāka laika, bet tomēr adresātu informēs un ļaus viņam adekvāti rīkoties. Turklāt kā vienu no alternatīvajām informēšanas iespējām var noteikt nevis publikāciju laikrakstā "Latvijas Vēstnesis", bet gan attiecīgā

⁷ Sk.: http://ec.europa.eu/civiljustice/serv_doc/serv_doc_net_lv.htm (aplūkots 14.08.2007.).

rajona, kurā notiek tiesvedība, preses izdevumā, kuru vietējie iedzīvotāji labprāt lasa, lai iegūtu viņus interesējošu informāciju.

Kā visai izplatīts tiesas dokumentu piegādes veids Eiropas Savienības valstīs ir tiesu izpildītāja vai tiesas darbinieka – kurjera – pakalpojumu izmantošana. Šādu piegādes veidu paredz arī Latvijas normatīvie akti, taču praksē tas tiek izmantots visai reti. Par iemeslu tam var minēt vairākus apstākļus:

- 1) zvērināta tiesu izpildītāja pakalpojuma izmantošana ir jālūdz lietas dalībniekam, bet nevis tiesai pēc savas iniciatīvas;
- 2) Civilprocesa likumā nav tieši minēta piegāde ar zvērināta tiesu izpildītāja starpniecību, bet tas izriet no jēdziena "ziņnesis", kas pieminēts Civilprocesa likuma 56.panta pirmajā daļā, un no Civilprocesa likuma 56.panta otrās daļas, kurā norādīts, ka "Lietas dalībnieks ar tiesneša piekrišanu var saņemt pavēsti piegādāšanai citai lietā aicināmajai vai izsaukamajai personai", kopsakarā ar Tiesu izpildītāju likuma⁸ 74.pantu, kurā savukārt norādīts, ka zvērināts tiesu izpildītājs pēc ieinteresēto personu lūguma piegādā tiesas pavēstes un citus dokumentus un fiksē faktus;
- 3) Ziņnesis kā amats ir pieminēts likuma "Par tiesu varu"⁹ 103.pantā, kurā norādīts, ka tas ir tiesu darbinieks, kas nogādā adresātiem tiesas pavēstes, apsūdzības rakstus un citus dokumentus. Taču minētais amats konkrētajās tiesās ir sastopams visai reti.

Jebkurā gadījumā sūtījuma piegāde ar ziņneša starpniecību ir visai dārgs un laikietilpīgs process. Piemēram, Portugālē attiecīgā pakalpojuma izmaksas ir atkarīgas no piegādes subjekta: tiesas pavēstes piegāde parādniekam izmaksā 30 eiro, tiesas pavēstes piegāde kreditoriem

⁸ Tiesu izpildītāju likums: 2002.gada 24.oktobra likums (spēkā no 01.01.2003.) // Ziņotājs, 2002, Nr.23 (grozījumi: Ziņotājs, 2003, Nr.23; 2004, Nr.20; 2006, Nr.2).

⁹ Par tiesu varu: 1992.gada 15.decembra likums (spēkā no 01.01.1993.) // Ziņotājs, 1993., Nr.1 (grozījumi: Ziņotājs, 1994, Nr.13; 1995, Nr.10, Nr.22; 1996, Nr.3, Nr.13; 1997, Nr.5, Nr.21; 1998, Nr.22, Nr.23; 1999, Nr.23; 2001, Nr.24; 2002, Nr.23; 2003, Nr.14; 2004, Nr.2; Latvijas Vēstnesis, 2004. 9.nov., Nr.177; Ziņotājs, 2005, Nr.8, Nr.20; 2006, Nr.7, Nr.24; Latvijas Vēstnesis, 2007. 22.nov., Nr.188).

(katram) – 10 eiro.¹⁰ Latvijā zvērināta tiesu izpildītāja pakalpojums par pavēstes piegādi adresātam saskaņā ar Ministru kabineta 2004.gada 28.decembra noteikumu Nr.1075 "Noteikumi par zvērinātu tiesu izpildītāju amata atlīdzības taksēm"¹¹ 2.19.punktu ir "par tiesas pavēstes vai citu dokumentu piegādāšanu – 19,40 latu (par vienu adresi)".

Vairums Eiropas Savienības valstu uzskata, ka šāda veida piegāde ar tiesu izpildītāja starpniecību vai speciālu tiesas kurjeru sevi maksimāli attaisno, jo paredz dokumenta nodošanu adresātam personīgi rokās. Turklāt tiek fiksēts fakts par nodošanu, kas izslēdz jebkādas turpmākās diskusijas un tiesas nolēmuma pārsūdzēšanas iespējas, atsaucoties uz to, ka nebija ievērotas personas tiesības tikt informētam par tiesas procesu vai arī personas tiesības piedalīties tiesas sēdē. Šāda piegāde būtu jāievieš arī Latvijas praksē tad, kad ir pamatotas šaubas par prasītāja vai adresāta godprātību. Tiesu izpildītājam papildus ir iespējams fiksēt faktu par minētās personas atrašanos vai neatrašanos norādītajā adresē, kā arī uzticēt tiesas dokumenta izsniegšanu atbilstoši Civilprocesa likuma 56.panta piektajai daļai ar adresātu kopā dzīvojošajiem pieaugušajiem ģimenes locekļiem. Piegādājot pastu ar ierakstītu sūtījumu pašu sūtījumu drīkst izsniegt, tikai adresātam uzrādot personu apliecināšus dokumentus.

Turklāt Nīderlandē, piegādājot pavēsti ar tiesu izpildītāja starpniecību, tiek neapstrīdami fiksēta dokumenta saņemšana, kas tiesā kalpo par pietiekamu un ticamu pierādījumu.¹² Līdzīgi šis process tiek regulēts Itālijā, Francijā, Grieķijā, Beļģijā un Spānijā. Pozitīvais dokumentu piegādē ar tiesu izpildītāja vai tiesas darbinieka starpniecību ir arī tas, ka minētās personas var informēt adresātu par viņa tiesībām un likuma prasībām, kā arī informēt par iespējamajām sekām, ja persona izvairās no savu likumā noteikto pienākumu pildīšanas. Līdz ar to var secināt, ka, neskatoties uz piegādes dārdzību, tiesu izpildītāja pakalpojuma izmantošana tiesas dokumentu piegādē ir visefektīvākais piegādes

¹⁰ Sk.: http://ec.europa.eu/civiljustice/enforce_judgement/enforce_judgement_por_lv_pdf2.pdf (aplūkots 14.08.2007.).

¹¹ Ziņotājs, 2005, Nr.6.

¹² Sk.: http://ec.europa.eu/civiljustice/enforce_judgement/enforce_judgement_por_lv_pdf2.pdf (aplūkots 14.08.2007.).

veids, kad noteikti ir jāiegūst neapstrīdami pierādījumi par sūtījuma nodošanu adresātam noteiktā laikā (t.i., laikus) un pēc noteiktas adreses. Turklāt, paredzot "nodošanu personīgi adresāta rokās", tiesu izpildītāju atšķirībā no pasta darbinieka nesaista tikai norādītā adrese, bet ļauj viņam pēc iespējas atrast atbildētāju gan viņa darbavietā, gan citā zināmā uzturēšanās vietā. Tātad tiesu izpildītājs savas kompetences ietvaros var veikt adresāta meklēšanu, pat ja prasītājam nav zināma personas darbavieta, vai arī iegūstot informāciju no citiem avotiem par adresāta atrašanās vietu.

Līdz ar to, analizējot Civilprocesa likuma 56.panta otro daļu, ka "lietas dalībnieks ar tiesneša piekrišanu var saņemt pavēsti piegādāšanai citai lietā aicināmajai vai izsaukamajai personai", jāatzīst, ka minētā daļa ir visai neprecīza un tulkojama paplašināti, jo pats lietas dalībnieks procesuāli nevar ticami fiksēt dokumenta nodošanu citam lietas dalībniekam, un adresāta atteikums pieņemt šādi izsniedzamu sūtījumu nav uzskatāms par atbildētāja informētību par tiesas procesa uzsākšanu atbilstoši Civilprocesa likuma 56.panta deviņtajai daļai, kura paredz: "ja pavēste nosūtīta šajā pantā noteiktajā kārtībā, uzskatāms, ka aicināmajai vai izsaukamajai personai ir paziņots par lietas izskatīšanas laiku un vietu (...)" Netieši pašā likumā tas jau ir fiksēts, jo 56.panta deviņtajā daļā lietots jēdziens "nosūtīta", bet nevis "piegādāta". Tātad atkal ir jāsecina, ka uzsvars likumā tiek likts uz fiksētu saņemšanas faktu.

Civilprocesa likuma 56.panta pirmā daļa paredz arī citus paziņojumu piegādes veidus, kurus praksē izmanto ļoti reti – paziņošana ar telegrammu, telefonogrammu, faksogrammu. Kaut gan uzskaitītie paziņošanas veidi ir daudz ātrāki un izmaksu ziņā arī, varētu teikt, atsevišķos gadījumos lētāki. To neizmantošanas iemesls slēpjas apstākļī, ka minēto paziņošanas faktu ir ļoti grūti fiksēt un normatīvi trūkst regulējuma, kādā veidā šo paziņojumu nodod, kas to saņem, un vai paziņojuma nodošana attiecīgajā veidā sasniedz adresātu. Diemžēl, kā tas ir paredzēts Civilprocesa likuma grozījumu projektā, likumdevējs no šiem paziņojumu veidiem vēlas atteikties. Ļoti negribētu tam piekrist: tik strikti izsvītrot no Civilprocesa likuma attiecīgos paziņojumu un dokumentu izsniegšanas veidus. Vajadzētu izvērtēt katra minētā piegādes veida lietderību un pašreizējās izmantošanas iespējas. Protams, šie paziņošanas veidi ir striktāk jāreglamentē, tieši kādos gadījumos un kādus paziņojumus vai dokumentus varētu nodot adresātam, izmantojot šos saziņas veidus.

Jāatzīst, ka, attīstoties dažādām komunikēšanās sistēmām, arvien biežāk mēs praksē izmantojam elektroniskos masu saziņas veidus, piemēram informācijas nosūtīšana, izmantojot e-pastu.

Ikdienā attiecīgais e-saziņas veids ir visai efektīvs un veiksmīgi tiek izmantots arī valsts pārvaldē. Turklāt vairākās Eiropas Savienības dalībvalstīs pastāv iespēja sazināties ar lietas dalībnieku, informējot viņu ar elektronisko saziņas līdzekļu starpniecību. Šāds regulējums ir ietverts Itālijas civilprocesā. Ar Aktu Nr.2005/80 (ar kuru ratificēja 2005.gada 14.marta Likumdošanas dekrētu Nr.35) tika grozītas dažādas Civilprocesa kodeksa normas (133., 134. un 176.sadaļa) tā, lai administrācija paziņojumus par lietām, spriedumus, tiesas rīkojumus ārpus oficiālās uzklausišanas un visus lietu izskatošā tiesneša lēmumus tagad varētu nosūtīt pa faksu vai elektronisko pastu saskaņā ar tiesību aktiem, kas regulē dokumentu parakstīšanu, pārsūtīšanu un saņemšanu, izmantojot datoru vai tālsaziņas līdzekļus (Prezidenta dekrēts Nr.2000/445 ar grozījumiem).¹³ Arī Spānijā ir paredzēts, ka atsevišķu informāciju ir iespējams piegādāt ne tikai pa pastu, bet izmantojot arī citus saziņas līdzekļus, tādus kā fakss, telefons.

Aplūkojot mūsu kaimiņu igauņu civilprocesa regulējumu attiecīgajā jautājumā, jāatzīst, ka viņi ir visai progresīvi ieviesuši elektronisko saziņu. Igaunijas civilprocesa kodeksa 314.pantā ir norādīts, ka tiesas nosūtītie dokumenti ir uzskatāmi par piegādātiem, ja adresāts ir nosūtījis rakstveida apstiprinājumu par saņemšanu, kurā norāda saņemšanas datumu un parakstu, vai elektronisko parakstu, ja apstiprinājumu sūta elektroniski.¹⁴

Lai attiecīgo regulējumu varētu ieviest Latvijas Civilprocesa likumā, ir jāpopularizē elektroniskā paraksta ieviešana un jāizdara grozījumi vairākos Civilprocesa likuma pantos. Pirmkārt, jāpapildina 128.pants, norādot, ka prasības pieteikumā norāda lietas dalībnieku telefona numuru, faksa numuru vai norāda e-pasta adresi, ja prasītājam tie ir zināmi. Kā arī jāpapildina 148.pants, norādot, ka arī atbildētājam ir

¹³ Sk.: http://ec.europa.eu/civiljustice/enforce_judgement/enforce_judgement_por_lv_pdf2.pdf (aplūkots 14.08.2007.).

¹⁴ Code of Civil Procedure: www.legaltext.ee/text/en/x90041.htm (aplūkots 14.08.2007.).

pienākums tiesai savā paskaidrojumā norādīt telefona numuru, faksa numuru un e-pasta adresi, ja tādi ir. Jebkurā gadījumā attiecīgo saziņas līdzekļu izmantošana ir iespējama tikai tad, ja pats lietas dalībnieks piekrīt un var saņemt paziņojumus no tiesas šādā veidā. Turklāt attiecīgo saziņas līdzekļu izmantošana ir domāta, lai savlaicīgāk informētu lietas dalībnieku par kaut kādām izmaiņām, kad tradicionālie saziņas veidi, piemēram, pasta sūtījums, ir pārāk lēni. Piemēram, paziņot lietas dalībniekam, ka tiesas sēde tiek pārcelta uz vēlāku laiku tiesneša pārejošas darbnespējas gadījumā, bet tas pilnībā nevar aizstāt tradicionālos paziņojuma nosūtīšanas veidus pa pastu. It īpaši tas attiecas uz pirmā paziņojuma (pavēstes) nosūtīšanu un tiesas nolēmumu nosūtīšanu lietas dalībniekiem. Elektroniskos saziņas veidus var izmantot paralēli tradicionālajiem. Tātad, izmantojot elektroniskos saziņas līdzekļus, ir nepieciešams nodrošināt attiecīgā paziņojuma nosūtīšanu pa pastu.

Civilprocesa likums paredz iespēju izsniegt tiesas paziņojumus lietas dalībniekam personīgi. Izsniedzot paziņojumu šādā veidā, var izdalīt divus gadījumus:

1. Atbilstoši Civilprocesa likuma 211.panta trešajai daļai "nākamās tiesas sēdes dienu tiesa paziņo pret parakstu personām, kuras ieradušās uz tiesas sēdi". Tātad šajā gadījumā persona jau atrodas tiesā un viņai tiek izsniegts paziņojums (pavēste). Šo gadījumu likumdevējs drīkst izmantot tikai tad, ja tiesa pieņem lēmumu par lietas izskatīšanas atlikšanu. Taču likumdevējs arī šajā gadījumā nav pilnīgi atrunājis esošās situācijas iespējamus regulējumus, pieņemot, ka lietas dalībnieks paziņojumu pieņems bez iebildumiem.
2. Otrais gadījums attiecas uz ārvalsts lūguma izpildi, kas līdz šim Civilprocesa likumā nav pienācīgi regulēta, bet atbilstoši Hāgas 1965.gada 15.novembra Konvencijas par tiesas un ārpus tiesas dokumentu izmantošanu civilajos un komerciālajos jautājumos¹⁵ 5.pantam un Regulas 1348/2000 7.panta 1.punktam ir jānosaka nacionālajā likumdošanā, paredzot kārtību, kādā tiks adresātam izsniegti ārvalsts tiesas lūgumi. Tā kā attiecīgā lūguma nodošana

¹⁵ Latvijā spēkā no 01.11.1995. // Latvijas Vēstnesis, 28.02.1995. 28.febr., Nr.31.

adresātam ar ierakstītu sūtījumu, izmantojot pasta pakalpojumus, nesniedz nepieciešamo informāciju par dokumentu faktisko saņemšanu, Civilprocesa likuma 636.panta otrās daļas grozījumu projekts paredz, ka ārvalsts lūgumu izpilda, ar tiesas pavēsti izsaucot adresātu ierasties pēc izsniedzamajiem dokumentiem uz tiesu un izsniedzot dokumentus personīgi pret parakstu.¹⁶

¹⁶ Tātad šajā gadījumā personas tiesības nepieņemt sūtījumu tiek respektētas, un likumdevējs paredz tiesas pienākumu informēt adresātu par to, kādos gadījumos viņš drīkst realizēt savas atteikuma tiesības.

Jāatzīst, ka otrais gadījums ir visai problemātisks, jo tīri tehniski adresāts var nokavēt savu iespēju saņemt ārvalsts tiesas sūtītos dokumentus. Ārvalsts lūgums ir jāizpilda nekavējoties, bet ne vēlāk kā mēneša laikā pēc ārvalsts lūguma saņemšanas, taču, kā tas iepriekš jau tika norādīts, pasta sūtījums glabājas pastā vienu mēnesi un, ja adresāts to nav saņēmis, tiek atdots atpakaļ sūtītājam. Rezultātā aicinājums ar pavēsti, izmantojot pasta starpniecību, ir neefektīvs un sevi neattaisno. Tāpēc ir jānosaka normatīvi alternatīvie paziņojumu izsniegšanas veidi, kas būtu daudz ātrāki un efektīvāki tad, kad tiesai obligāti ir jānodod adresātam "rokās" dokumenti, aicinot viņu to saņemšanai ierasties tiesā.

Tātad, kopumā vērtējot analizēto jautājumu, būtu vēlams daudz striktāk un rūpīgāk izvērtēt, kādā veidā optimizēt tiesas dokumentu un paziņojumu nosūtīšanu, lai varētu ievērot personu tiesības un ar likumu aizsargātās intereses laikus tikt informētam par civillietas ierosināšanu tiesā un saņemt cita veida tiesas sūtāmos dokumentus.

Grozījumi Civilprocesa likumam (projekts). Civilprocesa likuma grozījumu darba grupas darba materiāli, 2007.gada augusts.

Izmantotie avoti

Tiesību akti

Starptautiskie līgumi

Konvencija par tiesas un ārpustiesas dokumentu izmantošanu civilajos un komerciālajos jautājumos (Hāgas; pieņemta 15.11.1965.; Latvijā spēkā no 01.11.1995. // Latvijas Vēstnesis, 28.02.1995. 28.febr., Nr.31).

Eiropas Savienības tiesību akti

Regula

Padomes 2000.gada 29.maija Regula (EK) 1348/2000 par tiesas un ārpustiesas civillietu un komerclietu dokumentu izsniegšanu Eiropas Savienības dalībvalstīs // OV L 160, 30.06.2000., 37.–52.lpp., sk. arī: <http://eur-lex.europa.eu>.

Eiropas Komisijas informācija tiesiskās sadarbības jautājumos civillietās un komerclietās

Dokumenta nodošana – Vispārīgas ziņas:

http://ec.europa.eu/civiljustice/serv_doc/serv_doc_net_lv.htm (aplūkots 14.08.2007.).

Spriedumu izpilde – Vispārīgas ziņas:

http://ec.europa.eu/civiljustice/enforce_judgement/enforce_judgement_or_lv_pdf2.pdf (aplūkots 14.08.2007.).

Latvijas Republikas tiesību akti

Likumi

Latvijas Republikas Satversme: 1922.gada 15.februāra likums // Ziņotājs, 1994, Nr.6 (grozījumi: Ziņotājs, 1994, Nr.5; 1996, Nr.14; 1998, Nr.2, Nr.22; 2002, Nr.11; 2003, Nr.12; 2004, Nr.20; 2006, Nr.2; 2007, Nr.12).

Civilprocesa likums: 1998.gada 14.oktobra likums (spēkā no 01.03.1999.) // Ziņotājs, 1998, Nr.23 (grozījumi: Ziņotājs, 2001, Nr.15; 2002, Nr.24; 2003, Nr.15; Latvijas Vēstnesis, 2003. 1.jūl., Nr.97; 2003.

7.nov., Nr.157; Ziņotājs, 2004, Nr.6, Nr.10, Nr.14, Nr.20; 2005, Nr.7; Nr.14; 2006, Nr.1, Nr.13, Nr.20, Nr.24; 2007, Nr.3; Latvijas Vēstnesis, 2007. 22.nov., Nr.188).

Dzīvesvietas deklarēšanas likums: 2002.gada 20.jūnija likums (spēkā no 01.07.2003.) // Ziņotājs, 2002, Nr.16 (grozījumi: Ziņotājs, 2003, Nr.9; 2006, Nr.9; 2007, Nr.20).

Par tiesu varu: 1992.gada 15.decembra likums (spēkā no 01.01.1993.) // Ziņotājs, 1993., Nr.1 (grozījumi: Ziņotājs, 1994, Nr.13; 1995, Nr.10, Nr.22; 1996, Nr.3, Nr.13; 1997, Nr.5, Nr.21; 1998, Nr.22, Nr.23; 1999, Nr.23; 2001, Nr.24; 2002, Nr.23; 2003, Nr.14; 2004, Nr.2; Latvijas Vēstnesis, 2004. 9.nov., Nr.177; Ziņotājs, 2005, Nr.8, Nr.20; 2006, Nr.7, Nr.24; Latvijas Vēstnesis, 2007. 22.nov., Nr.188).

Tiesu izpildītāju likums: 24.10.2002.gada 24.oktobra likums (spēkā no 01.01.2003.) // Ziņotājs, 2002, Nr.23 (grozījumi: Ziņotājs, 2003, Nr.23; 2004, Nr.20; 2006, Nr.2).

Ministru kabineta noteikumi

Pasta noteikumi: Ministru kabineta 2005.gada 21.jūnija noteikumi Nr.445 // Ziņotājs, 2005, Nr.105 (grozījumi: Ziņotājs, 2006, Nr.6, Nr.11).

Noteikumi par zvērinātu tiesu izpildītāju amata atlīdzības taksēm: Ministru kabineta 2004.gada 28.decembra noteikumi Nr.1075 // Ziņotājs, 2005, Nr.6.

Citu valstu tiesību akti

Igaunijas civilprocesa kodekss – Code of Civil Procedure:
www.legaltext.ee/text/en/x90041.htm (aplūkots 14.08.2007.).

Mg.iur. Aigars Sniedzītis

Prasības pieteikuma iesniegšanas procesuālā kārtība un ar to saistītie aktuālie jautājumi

Latvijas tiesās kā pirmajā instancē 2006.gadā ir saņemtas 34 010 civillietas (1.– 43.kategorija), turpretī 2007.gada pirmajā pusgadā – 16 178 civillietas. No minētajām civillietām prasības tiesvedības kārtībā 2006.gadā tika saņemtas 29 223 civillietas (1.–23. kategorija), bet 2007.gada pirmajā pusgadā – 14 302 civillietas. Tas liecina par prasības tiesvedības pārkumu un nozīmīgumu, salīdzinot ar pārējiem tiesvedības veidiem.

Minētie skaitļi liecina, ka gan fiziskas, gan juridiskas personas izmanto savas Satversmē noteiktās tiesības savu aizskarto vai apstrīdēto civilo tiesību vai ar likumu aizsargāto interešu aizsardzībai, pamatā izmantojot procesuālu dokumentu – prasības pieteikumu. No statistikas datiem redzams, ka pēdējos gados līdera vietu lietu kategorijā ieņem prasījumi par zaudējumu piedziņu, proti, 2006.gada bija ierosinātas 8665 civillietas, bet 2007.gada pirmajā pusgadā – 3823 šādas civillietas. Manuprāt, interesentu tendenci statistikas dati uzrāda par prasībām par laulības šķiršanu, par to liecina skaitļi, proti, 2006.gadā bija ierosinātas 8435 civillietas, bet 2007.gada pirmajā pusgadā jau – 4317 civillietas.

Pareiza tiesvedības veida izvēle, prasības pieteikuma sagatavošana un iesniegšana bieži vien paātrina civillietas ierosināšanu un izskatīšanu tiesas sēdē.

Pirms runāt par praktisko darbību un kārtību prasības pieteikuma iesniegšanai, vēlos nedaudz pievērsties teorētiskiem jautājumiem, kas ir neatņemama mana referāta sastāvdaļa, proti, lietu pakļautībai un piekriktībai, prasības pieteikumam un tam pievienoto dokumentu saturam un formai.

Uzskatu, ka viens no svarīgākajiem jautājumiem, kas jāizlemj, lai aizstāvētu savas intereses, ir konkrētā jautājuma vai strīda pakļautības noteikšana, jo, kā zināms, strīda risināšanas veids ne vienmēr ir prasības tiesvedība. Diemžēl praksē ir sastopami gadījumi, kad personas vēlas savas problēmas atrisināt ar tiesas starpniecību, kaut gan tās, piemēram, jārisina pašvaldībā, policijā vai citā procesā, piemēram, kriminālprocesā vai administratīvajā procesā.

Tomēr pēc strīda pakļautības noskaidrošanas nākamā problēma, kas personām sagādā galvassāpes, ir lietu piekritība.

Latvijā par pirmo instanci var būt gan rajona (pilsētas) tiesa, gan apgabaltiesa. Saskaņā ar Civilprocesa likuma¹ noteikumiem rajona tiesai ir piekritīgas visas lietas, izņemot tās, kas ir piekritīgas apgabaltiesai, proti, apgabaltiesa izskata tiesai pakļautās lietas, kurās ir strīds par īpašuma tiesībām uz nekustamo īpašumu. No prakses redzams, ka juristu domas dalās par to, vai lietā ir strīds par īpašuma tiesībām uz nekustamo īpašumu un šis strīds ir piekritīgs apgabaltiesai, vai strīds skar nekustamo īpašumu, bet šis strīds ir piekritīgs rajona tiesai. Piemēram, prasība par kopīpašuma – nekustama īpašuma – sadali bieži vien tiek celta apgabaltiesā vai arī rajona tiesa atsakās pieņemt šādu prasību. Šajā gadījumā runa pārsvarā neiet par to, ka kāds apstrīd īpašuma tiesības vispār, bet gan par to, ka kopīpašnieki vēlas to dalīt un izbeigt šo kopīpašumu (tas minēts arī Augstākās tiesas Senāta spriedumos, piemēram, lietā Nr.SKC-40/03, SKC-209/04, SKC-337/04, SPC-0017/07 u.c.). Nākamā lietu kategorija, kuru apgabaltiesa skata kā pirmā instance, ir lietas, kas izriet no saistību tiesībām, bet tikai tad, ja prasības summa pārsniedz 150 000 latu. Tādā veidā likumdevējs uzticības laktiņu rajona tiesām paceļ vēl augstāk, nekā tas bija līdz šim. Lai atvieglotu apgabaltiesas kā apelācijas instances noslogojumu, manuprāt, visas lietas par saistību tiesībām būtu jānodod rajona tiesai kā pirmajai instancei, bez summas ierobežojuma. Vēl viena lietu kategorija, kas piekritīga apgabaltiesai kā pirmajai instancei, ir lietas par patenttiesību, preču zīmju un ģeogrāfiskās izcelsmes norāžu aizsardzību un lietas par kredītiestāžu maksātnespēju un likvidāciju. Kaut arī šobrīd lietas par uzņēmumu un uzņēmēj sabiedrību maksātnespēju skata rajona tiesa,

¹ Civilprocesa likums: 1998.gada 14.oktobra likums (spēkā no 01.03.1999.) // Ziņotājs, 1998, Nr.23 (grozījumi: Ziņotājs, 2001, Nr.15; 2002, Nr.24; 2003, Nr.15; Latvijas Vēstnesis, 2003. 1.jūl., Nr.97; 2003. 7.nov., Nr.157; Ziņotājs, 2004, Nr.6, Nr.10, Nr.14, Nr.20; 2005, Nr.7; Nr.14; 2006, Nr.1, Nr.13, Nr.20, Nr.24; 2007, Nr.3; Latvijas Vēstnesis, 2007. 22.nov., Nr.188).

tomēr daļu šo lietu vēl skata apgabaltiesa, jo jau uzsāktos maksātnespējas procesus ir jāpabeidz tai tiesai, kurā lieta tika ierosināta. Manuprāt, tas ir pareizi.

Nākamais aktuālais jautājums ir atrast pareizo teritoriālo piekritību, proti, atrast tiesu, kurā celt prasību. Pēc vispārīgā principa prasību pret fizisko personu cēl tiesā pēc viņas dzīvesvietas, prasību pret juridisko personu – pēc tās juridiskās adreses. Turklāt prasītājam tiek dotas izvēles tiesības gadījumā, ja nav zināma atbildētāja dzīvesvieta, proti, celt prasību pēc atbildētāja īpašuma atrašanās vietas vai pēdējās zināmās dzīvesvietas, respektīvi, var griezties tiesā atbilstoši vispārīgās teritoriālās piekritības noteikumiem.

Saskaņā ar Dzīvesvietas deklarēšanas likuma 3.panta² pirmo daļu dzīvesvieta ir jebkura personas brīvi izraudzīta ar nekustamo īpašumu saistīta vieta (ar adresi), kurā persona labprātīgi apmetusies ar tieši vai klusējot izteiktu nodomu tur dzīvot, kurā dzīvot tai ir tiesisks pamats un kuru šī persona atzīst par vietu, kur tā sasniedzama tiesiskajās attiecībās ar valsti un pašvaldību. Savukārt Civillikuma 7.pants³ nosaka, ka dzīvesvieta (domicils) ir tā vieta, kur persona ir labprātīgi apmetusies ar tieši vai klusējot izteiktu nodomu tur pastāvīgi dzīvot vai darboties.

Vienai personai var būt arī vairākas dzīvesvietas. Pagaidu uzturēšanās nerada dzīvesvietas tiesiskās sekas un ir apspriežama ne pēc tās ilguma, bet pēc nodoma. Dzīvesvietas jautājums ir aktuāls ne tikai, lai iesniegtu prasības pieteikumu, bet arī, lai izskatītu lietu pēc būtības. Ir atzīts, ka kārtību, kādā personu aicina uz tiesu, regulē Civilprocesa likuma speciālās normas, tajā ziņu pieprasīšana no Iedzīvotāju reģistra nav paredzēta (lieta Nr.SPC-0058/05).

Civilprocesa likuma 27.–31.pants satur izņēmuma gadījumus no vispārīgajiem noteikumiem. Manuprāt, pozitīvs aspekts Civilprocesa

² Ziņotājs, 2002, Nr.16.

³ Civillikums. Ievads: 1937.gada 28.janvāra likums (atjaunots spēkā no 01.09.1992.) (grozījumi: Ziņotājs, 2003, Nr.2; 2005, Nr.8).

likumā ir tas, ka ir iespējama piekritības noteikšana pēc prasītāja izvēles (28.p.):

"(1) Prasību, kas radusies sakarā ar juridiskās personas filiāles vai pārstāvniecības darbību, var celt tiesā arī pēc filiāles vai pārstāvniecības atrašanās vietas.

(2) Prasību par uzturlīdzekļu piedziņu vai paternitātes noteikšanu prasītājs var celt arī pēc savas dzīvesvietas.

(3) Prasību, kas izriet no personiskiem aizskārumiem (Civillikuma 2347.– 2353.pants), kuru rezultātā radies sakropļojums vai cits veselības bojājums vai iestājusies personas nāve, prasītājs var celt arī pēc savas dzīvesvietas vai pēc aizskāruma nodarīšanas vietas.

(4) Prasību par fiziskās vai juridiskās personas mantai nodarītajiem zaudējumiem var celt arī pēc to nodarīšanas vietas.

(5) Prasību par mantas atdošanu vai tās vērtības atlīdzināšanu prasītājs var celt arī pēc savas dzīvesvietas.

(6) Jūras prasību var celt arī pēc atbildētāja kuģa aresta vietas.

(7) Prasību pret vairākiem atbildētājiem, kuri dzīvo vai atrodas dažādās vietās, var celt pēc viena atbildētāja dzīvesvietas vai atrašanās vietas.

(8) Prasību par laulības šķiršanu vai laulības neesamību var celt tiesā pēc prasītāja izvēles atbilstoši šā likuma 234. un 235.panta noteikumiem.

(9) Prasību, kas izriet no darba tiesiskajām attiecībām, prasītājs var celt arī pēc savas dzīvesvietas vai darbavietas."⁴

Atrisinot jautājumu par lietas piekritību, uzmanība jāpievērš procesuālā dokumenta, proti, prasības pieteikuma noformēšanai, kura minimālās informācijas apjomu nosaka Civilprocesa likuma 128.pants.⁵ Prasības pieteikumā jānorāda tās tiesas nosaukums, kurai tiks iesniegts pieteikums; prasītāja, kā arī viņa pārstāvja (ja prasību ceļ pārstāvis), atbildētāja, trešās personas vārds, uzvārds, personas kods un dzīvesvieta, bet juridiskajai personai – tās nosaukums, reģistrācijas numurs un

⁴ Ziņotājs, 1998, Nr.23 (grozījumi: Ziņotājs, 2003, Nr.15; 2004, Nr.10).

⁵ Ziņotājs, 1998, Nr.23.

atrašanās vieta (juridiskā adrese). Atbildētāja personas kodu vai reģistrācijas numuru norāda, ja tas ir zināms. Pieteikumā norāda prasības priekšmetu; prasības summu, ja prasība ir novērtējama naudas izteiksmē, kā arī piedzenamās vai apstrīdamās summas aprēķinu; apstākļus, ar kuriem prasītājs pamato savu prasījumu, un pierādījumus, kas tos apstiprina; likumu, uz kura prasība pamatota; prasītāja prasījumus; prasības pieteikumam pievienoto dokumentu sarakstu; prasības pieteikuma sastādīšanas laiku un citas ziņas, ja tās ir nepieciešamas lietas izskatīšanai. Prasības pieteikumu paraksta prasītājs vai viņa pārstāvis. Ja prasību prasītāja vārdā ceļ viņa pārstāvis, prasības pieteikumam pievieno pilnvaru vai citu dokumentu, kas apliecina pārstāvja pilnvarojumu celt prasību.

Tieslietu ministrija 2007.gada 18.aprīlī pieņēma kārtību Nr.1-2.1/9 "Dokumentēšanas un dokumentu kārtēšanas organizēšanas kārtība apgabaltiesās, rajonu (pilsētu) tiesās un administratīvajās tiesās"⁶ (turpmāk – Kārtība Nr.1-2.1/9), kas izdota saskaņā ar likuma "Par tiesu varu"⁷ 107.panta otrās daļas 1.punktu. Ar šīs kārtības spēkā stāšanos spēku zaudēja Tieslietu ministrijas 2002.gada 16.decembra instrukcija Nr.1-2/10 "Apgabaltiesu un rajonu (pilsētu) tiesu lietvedības instrukcija".

Persona var izvēlēties, kādā veidā iesniegt iepriekš sastādītu prasības pieteikumu atbilstošā tiesā, jo likumdevējs ir pieļāvis vairākas iespējas. Proti, šo prasības pieteikumu tiesā var iesniegt personīgi vai ar kādas trešās personas starpniecību. Turpmāk vēlos sīkāk apskatīt katru šo iespēju.

⁶ Sk.: Dokumentēšanas un dokumentu kārtēšanas organizēšanas kārtība apgabaltiesās, rajonu (pilsētu) tiesās un administratīvajās tiesās – Rīga: Tiesu namu aģentūra, Tiesu administrācija, 2007.

⁷ Par tiesu varu: 1992.gada 15.decembra likums (spēkā no 01.01.1993.) // Ziņotājs, 1993., Nr.1 (grozījumi: Ziņotājs, 1994, Nr.13; 1995, Nr.10, Nr.22; 1996, Nr.3, Nr.13; 1997, Nr.5, Nr.21; 1998, Nr.22, Nr.23; 1999, Nr.23; 2001, Nr.24; 2002, Nr.23; 2003, Nr.14; 2004, Nr.2; Latvijas Vēstnesis, 2004. 9.nov., Nr.177; Ziņotājs, 2005, Nr.8, Nr.20; 2006, Nr.7, Nr.24; Latvijas Vēstnesis, 2007. 22.nov., Nr.188).

Fiziskā persona to bez problēmām var izdarīt, ierodoties tiesā un personīgi iesniedzot prasības pieteikumu. To var iesniegt tiesas priekšsēdētāja noteiktai personai tiesas kancelejā, tiesneša palīga kabinetā, konsultanta kabinetā, tiesas priekšsēdētāja palīga kabinetā vai kādā citā telpā. Minētais zināmā mērā ir atkarīgs no konkrētās tiesas, kurā prasības pieteikums tiek iesniegts. Šai kārtībai ir jābūt noteiktai katrā tiesā un pieejamai katram tiesas apmeklētājam redzamā vietā. Attiecīgās prasības ir paredzētas jau pieminētajā Kārtībā Nr.1-2.1/9, un tās 5.1.1.punkts nosaka, ka tiesas priekšsēdētāja norīkots tiesas darbinieks tiesas telpās apmeklētājiem pieejamā vietā izvieto informāciju par apmeklētāju pieņemšanas laiku, vietu, norādot tiesas darbinieka vārdu, uzvārdu, amatu, kura kompetencē ir pieņemt apmeklētājus attiecīgos jautājumos. Praksē šīs prasības tiek ievērotas un ieinteresētajām personām ir zināma prasības pieteikuma iesniegšanas vieta un persona. Problēma varētu rasties – kur tiesas telpās atrast šo vietu, kur tiek izvietota visa nepieciešamā informācija, jo Kārtība Nr.1-2.1/9 sīkāk nereglamentē jautājumu par informācijas izvietošanu. Noderīgā informācija par prasības pieteikuma iesniegšanas kārtību ir ievietota arī internetā, piemēram, portālā *www.tiesas.lv*. Protams, ir apsveicama dažu tiesu mājaslapu izveidošana, kas uzlabo tiesas caurspīdīgumu un plašāk informē par tiesas atrašanās vietu, kārtību, tiesnešiem un izskatāmajām lietām, to sadali, kā arī sniedz citu informāciju, kura personai varētu būt nepieciešama tiesāšanās procesā un vēl pirms civillietas ierosināšanas. Kā labu piemēru var minēt Kuldīgas tiesas un Cēsu tiesas mājaslapas. Tātad, ja fiziskā persona ir atradusi tiesu, kurā iesniedzams prasības pieteikums, un izlasījusi tiesas telpās vai interneta portālos, kur iesniegt prasības pieteikumu, tad problēmām šajā sakarā nevajadzētu rasties. Jāatceras, ka, iesniedzot prasības pieteikumu, līdzī jāņem personas apliecinošs dokuments, lai tiesas darbinieks varētu pārliecināties, ka dokumentu iesniedz tā persona, kas prasības pieteikumā norādīta kā prasītājs. Ja prasības pieteikumu vēlas iesniegt iespējamā prasītāja pilnvarotā persona, tai ir jāuzrāda attiecīgs pilnvarojums. Piemēram, ja persona darbojas kā pilnvarotais pārstāvis uz pilnvaras pamata, tad prasības pieteikumam jāpievieno notariāli apliecināta pilnvara lietas vešanai un prasības pieteikuma iesniegšanai tiesā. Jautājums par personas pārstāvību ir apskatīts Civilprocesa likuma 128.panta trešajā daļā, kur norādīts: ja prasību prasītāja vārdā ceļ pārstāvis, ir pievienojama pilnvara vai cits dokuments, kas apliecina

tiesības veikt šādu darbību. Tas pats attiecas ne tikai uz fizisko personu pārstāvjiem, bet arī uz juridisko personu pārstāvjiem, jo arī viņiem ir jāuzrāda pilnvara vai dokuments, kas apliecina tiesības izdarīt attiecīgās darbības.

Turklāt Kārtības Nr.1-2.1/9 III nodaļa nosaka apmeklētāju pieņemšanas, dokumentu un lietu pieņemšanas, reģistrēšanas un nosūtīšanas kārtību. Manuprāt, šī nodaļa ir neprecīza šādu iemeslu dēļ. Kārtības Nr.1-2.1/9 6.punkts nosaka, ka "apmeklētājus un visus dokumentus, tai skaitā iesniegumus un tos dokumentus, kuri izskatāmi procesuālā kārtībā (turpmāk – dokumenti), pieņem tiesas darba laikā tiesas priekšsēdētāja norīkots tiesas darbinieks. Tiesneši apmeklētājus un dokumentus nepieņem".⁸ No minētā var secināt, ka par dokumentiem var uzskatīt arī prasības pieteikumus, jo tos izskata procesuālā kārtībā, un nodaļas nosaukumā ir runa arī par lietu pieņemšanu. Savukārt šās Kārtības 9.punkts reglamentē gadījumus, kuros dokuments netiek pieņemts, proti, ja tas nav parakstīts un datēts, ja nav ziņu par fizisko un juridisko personu. Piekrītu, ka anonīmi dokumenti nebūtu jāpieņem un jāizskata pēc būtības, bet prasības pieteikuma nepieņemšanai šajā gadījumā nav pamata, jo Civilprocesa likuma 132.pantā nav ietverts šāds pamats prasības pieteikuma nepieņemšanai, bet ir paredzēts pamats tā atstāšanai bez virzības saskaņā ar Civilprocesa likuma 133.panta pirmās daļas 1.punktu, kas ļauj prasības pieteikuma iesniedzējam novērst pieļautās kļūdas.

Otrs veids, kā var iesniegt tiesā prasības pieteikumu, ir tā nosūtīšana pa pastu vai ar kurjera palīdzību. Var teikt, ka liela daļa personu, kas vēlas iesniegt prasības pieteikumu tiesā, izmanto šo iespēju. Nevienā statistikas pārskatā gan netiek norādīts, vai prasības pieteikums ir iesniegts personīgi vai ar pasta starpniecību, manuprāt, šis skaitlis varētu būt kādi 40% no tiesās iesniegto prasības pieteikumu skaita, bet šie dati nav pilnīgi un papildu pētījumi līdz šim nav izdarīti. Manuprāt, šo veidu personas izvēlas tāpēc, ka tiek ekonomēti gan finanšu līdzekļi, gan arī

⁸ Dokumentēšanas un dokumentu kārtošanas organizēšanas kārtība apgabaltiesās, rajonu (pilsētu) tiesās un administratīvajās tiesās – Rīga: Tiesu namu aģentūra, Tiesu administrācija, 2007, 6.lpp.

laiks. Tam ir savi plusi un mīnusi. Attiecībā uz plusiem jau norādīju, ka personai prasības sūtīšana varētu izmaksāt lētāk, nekā braukšana uz tiesu, tādējādi varētu tikt lietderīgi izmantots laiks, ko persona pavadītu ceļā. Par mīnusu varētu minēt apstākli, ka prasības pieteikums līdz tiesai var nonākt nākamā vai aiznākamā dienā, proti, persona nezina, kad pasta darbinieki sūtījumu nogādās adresātam, līdz ar to personai būtu personīgi jāpārliedzinās, vai prasības pieteikums ir saņemts tiesā, īpaši, ja prasības pieteikumā ir ietverts vai pievienots pieteikums par prasības nodrošināšanu. Visdrošāk un ātrāk ir tad, ja sūtījumu nogādā ar kurjeru, ko ne visai bieži, bet tomēr personas izmanto – gan fiziskās, gan juridiskās. Ierakstītā sūtījumā nosūtītos dokumentus atver tiesas darbinieks, kuru ir norīkojis tiesas priekšsēdētājs un kurš pārbauda tā saturu un iesaiņojumu. Diemžēl praksē ir gadījumi, kad sūtījums ir nosūtīts uz nepareizo tiesu, – tad tiesai šis sūtījums ir jāpārsūta pēc piekritības, paziņojot iesniedzējam. Galvenā un aktuālākā problēma ir tad, ja persona prasības pieteikumā ir sastādījusi sarakstu ar pievienotajiem dokumentiem, bet sūtījumā to nav vai ir pievienoti citi dokumenti. Šādā gadījumā kancelejas vadītājam jāpasāk akts divos eksemplāros par konstatēto faktu, no kuriem viens jānosūta iesniedzējam, bet otrs tiek pievienots dokumentiem. Lietā vienmēr tiek saglabāta sūtītāja aploksne, bet ja sūtījumā ir bijuši vairāki prasības pieteikumi, tad pārējiem prasības pieteikumiem jāpievieno aploksnes kopija, kas, manuprāt, neietekmē lietas virzību.

Gan tiesnešu, gan juristu vidū nav vienotas nostājas par to, vai prasības pieteikumam drīkst pievienot dokumentus, kas nav apliecināti. Ministru kabineta 1996.gada 23.aprīļa noteikumi Nr.154 "Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas noteikumi"⁹ (turpmāk – Noteikumi Nr.154) precīzi nosaka dokumenta noraksta vai izraksta izgatavošanas noteikumus un prasības. Turklāt Civilprocesa likuma 111.panta¹⁰ otrā daļa precīzi reglamentē, ka rakstveida pierādījumus (ziņas par faktiem, kuriem ir nozīme lietā, un šīs ziņas ar burtu, ciparu un citu rakstisku zīmju vai tehnisku līdzekļu palīdzību ierakstītas dokumentos, citos

⁹ Ziņotājs, 1996, Nr.12 (grozījumi: Ziņotājs, 2005, Nr.20).

¹⁰ Ziņotājs, 1998, Nr.23.

rakstos, kā arī attiecīgās ierakstu sistēmās – CPL 110.p.) iesniedz tiesā oriģinālā vai noteiktā kārtībā apliecināta noraksta veidā. Noteikumu Nr.154 1.nodaļā ir definēts jēdziens "dokumenta noraksts": dokuments, kurā dokumenta oriģināla teksts un rekvizīti atveidoti, pilnībā pārrakstot dokumenta oriģināla pamatinformāciju jebkurā tehniskā veidā. Šie noteikumi arī precīzi reglamentē, kā tiek izgatavots noraksts un kāda ir nepieciešamā informācija tajā. Sīkākas atbildes par noraksta veidošanu un apliecināšanu atrodamas Noteikumu 4.3.nodaļā "Dokumenta noraksts vai kopija, to izgatavošana un pareizības apliecināšana". Civilprocesa likuma 178.–179.pants nosaka, kam ir tiesības apstrīdēt rakstveida pierādījumus. No minētā var secināt, ka neapliecinātas kopijas iesniegšana ir pieļaujama, ja par tā patiesīgumu pušu starpā strīda nav.

Prasības pieteikuma iesniedzējam ne vienmēr ir skaidrs, kas notiek ar prasības pieteikumu pēc tam, kad tas ir personīgi iesniegts tiesā vai nodots ar trešās personas starpniecību?

Atbildot uz šo jautājumu, var teikt, ka procesuālajai kārtībai visās tiesās vajadzētu būt vienādai, jo to arī nosaka Kārtība Nr.1-2.1/9. Tiesas darbinieka turpmākā rīcība neatšķiras atkarībā no tā, kādā veidā prasības pieteikums nonācis tiesā, protams, ar nelielām niansēm.

Uz katra sūtījuma, šajā gadījumā – uz tiesā saņemtā prasības pieteikuma, tiesas priekšsēdētāja norīkots darbinieks pirmās lapas apakšējās malas labajā pusē izdara atzīmi par dokumenta saņemšanu un reģistrēšanu. Šajā atzīmē tiek norādīts tiesas nosaukums, saņemšanas datums un reģistrācijas numurs. Praksē šādu atzīmi izdara ar tāda spiedoga palīdzību, kurā tehniski var precizēt datumu un reģistrācijas numuru, kas atvieglo tiesas darbinieka darbu. Jebkurš dokuments tiesā tiek reģistrēts, neatkarīgi no tā, vai civillieta tiek ierosināta vai ne, izņemot Kārtībā Nr.1-2.1/9 norādītos dokumentus, proti, tiesas pavēsti, kas atsūtīta atpakaļ tiesai, pasta paziņojumus, iestādes paziņojumu par tiesas dokumentu (lietu) pārsūtīšanu citām tiesām vai institūcijām, reklāmas, apsveikumus, ielūgumus, preses materiālus un citus līdzīga satura sūtījumus.

Saskaņā ar Kārtības Nr.1-2.1/9 20.punktu visi tiesā saņemtie dokumenti, tostarp prasības pieteikumi, tiek reģistrēti Tiesu informatīvajā sistēmā to saņemšanas dienā. Tas nozīmē, ka šajā sistēmā tiek ievadīti visi dokumenti un ir iespējams izsekot to virzībai. Pēc savas būtības Tiesu informācijas sistēma (<http://tis.lursoft.lv/tisizmnot.html>) ir valsts informācijas sistēma, kas ietver vienotu tiesu lietvedības programmatūru

un tiesvedības datu bāzi tiesu darba vajadzībām. Minētās sistēmas turētāja ir Tieslietu ministrija,¹¹ un tajā iekļautās ziņas ir ierobežotas pieejamības informācija. No tā var secināt, ka personas, kurām nav pieļauta piekļuve sistēmai, nav tiesīgas tajā iekļūt un izmantot sistēmā esošo informāciju savās interesēs, proti, nesankcionēta piekļuve sistēmai ir pretlikumīga. Šī sistēma ietver informāciju ne tikai par dokumenta virzību, bet arī pieņemto nolēmumu tekstus. Pozitīvi jāvērtē tas, ka vienuviet atrodas visa informācija par iesniegtā prasības pieteikuma saņemšanu, pieņemtajiem nolēmumiem un tālāko virzību, bet kopumā datu ievade ir darbietilpīga un apstrāde paņem pietiekami daudz laika.

Pēc prasības pieteikuma reģistrācijas Tiesu informācijas sistēmā tas nonāk pie tiesas priekšsēdētāja, kurš uzliek rezolūciju par tā piekritību konkrētam tiesnesim atbilstoši lietu sadales plānam.

Nemot vērā pēdējā laikā masu saziņas līdzekļos izteikto neuzticību tiesām, ir svarīgi zināt, kā tiek sadalītas lietas, tāpēc katrai tiesai ir jābūt izstrādātam un publiskotam lietu sadales plānam. Plāns jāizvieto katras tiesas telpās, lai jebkura persona varētu pārliecināties un saprast, kā ienākošās lietas tiek sadalītas, tostarp arī iesniegtie prasības pieteikumi. Lietu sadales plānus var apskatīt arī tiesas portālā, kur atbilstoši katras tiesas noslogotībai, tiesnešu skaitam, šāds plāns tiek sastādīts. Par aplūkoto problēmu Tieslietu ministrijas un ANO Attīstības programmas projekta **"Atbalsts tiesu sistēmai"** ietvaros ir izdarīts pētījums "Lietu sadales kārtība tiesās", pētījuma autors Aivars Aksenoks.¹² Autors jau 2004.gadā savā pētījuma kopsavilkumā un secinājumos norādīja, ka pētījums pierāda, ka tiesās ir iespēja izveidot datorizētu lietu sadales kārtību, kas nodrošinātu gan nejaušības principa ievērošanu, gan tiesnešu vienmērīgu noslodzi. Izstrādātās sadales kārtības raksturīgākās iezīmes ir šādas:

- 1) pastāvīgi, datorizētā veidā tiek uzskaitīta katra tiesneša noslodze, kura veidojas no tiesneša paša vērtējuma par katras

¹¹ No 2008.gada 1.janvāra tiesu informatīvās sistēmas pārziņe ir Tieslietu ministrija, bet turētāja – Tiesu administrācija (CPL 28.⁶ p. trešā daļa // Latvijas Vēstnesis, 2007. 22.nov., Nr.188).

¹² Sk.: http://www.tm.gov.lv/lv/documents/projekti/1621_Par%20lietu%20sadali.doc.

saņemtās lietas sarežģītību un paredzamo izskatīšanas ilgumu (atgriezeniskās saiknes princips);

- 2) datorprogramma periodiski veic tiesā saņemto lietu sadali starp tiesnešiem, kuru noslodze nepārsniedz noteiktas robežas (salīdzinoši nav būtiski lielāka kā citiem tiesnešiem), tā nodrošinot vienmērīgu tiesnešu noslodzi.

Minētā pētījuma mērķis ir sasniegts pilnībā, jo tiesās nebūs vairs ierastā lietas sadales kārtības plāna, kā tas bija līdz šim, bet būs datorizēta lietu sadales kārtība, kas palielinās uzticību tiesām, jo lietas sadalīs datorprogramma, kas līdz minimumam izslēgs lietu sadales nejaušības principa pārkāpumus un vienmērīgi sadalīs katra tiesneša noslogotību. Šobrīd šī programma vēl pilnībā nav ieviesta visās tiesās un nav noteikta kā obligāta, bet būs obligāta līdz šā gada beigām. Par minētās programmas trūkumiem un nepilnībām varēs spriest tikai pēc tās darbības uzsākšanas, tas liks apkopot praksi un īstenot pasākumus lietu sadales uzlabošanai.

Tad, kad tiesas priekšsēdētājs ir norīkojis tiesnesi, Tiesu informatīvajā sistēmā tiek ievadīta attiecīga informācija un prasības pieteikums tiek nodots konkrētam tiesnesim lēmuma pieņemšanai saskaņā ar Civilprocesa likuma 131.panta prasībām. Šo lēmumu tiesnesis var pieņemt trīs dienu laikā, skaitot no nākamās dienas pēc prasības pieteikuma saņemšanas. Jāatgādina, ka prasības pieteikumā ietvertais pieteikums vai atsevišķa procesuāla dokumenta veidā iesniegtais pieteikums par prasības nodrošināšanu jāizlemj ne vēlāk kā nākamajā dienā pēc lietas ierosināšanas, tātad – jo ātrāk civillieta tiks ierosināta, jo ātrāk tiks izlemts jautājums par prasības nodrošināšanu. Pirms likuma grozījumu izdarīšanas Civilprocesa likumā (140.p. pirmā daļa)¹³ nebija precīzi noteikts dienas termiņa tecējuma sākums, proti, reālā pieteikuma saņemšanas diena vai civillietas ierosināšanas diena, ko izmantoja vairāki juristi par sūdzības pamatu, ja lēmums nebija pozitīvs iesniedzējam. Šobrīd šīs nepilnības ir novērstas.

Ar Kārtības Nr.1-2.1/9 pieņemšanu ir noteikts civillietā esošo dokumentu izvietojuma saraksts, konkrēti, tās 34.punktā reglamentēts,

¹³ Ziņotājs, 1998, Nr.23 (grozījumi: Ziņotājs, 2006, Nr.20).

ka materiālus iešuj vākos šādā secībā: lietā esošo dokumentu saraksts, uzziņas lapa, lēmums par lietas ierosināšanu, valsts nodevas un pārējo tiesāšanās izdevumu samaksu apliecinājoši dokumenti, prasības pieteikums un pārējie lietas materiāli tādā secībā, kādā tie norādīti pieteikuma pielikuma uzskaitījumā. Dokumentu oriģinālus nešuj lietā, bet ievieto aploksnē, kuru iešuj lietā un numurē kā lietas lapu, iekļaujot to lietā esošo dokumentu sarakstā. Tāpat tiek reglamentēts arī uz lietas vāka izvietojamās informācijas daudzums.

Kā jau ir zināms, prasības pieteikuma iesniedzējam pozitīvākais lēmums ir lēmums par civillietas ierosināšanu, par kura pieņemšanu saskaņā ar Civilprocesa likuma 148.panta noteikumiem nepazīņo tā iesniedzējam, bet gan tikai atbildētājam, – pretēji lēmumam par atteikšanos pieņemt prasības pieteikumu un prasības pieteikuma atstāšanai bez virzības.

Izmantotie avoti

Tiesību akti

Latvijas Republikas likumi

Civillikums. Ievads: 1937.gada 28.janvāra likums (atjaunots spēkā no 01.09.1992.) (grozījumi: Ziņotājs, 2003, Nr.2; 2005, Nr.8).

Civilprocesa likums: 1998.gada 14.oktobra likums (spēkā no 01.03.1999.) // Ziņotājs, 1998, Nr.23 (grozījumi: Ziņotājs, 2001, Nr.15; 2002, Nr.24; 2003, Nr.15; Latvijas Vēstnesis, 2003. 1.jūl., Nr.97; 2003. 7.nov., Nr.157; Ziņotājs, 2004, Nr.6, Nr.10, Nr.14, Nr.20; 2005, Nr.7; Nr.14; 2006, Nr.1, Nr.13, Nr.20, Nr.24; 2007, Nr.3; Latvijas Vēstnesis, 2007. 22.nov., Nr.188).

Dzīvesvietas deklarēšanas likums: 2002.gada 20.jūnija likums (spēkā no 01.07.2003.) // Ziņotājs, 2002, Nr.16 (grozījumi: Ziņotājs, 2003, Nr.9; 2006, Nr.9; 2007, Nr.20).

Par tiesu varu: 1992.gada 15.decembra likums (spēkā no 01.01.1993.) // Ziņotājs, 1993., Nr.1 (grozījumi: Ziņotājs, 1994, Nr.13; 1995, Nr.10, Nr.22; 1996, Nr.3, Nr.13; 1997, Nr.5, Nr.21; 1998, Nr.22, Nr.23; 1999, Nr.23; 2001, Nr.24; 2002, Nr.23; 2003, Nr.14; 2004, Nr.2; Latvijas Vēstnesis, 2004. 9.nov., Nr.177; Ziņotājs, 2005, Nr.8, Nr.20; 2006, Nr.7, Nr.24; Latvijas Vēstnesis, 2007. 22.nov., Nr.188).

Ministru kabineta noteikumi

Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas noteikumi: Ministru kabineta 1996.gada 23.aprīļa noteikumi Nr.154 // Ziņotājs, 1996, Nr.12 (grozījumi: Ziņotājs, 2005, Nr.20).

Ministriju dokumenti

Dokumentēšanas un dokumentu kārtošanas organizēšanas kārtība apgabaltiesās, rajonu (pilsētu) tiesās un administratīvajās tiesās (Tieslietu ministrijas 18.04.2007. kārtība Nr.1-2.1/9). Sk.: Dokumentēšanas un dokumentu kārtošanas organizēšanas kārtība apgabaltiesās, rajonu (pilsētu) tiesās un administratīvajās tiesās – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007.

Aksenoks A. Pētījums: Lietu sadales kārtība tiesās. Tieslietu ministrijas un ANO Attīstības programmas projekts "Atbalsts tiesu sistēmai" (2004):

*[http://www.tm.gov.lv/lv/documents/projekti/1621_Par%20lietu%20sadal
i.doc](http://www.tm.gov.lv/lv/documents/projekti/1621_Par%20lietu%20sadal%20i.doc)*.

Ilze Metuzāle,

Rīgas apgabaltiesas zvērināta notāre

Notariālā akta kā autentiska dokumenta pierādījums un izpildes spēks

1. Notariāta institūcijas preventīvais raksturs

Notariālā akta pamatā ir rakstīts dokuments, kam valsts piešķirusi īpašu spēku – pierādījuma spēku un izpildu spēku. Notariāts ir cieši saistīts ar valsti, jo valstij jānodrošina tiesību aizsardzība un tāda tiesu sistēma, lai tā garantētu sabiedrisko un privāto mieru. Tādēļ valstij ir jāizvēlas – vai tajā valda ārstējoša tipa tiesu sistēma, kad valsts aprobežojas vien ar likumu izdošanu un tiesu varas ieviešanu tikai tajos gadījumos, kad tikusi izjaukta tiesiskā kārtība? Vai tomēr valstij vajadzētu lielākā mērā iesaistīties kārtības, likumības un taisnīguma uzturēšanā? Vai valstij vajadzētu ieviest funkciju, kas pildītu preventīvo tiesvedību? Notariāts kā valsts pārvaldes funkcija, kas nodrošina preventīvo tiesvedību, ir atkarīgs no politiskās izvēles – tie uzdevumi, ko likumdevējs uzticēs preventīvās tiesvedības funkcijai, noteiks notāra funkcijas esību vai tās neesību, kā arī tās vajumu un spēku.

1803.gadā Francijā, apspriežot likuma "Par notariāta organizēšanu" motīvus, izskanēja šāds viedoklis: "Lai nodrošinātu sabiedrisko mieru, tiek aicinātas citas amatpersonas, kuras, darbojoties kā neieinteresēti pušu padomdevēji, kā arī objektīvi viņu gribas formulētāji, darot viņiem zināmu visu to saistību apjomu, ko viņi uzņem, slēdzot līgumu, skaidri noformulējot šīs saistības, piešķirot tām autentiska akta raksturu un pēdējās instances sprieduma spēku, iemūžinot šo atgādinājumu un uzticīgi uzglabājot to, ko puses uzticējušas, kavē strīdu rašanos starp labticīgiem cilvēkiem un atņem savtīgiem cilvēkiem vēlmi nepatiesi apstrīdēt dokumentu cerībā

uz panākumu. Šie neinteresētie padomdevēji, objektīvie dokumentu sastādītāji, sava veida brīvprātīgie tiesneši – tie ir notāri, šī institūcija ir notariāts."¹

1994.gada 18.janvārī Eiropas Parlaments pieņēma rezolūciju par notariāta stāvokli un organizāciju.² Šajā rezolūcijā teikts: "Notāra darbību raksturo valsts varas deleģēšana, lai pastāvētu dienests, kas veic vienošanos sastādīšanu, to apliecināšanu un likumības nodrošināšanu, izpildu un pierādījuma spēka piešķiršanu, kā arī preventīvas un objektīvas palīdzības sniegšanu ieinteresētajām personām, lai atslogotu tiesas."³

Literatūrā uzdevums – nodrošināt preventīvās tiesvedības dienestu – bieži vien tiek dēvēts par "uzticības misiju". Notārs ir saņēmis valsts uzticību, un viņam ir uzticēta daļiņa no valsts varas. Taču notāram ir jāiegūst arī pilsoņu uzticība, lai notāra kā padomdevēja pienākums nestu augļus. Tādā veidā notārs uzņemas preventīvās tiesvedības misiju, pildot apliecināšanas funkciju, kas ietver varas uzticību un padomdevēja funkciju, kas ietver pilsoņu uzticību. Notārs nav "tiesnesis", kas šķir, bet gan "tiesnesis", kurš vieno. Notārs bieži vien ir "pirmais tiesnesis", kurš izskata viņam iesniegtos dokumentus, iesniegto lietu, pirms notiek darījums. Sniedzot pusēm skaidrojumus, viņš ļauj izvairīties no dažādām kļūdām, un puses rēķinās ar to, ka notārs, būdams neitrāls, ļaus tām atrast adekvātu, abām pusēm pieņemamu, risinājumu.

Sabiedrības uzticību nodrošina divi notāra profesijas stūrakmeņi – neitralitāte un konfidencialitāte. Sabiedrības uzticību vairo notāram ar likumu uzliktais atbildības pienākums gan par viņa taisīto aktu derīgumu un efektivitāti, gan arī par sniegto padomu kvalitāti. Personīgā, neierobežotā atbildība, turklāt ar visu savu mantu, atšķir notāru no

¹ Dekerss Ē. Notāra profesija, tās deontoloģija un tās struktūras. – Starptautiskās latīņu notariāta savienības Eiropas un Vidusjūras reģiona lietu komisija, Notariālā akadēmija, 2000: <http://latvijasnotars.lv/docs/dekers-deont.pdf>.

² Resolution on the state and organization of the profession of notary in the twelve Member States of the Community // OJ C 044, 14.02.1994, p.36 (Nr.51993IP0422).

³ Dekerss Ē. Notāra profesija, tās deontoloģija un tās struktūras. – Starptautiskās latīņu notariāta savienības Eiropas un Vidusjūras reģiona lietu komisija, Notariālā akadēmija, 2000: <http://latvijasnotars.lv/docs/dekers-deont.pdf>.

tiesneša. Citējot Beļģijas Karaliskās notāru federācijas goda priekšsēdētāju Ēriku Dekersu: "Lūk, šeit ir atšķirība starp preventīvo tiesvedību, kas brīdina, ir uzticama un atbildīga, starp ārstējošo tiesvedību, kas nevar būt atbildīga par lemšanu vienā vai otrā veidā."⁴

Līdz ar savu iecelšanu amatā notārs kļūst par valsts varas turētāju, un saskaņā ar šo valsts varu notārs var piešķirt aktiem autentiskumu, sabiedriskās ticamības auru, pierādījuma spēku un izpildspēku.

2. Notariālais akts. Īpatnības, kas to padara atšķirīgu no citiem dokumentiem

Notariāta likums⁵ līdzās citām notāram uzdotām darbībām uzliek par pienākumu taisīt notariālos aktus un apliecinājumus. Apliecinājumi ir tādas notariālās darbības kā norakstu apliecināšana, tulkojumu apliecināšana, dokumentu uzrādīšanas laika apliecināšana, paziņojumu nodošanas apliecināšana, parakstu īstuma apliecināšana u.c. Arī apliecinājumiem ir jābūt sastādītiem notariālā akta formā, izņemot gadījumus, kad likums paredz apliecinājumu rakstīt uz paša dokumenta kā apliecinājuma uzrakstu vai paredz citu sevišķu apliecināšanas kārtību (likuma 108.¹p.). Daudzi no apliecinājumiem neparedz lielu lomu pašam apliecinājuma dalībniekam – piemēram, apliecinot dokumenta tulkojuma pareizību, dokumenta iesniedzēja līdzdalības tulkojuma veikšanā un tā pareizības apliecināšanā nebūs. Visbiežāk persona, kurai nepieciešams sniegt konkrēto notariālo pakalpojumu, pat nemanīs nekādu atšķirību starp apliecinājumu, kas taisīts kā notariāls akts, un apliecinājumu, kas taisīts kā apliecinājuma uzraksts. Un tam tā arī jābūt. Citādi ir ar notariāliem aktiem, kuros tiek fiksēti akta dalībnieku gribas izteikumi, jo šādu notariālo aktu gatavošana prasa akta dalībnieka aktīvu līdzdalību.

⁴ Dekerss Ē. Notāra profesija, tās deontoloģija un tās struktūras. – Starptautiskās latīņu notariāta savienības Eiropas un Vidusjūras reģiona lietu komisija, Notariālā akadēmija, 2000: <http://latvijasnotars.lv/docs/dekers-deont.pdf>.

⁵ Notariāta likums: 1993.gada 1.jūnija likums (spēkā no 01.09.1993.) // Ziņotājs, 1993, Nr.26/27 (grozījumi: Ziņotājs, 2002, Nr.23; 2003, Nr.14; 2004, Nr.23).

Kā izpaužas notariālā akta autentiskums? Autentisks raksturs – tā ir īpašība, kas piemīt lietai, kuras ticamība, patiesums nevar tikt apstrīdēts, kuras izcelsme ir neapšaubāma. Autentiska rakstura jēdziens ietver sevī tādu ticamības, pareizības, izcelsmes garantijas ideju, kas nevar tikt apstrīdēta. Valsts šo neapstrīdamību pauž valsts varas izdotos aktos. Valsts var arī nolemt, ka sabiedriskais miers un ekonomiskās un sabiedriskās dzīves drošība prasa, lai valsts preventīvā kārtā iejaucas jomās, kas tiek uzskatītas par svarīgām šī sabiedriskā miera nodrošināšanai. Valsts to darīs, piešķirot tādu pašu autentisku raksturu noteiktiem pilsoņu aktiem. Tādējādi valsts uzskata, ka pastāv pilsoņu dzīvei pietiekami svarīgas jomas, lai valsts noteiktu vai piedāvātu dot pilsoņu aktiem tādu pašu pierādījuma spēku un tādu pašu izpildu spēku kā varas iestāžu izdotiem aktiem. Lai to izdarītu, valsts uztic tās ieceltai amatpersonai, kura var apliecināt juridiskus aktus – notāram – savas apliecināšanas pilnvaras. Pateicoties apliecināšanai, ko notārs dara valsts vārdā, pilsoņu akti ierindojas vienā līmenī ar publiskiem aktiem, un tiem piemīt tāds pats pierādījuma spēks un izpildu spēks kā šādiem aktiem. Notariāta likuma 81.pants nosaka, ka notariālie akti ir publiski dokumenti.

Kā likumdevējs paredzējis nodrošināt notariālā akta autentiskumu? Notariālais akts atšķiras no jebkura cita dokumenta šādu likumdevēja noteiktu iemeslu dēļ:

- 1) normatīvajos aktos ir noteikta stingra akta parakstīšanas, glabāšanas un izsniegšanas kārtība,
- 2) obligātas likuma prasības uz aktā iekļaujamiem rekvizītiem,
- 3) likums paredz īpašu darījuma slēgšanas procedūru.

2.1. Dokumenta parakstīšanas, glabāšanas un izsniegšanas kārtība

Notariāta likuma 82.pants nosaka, ka par notariāliem aktiem sauc aktus, ko notārs taista, ierakstot notāra aktu grāmatā. Kā notiek aktu ierakstīšana aktu grāmatā? Šo normu vislabāk var izprast, ņemot talkā iztēli un pārceļoties no mūsdienu datorizētās pasaules uz ne tik senu pagātni, kad darījuma teksts tika rakstīts ar roku īpašā grāmatā – aktu grāmatā. Šodien notariālos aktus neviens ar roku, protams, neraksta, lai gan tas nav aizliegts un dažos gadījumos tā arī notiek. Piemēram, ja ārpus notāra

prakses vietas jāsastāda testamenta akts. Arī Notariāta likuma 77.¹ pants paredz, ka notariālie akti var būt gan sastādīti rokrakstā, gan izgatavoti ar tehniskiem līdzekļiem. Tomēr parasti notariālie akti tiek gatavoti kā jebkurš dokuments, rakstīti ar datoru, un ierakstīšana aktu grāmatā nozīmē notikušā akta reģistrēšanu zvērināta notāra aktu un apliecinājumu reģistrā un paša dokumenta iešūšanu dokumentu sējumā. Šādi dokumentu sējumi ik gadu veido katra notāra vienu aktu grāmatu, kas noteiktā kārtībā un noteiktos termiņos ir jāiesien un jāapgabaltiesas.

Par notariālo aktu grāmatas glabāšanu ir atbildīgs katrs notārs pats. Notariāta likuma 58.pants paredz, ka notāram jātur akti, grāmatas, zīmogi, lietas un vērtības drošā vietā un ka notāram jāatbild par to uzglabāšanu nebojātā veidā. Ja notārs nevar vai nevēlas turpmāk pildīt amata pienākumus, viņa lietas un aktu grāmatas pārņem apgabaltiesas priekšsēdētāja norādīts apgabaltiesas tiesnesis, kas tās vēlāk nodod citam praktizējošam notāram.

Parakstītā akta oriģināls glabājas notāra lietās un to nedrīkst iznest ārpus notāra prakses telpām pat pēc tiesu, izmeklēšanas vai citu iestāžu pieprasījuma un lēmumiem. Tik lielu procesuālo imunitāti bauda notariāls akts! Likums (80.p.) izņēmumu pieļauj tikai tādā gadījumā, ja ir ierosināta krimināllieta par viltojumu. Tad uz izmeklēšanas iestāžu lēmuma pamata var izņemt attiecīgus zvērināta notāra dokumentus no viņa lietām, to vietā atstājot zvērināta notāra apliecinātus norakstus. Pēc ekspertīzes izdarīšanas vai lietas izskatīšanas tiesā izņemtie dokumenti tiek atdoti atpakaļ zvērinātam notāram.

Notāram ir tiesības akta dalībniekiem izsniegt notariāli apliecinātus akta izrakstus un norakstus. Izrakstiem ir tāds pats spēks kā notariālajam aktam. Akta izrakstus un norakstus atļauts izsniegt arī akta dalībnieku mantiniekiem, tiesību pēcniekiem, kā arī pilnvarotiem pārstāvjiem. Personām, kuras nav akta dalībnieki, akta izrakstus un norakstus atļauts izsniegt tikai ar apgabaltiesas priekšsēdētāja atļauju.

Sabiedrībā valda viedoklis, ka notariālo aktu notārs gatavo tikai pats. Tas neatbilst patiesībai, jo Notariāta likuma 87.pants paredz, ka akta dalībnieki iesniedz notāram gatavu akta projektu vai griežas pie notāra ar lūgumu, lai notārs to sastāda. Tomēr likums paredz notariālajā aktā obligāti iekļaut vairākus rekvizītus, tādēļ visbiežāk akta dalībnieku iesniegtais projekts tiek papildināts ar šiem rekvizītiem.

2.2. Notariālā akta obligātie rekvizīti

Jebkurā notariālajā aktā jābūt šādām sastāvdaļām:

- 1) gadam, dienai un mēnesim, bet, ja vajadzīgs, – arī sīkākam laika apzīmējumam, kad notariālais akts ticis sastādīts – un aktu un apliecinājumu taisīšanas vietas adresei,
- 2) zvērināta notāra vārdam un uzvārdam,
- 3) reģistra numuram,
- 4) zvērināta notāra parakstam,
- 5) valsts nodevas summai un visām pārējām par veikto aktu vai apliecinājumu iekasētajām summām.

Notariālajā aktā notāram jānorāda akta dalībnieku vārds, uzvārds, personas kods un dzīvesvieta, noteiktos gadījumos arī personas dzimšanas laiks un vieta. Notāram ir jāpārbauda personas identitāte un rīcībspēja, kā arī – pēc viņam iesniegtiem publiskiem dokumentiem vai ierakstiem Komercreģistrā vai citos publiskos reģistros – pārstāvības tiesības. Jebkurā notariālajā aktā būs norādīti arī notāra konstatējumi, notāra paskaidrojumi akta dalībniekiem un notāra šaubas par kādu darījuma noteikumu, ja tādas būs radušās, taisot notariālo aktu.

2.3. Notariālā akta noslēgšanas procedūra

Likums paredz, ka notariālajā aktā tiek norādīti akta dalībnieku gribas izteikumi. Tas nozīmē, ka zvērinātam notāram ir pienākums noskaidrot notariālā akta dalībnieku gribu un darījuma noteikumus un pienākums skaidri un nepārprotami pierakstīt personu paziņojumus.

Pēc tam, kad ir uzklaustītas dalībnieku vēlmes, tiek sastādīts notariālā akta projekts, ja tādu notāram nav iesnieguši paši darījuma dalībnieki. Pirms tā parakstīšanas notariālais akts tiek nolasīts. Taisot notariālo aktu, kurā piedalās persona, kas neprot latviski un runā tādā valodā, ko zvērināts notārs neprot, tiek pieaicināts tulks, kas ar savu parakstu atbild par tulkojumu. Ir īpaši nosacījumi notariālā akta taisīšanā, ja starp tā dalībniekiem ir kurla, mēma vai akla persona, lai notārs varētu pārliecināties, ka akta dalībnieki saprot akta saturu.

Tomēr, ja notāra uzdevums, sastādot notariālu aktu, aprobežots tikai ar akta dalībnieku paziņojumu un vēlmju pierakstīšanu, tad notārs nebūtu nekas vairāk kā stenogrāfists vai protokolētājs. Vai – labākajā gadījumā – vienas darījuma puses algots jurists, kurš gādā par sava klienta interešu ievērošanu, nerūpējoties par otra līdzēja interesēm. Notāra pienākums ir – kā neitrālam padomdevējam – iepazīstināt akta dalībniekus ar iespējamām darījuma tiesiskajām sekām, lai likumu nezināšana un pieredzes trūkums netiktu izmantots viņiem par ļaunu. Turklāt zvērināts notārs nedrīkst taisīt notariālos aktus, kuri aizliegti ar likumu vai kuru saturs ir acīmredzamā pretrunā ar likumiem, kas aizsargā pārvaldes kārtību, sabiedrības tikumību vai personas godu. Un, ja notāram rodas šaubas par darījuma atsevišķu noteikumu spēku, viņam tas jādara zināms notariālā akta dalībniekiem un par to jānorāda notariālajā aktā.

Notariāta likums nosaka virkni pasākumu, lai notārs varētu gūt pārliecību par to, ka akta dalībnieks ir sapratis akta saturu un tā sekas. Turklāt akta beigu daļā fiksētie notāra paskaidrojumi un notāra šaubas par kāda darījuma noteikuma spēku nereti attur akta dalībnieku no neapdomīgas rīcības.

"Zvērināta notāra darbība sastāv no kompleksām darbībām: padomu došanas (konsultēšanas) darījuma dalībniekiem un apliecināšanas. Notāra padoma došanas pienākums ietver sevī vairākus aspektus. Notāram jāizskaidro tiesības, jāinformē par likumu un, ja tas ir nepieciešams, par tiesu praksi un teoriju. Notārs brīdina par sekām un dara pusēm zināmas to tiesības un priekšrocības. Notārs raugās, lai tiktu ievēroti obligātie nosacījumi un brīdina puses, ja jautājumi tiek apstrīdēti. Notāram jāpalīdz pusēm izstrādāt vienošanos starp tām, cik vien iespējams, samierinot tās tur, kur nav panākta pilnīga saprašanās. Nodrošinot vienošanās līdzsvaru un līdz ar to arī taisnīgumu, raugoties, lai mazāk pieredzējušī vai mazāk kompetentā puse nenonāktu nelabvēlīgā stāvoklī".⁶

⁶ Latvijas Republikas nostājas projekts uz Eiropas Kopienų Komisijas formālo paziņojumu pārkāpuma procedūrā Nr.2006/2233 (izskatīts 12.12.2006.), Nr.66#70.

No citāta var secināt, ka valsts ir uzticējusi notāram ļoti atbildīgu funkciju – neatkarīga padomdevēja un starpnieka funkciju. Tādēļ ir pašsaprotami, ka ir rūpīgi un regulāri jākontrolē notāru darbs un jāpārbauda notāru zināšanas, lai notāra neprofesionalitāte neradītu zaudējumus sabiedrības locekļiem, kas izmanto viņu pakalpojumus. Likumdevējs to ir novērtējis, un 2007.gada 24.maijā pirmajā lasījumā Saeima apstiprināja Grozījumus Notariāta likumā, kas paredz regulāru notāru zināšanu pārbaudi, veicot atestāciju ik pēc pieciem gadiem.⁷

Tomēr jāatzīst, ka notariālā akta formā slēgtu darījumu īpatsvars nav pārāk liels.⁸ Bieži klienti izvēlas slēgt darījumus privātā formā. Nereti uz līgumiem notāram tiek lūgts apliecināt tikai parakstu īstumus. Saskaņā ar Notariāta likuma 116.pantu dokumenti, uz kuriem apliecināts tikai parakstu īstums, atzīstami par privātiem dokumentiem, un notārs iepazīstas ar dokumenta saturu tikai tiktāl, ciktāl tas vajadzīgs, lai konstatētu, vai dokumentu saturs nav acīmredzamā pretrunā ar likumiem, kas aizsargā pārvaldes kārtību, sabiedrības tikumību vai personas godu. Par dokumenta saturu zvērināts notārs neatbild.

Tādad notārs var apliecināt darījumu kā notariālo aktu un var apliecināt tikai pušu parakstu īstumus uz līguma. No vienas puses, darījums jebkurā gadījumā var tikt traktēts kā notariāli apliecināts darījums. Tomēr jāievēro, ka notāra pienākumi, veicot vienu vai otru amata darbību, ir ļoti atšķirīgi. Apliecinot personas parakstu uz dokumenta, notāram nav jāveic tās pašas darbības, ko likumdevējs ir uzdevis, ja taista notariālu aktu. Galvenā atšķirība – notāram nav likumā noteikts pienākums skaidrot pusēm darījuma noteikumus, nozīmi un tiesiskās sekas. Šāds notariāls apliecinājums – paraksta īstuma apliecinājums – nekādā gadījumā nav autentisks līdzēju saistību akts. Par autentisku tiek atzīts vienīgi pušu paraksts, un tas nekādā gadījumā nevar būt pietiekami, lai par autentisku uzskatītu pašu darījumu un uz to attiecinātu notariālā akta pierādījuma un izpildes spēku.

⁷ Likumprojekts "Grozījumi Notariāta likumā": www.saeima.lv.

⁸ Notariāli veiktās darbības attēlo situāciju nekustamo īpašumu tirgū. – Latvijas zvērinātu notāru padome: www.db.lv.

3. Notariālā akta pierādījuma un izpildes spēks. Notariālais akts Latvijas civilprocesā

Uz notariālo aktu tiek attiecināta ticamības un pareizības prezumpcija. Šis akts pats pierāda savu izcelsmi. Kā jau minēju, tajā tiek norādīts notārs, kurš to taisījis, personas, kuras notariālo aktu parakstījušas, parakstīšanas datums, parakstīšanas vieta, pušu sniegtie paziņojumi.

Notariāla akta pierādījuma spēks nozīmē, ka akts ir pašpietiekams, ka tam, kas uz to atsaucas, nav jādara nekas cits kā vien jāuzrāda akts, un ka tas, kurš to apstrīd, neko nepanāks: viņa prasība tiks noraidīta. Valstīs, kuras saglabājušas Francijas Ventoza likuma tradīcijas, notariālā akta apstrīdēšana tiek atzīta par iespējamu tikai tad, ja prasītājs ir panācis lietas ierosināšanu pret notāru, kurš taisījis aktu, par nepatiesu ierakstu.

Pareizības prezumpcija, kas attiecas uz notariālajiem aktiem, pastāv, pateicoties uzticībai, ko valsts parāda amatpersonai, kura apliecina juridiskus aktus. Ja šī uzticība tiek izmantota ļaunprātīgi, visa sistēma sabrūk: īpašais pierādījuma spēks pilnībā zūd. Apliecināta akta īpašajam pierādījuma spēkam ir savas robežas. Tas attiecas tikai uz to fakti un paziņojumu ticamību, par kuriem notārs apliecina, ka viņš personīgi tos ir redzējis vai dzirdējis (*propriis sensibus*), vai veicis; pierādījuma spēks ir piesaistīts šai liecībai ar dubulto nosacījumu, ka minēto fakti konstatācija ietilpst notāra pienākumos un tehniskajā kompetencē un ka šo konstatāciju viņš ir veicis, pildot valsts funkcijas, akta taisīšanas laikā.⁹

Vai Latvijas civilprocesā notariālajam aktam kā publiskam aktam ir piešķirta publiskās ticamības garantija? Civilprocesa likuma 178.panta otrā un trešā daļa paredz, ka pret rakstveida pierādījuma patiesīgumu nevar iebilst neviena persona, kas to pati parakstījusi. Šī persona var apstrīdēt šo pierādījumu, ceļot atsevišķu prasību, ja paraksts dots vardarbības, draudu vai viltus ietekmē. Zemesgrāmatu, notariālo un

⁹ Dekerss Ē. Notāra profesija, tās deontoloģija un tās struktūras. – Starptautiskās latīņu notariāta savienības Eiropas un Vidusjūras reģiona lietu komisija, Notariālā akadēmija, 2000: <http://latvijasnotars.lv/docs/dekers-deont.pdf>.

citu likumā noteiktajā kārtībā apliecināto aktu patiesīgumu nevar apšaubīt. Tos var apstrīdēt, ceļot atsevišķu prasību. "Minētajā gadījumā ir jāceļ atsevišķa prasība pirmās instances tiesā. Tādā veidā likumdevējs zināmā mērā pasargā tiesu no neauglīgiem strīdiem, jo apstrīdēt jau var visu. (..) Prasība par rakstveida pierādījumu patiesīgumu nav apvienojama ar pamatprasību, kaut arī tās izskatīšana piekrīt tai pašai tiesai".¹⁰ Notariālā akta izpildu spēks izriet no tā pierādījuma spēka un publiskā akta statusa. Ja valsts nepieļauj, ka varētu tikt apšaubīti fakti un paziņojumi, ko notārs fiksējis aktā, tad nebūtu pieļaujams, ka kāda no pusēm varētu izvairīties no saistībām, ko tā uzņēmusies, parakstot aktu. Francijas Ventoza likuma 19.pants paredz, ka visi notariālie akti ir izpildāmi visā Francijas Republikas teritorijā, ka notāri ir "brīvprātīgi tiesneši" un ka notariālie akti ir "spriedumi starp personām, kas savstarpēji vienojas".¹¹ Sabiedriskā miera uzturēšana prasa, lai saistības, ko puses uzņemas, tiktu ievērotas un lai pusi, kas to nedara, ar valsts varas struktūru palīdzību varētu piespiest ievērot savas saistības, ja tiek uzrādīts notariāls akts. Notariālam aktam būtu jābūt tādām pašām izpildu spēkam kā spriedumam vai tiesas nolēmumam. Tam, kura rīcībā ir notariāls akts, vairs nav parādnieks jāsauc uz tiesu.

Tomēr notariālā akta izpildu spēks nav vispāratzīts. Tiesu prakse, arī Latvijā, bieži vien dod priekšroku tiesneša arbitrāžai salīdzinājumā ar izpildu spēku, ko notārs devis jau iepriekš. Arī Civillikuma 1476.pantā ir atzīts, ka darījuma notariāla apliecināšana nenovērš paša akta iekšējos trūkumus, kā arī nevar aizskart trešo personu iegūtās tiesības. Prof. Kalvis Torgāns savulaik pat ir norādījis: "Notārs un viņam pielīdzinātas valsts amatpersonas nepilda valsts institūciju kontroles un apstiprināšanas funkcijas. Tāpēc tās var tikai apliecināt to, ko izsaka vai uzrādot apgalvo darījuma dalībnieki. Līdz ar to notāram un pielīdzināmām

¹⁰ Civilprocesa likuma komentāri. Trešais papildinātais izdevums. Autoru kolektīvs prof. K.Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 258.lpp.

¹¹ Dekerss Ē. Notāra profesija, tās deontoloģija un tās struktūras. – Starptautiskās latīņu notariāta savienības Eiropas un Vidusjūras reģiona lietu komisija, Notariālā akadēmija, 2000: <http://latvijasnotars.lv/docs/dekers-deont.pdf>.

personām nav jānodarbojas ar darījuma satura izpēti un pilnveidošanu, kaut iespēju robežās tās palīdz pusēm skaidrāk un labāk noformēt to gribu."¹²

Šim apgalvojumam nevar piekrist. Kā jau iepriekš minēju, padomu došana un darījuma satura pilnveidošana ir viens no svarīgākajiem notāra amata pienākumiem. Iespējams, nostāja, ka notārs veic tikai apliecinājuma, t.i., valsts varas doto uzticības deleģējuma, funkciju, varētu būt radusies no padomju laika anahronisma – darījuma apliecināšanas uzrādījuma kārtībā, kad notārs taisīja apliecinājuma uzrakstu uz paša dokumenta. Patlaban, kad notārs taisa darījumus kā notariālos aktus, apliecināšanas un padomu došanas funkcijas nekādā gadījumā nav nodalāmas.

Tāpat nevar piekrist tam, ka notārs nepilda kontroles funkciju, kaut gan jāatzīst, ka valsts šos kontroles pienākumus, un – galvenais – kontroles iespējas, līdz šim notāriem piešķīrusi negribīgi. Šobrīd ar likumu vienīgi noteikts, ka pirms paraksta īstuma apliecināšanas uz nostiprinājuma lūgumiem notāram jāiepazīstas ar zemesgrāmatu ierakstiem¹³ un ka juridisko personu pārstāvības tiesības tiek pārbaudītas pēc iesniegtajiem publiskiem dokumentiem vai ierakstiem Komercreģistrā vai citos publiskos reģistros.¹⁴

Tomēr daudzi notāri pēc pašu iniciatīvas ir noslēguši individuālus līgumus par Pilsonības un imigrācijas departamenta Iedzīvotāju reģistra datu bāzes izmantošanu, kaut arī likums to neparedz. Taču pašlaik pirmajā lasījumā Saeimā pieņemtie Grozījumi Notariāta likumā paredz, ka notāram, taisot aktus un apliecinājumus, saskaņā ar kuriem zvērīnātam notāram jāpārbauda personu identitāte, notāram akta vai apliecinājuma izdarīšanas dienā būs jāpārbauda personas dati Iedzīvotāju

¹² Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Saistību tiesības (1401.–2400.p.). Autoru kolektīvs prof. K.Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. – Rīga: Mans Īpašums, 1998, 62.lpp.

¹³ Zemesgrāmatu likuma 132.pants // Ziņotājs, 2003, Nr.9.

¹⁴ Notariāta likuma 83.panta otrā daļa // Ziņotājs, 1993, Nr.26/27 (grozījumi: Ziņotājs, 2002, Nr.23).

reģistrā un Nederīgo dokumentu reģistrā, par to izdarot atzīmi aktā vai apliecinājumā.¹⁵ Tādēļ var secināt, ka valsts notariātam uzliks lielāku kontroles pienākumu. Un tas ir pozitīvi.

Civilprocesā notariālā akta pierādījuma un izpildes spēks izpaužas Civilprocesa likuma 50.nodaļā "Saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšana". Saistību bezstrīdus izpilde civilprocesā ir sastopama jau sen un to izmanto daudzās valstīs. Latvijā jau 20.–30.gados bija vienkāršota bezprasības kārtība lietu izskatīšanai par piespiedu izpildīšanu pēc publiskiem aktiem. Saskaņā ar padomju likumdošanas aktiem saistību bezstrīdus piespiedu izpildes pienākums ietilpa nevis tiesas, bet gan valsts notāru kompetencē, kas izdeva izpildu uzrakstus pēc valsts apstiprinātiem parādu dokumentiem. Pašlaik spēkā esošais Civilprocesa likums¹⁶ ar minimālām atšķirībām ir saglabājis līdz 1940.gadam Latvijā pastāvējušo bezprasības piespiedu izpildi pēc publiskajiem aktiem.¹⁷

Civilprocesa likuma 50.nodaļa regulē procesu, kādā notiek saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšana. Bezstrīdus piespiedu izpildīšana iespējama pēc šādiem dokumentiem (CPL 400.p.):

- 1) pēc līgumiem par saistībām, kas nodrošinātas ar publisku hipotēku vai komercķīlu,
- 2) pēc notariāli apliecinātiem un tiem juridiskā spēka ziņā pielīdzinātiem terminētiem līgumiem par naudas samaksu vai par kustamās mantas atdošanu,
- 3) pēc notariāli apliecinātiem vai zemesgrāmatā ierakstītiem īpašuma nomas vai īres līgumiem, kas paredz nomnieka vai īrnieka

¹⁵ Likumprojekts "Grozījumi Notariāta likumā": www.saeima.lv.

Red. piez.: 2007.gada 15.novembrī likumprojekts pieņemts otrajā lasījumā.

¹⁶ Civilprocesa likums: 1998.gada 14.oktobra likums (spēkā no 01.03.1999.) // Ziņotājs, 1998, Nr.23 (grozījumi: Ziņotājs, 2001, Nr.15; 2002, Nr.24; 2003, Nr.15; Latvijas Vēstnesis, 2003. 1.jūl., Nr.97; 2003. 7.nov., Nr.157; Ziņotājs, 2004, Nr.6, Nr.10, Nr.14, Nr.20; 2005, Nr.7, Nr.14; 2006, Nr.1, Nr.13, Nr.20, Nr.24; 2007, Nr.3; Latvijas Vēstnesis, 2007. 22.nov., Nr.188).

¹⁷ Civilprocesa likuma komentāri. Trešais papildinātais izdevums. Autoru kolektīvs prof. K.Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 551.lpp.

pienākumu termiņa notecējuma dēļ atstāt vai nodot nomāto vai īrēto īpašumu (izņemot dzīvokli), kā arī pienākumu samaksāt nomas vai īres maksu,

4) pēc protestētiem vekseljiem.

Kā jau iepriekš minēju, notārs var taisīt gan aktus, gan arī apliecinājumus. Civilprocesa likumā lietoto terminu "notariāli apliecināts līgums", tulkojot šo normu tikai gramatiski, iespējams, varētu pārprast. Vai tad, ja uz līguma ir notariāli apliecināti paraksti, šādu līgumu Civilprocesa izpratnē var traktēt kā "notariāli apliecinātu līgumu"? Ja tā, tad būtu jāsecina, ka Latvijā spēkā ir tiesību normas, kas ļauj saistību bezstrīdus piespiedu izpildi pēc tādām saistībām, par kurām nav nepārprotami zināms, ka līdzējs ir tās pilnībā apzinājies. Tad saistību bezstrīdus piespiedu izpilde kļūtu par viegli lietojamu līdzekli pieredzes bagātiem un kompetentiem līdzējiem. Turpretī mazāk pieredzējuši vai mazāk kompetentā puse nonāktu nelabvēlīgā vai pat kritiskā stāvoklī.

Ar Notariāta likuma grozījumiem,¹⁸ kas stājās spēkā 2003.gada 1.janvārī, tika noteikts, ka, apliecinot darījumus (gribas izteikumus), notārs taīsa notariālos aktus, t.i., ierakstot tos notariālo aktu grāmatās. Šie noteikumi par darījuma taisīšanu notariālā akta veidā neattiecas uz juridiskā spēka ziņā pielīdzinātajiem notariālajiem apliecinājumiem, ko sastādījušas citas kompetentas iestādes un amatpersonas.¹⁹ Līdz 2003.gada 1.janvārim zvērināti notāri darījumus varēja apliecināt, rakstot apliecinājuma tekstu uz paša dokumenta. Tā bija t.s. darījuma apliecināšana "uzrādījuma kārtībā", sava veida anahronisms no padomju tiesībām. Mana tālaika prakse notāra birojā liecina, ka līgumu notariāla apliecināšana uzrādījuma kārtībā bija ierasta un notāra veiktie pienākumi pēc būtības neatšķīrās no tiem pienākumiem, ko notārs veic, taisot

¹⁸ Grozījumi Notariāta likumā: 2002.gada 24.oktobra likums (spēkā no 01.01.2003.) // Ziņotājs, 2002, Nr.23.

¹⁹ Sk.: Civilprocesa likuma komentāri. Trešais papildinātais izdevums. Autoru kolektīvs prof. K.Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 553.lpp.

notariālo aktu. Iespējams, tādēļ Civilprocesa likumā lietots termins "notariāli apliecināts līgums", ar to saprotot līgumu, kas ir notariāli apliecināts uzrādījuma kārtībā.

2003.gada 1.janvārī stājās spēkā arī Notariāta likuma pārejas noteikumi, kuru 6.punkts paredzēja, ka tajos gadījumos, kad likums gribas izteikumiem nosaka notariālu apliecinājumu, publisku apliecinājumu vai apliecinājumu uzrādījuma kārtībā, zvērināts notārs taista notariālo aktu (likuma 82.p.). Gadījumos, kad likums nosaka parakstu notariālu apliecināšanu, publisku apliecināšanu vai apliecināšanu uzrādījuma kārtībā, zvērināts notārs apliecina arī rīcībspēju.

Tiesību zinātnieks Jānis Rozenbergs norāda šādus galvenos nosacījumus saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanai:

- 1) bezstrīdus kārtībā var pieļaut piespiedu izpildi tikai attiecībā uz Civilprocesa likuma 400.pantā uzskaitītajām saistībām, to loku var paplašināt tikai likumdevējs,
- 2) bezstrīdus piespiedu kārtībā izpildāmām saistībām jābūt ietvertām publiskos aktos un skaidri apliecinātām ar tiesā iesniegtiem dokumentiem,
- 3) saistību izpildes termiņiem un citiem nosacījumiem jābūt kategoriski noteiktiem, izpilde nevar būt saistīta ar nosacījumiem, kuru iestāšanās iepriekš jāpierāda.²⁰

Notariāta likuma 116.panta pirmā daļa paredz, ka līgumi, uz kuriem apliecināti tikai pušu paraksti, neraugoties uz šo parakstu notariālo apliecinājumu, ir privāti dokumenti. Tādēļ līgumi, uz kuriem ir notariāli apliecināti tikai pušu paraksti, nevar tikt uzskatīti par notariāli apliecinātiem publiskiem aktiem, un tajos ietvertās saistības nevarētu tikt pieļautas bezstrīdus piespiedu izpildei.

²⁰ Civilprocesa likuma komentāri. Trešais papildinātais izdevums. Autoru kolektīvs prof. K.Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 551.lpp.

Manā praksē ir bijuši gadījumi, kad tiesneši atšķirīgi traktē jautājumu, vai, sniedzot tiesā prasību par saistību bezstrīdus izpildi pēc notariāliem aktiem par naudas samaksu, ir nepieciešama parādnieka iepriekšēja brīdināšana. Kā zināms, Civilprocesa likuma 404.panta trešā daļa paredz, ka pieteikumam par bezstrīdus piespiedu izpildīšanu jāpievieno pierādījums par brīdinājuma izsniegšanu parādniekam, ja no paša akta vai likuma neizriet, ka šāds brīdinājums nav nepieciešams.

Divi jautājumi – kādos tieši gadījumos nav jābrīdina parādnieks un kā rīkoties, ja parādnieks nav sasniedzams? Tiesību zinātnieks Jānis Rozenbergs uzskata, ka "brīdinājums jāizsniedz parādniekam visās Civilprocesa likuma 400.pantā norādītajās lietās, izņemot gadījumus, kad puses pašā aktā vienojušās, ka šāds brīdinājums nav nepieciešams. Likums brīdinājuma nevajadzību neparedz."²¹ Tam nevar piekrist, jo komentējamais Civilprocesa likuma pants paredz divus izņēmumus – brīdinājums ir nepieciešams tikai tad, ja no akta vai likuma neizriet tas, ka parādnieks nav jābrīdina. Domājams, ja likumdevējs būtu visos gadījumos vēlējis parādnieka iepriekšēju brīdināšanu, izskatot lietas bezstrīdus piespiedu izpildes kārtībā, tad tas arī būtu normatīvi nostiprināts, neparedzot nekādus izņēmumus. Ja visos 400.pantā paredzētajos gadījumos būtu nepieciešama parādnieka iepriekšēja brīdināšana par tiesvedības uzsākšanu un ja gadījumos, kad parādnieks nav sasniedzams, pieteikums tiktu noraidīts, tad saistību bezstrīdus piespiedu izpildes tiesvedība pēc būtības neatšķirtos no tiesvedības saistību piespiedu izpildīšanas brīdinājuma kārtībā.²²

Šajās procedūrās ir vairākas nozīmīgas atšķirības. Saistību piespiedu izpilde brīdinājuma kārtībā tiek pieļauta maksājuma saistībās, kas pamatotas ar nenoteikta veida dokumentu, t.i., jebkuru dokumentu, kam iestājies izpildes termiņš. Tas arī nosaka obligāto nepieciešamību brīdināt parādnieku – lai parādniekam būtu iespējas iesniegt iebildumus, kā dēļ nenotiktu saistību piespiedu izpilde uz nepamatotu dokumentu

²¹ Civilprocesa likuma komentāri. Trešais papildinātais izdevums. Autoru kolektīvs prof. K.Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 561.lpp.

²² Sk. Civilprocesa likuma 50.¹nodaļu // Ziņotājs, 2002, Nr.24.

pamata,²³ un katra puse pēc tam tiesā prasības tiesvedības kārtībā pierādītu prasījuma pamatotību vai nepamatotību. Saistību bezstrīdus piespiedu izpilde savukārt iespējama tikai un vienīgi pēc Civilprocesa likuma 400.pantā minētajiem dokumentiem, ko likumdevējs ir atzinis par publiskiem un autentiskiem dokumentiem, kuru apstrīdēšana pieļaujama tikai atsevišķos gadījumos. Kā zināms, Civilprocesa likuma 178.panta trešā daļa paredz, ka zemesgrāmatu, notariālo un citu likumā noteiktajā kārtībā apliecināto aktu patiesīgumu nevar apšaubīt. Tos var apstrīdēt, ceļot atsevišķu prasību. Tātad, ja saistības pamatā ir, piemēram, līgums par naudas samaksu notariālā akta formā, pat parādnieka brīdināšana un viņa iespējami sniegtie iebildumi nevar būt par pamatu notariāla akta apstrīdēšanai bez atsevišķas prasības celšanas, un likums neparedz, ka tiesai būtu tiesības noraidīt saistību bezstrīdus piespiedu izpildi pēc šāda notariāla akta, ja parādnieks sniedzis iebildumus. Bezstrīdus piedziņas lietās parādnieks ir tas, kuram jāpierāda prasījuma nepamatotība un jāceļ prasība pret kreditoru Civilprocesa likuma 406.pantā paredzētajā kārtībā, ja parādnieks uzskata, ka kreditora prasījums nav pamatots pēc būtības.

Manā lietvedībā ir Bauskas rajona tiesas tiesneses 2007.gada 21.augusta lēmums, ar kuru noraidīts pieteikums par saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanu, pakļaujot bezstrīdus piespiedu izpildei saistības pēc notariālā akta formā apliecināta naudas aizdevuma līguma. Pamatojums – neraugoties uz līgumā noteikto, ka atgādīnājums veikt aizdevuma atmaksu nav nepieciešams, neraugoties uz to, ka līgumā pielīgtas kreditora tiesības aizdevuma atmaksas kavējuma gadījumā nekavējoties vērst piedziņu pret jebkuru parādnieka īpašumu, pieprasot saistību izpildi bezstrīdus piespiedu kārtībā, neraugoties uz notāra sniegtajiem skaidrojumiem akta beigu daļā par to, kā notiek saistību bezstrīdus piespiedu izpilde – pieteikumam nav pievienots pierādījums par brīdinājuma izsniegšanu parādniekam. Tiesnese lēmumā paudusi uzskatu, ka "parādnieka brīdināšana par pieteikuma iesniegšanu par saistību bezstrīdus piespiedu izpildi ir nozīmīga viņa tiesību aizsardzības garantija, jo pieteikumi tiesā tiek izskatīti bez saistības dalībnieku

²³ Civilprocesa likuma 406.⁷panta pirmā daļa // Ziņotājs, 2003, Nr.15.

klātbūtnes un nepaziņojot viņiem par to izskatīšanu, līdz ar to likumā paredzētais brīdinājums ir vienīgā parādniekam dotā iespēja celt iebildumus pret saistību bezstrīdus izpildes pieļaušanu".

Jānorāda, ka Civilprocesa likums saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanas tiesvedībā gan nav paredzējis parādniekam pat šādas tiesības – celt iebildumus bezstrīdus izpildes lietās un nav norādījis, ka tiesai pat parādnieka iebildumu gadījumā būtu jānoraida kreditora pieteikums par bezstrīdus piespiedu izpildīšanu. Tas izriet no notariālā akta publiskuma un autentiskuma, no iepriekš aplūkotās notariālā akta doktrīnas. Ja notariālā akta izpildu spēks būtu atkarīgs no tā vien, vai parādnieks atzīst savu saistību vai neatzīst, tad mēs noliegtu akta autentiskumu un publiskumu un – arī izpildu spēku. Tad notariālais akts zaudētu tam valsts piešķirto uzticības un pareizības garantiju, to īpašo statusu, lai saistībām, ko pilsoņi nodibinājuši notariālā akta formā, būtu drošības garants, ka saistības tiks pildītas un tiesas nebūs noslogotas ar neaugsīgām prāvām.

Varbūt varētu rasties jautājums – vai šī prakse nav pretrunā ar Satversmes 92.panta²⁴ pirmo teikumu: "Ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā"? Ja līdzīgi ir no savas brīvas gribas izvēlējušies saistībām piešķirt notariālā akta formu un līgumā vienojušies par sekām saistību neizpildes gadījumā, būtu nevietā apgalvot, ka parādnieks nebūtu zinājis savas tiesības un saistību neizpildes gadījumā nebūtu piekritis bezstrīdus piedziņai. Turklāt Civilprocesa likuma 406.pants paredz, ka parādniekam, ja viņš uzskata, ka kreditora prasījums nav pamatots pēc būtības, ir tiesības sešu mēnešu laikā no lēmuma noraksta nosūtīšanas dienas celt prasību pret kreditoru, lai apstrīdētu prasījumu.

Jāpiebilst, ka citās tiesās, pamatojoties uz līdzīgiem aktiem, tiesneši ir izpratuši akta nozīmi un šādas saistības nodevuši bezstrīdus piespiedu izpildei.

²⁴ Ziņotājs, 1994, Nr.6.

Secinājumi un ierosinājumi

Valsts, tieslietu, visas sabiedrības ekonomiskās un sociālās dzīves funkcionēšanā būtiska loma ir valsts kontrolētiem publiskajiem reģistriem – tādiem kā zemesgrāmatas, laulāto mantisko attiecību reģistrs, komercreģistrs u.c. Šādos reģistros izdarīto ierakstu ticamība iedzīvina tiesiskās palāvības principu un ir garants sabiedrības mantisko interešu aizsardzībai. Savukārt ierakstu ticamība ir atkarīga no to dokumentu ticamības, uz kuru pamata tiek veikti ieraksti publiskajās datu bāzēs. Notariālais akts ir šāds dokuments, jo dati, kas tajā norādīti, ir pārbaudīti, un, ciktāl to ļauj likums, vienošanās, kas pausta notariālā aktā, nav apstrīdama. Publiskajos reģistros būtu jāizvairās no tā, lai tajos būtu atrodamī apstrīdami dati, jo ikviens strīds mazina uzticību publisko reģistru ierakstiem un rada spriedzi sabiedrībā.

Pašlaik ieraksti Komercreģistrā tiek izdarīti bez jebkādas dokumentu ticamības pārbaudes. Likums nosaka vien atsevišķus gadījumus, kad uz Komercreģistrā iesniedzamajiem dokumentiem, uz kuru pamata tiek izdarīti ieraksti, nepieciešams parakstītāja paraksta autentiskuma apliecinājums.²⁵ Ar to nekādā gadījumā nav pietiekami, lai varētu runāt par Komercreģistrā esošo ierakstu publisku ticamību, jo lielākā daļa Komercreģistra ierakstu tiek veikti uz tādu dokumentu pamata, kas paši nav pilnībā ticami. Arvien biežāk medijos parādās informācija par to, ka uz nepārbaudītu dokumentu pamata ir veikti ieraksti Komercreģistrā un ir aizskartas pušu intereses.²⁶ Manā praksē ir bijušas vairākas mantojuma lietas, kad mantinieki ir stāstījuši, ka mantojuma atstājējam piederošas uzņēmuma kapitāldaļas uz viltotu dokumentu, pirkuma vai dāvinājuma līguma pamata, viltojot atsavinātāja parakstu, neilgi pirms mantojuma atstājēja nāves mainījušas savu īpašnieku. Tad tiesībsargājošajām institūcijām jānodarbojas ar restitūciju – faktiskā tiesiskā stāvokļa atjaunošanu. Tas savukārt prasa resursus, arī valsts finanšu resursus,

²⁵ Komerclikuma 10.panta otrā daļa // Ziņotājs, 2000, Nr.11.

²⁶ Kluinis A. Pārsūdz LNT vadības nelikumīgo nomaļu // Neatkarīgā Rīta Avīze, 2007. 24.marts.

kurus varētu izmantot lietderīgāk. Šāda situācija rada šaubas, vai valsts spēj pilnībā nodrošināt savu iedzīvotāju konstitucionāli nostiprinātās tiesības uz īpašumu.

Ieraksti zemesgrāmatās tiek izdarīti, pamatojoties uz nostiprinājuma lūgumu, uz kura notariāli apliecināts lūdzēja paraksts.²⁷ Tādēļ zemesgrāmatu ieraksti nodrošina vismaz lūdzēja paraksta autentiskumu. Tomēr zemesgrāmatu ieraksti šobrīd nevar nodrošināt paša akta autentiskumu – piemēram, to, vai darījums ir noticis līgumā norādītajā datumā, kā arī to, vai zemesgrāmatā iesniegtais dokuments tiešām ir tas pats dokuments, ko parakstījuši darījuma dalībnieki. "Šobrīd ar nostiprinājuma lūguma palīdzību valsts mēģina vismaz daļēji veikt nekustamā īpašuma tirgus kontroli – tas nav ne praktiski iespējami, ne arī tiesiski pamatoti".²⁸

Laulāto mantisko attiecību reģistrā ieraksti tiek izdarīti, pamatojoties uz laulāto iesniegtu pieteikumu un notariālā akta kārtībā noslēgtu laulības līgumu. Jāatzīst, ka šī publiskā datu bāze ir nodrošināta ar vispilnīgāko informāciju, un manā rīcībā nav informācijas, ka būtu apstrīdēti Laulāto mantisko attiecību reģistrā izdarītie ieraksti.

Jebkura sabiedrība ilgojas pēc tiesiskas drošības un pašāvības un sagaida, ka valsts to pēc iespējas nodrošinās. Ikviens vēlas būt drošs par to, ka viņa īpašuma tiesības valsts aizsargā. Šobrīd valstī nav nodrošināta vienkārša un efektīva sistēma, lai tad, kad ļaunprātības vai neuzmanības dēļ ir veikti tādi ieraksti publiskajos reģistros, kas radījuši tiesību aizskārumu, aizskartajai personai tiktu atlīdzināts nodarītais kaitējums.

Notariālais akts kā autentisks un publisks akts ir šāds instruments, kas var nodrošināt īpašuma tiesību aizsardzību, – taču to mūsu valstī, manuprāt, tiesību piemērotāji pienācīgi nenovērtē, neizprot un neizmanto. Jo, kā jau sākumā minēju, notārs ir atbildīgs, arī materiāli atbildīgs, par klientam sniegto padomu kvalitāti un taisīto aktu efektivitāti. Publisko reģistru ticamības labad ieraksti tajos būtu jāizdara, pamatojoties uz ticamiem, autentiskiem dokumentiem – uz notariālajiem aktiem.

²⁷ Zemesgrāmatu likuma 60.panta pirmā daļa // Ziņotājs, 1993, Nr.14.

²⁸ Kas būtu labojams zemesgrāmatu nodaļu darbā // Jurista Vārds, 2007, Nr.35.

Nolūkā paaugstināt notariālā akta efektivitāti vajadzētu notariātam deleģēt lielākas kontroles tiesības, lai akta dalībnieku paustais atbilstu patiesajiem faktiem un notārs varētu tos pārbaudīt, tādējādi piešķirot faktiem autentiskumu un neparedzot tiesības pēc tam šos pārbaudītos faktus apstrīdēt.

Likumdevēja rīcībā ir instruments, kas spēj nodrošināt tiesisko drošību daudzās sabiedrību interesējošās sfērās. Šis instruments ir notariālais akts. Tuklāt tas ir instruments – kas jau gadsimtiem ilgi veiksmīgi darbojas daudzās valstīs. No likumdevēja un arī no mums – tiesību normu piemērotājiem – ir atkarīgs, vai mēs savā valstī pienācīgi izmantojam visas iespējas, ko tas varētu sniegt.

Tiesu prakse pierāda, ka trūkst vienotas izpratnes par notariālā akta piemērošanu un par iespējām, ko likums piedāvā notariālajam aktam kā autentiskam un publiskam dokumentam.²⁹ Tas mazina notariālā akta efektivitāti un palielina tiesvedību skaitu, noslogojot tiesas.

²⁹ Kas būtu labojams zemesgrāmatu nodaļu darbā // Jurista Vārds, 2007, Nr.35.

Izmantotie avoti

Tiesību akti

Eiropas Savienības tiesību akti

Resolution on the state and organization of the profession of notary in the twelve Member States of the Community // OJ C 044, 14.02.1994, p.36.

Latvijas Republikas likumi

Latvijas Republikas Satversme: 1922.gada 15.februāra likums // Ziņotājs, 1994, Nr.6 (grozījumi: Ziņotājs, 1994, Nr.5; 1996, Nr.14; 1998, Nr.2, Nr.22; 2002, Nr.11; 2003, Nr.12; 2004, Nr.20; 2006, Nr.2; 2007, Nr.12).

Civilprocesa likums: 1998.gada 14.oktobra likums (spēkā no 01.03.1999.) // Ziņotājs, 1998, Nr.23 (grozījumi: Ziņotājs, 2001, Nr.15; 2002, Nr.24; 2003, Nr.15; Latvijas Vēstnesis, 2003. 1.jūl., Nr.97; 2003. 7.nov., Nr.157; Ziņotājs, 2004, Nr.6, Nr.10, Nr.14, Nr.20; 2005, Nr.7, Nr.14; 2006, Nr.1, Nr.13, Nr.20, Nr.24; 2007, Nr.3; Latvijas Vēstnesis, 2007. 22.nov., Nr.188).

Grozījumi Notariāta likumā: 2002.gada 24.oktobra likums (spēkā no 01.01.2003.) // Ziņotājs, 2002, Nr.23.

Komerclikums: 2000.gada 13.aprīļa likums (spēkā no 01.01.2002.) // Ziņotājs, 2000, Nr.11 (grozījumi: Ziņotājs, 2001, Nr.3, Nr.8, Nr.15; 2002 Nr.6; 2004 Nr.10; 2005 Nr.14; 2006 Nr.8).

Notariāta likums: 1993.gada 1.jūnija likums (spēkā no 01.09.1993.) // Ziņotājs, 1993, Nr.26/27 (grozījumi: Ziņotājs, 2002, Nr.23; 2003, Nr.14; 2004, Nr.23).

Zemesgrāmatu likums: 1937.gada 22.decembra likums (atjaunots spēkā 05.04.1993.) // Lik. un not. kr. 38 30.12.1937.; Ziņotājs, 1993, Nr.16/17 (grozījumi: Ziņotājs, 1993, Nr.14, 1997, Nr.5; 1998, Nr.23; 1999, Nr.23; 2003, Nr.9; 2004, Nr.10; 2006, Nr.6, Nr.14).

Literatūra

Civilprocesa likuma komentāri. Trešais papildinātais izdevums. Autoru kolektīvs prof. K.Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 258.lpp.

Dekerss Ē. Notāra profesija, tās deontoloģija un tās struktūras. – Starptautiskās latīņu notariāta savienības Eiropas un Vidusjūras reģiona lietu komisija, Notariālā akadēmija, 2000:
<http://latvijasnotars.lv/docs/dekers-deont.pdf>.

Kas būtu labojams zemesgrāmatu nodaļu darbā // Jurista Vārds, 2007, Nr.35.

Kluinis A. Pārsūdz LNT vadības nelikumīgo nomaiņu // Neatkarīgā Rīta Avīze, 2007. 24.marts.

Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Saistību tiesības (1401.–2400.p.). Autoru kolektīvs prof. K.Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. – Rīga: Mans Īpašums, 1998, 62.lpp.

Latvijas Republikas nostājas projekts uz Eiropas Kopienu Komisijas formālo paziņojumu pārkāpuma procedūrā Nr.2006/2233 (izskatīts 12.12.2006.), Nr.66#70.

Notariāli veiktās darbības attēlo situāciju nekustamo īpašumu tirgū.– Latvijas zvērinātu notāru padome: *www.db.lv*.

Dr.iur. Gaļina Žukova,

Rīgas Juridiskās augstskolas asociētā profesore

Šķīrējtiesu regulējums Latvijā: atsevišķi problēmjautājumi

Ievads

Saskaņā ar Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistra datiem,¹ Latvijā pastāv un darbojas 140 šķīrējtiesas jeb viena šķīrējtiesa uz 17 000 iedzīvotāju. Salīdzinājumam – valstī darbojas 42 vispārējās jurisdikcijas tiesas (35 rajonu (pilsētu) tiesas, sešas apgabaltiesas un Augstākā tiesa). Šis šķīrējtiesu skaits ir milzīgs salīdzinājumā ar jebkuru citu Eiropas valsti. Kā vērtēt šo situāciju? Vai tā ir jāuzskata par pieņemamu vai nepieņemamu? Atbilde uz šo jautājumu ir jāmeklē kontekstā ar Civilprocesa likuma 486.panta sesto daļu, kas nosaka, ka "strīdu izšķiršana šķīrējtiesā nav komercdarbība". Kurš tad ir kļūdījies – likumdevējs, domādams, ka viens no galvenajiem iemesliem šķīrējtiesu nodibināšanai ir altruistiskā domāšana mazināt tiesu noslogotību un palīdzēt klientiem ātrākā strīdu risināšanā, vai šķīrējtiesu dibinātāji – juridiskās personas,² kas šķīrējtiesā saskata peļņu nesošu uzņēmumu?³ Vai varbūt šķīrējtiesu skaits atspoguļo sabiedrības neuzticību un neapmierinātību ar valsts tiesu darbu, un līdz ar to var apgalvot, ka pastāv reāls pieprasījums pēc šķīrējtiesu pakalpojumiem? Diez vai var

¹ <http://www.ur.gov.lv/index.php?t=3&a=172&v=lv> (pēdējo reizi skatīts 06.09.2007.).

² Saskaņā ar Civilprocesa likuma 486.panta trešo daļu "pastāvīgo šķīrējtiesu var izveidot viena vai vairākas juridiskās personas".

³ Sk. arī: Benfelde S. Šķīrējtiesas – ienesīgs uzņēmējdarbības veids // Žurnāls "Nedēļa", 2006. 11.jūl.; Lasmanis J. Šķīrējtiesas jākontrolē stingrāk // Dienas Bizness, 2006. 24.janv.: "Institucionālās šķīrējtiesas tiek uztvertas un izmantotas kā peļņas uzņēmumi un kā līdzeklis dažādiem, ne sevišķi godīgiem darījumiem ar mērķi panākt otru pusi maksāt"; Špengelis Z. Šķīrējtiesa kā bizness? // Dienas Bizness, 2005. 14.apr.

piekrist pēdējai hipotēzei. Pat ja sabiedrības uzticība vispārējas jurisdikcijas tiesām ir kritusies,⁴ maz ticams, ka, ņemot vērā smago kritiku, ko izpelnījušās šķīrējtiesas, iedzīvotāji tām uzticas vairāk nekā valsts tiesām.

Problēmu attiecībā uz šķīrējtiesas institūtu Latvijā ir daudz, un tās ir dažādas. Kā Tieslietu ministrija atzinusi savā 2006.gada publiskajā pārskatā, viens no problēmu iemesliem ir "salīdzinoši zemā šķīrējtiesu reputācija un sabiedrības neuzticšanās šķīrējtiesu darbībai un nolūmiem".⁵ Ievērojams protestu skaits par izpildu raksta izsniegšanu, kā arī vairākas publikācijas presē, kurās negatīvi vērtēts šķīrējtiesu darbs, tikai apstiprina šo apgalvojumu. Kāds ir risinājums situācijas uzlabošanai? Protams, var cerēt un pašauties uz to, ka "neredzama tirgus roka"⁶ pati noregulēs situāciju. Taču šāda pasīva nostāja tikai palielinās pārkāpumu un sūdzību skaitu. Skaidri iezīmējas nepieciešamība pēc uzlabota un mūsdienu prasībām labāk atbilstoša šķīrējtiesu regulējuma nekā pašreiz spēkā esošais. Attiecīgs darbs rit Tieslietu ministrijā, un tā tuvākajā laikā iesniegs izskatīšanai sagatavoto likuma par šķīrējtiesām projektu.⁷

Iesākumā jāatzīmē, ka šā raksta mērķis ir atspoguļot tikai dažas problēmas šķīrējtiesu institūta regulējumā Latvijā. Tas nepretendē uz pilnu un visaptverošu šķīrējtiesu jomā esošo problēmu analīzi. Darbs

⁴ Sk., piemēram: Āboltiņa Ā., LR tieslietu ministre, intervijā "Latvijas Vēstnesim": Pazaudēto uzticību tiesu varai meklējot // Latvijas Vēstnesis, 2005. 31.marts, Nr.51(3209); Samazinās uzticība tiesām un prokuratūrai // portāls *Delfi*, 2007. 2.okt.

⁵ Latvijas Republikas Tieslietu ministrija: 2006.gada publiskais pārskats, 12.lpp.: http://www.tm.gov.lv/lv/documents/parskati/2006/TM_publickais_paskats_2006.doc.

⁶ Izmantojot 18.gs. skotu skolotāja Adama Smita apzīmējumu (Adam Smith. *The Wealth of Nations*, Penguin Classics. – 2000, Book IV, Chapter II).

⁷ Šķīrējtiesas likuma projekts tika izsludināts Valsts Sekretāru sanāksmē 2007.gada 18.oktobrī, t.i., pēc šā referāta sagatavošanas, sk.: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?dateFrom=2006-11-04&dateTo=2007-11-04&text=%C5%A1%C4%B7%C4%ABr%C4%93&org=0&area=0&type=>.

lielā mērā ir balstīts uz pieejamo valsts tiesu judikatūru (galvenokārt Augstākās tiesas Senāta lēmumi), kas skar vienu vai otru jautājumu šķīrējtiesu regulējumu sakarā.

1. Šķīrējtiesu vieta Latvijas tiesu sistēmā

Šķīrējtiesas nepieder pie vispārējās tiesu sistēmas. To ir apstiprinājusi arī Satversmes tiesa savā vēsturiskajā (ko šodien par tādu var dēvēt) 2005.gada 17.janvāra spriedumā lietā Nr.2004-10-01 (turpmāk tekstā – ST spriedums lietā Nr.2004-10-01).⁸ Šajā lietā prasītājs SIA "Asmers" argumentēja, ka Civilprocesa likuma normas, kas noteic, ka tiesnesis atsakās pieņemt prasības pieteikumu un tiesa izbeidz tiesvedību lietā, ja puses likumā noteiktajā kārtībā vienojušās par strīda nodošanu izskatīšanai šķīrējtiesā, ir pretkonstitucionālas. Satversmes tiesa noraidīja prasītāja pausto nostāju kā nepamatotu, norādot, ka tiesības vērsties valsts tiesā strīda izskatīšanai nav absolūtas un, ja ir izpildīti atsevišķi nosacījumi, tās var būt ierobežotas. Pēc Satversmes tiesas uzskatiem, brīvā griba, kas šķīrējtiesas līguma noslēgšanas gadījumā izteikta civiltiesiska darījuma formā, ir adekvāts kritērijs pamattiesību ierobežojuma pieļaujamībai (sprieduma 9.punkts).

Proti, saskaņā ar likuma "Par tiesu varu"⁹ 1.panta trešo daļu tiesu vara Latvijas Republikā pieder rajonu (pilsētu) tiesām, apgabaltiesām, Augstākajai tiesai un Satversmes tiesai, bet izņēmuma stāvokļa vai kara laikā – arī karatiesām.

Tomēr, pat ja šķīrējtiesas nepieder pie valsts vispārējās tiesu sistēmas, tas nenozīmē, ka tiesu darbības principi, tādi kā, piemēram,

⁸ LR Satversmes tiesas 2005.gada 17.janvāra sprieduma lietā Nr.2004-10-01 "Par Civilprocesa likuma 132.panta pirmās daļas 3.punkta un 223.panta 6.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.pantam" 5.punkts.

⁹ Par tiesu varu: 1992.gada 15.decembra likums (spēkā no 01.01.1993.) // Ziņotājs, 1993., Nr.1 (grozījumi: Ziņotājs, 1994, Nr.13; 1995, Nr.10, Nr.22; 1996, Nr.3, Nr.13; 1997, Nr.5, Nr.21; 1998, Nr.22, Nr.23; 1999, Nr.23; 2001, Nr.24; 2002, Nr.23; 2003, Nr.14; 2004, Nr.2; Latvijas Vēstnesis, 2004. 9.nov., Nr.177; Ziņotājs, 2005, Nr.8, Nr.20; 2006, Nr.7, Nr.24; Latvijas Vēstnesis, 2007. 22.nov., Nr.188).

tiesas neatkarība un pakļautība tikai likumam, nepieļaujamība iejaukties tiesas darbā (likuma "Par tiesu varu" 10. un 11.p.), tiesas objektivitāte (17.p.), pušu līdztiesības un sacīkstes princips (24.p.), nebūtu attiecināmi arī uz šķīrējtiesām.¹⁰

Diemžēl prakse bieži liecina par pretējo. Arvien vairāk sūdzību ir iesniegts par šķīrējtiesu nolēmumiem, tai skaitā pamatojoties uz procesuālo normu pārkāpumiem. Tā, piemēram, Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta darba 2004.gada pārskatā¹¹ ir norādīts uz pieaugošu protestu skaitu par tiesu nolēmumiem par šķīrējtiesu spriedumu piespiedu izpildi. Pārskatā ir teikts:

"Problēmas saskatāmas arī šķīrējtiesu darbībā, kuru tiesiskais stāvoklis līdz šim nav pietiekami un nopietni noregulēts. Sūdzību skaits būtiski pieaudzis par šķīrējtiesu darbību un vispārējo tiesu nolēmumiem par šķīrējtiesu spriedumu piespiedu izpildi (2004.gadā – 53 sūdzības). 16 tiesu nolēmumi protestēti."¹²

Līdzīga situācija bija vērojama arī 2005. un 2006.gadā:

"Ievērojama sūdzību daļa (AT Senāta Civillietu departamentā – *aut. piezīme*) saistīta ar šķīrējtiesu nolēmumiem un šo nolēmumu izpildi. Ilgstošā laika periodā nav pienācīgi noregulēts jautājums par

¹⁰ Sk. arī LR Satversmes tiesas sprieduma lietā Nr.2004-10-01, supra n. 8, 9.1.punktu: "Satversmes 92.pantā garantētās tiesības uz taisnīgu tiesu neietver tikai tiesības uz tiesas pieejamību, tādēļ no sacītā arī neizriet, ka šķīrējtiesas līguma noslēgšana būtu uzskatāma par atteikšanos no visām minētās normas garantētajām tiesībām" un turpmāk: "pirmkārt, šo tiesību ierobežošana nevar izrietēt no šķīrējtiesas līguma noslēgšanas vien. Otrkārt, vienmēr prezumējams, ka persona šīs tiesības nav ierobežojusi, ja vien tās rīcība nepārprotami neliecina par pretējo. Treškārt, ierobežojums var būt spēkā vienīgi tiktāl, ciktāl attiecīgās tiesības netiek atņemtas pēc būtības."

¹¹ Publiskais pārskats par Latvijas Republikas Augstākās tiesas darbu 2004.gadā, sadaļa "Pārskats par Senāta Civillietu departamenta darbu 2004.gadā", 18.lpp.: <http://www.at.gov.lv/index.php?a=151&v=lv>.

¹² Turpat.

šķīrējtiesu darbību un to spriedumu piespiedu izpildi, kas rada lielu neapmierinātību un ļoti daudz Augstākajai tiesai adresētu sūdzību."¹³

2. Spēkā esošais regulējums un atsevišķi problēmjautājumi

Noteikumi par šķīrējtiesas darbu ir atrodamī 1998.gadā pieņemtajā Civilprocesa likumā.¹⁴ Civilprocesa likuma D daļa, kas veltīta vienīgi šķīrējtiesas jautājumiem, ir daļēji balstīta uz UNCITRAL parauglikumu par starptautisko komerciālo šķīrējtiesu.¹⁵ Likums nesniedz šķīrējtiesas definīciju, bet Jānis Rozenbergs un Kalvis Torgāns Civilprocesa likuma komentāros piekrīt šādai šķīrējtiesas definīcijai, kas savukārt dota Juridisko terminu vārdnīcā: "šķīrējtiesa ir nevalstiska jurisdikcijas institūcija, kas izskata un izspriež tai pakļautās civillietas".¹⁶

¹³ Publiskā pārskata par Latvijas Republikas Augstākās tiesas darbu 2005.gadā 13.lpp.: <http://www.at.gov.lv/index.php?a=151&v=lv>; sk. arī: Publiskā pārskata par Latvijas Republikas Augstākās tiesas darbu 2006.gadā 9.lpp.: <http://www.at.gov.lv/index.php?a=151&v=lv>.

¹⁴ Civilprocesa likums: 1998.gada 14.oktobra likums (spēkā no 01.03.1999.) // Ziņotājs, 1998, Nr.23 (grozījumi: Ziņotājs, 2001, Nr.15; 2002, Nr.24; 2003, Nr.15; Latvijas Vēstnesis, 2003. 1.jūl., Nr.97; 2003. 7.nov., Nr.157; Ziņotājs, 2004, Nr.6, Nr.10, Nr.14, Nr.20; 2005, Nr.7; Nr.14; 2006, Nr.1, Nr.13, Nr.20, Nr.24; 2007, Nr.3; Latvijas Vēstnesis, 2007. 22.nov., Nr.188). Labu aprakstu par šķīrējtiesas institūtu Latvijā sk.: Ūdris Z., Kačevska I. Arbitration in Latvia: Urgent Need for Statutory Reform // Journal of International Arbitration, 21(2), 2004, p.211–212; par šķīrējtiesu regulējumu Latvijas Neatkarības laikā sk.: Bukovskis V. Civilprocesa mācību grāmata. – Rīga: Autora izdevums, 1933, 568.–579. lpp.

¹⁵ U.N. Doc. A/40/17, Annex I, adopted by the United Nations Commission on International Trade Law on June 21, 1985.

¹⁶ Juridisko terminu vārdnīca. – Rīga: Nordik, 1998, 250.lpp.; citēts no: Civilprocesa likuma komentāri. Trešais papildinātais izdevums. Prof. K.Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 645.lpp.

Lielā mērā balstoties uz tiesas praksē konstatētajām likuma nepilnībām, ar 2005.gada 17.februāra likumu bija pieņemti grozījumi¹⁷ Civilprocesa likumā. To pantu vidū, kuru redakcija bija visvairāk skarta, bija 487.pants (par šķīrējtiesā izšķiramiem civiltiesību strīdiem) un 536.pants (par izpildu raksta izsniegšanas atteikuma pamatiem). Šo pantu piemērošana praksē turpmāk tiks sīkāk apskatīta.

2.1. Šķīrējtiesu nosaukumi

Latvijā reģistrēto šķīrējtiesu nosaukumu daudzveidība un oriģinalitāte ir viens no lielākajiem pārstiegumiem, un nepārprotami liecina par Latvijas juristu radošu pieeju savam darbam. Pirmkārt, nereti tie satur norādi gan uz ģeogrāfisku aptvērumu, proti, Latvijā pastāv Eiropas, Baltijas, Latvijas, Latvijas reģionu, apgabalu un pilsētu šķīrējtiesas. Otrkārt, tie liek domāt par šķīrējtiesu hierarhiju (piemēram, "pirmā", "augstākā" šķīrējtiesa). Vislielāko izbrīnu izraisa vārda "neatkarīgs" izmantošana šķīrējtiesu nosaukumos (no 140 Latvijā reģistrētajām šķīrējtiesām 9 šķīrējtiesas ir "neatkarīgas"). Saskaroties ar šādiem pretencioziem nosaukumiem, nepārstēdz, ka vidusmēra iedzīvotājs un uzņēmējs var ļoti viegli nepamanīt, ka runa parakstāmajā līgumā iet nevis par valsts tiesām, bet par strīdu izšķiršanu ārpustiesas kārtībā. Līdz ar to likumdevējam vajadzētu stingrāk uzraudzīt reģistrējamo šķīrējtiesu nosaukumus, nepieļaujot norādes uz nepastāvošu hierarhiju un citu maldinošu informāciju, tādējādi aizsargājot vājāko līguma daļībnieku tiesības un intereses.

Nereti līdzīgi šķīrējtiesu nosaukumi rada jucekli par to, kurai šķīrējtiesai strīds ir piekriņģis. Kā piemēru šeit var minēt lietu Nr.CA-4208/20 (Rīgas apgabaltiesas 2004.gada 19.augusta spriedums), kur viens no strīda jautājumiem bija par to, kura no divām šķīrējtiesām bija kompetenta izskatīt strīdu – "Komerčiālā šķīrējtiesa" Rīgā vai "Rīgas

¹⁷ Grozījumi Civilprocesa likumā: 2005.gada 17.februāra likums (spēkā no 10.03.2005.) // Ziņotājs, 2005 Nr.7.

Komerציālā Šķīrējtiesa".¹⁸ Lai rastu atbildi uz šo jautājumu, valsts tiesai kā ekspertei bija jāpieaicina latviešu valodas filologs.

Bez pašiem nosaukumiem stingrāka uzraudzība ir nepieciešama arī pār šķīrējtiesu izmantojamiem domēniem. Tā, piemēram, esošās šķīrējtiesas izmanto šādas elektroniskās adreses:

Rīgas šķīrējtiesa: www.court.lv/,

Latvijas šķīrējtiesa: www.skirejtiesa.lv/,

Rīgas Neatkarīgā šķīrējtiesa: www.arbitrage.lv/,

Neatkarīgā šķīrējtiesa: www.neatkariga.lv/,

Baltijas Starptautiskā šķīrējtiesa: www.arbitration.lv/.

Kā redzams no piemēriem, ja interneta lietotājs izmanto vārdu "tiesa" angļu valodā, tas tiek nosūtīts uz Rīgas šķīrējtiesas mājaslapu, savukārt domēns www.tiesa.lv (pretstatā populārajam Latvijas tiesu portālam www.tiesas.lv) sniedz informāciju par SIA "Lielrīgas Juridiskais birojs" šķīrējtiesu. Šīs darbības būtu jāvērtē tikai kā klientu maldināšana par šķīrējtiesas saistību ar vispārējās jurisdikcijas tiesām. Raugoties no valsts varas viedokļa, varētu apgalvot, ka šāda ļaunprātīga vārdu izmantošana nav pieņemama, un līdz ar to ir nepieciešama valsts varas iestāžu uzraudzība arī pār reģistrējamiem domēniem.

2.2. Šķīrējtiesu klauzulas forma un nepilnīgas šķīrējtiesu klauzulas

2.2.1. Šķīrējtiesu klauzulas forma

Civilprocesa likums neizvirza prasības šķīrējtiesas līguma formai, izņemot to, ka līgumam ir jābūt noslēgtam rakstveidā (CPL 492.p.). Likums paredz, ka puses *var* iekļaut atrunu par strīda izskatīšanas kārtību (proti, saskaņā ar pastāvīgas šķīrējtiesas reglamentu vai ar pušu vienošanos).

¹⁸ Sk.: Judgment by the Riga Regional Court Rendered on 19 Augst 2004 in Case CA-4208/20, 2004 (Forscan Timber Export AB v. Interwood), ar Z. Ūdra un I. Kačevskas komentāriem // Stockholm International Arbitration Review, 2006:2, p.81–00.

Neapšaubāmi, šķīrējtiesas klauzulai ir jābūt pēc iespējas pilnīgai, lai izvairītos no domstarpībām attiecībā uz strīda piekrišanu (konkrētai) šķīrējtiesai. Tomēr nebūtu korekti uzskaitīt likumā visas šķīrējtiesas klauzulas sastāvdaļas, kā piedāvāts likuma par šķīrējtiesām projekta pašreizējā redakcijā. Jāievēro arī pušu autonomijas princips, saskaņā ar kuru puses var brīvi noteikt līguma saturu.¹⁹ Strīdīgu un neskaidru jautājumu risināšana ir jāatstāj tiesiskajai interpretācijai (iztulkošanai). Varētu ieteikt likumā aprobežoties ar norādi, ka šķīrējtiesas līgums *var* ietvert norādes uz šķīrējtiesas procesa vietu, piemērojamām procesuālajām un materiālajām normām, valodu, šķīrējtiesnešu skaitu un to iecelšanas kārtību utt. Šo sarakstu tomēr nekādā gadījumā nevar uzskatīt par izsmēlošu. Tāpat arī kādas sastāvdaļas neesība automātiski nevar padarīt šķīrējtiesas klauzulu par spēkā neesošu.

Līdzīgi Civilprocesa likuma 492.pantam, arī likuma par šķīrējtiesām projekts paredz šķīrējtiesas līguma noslēgšanu rakstveidā. Atšķirībā no 1961.gada 21.aprīļa Eiropas konvencijas par Starptautisko komercšķīrējtiesu²⁰ (I p. 2.punkta a) apakšpunkts) un UNCITRAL parauglikuma par starptautisko komerciālo šķīrējtiesu (7.p.) Latvijas likumdevējs neatrunā iespēju slēgt šķīrējtiesas līgumu, izmantojot faksu, e-pastu un citus modernos sakaru līdzekļus.²¹ Tomēr, ņemot vērā šodienas realitāti, kad daudzi līgumi tiek slēgti bez pušu klātbūtnes, būtu lietderīgi apsvērt iespēju likumā paplašināt šķīrējtiesas līguma noslēgšanas veidu definīciju.

¹⁹ Sk., piemēram, 2004 UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts, 1.1.pants.

²⁰ European Convention on International Commercial Arbitration of 1961 // 1961 United Nations, Treaty Series, Vol. 484, p.364, No.7041 (1963–1964).

²¹ UNCITRAL parauglikuma (supra n. 15) 7.panta trešā daļa (panta redakcija grozīta 2006.gadā), nosaka: "(4) The requirement that an arbitration agreement be in writing is met by an electronic communication if the information contained therein is accessible so as to be useable for subsequent reference; "electronic communication" means any communication that the parties make by means of data messages; "data message" means information generated, sent, received or stored by electronic, magnetic, optical or similar means, including, but not limited to, electronic data interchange (EDI), electronic mail, telegram, telex or telecopy."

2.2.2. Patoloģiskas šķīrējtiesu klauzulas

Nepilnīgas šķīrējtiesu klauzulas ir bieža parādība šķīrējtiesu praksē. Klauzulu neprecīzā un neskaidrā formulēšanā ir vainīgas gan līgumslēdzējas puses, gan pušu juristi.

Lietā Nr.SPC-78 (Letgola pret Beļanski, LR AT Senāta 2004.gada 1.decembra lēmums) LR ģenerālprokurors iesniedza protestu par tiesas lēmumu izsniegt izpildu rakstu. Ģenerālprokurors citu starpā argumentēja, ka strīda izšķiršana nebija piekritīga Latvijas Augstākai šķīrējtiesai, jo šķīrējtiesas klauzula neparedzēja konkrētu šķīrējtiesu. Pušu noslēgtais līgums noteica, ka "jebkurš no šī līguma izrietošs strīds risināms Latvijas Republikas šķīrējtiesā pēc prasītāja izvēles".^{22,23} Teorijā šādas nepilnīgas klauzulas dēvē par patoloģiskām (jeb defektīvām) klauzulām.²⁴ Klauzulas, kas nesatur, piemēram, šķīrējtiesas nosaukumu, sauc arī par *blank clause* (tukša klauzula, *clause blanche*).²⁵

²² Sk.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2004. – Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 2005, 744.–746.lpp., sk. arī LR AT Senāta 2004.gada 7.aprīļa lēmumu lietā Nr.SPC-17. Grām. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2004. – Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 2005, 735.–737.lpp. Arī šajā gadījumā viens no iebildumiem bija konkrētās šķīrējtiesas nenoteikšana šķīrējtiesas klauzulā. Senāts atcēla tiesas lēmumu par izpildu rakstu izsniegšanu, bet ar citu pamatojumu, nevis par konkrētās šķīrējtiesas nenorādīšanu līgumā.

²³ Interesanti, ka saskaņā ar Uzņēmuma reģistra datiem, ir arī "LATVIJAS REPUBLIKAS ŠĶĪRĒJTIESA". Ja šāda šķīrējtiesa bija līguma slēgšanas un strīda izskatīšanas laikā, varētu apgalvot, ka strīds ir piekritīgs tieši šai šķīrējtiesai, tādējādi ierobežojot prasītāja tiesības izvēlēties citu šķīrējtiesu. Arī šis piemērs liecina, ka reģistrēto šķīrējtiesu nosaukumi ir stingrāk jāuzrauga.

²⁴ "Pathological arbitration clauses might be defined as those drafted in such a way that they may lead to disputes over the interpretation of the arbitration agreement, may result in the failure of the arbitral clause or may result in the unenforceability of an award", sk.: Craig L., Park W. & Paulsson J. International Chamber of Commerce Arbitration. 2d ed. – 1990, p.158; sk. arī: Sherman F.E., Bennett S.C. Avoiding "Pathological" Arbitration Clauses // 52 No.4 PRACLAW 43, Practical Lawyer, August 2006.

²⁵ Goldman F.G. On International Commercial Arbitration. – Kluwer Academic Publishers Group, 1999, p.266.

Minētajā lietā Senāts noraidīja ģenerālprokurora iebildumus. Senāts diemžēl neuzskatīja par vajadzīgu izvērtēt, vai ar šādu šķīrējtiesas klauzulas redakciju nav pārkāptas atbildētāja tiesības. Saskaņā ar Senāta viedokli atbildētājam bija tiesības celt iebildumus sakarā ar šķīrējtiesas klauzulas patoloģisko raksturu šķīrējtiesā, tomēr, tā kā atbildētājs nebija to izdarījis, Senāts uzskatīja, ka viņš ir atteicies no savām tiesībām celt iebildumus.

Kaut gan nevar strikti apgalvot, ka Senāts būtu kļūdījies savā lēmumā, un ir jāatzīst, ka Senāta argumentā, ka prasītājam bija tiesības celt iebildumus šķīrējtiesā, ir zināma loģika, rezultāts tomēr nav apmierinošs. Ņemot vērā dramatisko situāciju šķīrējtiesu jomā Latvijā, kad tiek ļaunprātīgi pārkāptas vājāko un mazāk informēto pušu tiesības, katrs gadījums būtu jāvērtē atsevišķi. Piemēram, gadījumos, kad starp pusēm pastāv ilgstošas komerciālas attiecības un ir izveidojusies prakse izskatīt strīdus kādā konkrētā šķīrējtiesā, varētu pieļaut, ka šādas prakses pastāvēšana norāda uz strīdu izskatīšanu tajā pašā šķīrējtiesā, par kuru puses jau bija vairākkārt vienojušās iepriekš. Tas nozīmē, ka šķīrējtiesnesim, saskaroties ar nepilnu šķīrējtiesas klauzulu, ir jāmēģina noskaidrot pušu nodomu līguma noslēgšanas brīdī, tostarp attiecībā uz nodomu izskatīt iespējamus strīdus šķīrējtiesā un šādas izskatīšanas kārtību. Arī tad, ja kādu līgumā ietverto terminu var dažādi interpretēt, šķīrējtiesnesim jāvadās no *contra preferendum* principa, proti, interpretējot terminu par labu tai pusei, kura nebija līguma gatavotāja. Turpretī, ja šķīrējtiesnesis ļaunticīgi nav piemērojis minētos principus, šāda kontrole ir jāuzņemas valsts tiesai.

Šajā kontekstā ir jāmin lieta Nr.SPC-13²⁶ (SIA "Ekocentrs" pret I.J., AT Senāta 2007.gada 3.janvāra lēmums), kurā starp pusēm noslēgtais uzdevuma (patērētāja) līgums paredzēja strīdu izšķiršanu "Rīgas šķīrējtiesā" vai jebkurā citā tiesā pēc firmas izvēles. Arī šajā lietā Senāts neizvērtēja šķīrējtiesas klauzulas redakciju, saskaņā ar kuru tikai vienai līguma pusei bija dota iespēja izvēlēties starp šķīrējtiesu un *tiesu*,

²⁶ Sk.: <http://www.at.gov.lv/index.php?a=20&v=lv>.

proti, valsts tiesu. Senāts apmierināja protestu par tiesas lēmumu par izpildu raksta izsniegšanu, bet pamatojumā balstījās uz normām par patērētāju tiesību aizsardzību.

2.3. Šķīrējtiesu kompetence

Saskaņā ar Civilprocesa likuma 487.pantu²⁷ šķīrējtiesām ir piekritīga civiltiesisko strīdu izskatīšana. Vienlaikus šī norma atsevišķu kategoriju strīdu izšķiršanu izslēdz no šķīrējtiesu kompetences. Daži no šiem izņēmumiem ir norādīti turpmāk, ilustrējot tos ar pieejamo tiesas praksi.

- a) Aizliegums attiecībā uz strīdiem, kuru izspriešana varētu aizskart tādas personas tiesības vai ar likumu aizsargātās intereses, kura nav šķīrējtiesas līguma dalībniece

Lietā Nr.SPC-87²⁸ (LR AT Senāta 2004.gada 15.decembra lēmums) strīds ir radies sakarā ar tādu līgumu par dzīvokļa būvi, kas noslēgts starp

²⁷ 487. pants ir izteikts šādā redakcijā:

"Šķīrējtiesā var nodot izšķiršanai jebkuru civiltiesisku strīdu, izņemot strīdu:

- 1) kura izspriešana varētu aizskart tādas personas tiesības vai ar likumu aizsargātās intereses, kura nav šķīrējtiesas līguma dalībniece;
- 2) kurā kaut viena puse ir valsts vai pašvaldības iestāde vai ar šķīrējtiesas nolēmumu var tikt skartas valsts vai pašvaldības iestāžu tiesības;
- 3) kurš saistīts ar grozījumiem civiltāvokļa aktu reģistrā;
- 4) par aizbildnībā vai aizgādībā esošu personu tiesībām un pienākumiem vai ar likumu aizsargātām interesēm;
- 5) par lietu tiesību nodibināšanu, grozīšanu vai izbeigšanu attiecībā uz nekustamo īpašumu, ja strīda dalībnieks ir persona, kurai ar likumu ir ierobežotas tiesības iegūt nekustamo lietu īpašumā, valdījumā vai lietošanā;
- 6) par personu izlikšanu no dzīvojamām telpām;
- 7) starp darbinieku un darba devēju, ja strīds radies, slēdzot, grozot, izbeidzot vai pildot darba līgumu, kā arī piemērojot vai tulkotot normatīvo aktu noteikumus, darba koplīguma vai darba kārtības noteikumus (individuāls darba tiesību strīds);
- 8) par to personu tiesībām un pienākumiem, kuras līdz šķīrējtiesas nolēmuma pieņemšanai ir pasludinātas par maksātnespējīgām."

²⁸ Sk.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2004. – Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 2005, 753.–754.lpp.

SIA un fizisku personu. Saskaņā ar šķīrējtiesas nospriesto, pirmkārt, valdījuma tiesības bija piešķirtas SIA, otrkārt, bija lemts par fiziskās personas izlikšanu no dzīvokļa. Senāts cita starpā nosprieda, ka šķīrējtiesas lēmums par fiziskās personas izlikšanu no dzīvokļa skāra ne vien šo personu, bet arī no viņas atkarīgās personas. Līdz ar to Senāts atzina tiesas lēmumu par izpildu raksta izdošanu par nelikumīgu un nepamatotu.

Jāpiebilst, ka, lasot šo Senāta lēmumu, ir jāņem vērā, ka tas bija pasludināts pirms 2005.gadā pieņemtajiem grozījumiem Civilprocesa likumā, līdz ar to Senāts nevarēja pamatot savu lēmumu ar likuma 487.panta 5. vai 6.punktu (šīs normas satur aizliegumu izskatīt šķīrējtiesā strīdus, kuru izspriešana varētu aizskart tādas personas tiesības vai ar likumu aizsargātās intereses, kura nav šķīrējtiesas līguma dalībiece), kā tas notiktu pēc minēto grozījumu spēkā stāšanās.

b) Aizliegums valsts un pašvaldības iestādēm slēgt līgumus par strīdu izskatīšanu šķīrējtiesās

Ar 2003.gada likumu Latvija pievienojās 1961.gada Eiropas konvencijai par Starptautisko komercšķīrējtiesu.²⁹ Acīmredzot, ņemot vērā Latvijas bēdīgo pieredzi starptautiskajos ieguldījumu strīdos,³⁰ bija ierosināts izslēgt jebkuru iespējamo valsts iestāžu piedalīšanos komerciālajā (pretstatā investīciju) šķīrējtiesā. Šis aizliegums ir atspoguļots arī Publisko iepirkumu likumā,³¹ kas izslēdz likuma piemērošanu, ja pasūtītājs (proti, valsts vai pašvaldības iestāde) slēdz līgumu par "šķīrējtiesu pakalpojumiem un pakalpojumiem, kas tiek sniegti pušu samierināšanai" (likuma 3.p. pirmā daļa).

²⁹ Par Eiropas konvenciju par Starptautisko komercšķīrējtiesu: 2003.gada 23.janvāra likums (spēkā no 12.02.2003.) // Ziņotājs, 2003, Nr.5.

³⁰ Sk. Stokholmas Tirdzniecības kameras šķīrējtiesas institūta (Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce) šķīrējtiesas 2000.gada 23.oktobra spriedumu lietā SwemBalt AB (Sweden) v. Republic of Latvia un 2003.gada 16.decembra spriedumu lietā Nykomb Synergetics Technology Holding AB (Stockholm) v. Republic of Latvia.

³¹ Publisko iepirkumu likums: 2006.gada 6.aprīļa likums (spēkā no 01.05.2006.) // Ziņotājs, 2006, Nr.10 (grozījumi: Ziņotājs, 2007, Nr.6).

Tomēr tik stingra aizlieguma nepieciešamību var apšaubīt. Kad valsts vai pašvaldības iestāde stājas saimnieciskajos darījumos, it īpaši, ja otra puse ir Latvijas uzņēmums, ja par šķīrējtiesu tiek izraudzīta kāda Latvijā reģistrēta šķīrējtiesa, un ja līguma izpilde ir paredzēta Latvijā (tātad ir izslēgta iespēja balstīties uz Eiropas konvencijas normām), strīda izskatīšana šķīrējtiesā var būt izdevīga abām iesaistītajām pusēm sakarā ar parasti minētajām šķīrējtiesu priekšrocībām: pušu brīvību šķīrējtiesnešu izvēlē un iecelšanā, procesa ātrumu utt. Tomēr šāds absolūts aizliegums valsts un pašvaldības iestādēm vienoties par strīdu izšķiršanu šķīrējtiesās lielā mērā ir simbolisks, jo tas liecina par pašas valsts neuzticību tās teritorijā esošajām šķīrējtiesām.

Visbeidzot, būtu jānoskaidro, ko nozīmē "valsts un pašvaldības iestāde". Termina būtība var mainīties atkarībā no konteksta. It īpaši ir jāizvērtē, vai par tādiem ir atzīstami valsts aģentūras un valsts uzņēmumi. Tomēr šāda analīze ir ārpus šā darba ietvariem.

- c) Aizliegums attiecībā uz strīdiem par lietu tiesību nodibināšanu, grozīšanu vai izbeigšanu attiecībā uz nekustamo īpašumu, ja strīda dalībnieks ir persona, kurai ar likumu ir ierobežotas tiesības iegūt nekustamo lietu īpašumā, valdījumā vai lietošanā

Par piemēru šeit varētu izmantot Augstākās tiesas Senāta 2004.gada lēmumu lietā Nr.SPC-61.³² Rīgas komerciālo strīdu šķīrējtiesa atzina sabiedrības "Gladiator LLC", kas reģistrēta ASV, īpašuma tiesības uz SIA "Purvciena aptieka" piederošo īpašumu. Tomēr, kā Senāts ir pareizi minējis, šķīrējtiesai nebija pilnvaru izskatīt strīdu, jo saskaņā ar likumu par zemes reformu ASV inkorporētai sabiedrībai bija visai ierobežotas tiesības uz īpašuma iegādi Latvijā. Senāts arī pareizi norādīja, ka tiesa, kas pieņēma lēmumu par izpildu raksta izsniegšanu, ir bijusi nolaidīga, jo tā nav pārbaudījusi, vai pastāv apstākļi izpildu raksta izsniegšanas noraidījumam (CPL 536.p., sk. turpmāk), kā arī atzina šķīrējtiesas un valsts tiesas nolaidību, pienācīgi nepārbaudot pilnvarojuma dokumentus.

³² Sk.: <http://www.lursoft.lv>.

- d) Aizliegums nodot un izskatīt šķīrējtiesā individuālos darba tiesību strīdus

Papildus Civilprocesa likuma 487.panta 7.punktam aizliegums izskatīt individuālos darba tiesību strīdus šķīrējtiesā ir iestrādāts arī Darba strīdu likuma³³ 7.panta ceturtajā daļā.

Turpretī Darba likums³⁴ (26.p. trešā daļa) un Darba strīdu likums (12.p. otrā daļa) neliedz kolektīva tiesību strīdu izšķirt šķīrējtiesā, ja šāda pušu vienošanās ir nostiprināta rakstveidā. Civilprocesa likuma D daļa (par šķīrējtiesu) ir piemērojama kolektīva tiesību strīda izšķiršanai. Uzmanība jāvērs uz vismaz vienu būtisku atšķirību no "parasto" civiltiesisko strīdu izšķiršanas šķīrējtiesā: ja šķīrējtiesā tiek izskatīts kolektīvs tiesību strīds, šķīrējtiesas nolēmuma izpilde ir brīvprātīga (Darba strīdu likuma 20.p. ceturta daļa).

- e) Aizliegums attiecībā uz strīdiem, kuru dalībnieks līdz šķīrējtiesas nolēmuma pieņemšanai ir pasludināts par maksātnespējīgu

Lietā Nr.SPC-38³⁵ (2003.gada 27.augusta lēmums) Augstākās tiesas Senāts apmierināja protestu saistībā ar strīda piekritību šķīrējtiesai. Vienošanās starp SIA "Rojas konservi" un SIA "Delfa" par strīdu izšķiršanu šķīrējtiesā bija noslēgta 2002.gada 2.decembrī, bet ar Rīgas apgabaltiesas 2003.gada 30.aprīļa spriedumu SIA "Rojas konservi" bija atzīta par maksātnespējīgu jau sākot ar 2002.gada 1.novembri. Līdz ar to Senāts konstatēja, ka tiesa, izskatot pieteikumu par izpildu raksta izdošanu un neņemot vērā lietas dalībnieka pasludināšanu par maksātnespējīgu, ir būtiski pārkāpusi Civilprocesa likuma 487.pantu.

³³ Darba strīdu likums: 2002.gada 16.oktobra likums (spēkā no 16.10.2002.) // Ziņotājs, 2002 Nr.21.

³⁴ Darba likums: 2001.gada 20.jūnija likums (spēkā no 01.06.2002.) // Ziņotājs, 2001, Nr.15 (grozījumi: Ziņotājs, 2003, Nr.2; 2004, Nr.5, Nr.10; 2005, Nr.12, Nr.22; 2006, Nr.21).

³⁵ Sk.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2003. – Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 2004, 412.–414.lpp.

f) Ierobežojumi tādu strīdu izskatīšanai šķīrējtiesā, kuri ierobežo patērētāju tiesības

Kaut gan ierobežojumi attiecībā uz tādu strīdu izskatīšanu šķīrējtiesā, kuri radušies no patērētāju līgumiem, nav iekļauti Civilprocesa likuma 487.pantā uzskaitītajos šķīrējtiesai pakļauto strīdu ierobežojumos, šis aizliegums (kas nav absolūts) izriet gan no citiem Latvijas un Latvijai saistošiem Eiropas Kopienų tiesību aktiem, gan arī no jaunākās tiesu prakses.

Piemēram, Patērētāju tiesību aizsardzības likuma 6.pantā, kurā iestrādāta arī ES Padomes 1993.gada 5.aprīļa Direktīva Nr.93/13/EEK par negodīgiem noteikumiem patērētāju līgumos,³⁶ par netaisnīgiem ir atzīti tādi līguma noteikumi, kas izslēdz vai kavē patērētāja tiesības vērsties patērētāju tiesību aizsardzības iestādēs vai tiesā, un paredz strīdu izskatīšanu tikai šķīrējtiesā (likuma 6.p. trešās daļas 7.punkts).

Proti, likums neparedz pilnīgu un beznosacījumu aizliegumu izskatīt šķīrējtiesā strīdus, kas radušies no patērētāju līgumiem.³⁷ Taču šķīrējtiesai, gadījumā, ja tai iesniegts šāda veida strīds, ir pienākums atteikties strīdu izskatīt, ja patērētāju līgums paredz pušu strīdu izskatīšanu tikai un vienīgi šķīrējtiesā, liedzot patērētājam iespēju izvēlēties starp strīda izskatīšanu šķīrējtiesā un vispārējās jurisdikcijas tiesā. Līdzīgs ierobežojums atrodams arī likumā "Par apdrošināšanas

³⁶ Patērētāju tiesību aizsardzības likums: 1999.gada 18.marta likums (spēkā no 15.04.1999.) // Ziņotājs, 1999, (grozījumi: Ziņotājs, 2002, Nr.1; 2003, Nr.11; 2004, Nr.11; 2005, Nr.24; 2007, Nr.9, Nr.12); par direktīvu sk.: OV, L 95, 21.04.1993, 29.–34.lpp.

³⁷ Šajā kontekstā sk. arī: Commission Recommendation 98/257/EC of 30 March 1998 on the principles applicable to the bodies responsible for out-of-court settlement of consumer disputes // OJ L 115, 17.04.1998, p.31–34.

līgumu" (3.p.),³⁸ kas paredz apdrošinātāja pienākumu informēt apdrošinājuma ņēmēju (proti, patērētāju) par iespēju izskatīt strīdu šķīrējtiesā. Tikai ar nosacījumu, ka apdrošinājuma ņēmējs ir piekritis izskatīt strīdu ārpus tiesas (saskaņā ar Patērētāju tiesību aizsardzības likumu šāda vienošanās ir jānostiprina rakstveidā), strīda izskatīšana būs piekritīga šķīrējtiesai.

Ierobežojumus patērētāju strīdu izšķiršanai šķīrējtiesā atbalsta arī AT Senāts. Pirmsākumi šādai judikatūrai meklējami Senāta 2006.gada 18.oktobra lēmumā lietā Nr.SPC-35. Šajā lietā Senāts atzina, ka starp SIA un fizisku personu noslēgtais aizdevuma līgums ir patērētāju līguma paveids. Senāts paskaidroja, kādi līgumi ir atzīstami par patērētāju līgumiem, proti:

"Kritērijs darījuma atzīšanai par tādu, kas pakļauts patērētāju tiesību tiesiskajam regulējumam, ir līguma subjekts – patērētājs (fiziska persona, kas neizmanto precī vai pakalpojumu saimnieciskās vai profesionālās darbības nodrošināšanai), nevis sniegtā pakalpojuma vai pirkuma veids. Normatīvie akti neparedz izņēmumus no patērētājam sniegto pakalpojumu veidiem, kuri nebūtu pakļauti patērētāju tiesību aizsardzības tiesiskajam regulējumam."³⁹

Ir svarīgi norādīt, ka Senāts uzsvēra valsts tiesu pienākumu izpildu rakstu izsniegšanas stadijā pašām pēc savas iniciatīvas vērtēt šķīrējtiesas klauzulas iespējamo netaisnīgumu un spēkā neesamību (pamatojoties uz ST spriedumu lietā Nr.2004-10-01).

³⁸ Par apdrošināšanas līgumu: 1998.gada 10.jūnija likums (spēkā no 01.09.1998.) // Zīņotājs, 1998, Nr.15 (grozījumi: Zīņotājs, 2000, Nr.13; 2002, Nr.22; 2007, Nr.9), sk. 3.pantu "Strīdu izšķiršanas kārtība": "(2) Pusēm vienojoties, strīdus var izšķirt šķīrējtiesa. (3) Apdrošinātāja pienākums ir pirms apdrošināšanas līguma noslēgšanas informēt apdrošinājuma ņēmēju – fizisko personu – par tādu sūdzību un strīdu izskatīšanas kārtību ārpus tiesas ceļā, kuri izriet no apdrošināšanas līguma. (Ar grozījumiem, kas izdarīti ar 24.10.2002. likumu, kas stājas spēkā 01.01.2003.)"

³⁹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2006. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007, 457.–458.lpp.

Lietā Nr.SPC-13⁴⁰ (SIA "Ekocentrs" pret I.J., 2007.gada 3.janvāra lēmums) Senāts pasludināja, ka šķīrējtiesai nebija pilnvaru izskatīt strīdu, kas radies no uzdevuma līguma. Saskaņā ar šo līgumu SIA "Ekocentrs" uzņēmās pārdot I.J. piederošo dzīvokli. Senāts savā lēmumā ir atsaucies gan uz Patērētāju tiesību aizsardzības likuma, gan uz Direktīvas Nr.93/13/EEK normām. Senāts īpašu uzmanību pievērsa Direktīvas Nr.93/13/EEK preambulai, kurā noteikts, ka preču un pakalpojumu saņēmējiem jābūt aizsargātiem pret pārdevēja vai pakalpojuma sniedzēja pilnvaru ļaunprātīgu izmantošanu, jo īpaši attiecībā uz iepriekš noformulētiem standartlīgumiem. Pēc Senāta uzskatiem, SIA "Ekocentrs" un I.J. līgums bija standartlīgums, un tādējādi strīds nebija piekritīgs šķīrējtiesai.

Taču, lasot dažus Senāta lēmumus, jāsecina, ka atsevišķos gadījumos tiesa ir "aizrāvusies" ar argumentiem par patērētāju tiesību aizsardzību lietās, kur tiek apstrīdēta šķīrējtiesas kompetence izskatīt strīdu. Tā, piemēram, lietā Nr.SK-613 (Senāta 2006.gada 1.novembra lēmums) kasatori mēģināja panākt tādas šķīrējtiesas klauzulas atzīšanu par spēkā esošu, kura ar spiedogu tika uzspiesta uz līdzēju agrāk noslēgtās vienošanās pēc pušu parakstiem. Bez otras puses piekrišanas līgumā bija izdarīts ieraksts par advokāta pakalpojumiem un šo pakalpojumu apmaksu. Senāts pareizi atzina, ka "nav pamatoti kasatoru argumenti sūdzībās par strīda piekritību šķīrējtiesā pie apstākļiem, kad šķīrējtiesas klauzula veidlapā uzspiesta pēc līdzēju parakstiem, kad tiesai nav uzrādīts vienošanās oriģināls."⁴¹ Taču, pamatojot šo lēmumu, Senāts ir atsaucies uz Direktīvas Nr.93/13EEK 3.pantu: "Direktīvā, kas ietverta arī mūsu valsts likumā, noteikts, ka līguma noteikumu, par kuru nebija atsevišķas apspriešanas, uzskata par negodīgu, ja pretēji prasībai pēc godprātības tas rada ievērojamu nelīdzsvarotību pušu tiesībās un pienākumos, kas izriet no līguma."⁴² Senātam šajā gadījumā vajadzēja balstīties uz Civilprocesa likuma 492.pantu, kurā ir izvirzītas prasības

⁴⁰ Sk.: <http://www.at.gov.lv/index.php?a=20&v=lv>.

⁴¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2006. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007, 621.lpp.

⁴² Turpat.

šķirējtiesas līguma formai. 492.pants nosaka, ka šķirējtiesu līgumu un šķirējtiesas klauzulu, ja tas ir atsevišķs noteikums līgumā, noslēdz rakstveidā, fiksējot pušu gribu nodot iespējamo strīdu izskatīšanai šķirējtiesā. Minētajā gadījumā šīs prasības nebija izpildītas, līdz ar to šķirējtiesas klauzula nevienu brīdi nebija spēkā. Turklāt arī Civillikuma 1493.pants noteic: "lai akts būtu spēkā, kā tā būtisks piederums vajadzīgs vienpusējiem darījumiem saistītā vai viņa vietnieka paraksts." Līdz ar to minētajā lietā nebija ievērotas līguma noslēgšanas prasības, kas pats par sevi ir pietiekams pamats līguma atzīšanai par spēkā neesošu.

2.4. Valsts tiesu kontrole pār šķirējtiesas procesa un sprieduma likumību

Saskaņā ar pašlaik spēkā esošo regulējumu, valsts tiesas to, vai šķirējtiesa ir ievērojusi spēkā esošos likumus, var pārbaudīt tikai izpildu rakstu izsniegšanas stadijā.⁴³ 2006.gadā, piemēram, 7648 šādi pieteikumi par šķirējtiesu nolēmumu piespiedu izpildi bija iesniegti Latvijas tiesas pirmajā instancē.⁴⁴ Saskaņā ar Civilprocesa likuma 528.panta otro daļu šķirējtiesas nolēmumi nav pārsūdzami un par tiem nevar iesniegt protestu. Līdz ar to tikai izpildu raksta izsniegšanas stadijā valsts tiesai rodas iespēja izvērtēt šķirējtiesas procesa un sprieduma likumību.

Atskaites punkts šajā diskusijā ir Satversmes tiesas atziņa iepriekš minētajā "Asmers" lietā, ka "saskaņā ar vispārējo principu valsts nav atbildīga par šķirējtiesas procesā pieļautiem pamattiesību pārkāpumiem."⁴⁵ Proti, tas ir vispārējs princips, ka valsts tiesas neizskata apstrīdēto šķirējtiesas spriedumu pēc būtības, proti, cik pareizi bija piemērotas materiālās tiesības, bet tikai pārbauda, vai netika pārkāptas procesuālo tiesību normas. Attiecīgi sprieduma turpinājumā Satversmes tiesa norādīja, ka valstij ir *pienākums* nodrošināt līdzekļus šķirējtiesas procesā pieļauto procesuālo tiesību pārkāpumu novēršanai, kā arī *pienākums* neatzīt tādus šķirējtiesas nolēmumus, kas ir pieņemti minēto

⁴³ Sk. arī ST sprieduma lietā Nr.2004-10-01, supra n.8, 10.punktu.

⁴⁴ Tiesu administrācijas dati, statistikas pārskatu sk.: http://www.tiesas.lv/files/statistika/civillietas/civ_1.instance.xls.

⁴⁵ ST spriedums lietā Nr.2004-10-01, supra n.8, 9.1.punkts.

pārkāpumu rezultātā. Tādējādi tiesnesim ir īpaši svarīga loma, izskatot pieteikumus par izpildu raksta izsniegšanu jeb, Satversmes tiesas vārdiem runājot:

"Latvijā, atšķirībā no lielākās daļas citu valstu, abi minētie pienākumi saplūst, jo likums neparedz iespēju valsts tiesā pieprasīt šķīrējtiesneša noraidīšanu vai šķīrējtiesas sprieduma atcelšanu. Tādēļ šķīrējtiesu kontrole ir koncentrēta izpildu raksta izsniegšanas stadijā. Var šaubīties par to, vai šāds risinājums ir optimāls, kā arī par to, vai nepieciešams atteikties no pasaulē pazīstama un pieņemta šķīrējtiesu kontroles modeļa, taču valstij ir plaša rīcības brīvība šķīrējtiesas procesa regulējuma noteikšanā."⁴⁶

Tomēr šādu kontroli pār šķīrējtiesas procesa un nolēmumu kvalitāti, turklāt tikai pēdējā stadijā, proti, šķīrējtiesas sprieduma izpildes stadijā, pašreizējos Latvijas apstākļos nevar uzskatīt par pietiekamu. Var izšķirt vairākus citus posmus, kuros valsts tiesu palīdzība būtu ne tikai vēlama, bet arī nepieciešama.

Tā, piemēram, dažādas jurisdikcijas paredz pušu tiesības šķīrējtiesas procesā vērsties valsts tiesās, lai strīdīgos gadījumos tā palīdzētu iecelt šķīrējtiesnešus, lai izskatītu protestu par šķīrējtiesas lēmumiem apstiprināt strīda piekritību šķīrējtiesai, nodrošinātu pagaidu pasākumu piemērošanu un palīdzētu pierādījumu savākšanā, kā arī vērsties tiesā pēc izpildu raksta izsniegšanas vai ar prasībām atcelt šķīrējtiesu spriedumu, vai atzīt ārvalstu šķīrējtiesas spriedumu. Izstrādājot jauno likumu par šķīrējtiesām, vajadzētu apsvērt iespēju paplašināt valsts tiesu pilnvaras atbalstīt un palīdzēt šķīrējtiesas procesa norisē, par pamatu ņemot UNCITRAL parauglikuma 5. un 6.pantu (attiecīgi: *Extent of court intervention* un *Court or other authority for certain functions of arbitration assistance and supervision*). Balstoties uz citu valstu pieredzi, būtu arī jāapsver, kādos gadījumos prasības būtu piekritīgas pirmās instances tiesām, bet kādas prasības tikai, piemēram, Augstākajai tiesai.

Visbeidzot, ir jāpiebilst, ka pašlaik spēkā esošais likums neparedz iespēju iesniegt pieteikumu par šķīrējtiesas sprieduma atcelšanu, kā tas ir

⁴⁶ ST spriedums lietā Nr.2004-10-01, supra n.8, 9.1.punkts.

virknē Eiropas valstu. Tādējādi saskaņā ar pašreizējo praksi, pat ja tiesa atsaka izpildu raksta izsniegšanu, šķīrējtiesas spriedums tomēr paliek spēkā un līdz ar to veido *res judicata*. Civilprocesa likuma grozījumu projekts, tā pašreizējā redakcijā, novērš šo nepilnību, paredzot iespēju *atcelt* šķīrējtiesas spriedumu, esot konkrētiem nosacījumiem.

Saskaņā ar spēkā esošajām normām (CPL 535.p. pirmā daļa) lēmumu par izpildu rakstu izsniegšanu tiesnesis pieņem vienpersoniski un bez strīda pušu piedalīšanās. Lēmums par izpildu raksta izsniegšanu stājas spēkā nekavējoties, un Civilprocesa likumā nav paredzētas pušu tiesības apstrīdēt tiesneša lēmumu.

Situācija krasi atšķiras, ja tiesnesis atsakās izsniegt izpildu rakstu. Saskaņā ar Civilprocesa likuma 535.panta trešo daļu izpildu raksta izsniegšanas atteikuma gadījumā prasītājam ir iespēja iesniegt blakus sūdzību. Tiesnesis izlemj, vai strīda turpmāka izskatīšana būs piekritīga valsts tiesai vai šķīrējtiesai (CPL 537.p.). Civilprocesa likuma 536.pantā⁴⁷ ir uzskaitīti izpildu raksta izsniegšanas atteikuma pamati.

Neskatoties uz atšķirībām pušu tiesībās, proti, Civilprocesa likums neparedz iespēju atbildētājam iesniegt tiesā blakus sūdzību par lēmumu izsniegt izpildu rakstu, un, lai gan Satversmes tiesa jau 2005.gadā vērsa Saeimas uzmanību uz šādu normu neatbilstību Satversmei,⁴⁸ šīs nepilnības joprojām nav novērstas. Likumprojekts par grozījumiem

⁴⁷ 536.pants ir izteikts šādā redakcijā: "Izpildu raksta izsniegšanas atteikuma pamats: Tiesnesis atsaka izpildu raksta izsniegšanu, ja: 1) konkrēto strīdu var izšķirt tikai tiesa; 2) šķīrējtiesas līgumu noslēgusi rīcībnespējīga persona; 3) šķīrējtiesas līgums likumā noteiktajā kārtībā ir atcelts vai atzīts par spēkā neesošu; 4) pusei nebija pienācīgā veidā paziņots par šķīrējtiesas procesu vai tā citu iemeslu dēļ nevarēja iesniegt savus paskaidrojumus un tas būtiski ietekmējis šķīrējtiesas procesu; 5) pusei nebija pienācīgā veidā paziņots par šķīrējtiesas iecelšanu un tas būtiski ietekmējis šķīrējtiesas procesu; 6) šķīrējtiesa netika izveidota vai šķīrējtiesas process nenotika atbilstoši šķīrējtiesas līguma vai šā likuma D daļas noteikumiem; 7) šķīrējtiesas nolēmums pieņemts par strīdu, kurš nav paredzēts šķīrējtiesas līgumā vai kurš neatbilst šķīrējtiesas līguma noteikumiem, vai arī tajā ir izšķirti jautājumi, kurus neietver šķīrējtiesas līgums. Šādā gadījumā izpildu rakstu var izsniegt tajā šķīrējtiesas nolēmuma daļā, kura atbilst šķīrējtiesas līgumam, ja vien to var nošķirt no jautājumiem, kas nav ietverti šķīrējtiesas līgumā. (17.02.2005. likuma redakcijā, kas stājas spēkā 10.03.2005.)"

⁴⁸ ST spriedums lietā Nr.2004-10-01, supra n.8, 10.punkts.

Civilprocesa likumā šīs nepilnības novērš, paredzot gan prasītājam, gan atbildētājam tiesības pārsūdzēt tiesā šķīrējtiesas spriedumu.

2.4.1. Šķīrējtiesas nolēmums, kas pieņemts strīdā, kurš nav paredzēts šķīrējtiesas līgumā

Šāds izpildu raksta izsniegšanas atteikuma pamats ir paredzēts Civilprocesa likuma 536.panta 7.punktā. Piemērs tam ir Augstākās tiesas Senāta 2004.gada 16.jūnija lēmums lietā Nr.SPC-41.⁴⁹ Pušu noslēgtais līgums paredzēja preču piegādi trijās piegādes reizēs. Šķīrējtiesa ignorēja faktu, ka strīds starp pusēm ir radies par ceturto piegādi. Senāts pareizi atzina, ka šķīrējtiesas vienošanās bija attiecināmas tikai uz trijām piegādes reizēm, bet visas vēlākās piegādes līguma klauzulā par šķīrējtiesu nebija ietvertas.

Var minēt arī Augstākās tiesas Senāta 2004.gada 15.decembra lēmumu lietā Nr.SPC-87,⁵⁰ kas radies no strīda saistībā ar līgumu par dzīvokļa būvi, kas noslēgts starp SIA un fizisku personu. Šķīrējtiesa nosprieda, ka valdījuma tiesības bija piešķirtas SIA līdz ar fiziskās personas izlikšanu no dzīvokļa. Senāts savā lēmumā norādīja faktu, ka līgums bija noslēgts tikai par dzīvokļa būvi un tas neskāra jautājumus par valdījuma tiesībām, izlikšanu no dzīvokļa un zaudējumu atlīdzību, kas radušies sakarā ar šādu jautājumu izlemšanu. Līdz ar to Senāts nosprieda, ka šķīrējtiesai strīds nebija piekritīgs un ka tādējādi tā ir pārkāpusi savu pilnvaru robežas.

Nobeigums

Nemot vērā, ka lielā daļā Latvijas sabiedrības šķīrējtiesām ir negatīvs tēls, kas iedragā ne tikai atsevišķu juristu, bet visas valsts tiesu sistēmas reputāciju, jau 2005.gadā tika atzīts, ka spēkā esošais šķīrējtiesu regulējums jāpilnveido, aizstājot to ar speciālo likumu.⁵¹ Arī AT Senāts arvien

⁴⁹ Sk.: <http://www.lursoft.lv>.

⁵⁰ Sk.: <http://www.lursoft.lv>.

⁵¹ Sk. arī LR tieslietu ministres S.Ābolīņa interviju "Tiesu varai pašai jāspodrina savs gods" // Jurista Vārds, 2005, Nr.5.

biežāk uzsver valsts tiesu pienākumu pēc pašu iniciatīvas vērtēt šķīrējtiesas klauzulu likumību. Tomēr, pat ja tiesām ir jābūt ārkārtīgi uzmanīgām stadijā par lēmuma par izpildu raksta izsniegšanu, tas nebūt nenozīmē, ka likumdevējam nebūtu pienākums novērst pašreizējā likumdošanā esošos robus. Tādēļ Tieslietu ministrija ir sagatavojusi Šķīrējtiesu likuma projektu.⁵² Jāatzīst, ka, gatavojot jaunu likumu, Tieslietu ministrijai vienlaikus ir jābūt gan liberālai, gan konservatīvai tās pieejā jauna likuma izstrādē. Proti, no vienas puses, tai būtu jāiestrādā likumā visas pēdējas tendences šķīrējtiesas institūta regulējumā pasaulē, kas pirmajām kārtām nozīmē pēc iespējas lielākā mērā balstīt likumu uz 1985.gada UNCITRAL parauglikumu par starptautisko komerciālo šķīrējtiesu, ieskaitot tā grozījumus 2006.gadā. Bet tajā pašā laikā nolūkā sakārtot šķīrējtiesas institūtu Latvijā acīmredzot nevarēs iztikt bez atsevišķiem ierobežojumiem, tādiem kā, piemēram, paredzēt tiesības dibināt šķīrējtiesas tikai noteiktām tiesību subjektu kategorijām. Šķiet, viens no svarīgākajiem jaunievedumiem likumā būs iespēja pārsūdzēt šķīrējtiesas nolēmumu valsts tiesās.⁵³ Cerams, ka pēc vairāk nekā divu gadu darba, izstrādājot likumu, likumprojekts drīzumā tiks nodots apspriešanai arī plašākai sabiedrībai.⁵⁴

Viens no galvenajiem likumprojekta trūkumiem ir tas, ka tajā nav ņemtas vērā īpašas situācijas, kas var rasties starptautiskā strīda⁵⁵ izskatīšanas gadījumā. Tā kā pieaug Latvijas uzņēmēju dalība starptautiskajā tirdzniecībā, būtu jāveido labvēlīga vide starptautisko komercstrīdu risināšanai Latvijā un jāsekmē Latvijas kā starptautisko strīdu noregulēšanas centra attīstība.

⁵² Latvijas Republikas Tieslietu ministrija: 2006. gada publiskais pārskats, 11.lpp., http://www.tm.gov.lv/lv/documents/parskati/2006/TM_publicais_paskats_2006.doc.

Sk. arī supra n. 7.

⁵³ Turpat.

⁵⁴ Par to sk.: Jurista Vārds, 2007, Nr.51.

⁵⁵ Sk. 1961.gada 21.aprīļa Eiropas konvencijas par Starptautisko komercšķīrējtiesu (supra n. 29) I panta pirmo daļu un UNCITRAL parauglikuma par starptautisko komerciālo šķīrējtiesu (supra n. 15) I panta trešo daļu.

Kā celt šķīrējtiesu darbības tiesiskumu un līdz ar to uzlabot to reputāciju? Viens no iespējamajiem variantiem būtu ierobežot tiesības veidot šķīrējtiesas tikai profesionālajām organizācijām. Pašreizējā prakse, kad šķīrējtiesu var dibināt juridiskas firmas un uzņēmēj-sabiedrības, kas sniedz juridiskas konsultācijas un nodarbojas ar klientu pārstāvību tiesās, ir jāaizliedz, jo tas ir pretrunā ar šķīrējtiesnešu neatkarības un objektivitātes prasībām. Jau tagad Latvijā darbojas, piemēram, Latvijas Komercbanku asociācijas šķīrējtiesa un Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameras šķīrējtiesa, kam šo asociāciju dalībnieki uzticas. Ironiski, bet fakts, ka Latvijā īpaša piesardzība ir vajadzīga pat tad, ja nosaukumā parādās vārds "asociācija", jo ne vienmēr asociācija būs reģistrēta vai būs atpazīstama profesionāļu vidū. Tā, piemēram, saskaņā ar Uzņēmumu reģistra datiem ir reģistrēta arī Komerctiesību asociācijas šķīrējtiesa, bet autorei neizdevās atrast datus par šādu asociāciju vai tās dibinātājiem.

Paļauties uz šķīrējtiesnešu sirdsapziņu varbūt ir pareizi, bet tas tomēr neļauj atlikt jauna likuma pieņemšanu. Šī nepieciešamība kļūst arvien aktuālāka, ņemot vērā pēdējos notikumus Latvijas tiesu sistēmā. Kā raksta Rīgas Centra rajona tiesas priekšsēdētāja Velga Gailīte:

"(..) tomēr Latvija nav ideāla zeme un vienmēr būs negodīgi sava darba darītāji. Tas ir katra atsevišķa tiesneša ētikas jautājums. Tādi tiesneši, kuri slepeni vienojas ar lietas dalībniekiem par tās iznākumu, diemžēl bija, ir un būs, bet viņi nepārstāv visu tiesnešu korpusu. Tāpēc tiem tiesnešiem, kuri ir "sarunājuši", kā skatīt lietas ar kādu advokātu, un atzīst sarunu autentiskumu, protams, nebūtu jāvalkā tiesneša mantija."⁵⁶

Gribētos cerēt, ka līdz ar pašreizējo skandālu tiesu sistēmā paralēls "pašattīrīšanās process"⁵⁷ sāksies ne tikai tiesnešu, bet arī šķīrējtiesnešu vidū.

⁵⁶ Gailīte V. Tādi vārdi nav manā leksikā // Jurista Vārds, 2007, Nr.6.

⁵⁷ Ozoliņš A. Process ir sācies // Diena, 2007. 23.aug., 2.lpp.

Izmantotie avoti

Tiesību akti

Starptautiskie līgumi

Eiropas konvencija par Starptautisko komercšķīrējtiesu (pieņemta 21.04.1961., Latvija tai pievienojās 23.01.2003. // Latvijas Vēstnesis, 2003. 12.febr., Nr.23), sk. arī: <http://www.chamber.lv/pub/?id=67>.

UNCITRAL parauglikums par starptautisko komerciālo šķīrējtiesu: U.N. Doc. A/40/17, Annex I, adopted by the United Nations Commission on International Trade Law on June 21, 1985.

ANO Starptautisko tirdzniecības tiesību komisijas (UNCITRAL) Paraugnoteikumi par Starptautisko šķīrējtiesu (UNCITRAL *Model Law on International Commercial Arbitration*; pieņemti 1985., Latvijā spēkā no 13.07.1992.): <http://www.chamber.lv/pub/?id=67>.

UNIDROIT Starptautisko komercīgumu principi 2004 (UNIDROIT *Principles of International Commercial Contracts 2004*): <http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2004/blacletter2004.pdf>.

Eiropas Savienības tiesību akti

Ieteikums

Commission Recommendation 98/257/EC of 30 March 1998 on the principles applicable to the bodies responsible for out-of-court settlement of consumer disputes // OJ L 115, 17.04.1998, p.31–34.

Latvijas Republikas likumi

Civilprocesa likums: 1998.gada 14.oktobra likums (spēkā no 01.03.1999.) // Ziņotājs, 1998, Nr.23 (grozījumi: Ziņotājs, 2001, Nr.15; 2002, Nr.24; 2003, Nr.15; Latvijas Vēstnesis, 2003. 1.jūl., Nr.97; 2003. 7.nov., Nr.157; Ziņotājs, 2004, Nr.6, Nr.10, Nr.14, Nr.20; 2005, Nr.7; Nr.14; 2006, Nr.1, Nr.13, Nr.20, Nr.24; 2007, Nr.3; Latvijas Vēstnesis, 2007. 22.nov., Nr.188).

Darba strīdu likums: 2002.gada 16.oktobra likums (spēkā no 16.10.2002.) // Ziņotājs, 2002 Nr.21.

Darba likums: 2001.gada 20.jūnija likums (spēkā no 01.06.2002.) // Ziņotājs, 2001, Nr.15 (grozījumi: Ziņotājs, 2003, Nr.2; 2004, Nr.5, Nr.10; 2005, Nr.12, Nr.22; 2006, Nr.21).

Grozījumi Civilprocesa likumā: 2005.gada 17.februāra likums (spēkā no 10.03.2005.) // Ziņotājs, 2005 Nr.7.

Par apdrošināšanas līgumu: 1998.gada 10.jūnija likums (spēkā no 01.09.1998.) // Ziņotājs, 1998, Nr.15 (grozījumi: Ziņotājs, 2000, Nr.13; 2002, Nr.22; 2007, Nr.9).

Par Eiropas konvenciju par Starptautisko komercšķīrējtiesu: 2003.gada 23.janvāra likums (spēkā no 12.02.2003.) // Ziņotājs, 2003, Nr.5.

Par tiesu varu: 1992.gada 15.decembra likums (spēkā no 01.01.1993.) // Ziņotājs, 1993., Nr.1 (grozījumi: Ziņotājs, 1994, Nr.13; 1995, Nr.10, Nr.22; 1996, Nr.3, Nr.13; 1997, Nr.5, Nr.21; 1998, Nr.22, Nr.23; 1999, Nr.23; 2001, Nr.24; 2002, Nr.23; 2003, Nr.14; 2004, Nr.2; Latvijas Vēstnesis, 2004. 9.nov., Nr.177; Ziņotājs, 2005, Nr.8, Nr.20; 2006, Nr.7, Nr.24; Latvijas Vēstnesis, 2007. 22.nov., Nr.188).

Patērētāju tiesību aizsardzības likums: 1999.gada 18.marta likums (spēkā no 15.04.1999.) // Ziņotājs, 1999, (grozījumi: Ziņotājs, 2002, Nr.1; 2003, Nr.11; 2004, Nr.11; 2005, Nr.24; 2007, Nr.9, Nr.12); par direktīvu sk.: OV, L 95, 21.04.1993, 29.–34.lpp.

Publisko iepirkumu likums: 2006.gada 6.aprīļa likums (spēkā no 01.05.2006.) // Ziņotājs, 2006, Nr.10 (grozījumi: Ziņotājs, 2007, Nr.6).

Judikatūra un tiesu prakse

Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums

2005.gada 17.janvāra spriedums lietā Nr.2004-10-01 "Par Civilprocesa likuma 132.panta pirmās daļas 3.punkta un 223.panta 6.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.pantam".

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta nolēmumi

2003.gada 27.augusta lēmums lietā Nr.SPC-38. Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2003. – Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 2004, 412.–414.lpp.

2004.gada 7.aprīļa lēmums lietā Nr.SPC-17. Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2004. – Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 2005, 735.–737.lpp.

2004.gada 1.decembra lēmums lietā Nr.SPC-78. Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2004. – Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 2005, 744.–746.lpp.

2004.gada 15.decembra lēmums lietā Nr.SPC-87. Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2004. – Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 2005, 753.–754.lpp.

2006.gada 18.oktobra lēmumā lietā Nr.SPC-35. Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2006. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007, 457.–458.lpp.

2006.gada 1.novembra lēmums lietā Nr.SKC-613. Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2006. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007, 621.lpp.

2007.gada 3.janvāra lēmums lietā Nr.SPC-13:

<http://www.at.gov.lv/index.php?a=20&v=lv>.

Šķīrējtiesu nolēmumi

Judgment by the Riga Regional Court Rendered on 19 Augsut 2004 in Case CA-4208/20 *Forscan Timber Export AB v. Interwood*: ar Z. Ūdra un I. Kačevskas komentāriem // Stockholm International Arbitration Review, 2006:2.

Stokholmas Tirdzniecības kameras šķīrējtiesas institūta (*Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce*) šķīrējtiesas 2000.gada 23.oktobra spriedums lietā *SwemBalt AB (Sweden) v. Republic of Latvia*.

Stokholmas Tirdzniecības kameras šķīrējtiesas institūta (*Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce*) šķīrējtiesas 2003.gada 16.decembra spriedums lietā *Nykomb Synergetics Technology Holding AB (Stockholm) v. Republic of Latvia*.

Literatūra

Benfelde S. Šķīrējtiesas – ienesīgs uzņēmējdarbības veids // Žurnāls "Nedēļa", 2006. 11.jūl.

Bukovskis V. Civilprocesa mācību grāmata. – Rīga: Autora izdevums, 1933.

Civilprocesa likuma komentāri. Trešais papildinātais izdevums. Prof. K.Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006.

Craig L., Park W. & Paulsson J. International Chamber of Commerce Arbitration. 2d ed. – 1990.

European Convention on International Commercial Arbitration of 1961 // 1961 United Nations, Treaty Series, Vol. 484, p.364, No.7041 (1963–1964).

Gailīte V. Tādi vārdi nav manā leksikā // Jurista Vārds, 2007, Nr.6.

Goldman F.G. On International Commercial Arbitration. – Kluwer Academic Publishers Group, 1999.

Juridisko terminu vārdnīca. – Rīga: Nordik, 1998.

Lasmanis J. Šķīrējtiesas jākontrolē stingrāk // Dienas Bizness, 2006. 24.janv.

Latvijas Republikas Tieslietu ministrija: 2006.gada publiskais pārskats: http://www.tm.gov.lv/lv/documents/parskati/2006/TM_publiskais_paskat_s_2006.doc.

Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistra dati par šķīrējtiesām: <http://www.ur.gov.lv/index.php?t=3&a=172&v=lv> (pēdējo reizi skatīts 06.09.2007.).

Ozoliņš A. Process ir sācies // Diena, 2007. 23.aug.

Pazaudēto uzticību tiesu varai meklējot: Āboltiņa Ā., LR tieslietu ministre, intervijā "Latvijas Vēstnesim" // Latvijas Vēstnesis, 2005. 31.marts, Nr.51.

Publiskais pārskats par Latvijas Republikas Augstākās tiesas darbu 2004.gadā: <http://www.at.gov.lv/index.php?a=151&v=lv>.

Publiskais pārskats par Latvijas Republikas Augstākās tiesas darbu 2005.gadā: <http://www.at.gov.lv/index.php?a=151&v=lv>.

Publiskais pārskats par Latvijas Republikas Augstākās tiesas darbu 2006.gadā: <http://www.at.gov.lv/index.php?a=151&v=lv>.

Samazinās uzticība tiesām un prokuratūrai // portāls *Delfi*, 2007. 2.okt.

Sherman F.E., Bennett S.B. Avoiding "Pathological" Arbitration Clauses // 52 No.4 PRAC LAW 43, Practical Lawyer, August 2006.

Smith A. The Wealth of Nations.

Špengelis Z. Šķīrējtiesa kā bizness? // Dienas Bizness, 2005. 14.apr.

Tiesu administrācijas dati, statistikas pārskatu sk.:
http://www.tiesas.lv/files/statistika/civillietas/civ_1.instance.xls.

Tiesu varai pašai jāspodrīna savs gods: LR tieslietu ministres S.Āboltiņas intervija // Jurista Vārds, 2005, Nr.5.

Ūdris Z., Kačevska I. Arbitration in Latvia: Urgent Need for Statutory Reform // Journal of International Arbitration, 21(2), 2004.

Mg.iur. **Baiba Rudevska,**
Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Starptautisko un Eiropas tiesību zinātņu katedras doktorante

Valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība Latvijā no Eiropas Savienības civilprocesa viedokļa

Ievads

Šīs uzstāšanās mērķis ir apskatīt valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sistēmu Latvijā un tās atbilstību Eiropas Savienības izvirzītajām prasībām civillietās. Kā zināms:

1) *Satversmes 92.panta 1.teikums nosaka: "Ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā (..)";*

2) *Saskaņā ar Civilprocesa likuma 1.panta pirmo daļu "Katrai fiziskajai un juridiskajai personai (turpmāk – persona) ir tiesības uz savu aizskarto vai apstrīdēto civilo tiesību vai ar likumu aizsargāto interešu aizsardzību tiesā";*

3) *Saskaņā ar Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likuma 1.pantu "Likuma mērķis ir veicināt fiziskās personas tiesības uz taisnīgu tiesas aizsardzību, nodrošinot valsts garantētu finansiālu atbalstu juridiskās palīdzības saņemšanai". Šis likums Saeimā tika pieņemts 2005.gada 17.martā un stājās spēkā 2005.gada 1.jūnijā.¹ Likums ir piemērojams visa veida tiesas procesos – gan civillietās, gan administratīvajās lietās, gan krimināllietās. Viens no šī likuma uzdevumiem bija ieviest Eiropas Savienības Padomes 2003.gada 27.janvāra*

¹ Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums: 2005.gada 17.marta likums (spēkā no 01.06.2005.) // Ziņotājs, 2005, Nr.8.

Direktīvu Nr.2003/8/EK² par to, kā uzlabot tiesu pieejamību pārrobežu strīdos, nosakot kopīgus obligātus noteikumus attiecībā uz juridisko palīdzību šādos strīdos (direktīva spēkā no 2003.gada 31.janvāra; turpmāk – direktīva Nr.2003/8).³

Atjaunotās Latvijas tiesību sistēmā juridiskās palīdzības institūts pagaidām nav plaši pazīstams, un tādēļ priekšstats par to ir diezgan neskaidrs. Taču jāatzīmē, ka arī pirmskara Latvijā pastāvēja bezmaksas juridiskā palīdzība. To varēja saņemt personas, kurām ar tiesas lēmumu bija piešķirtas mazturības tiesības.⁴ Atliek tikai cerēt, ka šis relatīvi jaunais procesuālo tiesību institūts drīz izraisīs gan teorētisku, gan praktisku interesi; tas neapšaubāmi ļaus juridiskās palīdzības institūtam attīstīties un pilnveidoties.⁵

Autorus juridiskās palīdzības jēdziens interesē tieši no ES civilprocesa viedokļa. Tādēļ šajā referātā tiks apskatītas *Valsts nodrošinātās*

² Šeit jāpaskaidro, kādēļ *Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likuma* informatīvajā atsaucē direktīvas numurs ir 2002/8/EK, bet rakstā tiek lietots numurs 2003/8/EK. Nr.2002/8 bija tehniska kļūda, tādēļ tā vēlāk tika izlabota ar šādu dokumentu: Corrigendum to Council Directive 2002/8/EC of 27 January 2003 to improve access to justice in cross-border disputes by establishing minimum common rules relating to legal aid for such disputes // *OJ, L 32, 07.02.2003*, p.15. Tajā izdarīts kļūdas labojums, direktīvas nosaukumā vārdus "Padomes direktīva Nr.2002/8/EK" aizstājot ar vārdiem "Padomes direktīva Nr.2003/8/EK".

³ Directive 2003/8/CE du 27 janvier 2003 visant à améliorer l'accès à la justice dans les affaires transfrontalières par l'établissement de règles minimales communes relatives à l'aide juridiciaire accordée dans le cadre de telles affaires // *OJ, L 26, 31.01.2003.*, p.41 (konsolidētais teksts). Direktīvas teksts latviešu valodā līdz šim nav konsolidēts, kas ietvertu 2.atsaucē minēto labojumu, sk.: *OV L 26, 31.01.2003.*, 41.–47.lpp.

Red. piez.: tekstā un atsaucēs izmantots ES tiesību aktu teksts latviešu valodā, kurš pieejams ES Oficiālajā Vēstnesī (OV), kā arī ES mājaslapā : <http://www.eur-lex.europa.eu>. Autores piedāvāto tekstu tulkojumu sk. referāta 2.pielikumā.

⁴ Bukovskis V. *Civīlprocesa mācības grāmata*. – Rīga: Autora izdevums, 1933, 425.lpp.

⁵ Valsts amatpersonu un tiesībsargu diskusiju šajā jautājumā sk.: Valsts juridiskā palīdzība: kurš to saņem un kurš sniedz (diskusiju vadīja un pierakstīja D.Gailīte) // *Jurista Vārds*, 2006, Nr.17, 1.-9.lpp.; sk. arī: Pārrunā juridiskās palīdzības pieejamību // *Jurista Vārds*, 2007, Nr.5; Jansons J. Juriskā palīdzība un tieslietu sistēma // *Jurista Vārds*, 2007, Nr.16, 6.–7.lpp.; Jansons J. Sabiedrība un valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība // *Jurista Vārds*, 2007, Nr.19; Ņesterova I. Tiesības uz valsts nodrošināto juridisko palīdzību // *Jurista Vārds*, 2007, Nr.30, 14.–20.lpp.

juridiskās palīdzības likuma (turpmāk – *Juridiskās palīdzības likums*) un Civilprocesa likuma normas no to atbilstības viedokļa minētajai *direktīvai Nr.2003/8*. Cik kvalitatīvi šajos likumos ir ieviesta direktīva un cik labi ar tiem varēs nodrošināt ne tikai ES dalībvalstu pilsoņu, bet arī to trešo valstu pilsoņu tiesiskās intereses, kuru pastāvīgā dzīvesvieta vai uzturēšanās vieta ir ES teritorijā (turpmāk – trešo valstu pilsoņi). Šāda analīze palīdzētu noskaidrot, vai Latvija reāli **ir ieviesusi direktīvu Nr.2003/8 vai nav** un kas Latvijā vēl būtu jādara, lai uzlabotu juridiskās palīdzības mehānismu civillietās pārrobežu strīdos.

Autoresprāt, šādam pētījumam varētu būt trejāda nozīme. **Pirmkārt**, no vispārēja viedokļa raugoties, tas ir jautājums par juridiskās palīdzības institūta izpratni un pilnveidošanu Latvijā. **Otrkārt**, tas ir jautājums par Latvijas normatīvo aktu pašreizējo spēju un gatavību nodrošināt ES dalībvalstu pilsoņiem un pastāvīgajiem iedzīvotājiem pienācīgu, ES tiesību normām un cilvēktiesību standartiem atbilstošu juridiskās palīdzības saņemšanas mehānismu. **Treškārt**, izpētot Latvijas juridiskās palīdzības sistēmas spēju sniegt juridisko palīdzību ES pilsoņiem un trešo valstu pilsoņiem, kuri dzīvo vai likumīgi uzturas ES teritorijā, mēs vienlaikus varam noskaidrot, vai Latvijas iedzīvotājiem Latvijā normatīvo tiesību aktu līmenī arī ir nodrošināta tāda pati juridiskās palīdzības kvalitāte.

Pirms uzsākt šīs tēmas analīzi, vēl būtu jāizskaidro daži terminoloģijas jautājumi, kā arī autores izpratne par šajā referātā lietoto apzīmējumu "Latvijas juridiskās palīdzības sistēma civillietās".

Referātā tiek lietots termins "pārrobežu strīdi" ("pārrobežu lietas"), jo šāds termins tiek lietots arī *Juridiskās palīdzības likumā*.

Ar terminu "Latvijas nacionālā juridiskās palīdzības sistēma civillietās" tiek saprasts Latvijas nacionālo normatīvo tiesību aktu kopums, kas regulē šo jomu, t.i., *Satversme, Civilprocesa likums* un *Juridiskās palīdzības likums*. Tātad te nav runa tikai par *Juridiskās palīdzības likumu* (sk. referāta 1.pielikumu)

Ar terminu "Latvijas juridiskās palīdzības sistēma civillietās" tiek saprasts Latvijas nacionālo normatīvo tiesību aktu kopums tā mijiedarbībā ar ES normatīvajiem tiesību aktiem un Latvijas Republikas starptautiskajiem līgumiem.

1. Eiropas Savienības politika juridiskās palīdzības jomā civillietās

1.1. ES galvenie mērķi juridiskās palīdzības jomā civillietās

Tā kā ES tiesiskajā telpā kopš 2000.gada strauji veidojas un attīstās ES starptautiskās privāttiesības un civilprocess,⁶ tad ES institūciju redzes lokā ietilpst arī jautājums par juridiskās palīdzības efektīvu nodrošināšanu pārrobežu strīdos ES dalībvalstu un trešo valstu pilsoņiem, kuri dzīvo ES dalībvalstīs.

2000.gada 9.februārī Eiropas Komisija publicēja Zaļo grāmatu *Juridiskā palīdzība civillietās: problēmas, ar kurām sastopas puses pārrobežu strīdos*,⁷ kurā Komisija ES kontekstā definē jēdzienu **juridiskā palīdzība**, izklāsta galvenos problēmjaudājumus un meklē tiem risinājumus.

Saskaņā ar *Zaļo grāmatu* juridiskā palīdzība ES reglamentācijas ietvaros ietver šādus trīs gadījumus:

- 1) advokāta sniegtu bezmaksas vai daļēji apmaksātu pirmstiesas konsultāciju vai pārstāvību tiesas procesā;
- 2) daļēju vai pilnīgu atbrīvojumu no citiem maksājumiem, piemēram, **tiesāšanās** izdevumiem, kuri saskaņā ar likumu būtu jāmaksā;
- 3) tiešo finansiālo palīdzību nolūkā atmaksāt tiesāšanās izdevumus, piemēram, advokāta honorārus, valsts nodevu, izdevumus, kas

⁶ Sīkāk par ES starptautisko privāttiesību un civilprocesa attīstības jautājumiem un to problēmām sk.: Rudevska B. Starptautisko privāttiesību attīstības nepieciešamība Latvijā // Jurista Vārds, 2005, Nr.27/28; Rudevska B. Eiropas Savienības starptautisko privāttiesību un civilprocesa aktuālie problēmjaudājumi. *Latvijā par Eiropas Savienību: skats no mazā uz lielo.* – Rīga, LZA Ekonomikas institūts, 2006, 104.–106.lpp.

⁷ Livre Vert de la Commission. Assistance judiciaire en matière civile: Problèmes rencontrés par le plaideur transfrontalier. Bruxelles, le 9.2.2000., COM(2000) 51 final: http://www.eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/fr/com/2000/com2000_0051fr01.pdf.

saistīti ar liecinieku nopratināšanu, kā arī pienākumu zaudējušajai pusei atlīdzināt tiesāšanās izdevumus tai pusei, kurai par labu ir taisīts spriedums, utt.

Turklāt juridiskajai palīdzībai jābūt nodrošinātai trīs dažādās stadijās:

- 1) pirmstiesas stadijā – konsultācijai;
- 2) tiesvedības laikā – advokāta palīdzībai un atbrīvojumiem no tiesāšanās izdevumiem;
- 3) nolēmuma izpildes stadijā – palīdzībai eksekvatūras saņemšanā vai nolēmuma izpildē.

Atzīstot, ka ES dalībvalstīs pastāv atšķirīgas juridiskās palīdzības sniegšanas pieejas, Komisija apsvēra divus rīcības ceļus – vai nu rast risinājumu jau esošo starptautisko līgumu ietvaros, vai arī izstrādāt ES iekšienē atsevišķus juridiskās palīdzības sniegšanas standartus pārrobežu strīdos. Kā redzams, priekšroka tika dota otrajam variantam, un 2003.gada 27.janvārī tika pieņemta ES Padomes *direktīva Nr.2003/8*. No šīs direktīvas 20.panta izriet, ka attiecībās starp ES dalībvalstīm (izņemot Dāniju) šai direktīvai juridiskās palīdzības jomā pārrobežu strīdos ir augstāks spēks nekā dalībvalstu starpā noslēgtajiem divpusējiem un daudzpusējiem līgumiem. Tādējādi juridiskās palīdzības jomā civillietās starp Latviju un pārējām ES dalībvalstīm (izņemot Dāniju) 1980.gada 25.oktobra Hāgas konvenciju *Par tiesu starptautisko pieejamību*,⁸ 1977.gada 27.janvāra *Eiropas līgumu par juridiskās palīdzības pieprasījumu nosūtīšanu*⁹ un tā Papildprotokolu, *Līgumu par tiesisko palīdzību un tiesiskajām attiecībām starp Latvijas Republiku, Igaunijas Republiku un Lietuvas Republiku*,¹⁰ kā arī *Līgumu starp Latvijas Republiku un Polijas Republiku par tiesisko palīdzību un tiesiskajām*

⁸ Latvijā spēkā no 2000.gada 1.marta.

⁹ Latvijā spēkā no 2001.gada 1.jūlija.

¹⁰ Noslēgts 1992.gada 11.novembrī; spēkā no 1994.gada 3.aprīļa.

*attiecībām civilajās, ģimenes, darba un krimināllietās*¹¹ varēs piemērot tikai tiktāl, ciktāl tie neskar *direktīvas Nr.2003/8* normas.¹²

Kas tad īsti satrauca ES institūcijas juridiskās palīdzības jomā? Kāpēc dalībvalstu nacionālās sistēmas nebija pietiekami labas, lai nodrošinātu juridisko palīdzību pārrobežu strīdos? Īstenībā šādi iemesli bija seši.

Pirmkārt, nacionālās sistēmas juridisko palīdzību piešķīra tikai tad, ja tiesas process notika to teritorijā.

Otrkārt, ne visas nacionālās sistēmas paredzēja juridiskās palīdzības piešķiršanu personām, kuras dzīvoja vai pastāvīgi uzturējās citā valstī, t.i., dalībvalstu likumos bija ietverti dažādi kritēriji no *ratione personae* viedokļa.

Treškārt, pat ja no *ratione personae* viedokļa dažas nacionālās sistēmas paredzēja juridiskās palīdzības piešķiršanu ārvalstīs dzīvojošām personām, tad nākamais kritērijs bija konkrēts personas finansiālais stāvoklis un tiesas procesa nepieciešamības pamatotība. Finansiālo kritēriju noteikšanā tika ņemts vērā tikai dzīves un ienākumu līmenis valstī, kas piešķīra palīdzību, taču nevienam neinteresēja dzīves līmeņu atšķirība starp to valsti, kurā persona dzīvoja vai uzturējās, un to valsti, kurā notika tiesvedība.

Ceturtkārt, neviena nacionālā sistēma neņēma vērā papildizdevumus, kas radās pārrobežu strīdos, piemēram: iespēju izmantot divu advokātu pakalpojumus (vienu – pastāvīgās dzīvesvietas vai ierastās uzturēšanās valsts teritorijā, otru – tiesvedības norises valsts teritorijā); ar tulkšanu saistītās izmaksas; ceļa izdevumus, kas saistīti ar šīs personas ierašanos uz tiesas sēdēm citā valstī, u.tml.

¹¹ Noslēgts 1994.gada 23.aprīlī; spēkā no 1995.gada 5.septembra.

¹² Šajā uzskaitījumā nav minēta Hāgas *Konvencija civilprocesa jautājumos* (pieņemta 01.03.1954., Latvijā spēkā no 15.07.1993.), jo saskaņā ar Hāgas konvencijas *Par tiesu starptautisko pieejamību* 22.pantu šī konvencija aizstāj Hāgas *Konvencijas civilprocesa jautājumos* 17.–26.pantu. Tā kā visas ES dalībvalstis ir pievienojušās arī Hāgas konvencijai *Par tiesu starptautisko pieejamību*, tad ES dalībvalstu starpā juridiskās palīdzības jomā šī konvencija prevalē pār *Konvenciju civilprocesa jautājumos*.

Piektkārt, pārrobežu strīdos personām bieži radās lielas grūtības atrast piemērotu un kompetentu advokātu tiesas valstī, jo trūka informācijas par advokātu pieejamību un specializāciju.¹³

Sestkārt, neviena nacionālā sistēma neņēma vērā grūtības, kas rodas juridiskās palīdzības pieteikumu iesniegšanā un pārsūtīšanā pārrobežu strīdos.¹⁴

Tātad tieši šo sešu pamatproblēmu dēļ **ES institūcijas nolēma izstrādāt kopējo ES politiku juridiskās palīdzības sniegšanas jautājumos pārrobežu strīdos civillietās**. Šī politika ir arī nesaraucami saistīta ar cilvēktiesību standartiem.

1.2. Direktīvas Nr.2003/8 mērķis un ieviešanas pamatnostādnes

Direktīvas Nr.2003/8 mērķis ir uzlabot tiesu pieejamību pārrobežu strīdos, nosakot visās dalībvalstīs (izņemot Dāniju) minimālos noteikumus juridiskās palīdzības saņemšanai šādās lietās. Šī direktīva ir piemērojama tikai **pārrobežu** strīdos un tikai **privāttiesību** lietās, t.i., civillietās un komercietās. Tā neattiecas uz tādiem pēc būtības publiski tiesiskiem strīdiem kā nodokļu un muitas lietas, kā arī ar valsts pārvaldi saistītie strīdi (direktīvas 1.p. 1. un 2.punkts un preambulas 9.apsvērumš).

Direktīva Nr.2003/8 satur divu veidu normas: 1) materiālās (direktīvas 1.–11.p.) un 2) praktiskās jeb procesuālās (direktīvas 12.–16.p.). Abu veidu normas pēc sava saistošā rakstura vēl iedalās: 1) imperatīvajās

¹³ ES Komisija savā Zaļajā grāmatā *Juridiskā palīdzība civillietās: problēmas, ar kurām sastopas puses pārrobežu strīdos* kā vienu no advokātu pieejamības problēmas risinājuma variantiem piedāvāja izveidot Eiropas juristu vienoto datu bāzi, kurā būtu iekļaujama informācija par praktizējošo juristu darbības apgabaliem, specializāciju un darba pieredzi, kā arī valodām, kuras viņi pārvalda. Sīkāk par šo ideju sk:

http://www.eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/fr/com/2000/com2000_0051fr01.pdf
vispārēju informāciju par juridisko palīdzību sk.:

¹⁴ http://ec.europa.eu/justice_home/judicialatlascivil/html/la_information_lv.htm.
Ibid., p.6, 7, 11–15.

un 2) dispozitīvajās.¹⁵ Atbilstoši šim iedalījumam likumdevējam būtu jālemj, kuras normas obligāti vai fakultatīvi jāiestrādā nacionālajos normatīvajos tiesību aktos un kuras nav jāiestrādā.

Vienlaikus ir jāievēro arī direktīvā noteiktais ieviešanas termiņš. Saskaņā ar direktīvas 21.panta 1.punktu tā dalībvalstu tiesībās bija jāievieš līdz 2004.gada 30.novembrim, izņemot direktīvas 3.panta 2.punkta a) apakšpunktu, kas bija jāievieš līdz 2006.gada 30.maijam (par to sk. turpmāk).

2. Direktīvas Nr.2003/8 piemērojamība

2.1. Piemērojamība *ratione personae*

No *direktīvas Nr.2003/8* 2.panta izriet, ka pārrobežu strīdos juridiskās palīdzības saņēmējs var būt jebkura fiziskā persona – ES pilsonis vai trešās valsts pilsonis, kura dzīvesvieta vai likumīgā uzturēšanās vieta brīdī, kad iesniegts juridiskās palīdzības pieteikums, ir kādā no ES dalībvalstīm (izņemot Dāniju (direktīvas 1.p. 3.punkts)) – bet ne tajā, kur notiek tiesvedība vai ir izpildāms tiesas nolēmums. Tas nozīmē, ka, piemēram, Latvijā saskaņā ar direktīvu uz juridisko palīdzību civilajās un komercietās var pretendēt ES pilsoņi vai trešo valstu pilsoņi, ja viņu dzīvesvieta vai likumīgā uzturēšanās vieta ir kādā no ES dalībvalstīm (izņemot Dāniju).

Juridiskās palīdzības likuma 3.panta pirmā daļa nosaka, ka tiesības uz juridisko palīdzību ir:

- "1) Latvijas pilsonim; 2) Latvijas nepilsonim; 3) bezvalstniekam;
- 4) Eiropas Savienības pilsonim, kas nav Latvijas Republikas pilsonis, bet tiesiski uzturas Latvijā; 5) tādas valsts pilsonim, kas nav Eiropas Savienības dalībvalsts, ja viņš tiesiski uzturas Latvijā

¹⁵ Leroy É. L'assistance judiciaire transfrontalière. Grām.: Georges de Leval, Mercedes Candela Soriano (Zin. red.) *Espace judiciaire européen. Acquis et enjeux futurs en matière civile.* – Bruxelles: Larcier, 2007, p.148.

Republikā un ir saņēmis pastāvīgās uzturēšanās atļauju; 6) personai, kurai atbilstoši Latvijas Republikas noslēgtam starptautiskajam līgumam ir tiesības uz Latvijas Republikas nodrošināto juridisko palīdzību."¹⁶

Kā redzams, **likumā nav pareizi apzīmēts to personu loks, kuru paredz direktīva**: saskaņā ar likuma 3.panta pirmās daļas 4. un 5.punktu uz juridisko palīdzību Latvijā var pretendēt tikai: 1) ES dalībvalsts pilsonis (kurš nav Latvijas pilsonis), ja viņš tiesiski uzturas Latvijā; 2) trešo valstu pilsoņi, ja viņi tiesiski uzturas Latvijā un ir saņēmuši pastāvīgās uzturēšanās atļaujas.¹⁷ Tātad Latvijas likumdevējs, autoresprāt, ir nepamatoti sašaurinājis juridiskās palīdzības saņēmēju loku, likumā neiekļaujot tādas fizisko personu kategorijas, kas ietilpst direktīvas piemērošanas lokā: 1) ES dalībvalstu pilsoņus, kuri nedzīvo un neuzturas Latvijā; 2) trešo valstu pilsoņus, ja to dzīvesvieta vai ierastā uzturēšanās vieta ir kādā citā ES dalībvalstī.¹⁸ ES dalībvalsts vai trešās valsts pilsonim nav obligāti tiesiski jāuzturas valstī, kurā viņš vēlas saņemt juridisko palīdzību. Tieši šī problēma jau 2000.gadā bija norādīta ES Komisijas Zaļajā grāmatā *Juridiskā palīdzība civillietās: problēmas, ar kurām sastopas puses pārrobežu strīdos*: Komisija skaidri akcentēja, ka viens no personu juridiskās palīdzības saņemšanas šķēršļiem ES pārrobežu strīdos ir gadījumi, kad dalībvalstu nacionālo tiesību normas

¹⁶ Papildus likuma 3.panta pirmās daļas 6.punktam var minēt 1954.gada 1.marta Hāgas Konvenciju *civilprocesa jautājumos*; 1980.gada 25.oktobra Hāgas konvenciju *Par tiesu starptautisko pieejamību*; kā arī divpusējos tiesiskās palīdzības līgumus, kas noslēgti starp Latviju un: Lietuvu un Igauniju, Krievijas Federāciju, Ukrainu, Baltkrieviju, Poliju, Uzbekistānu, Kirgizstānu.

¹⁷ Tāda šīs normas izpratne ir vērojama arī Civilprocesa likuma komentāros. Sk.: Civilprocesa likuma komentāri. Trešais papildinātais izdevums. Autoru kolektīvs. Prof. K.Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 100.lpp.

¹⁸ Salīdzinājumam sk. Francijas likuma *Par juridisko palīdzību* 3.pantu. Loi n° 91/647 du 10 juillet 1991 relative à l'aide juridique (Article 3): <http://www.legifrance.gouv.fr/texteconsolide/PJEBE.htm>.

kā priekšnoteikumu juridiskās palīdzības saņemšanai izvirza nosacījumu, lai persona dzīvotu vai likumīgi uzturētos tiesas valsts teritorijā.¹⁹ Tātad **Latvijas likumdevējs direktīvas piemērošanu ir apgrūtinājis ar tajā neesošu papildnosacījumu.**²⁰

Vienlaikus no likuma 12.panta izriet, ka pārrobežu strīdos tās personas, kura pieprasa juridisko palīdzību, dzīvesvieta vai ierastā uzturēšanās vieta var būt valstī, kas nav tiesas sēdes norises vai nolēmuma izpildes vietas valsts. Citiem vārdiem sakot, likuma 3.pants nav sistēmiski saskaņots ar 12.pantu. Protams, varētu apgalvot, ka likumā ir ieviesta direktīvā paredzēto personu kategorija, tikai to var izsecināt tālākas sistēmiskās interpretācijas rezultātā. Autoresprāt, šāds apgalvojums tomēr būtu ļoti samākslots: ja jau likuma 3.pantā ir skaidri uzskaitīts to personu loks, kurām ir tiesības saņemt juridisko palīdzību, tad šajā uzskaitījumā jau nu noteikti jābūt iekļautām arī tām personām, kuras paredz šī likuma pamatā esošā direktīva.²¹ Turklāt direktīvas

¹⁹ Livre Vert de la Commission. Assistance judiciaire en matière civile: Problèmes rencontrés par le plaideur transfrontalier. – Bruxelles, le 9.2.2000., COM(2000) 51 final, p.3., 7: http://www.eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/fr/com/2000/com_2000_0051fr01.pdf.

²⁰ Salīdzinājumam sk.: 1) Beļģijas Tiesu iekārtas kodeksa (*Code judiciaire*) 668.pantu, kas papildināts ar nosacījumu, ka juridisko palīdzību Beļģijā var saņemt arī jebkurš ārvalstnieks, kurš dzīvo vai likumīgi uzturas kādā no ES dalībvalstīm (Leroy É. L'assistance judiciaire transfrontalière. Grām.: Georges de Leval, Mercedes Candela Soriano (Zin.red.) *Espace judiciaire européen. Acquis et enjeux futurs en matière civile*. – Bruxelles: Larcier, 2007, p.167); 2) Francijas likuma *Par juridisko palīdzību (Loi relative à l'aide juridique)* 3.pantu un 3-1.pantu, kuri papildināti ar nosacījumu, ka juridisko palīdzību Francijā var saņemt ES pilsoņi un trešo valstu pilsoņi, kuri likumīgi uzturas ES teritorijā (<http://www.legifrance.gouv.fr/texteconsolide/PJBE.htm>).

²¹ Šeit būtu jānorāda arī uz MK 2006.gada 7.februāra noteikumu Nr.107 *Noteikumi par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības reģistru* 5.1.5. un 5.2.7.punktu, kuros tiek prasīts, lai reģistrā tiktu iekļautas ziņas gan par dokumentiem, kas apliecina juridiskās palīdzības sniedzēja, gan juridiskās palīdzības saņēmēja tiesisko uzturēšanos Latvijas Republikā. Tas vēlreiz apliecina, ka likumdevējs nav vēlējies (apzināti vai neapzināti) likuma *ratione personae* piemērošanas lokā iekļaut direktīvā norādīto personu loku.

4.pants aizliedz ES dalībvalstu un trešo valstu pilsoņu, kuri likumīgi uzturas kādā no ES dalībvalstīm (izņemot Dāniju), jebkāda veida diskrimināciju, tostarp arī slēpto un netiešo diskrimināciju.

2.2. Piemērojamība *ratione materiae*

2.2.1. Pārrobežu strīda jēdziens

Kā autore jau norādīja, direktīva ir piemērojama tikai pārrobežu strīdos. Saskaņā ar *direktīvas Nr.2003/8 2.panta 1.punktu*: "(..) *pārrobežu strīds ir strīds, kurā puses, kas pieprasa juridisko palīdzību uz šīs direktīvas pamata, domicils vai pastāvīgā dzīvesvieta nav dalībvalstī, kurā notiek tiesas sēde vai kurā jāizpilda tiesas nolēmums.*"²² Turklāt direktīva paredz, ka personas pastāvīgā dzīvesvieta (domicils) ir nosakāma saskaņā ar *ES Padomes 2000.gada 22.decembra Regulas Nr.44/2001 par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi civillietās un komerclietās*²³ 59.pantu (direktīvas Nr.2003/8 2.p. 2.punkts).²⁴ Savukārt izšķirošais brīdis, lai noteiktu pārrobežu strīda esību vai neesību, ir brīdis, kurā saskaņā ar šo direktīvu "ir iesniegts"

²² Par tulkojumu sk. referāta 2.pielikumu.

²³ Padomes 2000.gada 22.decembra Regula (EK) Nr.44/2001 par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi civillietās un komerclietās // OV L 12, 16.01.2001., 1.–23.lpp. (par tulkojumu sk. referāta 2.pielikumu).

²⁴ Padomes regulas Nr.44/2001 59.pants: "1. *Lai noteiktu, vai personas domicils ir dalībvalstī, kuras tiesā ir iesniegta lieta, tiesa piemēro savus tiesību aktus. 2. Ja personas domicils nav dalībvalstī, kuras tiesā ir iesniegta lieta, tad, lai noteiktu, vai personas domicils ir citā dalībvalstī, tiesa piemēro attiecīgās dalībvalsts tiesību aktus.*" (par tulkojumu sk. referāta 2.pielikumu). Tādējādi tiesnesis piemēro savas valsts tiesību normas, lai noteiktu, vai personas pastāvīgā dzīvesvieta (domicils) ir šīs valsts teritorijā. Savukārt, ja kādai no pusēm pastāvīgā dzīvesvieta (domicils) nav tiesas valsts teritorijā, tad, lai noteiktu, vai šai pusei domicils ir kādā no ES dalībvalstīm, tiesnesis piemēro šīs konkrētās dalībvalsts nacionālo tiesību normas. Sk.: Gaudemet-Tallon H. *Compétence et exécution des jugements en Europe*. 3e édition. – Paris: L.G.D.J., 2002, p.60; Gothot P., Holleaux D. *La Convention de Bruxelles du 27 Septembre 1968*. – Paris: Jupiter, 1985, p.23 (§ 42).

(vācu val. – *wird eingereicht*; franču val. – *est introduit*) juridiskās palīdzības pieprasījumu (direktīvas Nr.2003/8 2.p. 3.punkts).

Juridiskās palīdzības likumā direktīvas 2.panta 1.punkta norma ir pārrakstīta tiešā veidā,²⁵ proti, "(..) **pārrobežu strīds ir strīds, kurā tās puses pastāvīgā dzīvesvieta (domicils), kura pieprasa juridisko palīdzību, laikā, kad saņemts iesniegums par juridisko palīdzību, nav tiesas sēdes norises vai tiesas nolēmuma izpildīšanas valstī**" (likuma 12.p.).

1.piemērs

1. Ja Vācijā pastāvīgi dzīvojoša persona tiesājas kādā no Latvijas tiesām, tad direktīvas un likuma izpratnē **tas ir pārrobežu strīds**. Taču, ja Latvijā pastāvīgi dzīvojoša persona tiesājas kādā no Latvijas tiesām pret Vācijā dzīvojošu atbildētāju, tad ne direktīvas, ne likuma izpratnē **tas nav pārrobežu strīds**.

2. Ja Vācijā pastāvīgi dzīvojoša persona vēlas Latvijā izpildīt Vācijas tiesas spriedumu, tad direktīvas un likuma izpratnē **tas ir pārrobežu strīds**. Taču, ja Latvijā pastāvīgi dzīvojoša persona vēlas Latvijā izpildīt Vācijas tiesas spriedumu, tad ne direktīvas, ne likuma izpratnē **tas nebūs pārrobežu strīds**.

Līdz ar to šāda pārrobežu strīda definīcija var radīt bažas par to, vai atsevišķos gadījumos Latvijas nacionālā juridiskās palīdzības sistēma nevarētu kļūt diskriminējoša attiecībā pret Latvijas iedzīvotājiem civillietās ar ārvalstu elementu.

2.2.2. Jomas, kurās piešķirama juridiskā palīdzība pārrobežu strīdos

Autore jau iepriekš minēja, ka saskaņā ar *direktīvas Nr.2003/8* 1.panta 1. un 2.punktu juridiskā palīdzība pārrobežu strīdos piešķirama **tikai**

²⁵ Direktīvas Nr.2003/8 tekstu latviešu valodā sk.: <http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?val=283805:cs&lang=lv>.

civillietās un komercietās, turklāt lietu nav obligāti jāskata vispārējās jurisdikcijas tiesā – to var skatīt gan specializētajās tiesās,²⁶ gan arī kā ārpusietas lietu.

Direktīvas Nr.2003/8 3.panta 2.punkts jau sīkāk konkretizē juridiskās palīdzības jomas civillietās un komercietās. Saskaņā ar minēto normu juridiskā palīdzība uzskatāma par atbilstošu šai direktīvai, ja tā nodrošina:

- 1) **pirmstiesas** juridisko konsultāciju, kas ļauj nonākt pie izlīguma pirms tiesvedības ierosināšanas (šī norma dalībvalstīm bija jāievieš vēlākais līdz 2006.gada 30.maijam, direktīvas 21.p. 1.punkts);
- 2) juridiskās palīdzības saņēmējam sniegtu tiesisko palīdzību, viņa pārstāvību tiesā, **atbrīvojumu no tiesas izdevumiem** vai **finansiālu atbalstu tiesas izdevumu segšanā**, ieskaitot direktīvas 7.pantā uzskaitītos maksājumus²⁷ un to tiesas iecelto personu atlīdzību, kuras tiesa pilnvaro juridisko darbību veikšanai procesa gaitā.

Juridiskās palīdzības likuma 11.panta pirmā daļa nodrošina personai civillietās:

- 1) juridisko palīdzību procesuālo dokumentu sastādīšanā;
- 2) juridisko konsultāciju tiesvedības laikā;
- 3) pārstāvību tiesā.

²⁶ Te gan netiek pieskaitītas šķīrējtiesas, kuras Latvijā neietilpst valsts tiesu sistēmā (sk. arī *Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likuma* 6.p. pirmās daļas 9.punktu). Šķīrējtiesu sakarā jābūt īpaši uzmanīgiem attiecībā uz patērētāju slēgtiem līgumiem, kuros diezgan bieži tiek iekļautas šķīrējtiesu klauzulas. Ja patērētājs šādu līgumu paraksta, tad automātiski izslēdz sevi no valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sistēmas.

²⁷ Direktīvas 7.pantā uzskaitītie maksājumi ir maksājumi, kas saistīti ar: tulku pakalpojumiem; tiesas vai kompetentās iestādes pieprasītu un juridiskās palīdzības saņēmēja iesniegtu dokumentu, kuri nepieciešami lietas izskatīšanai, tulkojumu; ierašanos uz tiesas sēdēm, ja personas klātbūtne tiesā ir paredzēta likumā vai to pieprasa tiesa ar motivāciju, ka attiecīgo personu nevar uzklausīt citādā veidā.

Arī likuma 9.pantā (*Ārpustiesas juridiskā palīdzība*) ir uzskaitītas hipotēzes, kurās valsts nodrošina juridisko palīdzību, un proti:

- 1) ja personai ir nepieciešama juridiskā palīdzība dzīvokļa tiesību, darba tiesību vai bērna tiesību jautājumos;
- 2) ja personai ir nepieciešams sagatavot pieteikumu par prasības nodrošinājumu civillietā;
- 3) ja persona ir iesaistīta juridiska rakstura strīdā, kurā iespējama tiesvedība un šai personai ir nepieciešama juridiskā palīdzība savu procesuālo tiesību un pienākumu noskaidrošanai, lai sagatavotu prasību tiesā;
- 4) persona ir iesaistīta juridiska rakstura strīdā, kas izšķirams ārpus tiesas, un šai personai ir nepieciešama juridiskā palīdzība, lai noskaidrotu savas tiesības un pienākumus, risinot šādu strīdu, vai lai sagatavotu attiecīgus dokumentus;
- 5) personai ir tiesības uz pārstāvības īstenošanu, un to paredz likums.

Lielākā daļa no uzskaitītajiem likuma 9.pantā ietvertajiem juridiskās palīdzības veidiem ir uzskatāmi par pirmstiesas (nevis ārpustiesas) juridisko palīdzību civillietās. Tātad Latvijas likumdevējs neredz atšķirību starp jēdzieniem "ārpustiesas juridiskā palīdzība" un "pirmstiesas juridiskā palīdzība".²⁸

Direktīvas Nr.2003/8 3.panta 2.punkta b) apakšpunktā minēto jautājumu par atbrīvojumu no tiesas izdevumiem Latvijā regulē *Civilprocesa likuma 43.panta pirmā, trešā un ceturtā daļa*. Panta ceturtā daļa atstāj šī jautājuma izlemšanu tiesai vai tiesnesim. Šeit gan jāatzīmē, ka atbrīvojums no tiesas izdevumu samaksas (par ko lemj tiesa vai

²⁸ No *direktīvas Nr.2003/8 10.panta* un preambulas 21.apsvēruma izriet, ka "ārpustiesas lieta" ir tāda lieta, kas gan ietilpst civillietu vai komercietu kategorijā, bet vai nu likums, vai tiesa nosaka, ka šī lieta nav skatāma tiesā, bet gan izšķirama ar citām strīda noregulēšanas metodēm.

tiesnesis) nav gluži tas pats, kas juridiskā palīdzība tiesas izdevumu segšanā. Lai labāk izprastu atšķirību, varētu apskatīt šādus piemērus:

2.piemērs (par atbrīvojumu no tiesas izdevumu samaksas)

Čehijā dzīvojošs prasītājs A iesniedz Latvijas tiesā prasību pret Latvijā dzīvojošo atbildētāju B. Tā kā A ir bezdarbnieks un tādēļ materiālu apstākļu dēļ nevar samaksāt Latvijas CPL noteikto valsts nodevu, viņš saskaņā ar Latvijas CPL 43.panta ceturto daļu lūdz Latvijas tiesai daļēju atbrīvojumu no valsts nodevas samaksas. Latvijas tiesa A lūgumu apmierina.

3.piemērs (par juridisko palīdzību tiesas izdevumu segšanā)

Luksemburgā dzīvojošs prasītājs C iesniedz Latvijas tiesā prasību pret Latvijā dzīvojošo G. C savā dzīvesvietas valstī saņem darba algu 900 eiro apmērā (kas Luksemburgā tiek uzskatīts par ļoti zemu atalgojumu) un viņa apgādībā ir pieci nepilngadīgi bērni. Līdz ar to C saskaņā ar Latvijas CPL 43.panta ceturto daļu lūdz Latvijas tiesai atbrīvojumu no tiesas izdevumu samaksas. Latvijas tiesa šo C lūgumu noraida, pamatojot ar to, ka mēneša ienākumi 900 eiro apmērā **Latvijā** nav uzskatāmi par tādiem, kas liecinātu par personas grūto materiālo stāvokli, kā arī par to, ka šī persona nevarētu samaksāt tiesas izdevumus. Taču, tā kā saskaņā ar direktīvas 3.panta 2.punkta b) apakšpunktu un 5.panta 4.punktu (arī likuma 14.p. trešo daļu) C ir tiesības Latvijā saņemt juridisko palīdzību, tad viņš *Latvijas Juridiskās palīdzības administrācijai* iesniedz attiecīgu juridiskās palīdzības pieteikumu. Diemžēl *Juridiskās palīdzības administrācija* konstatēs, ka likums tādu juridiskās palīdzības veidu kā tiesas izdevumu segšana civil-lietās pārrobežu strīdos nemaz neparedz (sk. likuma 9. un 11.p., kā arī MK noteikumu Nr.407 *Noteikumi par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības veidiem, maksimālo stundu skaitu, samaksas apmēru un kārtību* 3.punktu).

3.piemērā minētās problēmas risinājums varētu būt meklējams divos virzienos:

- 1) *Juridiskās palīdzības likumā* iekļaujot normu par juridisko palīdzību tiesas izdevumu pilnīgā vai daļējā segšanā (atmaksāšanā), ja tiesa vai tiesnesis ir noraidījis personas lūgumu par daļēju vai pilnīgu atbrīvojumu no tiesas izdevumiem (CPL 43.p. ceturtās

daļas paredzētajā kārtībā) un šis nolēmums ir galīgs.²⁹ To pieļauj *direktīvas Nr.2003/8 3.panta 2.punkta b)* apakšpunkts.

- 2) Papildinot Civilprocesa likuma 43.pantu ar normu, kas noteiktu, ka tiesa vai tiesnesis, izskatot ārvalstīs dzīvojošas fiziskās personas lūgumu par pilnīgu vai daļēju atbrīvojumu no tiesas izdevumiem, ņem vērā šīs personas iesniegtos pierādījumus par to, ka labklājības līmenis pastāvīgās dzīvesvietas valstī un Latvijā ir atšķirīgs. Šeit gan uzreiz jānorāda, ka jau esošā normatīvā regulējuma ietvaros Latvijas tiesa vai tiesnesis var ņemt vērā personas dzīves līmeni tās dzīvesvietas valstī, ja persona iesniedz attiecīgus pierādījumus. No Civilprocesa likuma 43.panta ceturtās daļas izriet, ka tiesa vai tiesnesis ievēro "*fiziskās personas mantisko stāvokli*". Tādējādi nav pamata uzskatīt, ka tiesnesim vai tiesai būtu jāievēro šis mantiskais stāvoklis tikai attiecībā pret Latvijā esošo dzīves līmeni, neņemot vērā to, ka persona dzīvo citā valstī, kurā dzīves līmenis ir atšķirīgs. Turklāt ES dalībvalstīs dzīvojošo pieteicēju atbrīvojumā no tiesas izdevumiem šajā gadījumā Latvijas tiesai vai tiesnesim pat ir pienākums piemērot *direktīvas Nr.2003/8 3.panta 2.punkta b)* apakšpunktu un 5.panta 4.punktu, tādējādi izvērtējot, vai citā ES dalībvalstī dzīvojošas personas mantiskais stāvoklis tai ļauj vai neļauj samaksāt tiesas izdevumus Latvijā.³⁰ Tomēr, neizdarot grozījumus un papildinājumus esošajā normatīvajā regulējumā, problēmas radīsies tieši tiem trešo valstu pilsoņiem, kuri dzīvo valstī, kas nav ES dalībvalsts.

Līdz ar to šobrīd **direktīvas 3.panta 2.punkts likuma 9. un 11.pantā ir ieviests nepilnīgi vai neskaidri. Arī direktīvas 7.pants ir ieviests tikai**

²⁹ Saskaņā ar CPL 45. un 441.pantu par lēmumu jautājumā par tiesāšanās izdevumiem var iesniegt blakus sūdzību.

³⁰ Par direktīvu konformo interpretāciju sk.: Langenbucher K. *Europarechtliche Methodenlehre*. Grām.: Langenbucher K. (Hrsg.) *Europarechtliche Bezüge des Privatrechts*. – Baden-Baden: Nomos, 2005, S.51–66, kā arī EKT 1990.gada 13.novembra spriedumu lietā C-106/89 *Marleasing SA v La Comercial Internacional de Alimentacion SA*, [1990] ECR, p.I-4135.

daļēji, jo neparedz tulka pakalpojumu, dokumentu tulkošanas izmaksu un ierašanās uz lietas izskatīšanu izmaksu segšanu civillietās **pirmstiesas** stadijā, nolēmumu atzīšanas un izpildes stadijā, kā arī **ārpustiesu lietās civillietu kategorijās** (*direktīvas* 3.p. 2.punkta b) apakšpunkts, kā arī 7., 9. un 10.p.).³¹

Jautājumā par tulka pakalpojumu izmaksām autore vēlas vērst uzmanību arī uz ES Padomes 2000.gada 29.maija Regulu (EK) Nr.1348/2000 *par tiesas un ārpustiesas civillietu un komerclietu dokumentu izsniegšanu Eiropas Savienības dalībvalstīs*³² (spēkā no 2001.gada 31.maija), kuras 5.panta 2.punkts paredz, ka "*iesniedzējs sedz visas tulkošanas izmaksas pirms dokumenta nosūtīšanas (..)*" Tas nozīmē, ka ES pārrobežu strīdos juridiskās palīdzības ietvaros dalībvalstīm būtu jāsedz arī tulkošanas izdevumi. Taču šajā aspektā no ES starptautiskā civilprocesa viedokļa ir saskatāma viena būtiska problēma, proti, regula Nr.1348/2000 ir piemērojama gan pārrobežu strīdos (*direktīvas* Nr.2003/8 1.p. un likuma 12.p. izpratnē), gan dalībvalstu nacionālajos tiesvedības procesos, kuros ir ārvalsts (konkrēti – ES dalībvalstu) elements. Ja pārrobežu strīdos iesaistītajai personai pastāvīgā dzīvesvieta vai uzturēšanās vieta nav tajā dalībvalstī, kurā notiek tiesvedība, tad nacionālajos tiesvedības procesos ar ārvalsts elementu personas

³¹ Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likuma 11.pants no juridiskās tehnikas viedokļa ir neprecīzs, jo nesatur norādi uz 9.pantā (III nodaļā) minētajiem juridiskās palīdzības veidiem, tādējādi faktiski nosakot, ka tulka pakalpojumu un ceļa izmaksu segšanu var saņemt tikai likuma IV nodaļas ietvaros.

³² Padomes 2000.gada 29.maija Regula (EK) Nr.1348/2000 par tiesas un ārpustiesas civillietu un komerclietu dokumentu izsniegšanu Eiropas Savienības dalībvalstīs // OV L 160, 30.06.2000., 37.–52. lpp. (par nosaukuma un teksta tulkojumu sk. referāta 2.pielikumu). Vienlaikus autore vērš uzmanību uz to, ka 2007.gada 13.novembrī ir pieņemta Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (EK) Nr.1394/2007 par tiesas un ārpustiesas civillietu un komerclietu dokumentu izsniegšanu dalībvalstīs ("dokumentu izsniegšana"), un ar ko atceļ Padomes Regulu (EK) Nr.1348/2000 // OV L 324, 10.12.2007, 79.–86.lpp. Jaunā regula būs piemērojama no 2008.gada 13.novembra (26.p. otrā daļa). Jāatzīmē, ka 5.panta 2.punkts arī jaunajā regulā paliek tādā pašā redakcijā kā regulā (EK) Nr.1348/2000.

pastāvīgā dzīvesvieta vai uzturēšanās vieta var būt tiesvedības valsts teritorijā. Situācijas labākam atspoguļojumam var minēt šādus piemērus:

4.piemērs (par pārrobežu strīdu)

Persona A, kas pastāvīgi dzīvo Polijā, ierosina tiesvedību Latvijā (pēc atbildētāja B dzīvesvietas). Taču prasības pieteikumā kā līdzatbildētājs ir norādīts Lietuvā dzīvojošais C. A vēlas Latvijā saņemt juridisko palīdzību tiesvedībā pret B un C. Latvijas tiesai konkrētās civillietas ietvaros rodas nepieciešamība izsaukt uz tiesu līdzatbildētāju C, kurš dzīvo Lietuvā. Pavēstes izsniegšanai Lietuvā dzīvojošajam C Latvijas tiesa piemēros regulu Nr.1348/2000, taču šīs regulas 4.panta 3.punkts paredz, ka lūgums par dokumentu izsniegšanu un izsniedzamie dokumenti ir sastādāmi un nosūtāmi tās valsts valodā, kurā tos paredzēts izsniegt (tātad – lietuviešu valodā), savukārt lūgums par šo dokumentu izsniegšanu var būt sastādīts lietuviešu, angļu vai franču valodā.³³ Savukārt regulas Nr.1348/2000 5.panta 2.punkts šajā gadījumā uzliek par pienākumu Polijā dzīvojošajam prasītājam A segt visus izdevumus, kas saistīti ar Lietuvā dzīvojošajam C nosūtāmo dokumentu tulkojumu. Tas nozīmē, ka direktīvas Nr.2003/8 3.panta 2.punkta b) apakšpunkts un 7.pants šajā gadījumā paredz, ka Latvijai būtu jāsniedz Polijā dzīvojošajam A juridiskā palīdzība arī minēto dokumentu tulkošanā lietuviešu, angļu vai franču valodā. Šādu iespēju pārrobežu strīdos paredz arī *Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likuma* 11.panta otrās daļas 2.punkts.

5.piemērs (par nacionālo tiesvedības procesu ar ārvalsts elementu ES kontekstā)

Latvijā pastāvīgi dzīvojošs prasītājs C vēršas Latvijas tiesā ar prasību pret Itālijā dzīvojošu atbildētāju D. C Latvijā ir juridiskās palīdzības saņēmējs saskaņā ar *Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likumā* paredzētajām normām. Tiesvedības gaitā Latvijas tiesai rodas nepieciešamība pārsūtīt Itālijā dzīvojošajam D prasības pieteikuma norakstu un tiesas pavēsti. Šajā gadījumā Latvijas tiesai būs jāpiemēro ES regulā Nr.1348/2000 noteiktā pārsūtīšanas kārtība, t.i.,

³³ Par ES dalībvalstu paziņotajām valodām sk.: http://ec.europa.eu/justice_home/judicialatlascivil/html/pdf/vers_concolide_en_1348.pdf.

izsniedzamajiem dokumentiem jābūt iztulkotiem itāļu valodā un lūgumam par dokumentu izsniegšanu arī jābūt sastādītam itāļu, angļu vai franču valodā.³⁴ Regulas Nr.1348/2000 5.panta 2.punkts Latvijā dzīvojošajam prasītājam C uzliek par pienākumu segt visus ar šo dokumentu tulkojumiem saistītos izdevumus. Tā kā C Latvijā ir juridiskās palīdzības saņēmējs, viņš centīsies no Latvijas *Juridiskās palīdzības administrācijas* saņemt palīdzību arī šajā jautājumā. Taču direktīva Nr.2003/8 neaptver šādu juridiskās palīdzības gadījumu (direktīvas 1.p. 2.punkts un 2.p.), un arī *Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likuma* 11.pants tulkošanas izdevumu segšanu civillietās paredz tikai pārrobežu strīdos. Līdz ar to C Latvijā nemaz nevarēs saņemt juridisko palīdzību, lai segtu uz Itāliju pārsūtāmo dokumentu tulkošanas izmaksas. Vienīgais veids, kā palīdzēt C, būtu *Satversmes* 92.panta piemērošana (ja lieta ir sarežģīta un no tās iznākuma ir atkarīgas būtiskas C intereses). Jāpiebilst, ka šajā aspektā var runāt arī par tā saukto slēpto (netiešo) diskrimināciju.

Attiecībā uz juridisko palīdzību **ārpustiesu lietās** direktīvas Nr.2003/8 10.panta imperatīvā norma paredz, ka "*juridiskā palīdzība attiecas arī uz ārpustiesas procedūrām saskaņā ar šajā direktīvā noteiktajiem nosacījumiem, ja tiesību aktos paredzēts, ka pusēm jāizmanto šādas procedūras, vai tiesa ir devusi strīdā iesaistītajām pusēm rīkojumu par šādu procedūru izmantošanu*".³⁵ Savukārt no *Juridiskās palīdzības likuma* 11.panta otrās daļas izriet, ka pārrobežu strīdos persona nevar saņemt direktīvas 7.pantā un likuma 11.panta otrajā daļā paredzēto juridisko palīdzību ārpustiesu lietās civillietu un komercietu kategorijās.

Juridiskās palīdzības apjomā saskaņā ar direktīvas Nr.2003/8 11.pantu ietilpst arī juridiskā palīdzība vienā dalībvalstī sastādīto **autentisko (publisko) dokumentu izpildē citā dalībvalstī**. Autentisko (publisko) dokumentu jēdziena definīcijai ES starptautiskā civilprocesa kontekstā, autoresprāt, vislabāk ir izmantot Padomes 2000.gada 22.decembra Regulas (EK) Nr.44/2001 *par jurisdikciju un spriedumu*

³⁴ Par ES dalībvalstu paziņotajām valodām sk.: http://ec.europa.eu/justice_home/judicialatlascivil/html/pdf/vers_concolide_en_1348.pdf.

³⁵ Par tulkojumu sk. referāta 2.pielikumu.

atzīšanu un izpildi civillietās un komercietās 57.pantā,³⁶ Padomes 2003.gada 27.novembra Regulas (EK) Nr.2201/2003 par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi laulības lietās un lietās par vecāku atbildību un par Regulas (EK) Nr.1347/2000 atcelšanu³⁷ 46.pantā un Parlamenta un Padomes 2004.gada 21.aprīļa Regulas (EK) Nr.805/2004, ar ko izveido Eiropas izpildes rīkojumu neapstrīdētiem prasījumiem³⁸ 4.panta 3.punktā ietvertās autentisko (publisko) dokumentu definīcijas atkarībā no konkrētās civillietu kategorijas. Juridiskās palīdzības likums klusē par direktīvas Nr.2003/8 11.pantā minēto iespēju.

Saskaņā ar *direktīvas Nr.2003/8* normām juridiskās palīdzības apjomā ietilpst arī citi palīdzības veidi; tie tiks apskatīti turpmāk.³⁹

3. Direktīvā Nr.2003/8 dalībvalstīm izvirzītās prasības

3.1. Vispārīgās prasības

3.1.1. Priekšnoteikumi juridiskās palīdzības saņemšanai pārrobežu strīdos

Direktīva Nr.2003/8 iedala juridiskās palīdzības saņemšanas priekšnoteikumus divās kategorijās: a) finansiālie priekšnoteikumi un b) priekšnoteikumi, kas izriet no civillietas vai komercietas pamatotības.

³⁶ Par tulkojumu sk. referāta 2.pielikumu, sk. arī EKT 1999.gada 17.jūnija spriedumu lietā C-260/97 *Unibank A/S v. Flemming G. Christensen*, [1999] ECR, p.I-3715.

³⁷ Padomes 2003.gada 27.novembra Regula (EK) Nr.2201/2003 par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi laulības lietās un lietās par vecāku atbildību un par Regulas (EK) Nr.1347/2000 atcelšanu // OV L 338, 23.12.2003., 1.–29. lpp. (par tulkojumu sk. referāta 2.pielikumu).

³⁸ Padomes un Parlamenta 2004.gada 21.aprīļa Regula (EK) Nr.805/2004, *ar ko izveido Eiropas izpildes rīkojumu neapstrīdētiem prasījumiem* // OV L 143, 30.04.2004., 15.–39.lpp.

³⁹ Piemēram, palīdzība ar sprieduma izpildi saistīto izmaksu segšanā; ārvalsts tiesas nolēmuma eksekvatūras saņemšanā; palīdzība pašmāju advokāta konsultācijas samaksai, ja ir jāstāda uz ārvalstīm nosūtāmu juridiskās palīdzības pieteikumu; izdevumu segšana par juridiskās palīdzības pieteikuma un tam pievienojamo dokumentu tulkošanu u.c.

a) Finanšiālie priekšnoteikumi

Gan *direktīvā Nr.2003/8*, gan *Juridiskās palīdzības likumā* galvenais kritērijs juridiskās palīdzības saņemšanai ir tāds personas materiālais stāvoklis, kura dēļ tā nespēj pilnīgi vai daļēji samaksāt visus izdevumus, kas saistīti ar savu tiesību aizsardzību (direktīvas 5.p. 1.punkts; likuma 3.p. otrā un trešā daļa).

Direktīvas Nr.2003/8 5.panta 2.punkts jau konkrētāk paskaidro, kas ietilpst jēdzienā "materiālais stāvoklis", t.i., katrā konkrētajā gadījumā ir jāizvērtē dažādi objektīvie kritēriji, piemēram, personas ienākumi, īpašumā esošā manta, ģimenes stāvoklis, kā arī to personu materiālie resursi, kuras ir finansiāli atkarīgas no juridiskās palīdzības pieteikuma iesniedzēja.

Saskaņā ar *Juridiskās palīdzības likuma* 5.panta otro daļu "valsts nodrošina juridisko palīdzību personai, ņemot vērā tās īpašo situāciju, īpašuma stāvokli un ienākumu līmeni, kā arī personas iesniegumā par juridisko palīdzību norādīto informāciju, izņemot likumā noteiktos gadījumus". Likuma 3.panta otrā daļa deleģē Ministru kabinetam pienākumu noteikt, kādos gadījumos personas sevišķā situācija, īpašuma stāvoklis un ienākumu līmenis uzskatāmi par atbilstošiem juridiskās palīdzības piešķiršanai. Patiešām, Ministru kabinets 2006.gada 4.jūlijā izdeva noteikumus Nr.558 *Noteikumi par personas īpašās situācijas, īpašuma stāvokļa un ienākumu līmeņa atbilstību valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības piešķiršanai* (turpmāk – MK noteikumi Nr.558).⁴⁰ Šie noteikumi skaidro jēdzienus "personas īpašā situācija" (4.punkts)⁴¹ un

⁴⁰ Ziņotājs, 2006, Nr.17.

⁴¹ Saskaņā ar MK noteikumu Nr.558 4.punktu šo noteikumu izpratnē par īpašu personas situāciju uzskata šādus gadījumus: 1) persona pēkšņi nonākusi situācijā un materiālajā stāvoklī, kas tai liedz nodrošināt savu tiesību aizsardzību; 2) persona atrodas pilnā valsts vai pašvaldības apgādībā; 3) personai valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība ir nepieciešama patvēruma piešķiršanas procesa ietvaros.

"īpašuma stāvoklis un ienākumu līmenis" (5.punkts).⁴² Tomēr uzmanību piesaista noteikumu 5.1.apakšpunktā noteiktais personas vidējo ienākumu apmērs (kas norāda uz faktoriem, kuri liedz personai nodrošināt savu tiesību aizsardzību), proti, pēdējo triju mēnešu laikā ienākumi nedrīkst pārsniegt juridiskās palīdzības pieprasīšanas dienā valstī noteiktās minimālās mēneša darba algas apmēru. No tā var secināt: ja personas ienākumi pārsniegs šo sliekšni kaut vai par vienu latu, tad uz juridisko palīdzību cerību vairs nav. Iespējams, ka labāk būtu apmēru noteikt robežās "no ... līdz" vai arī paredzēt, ka *Juridiskās palīdzības administrācija* atsevišķos gadījumos, to īpaši motivējot, var piešķirt juridisko palīdzību arī personām, kuru vidējie ienākumi mēnesī nedaudz pārsniedz 5.1.apakšpunktā norādīto robežu. Kā būs redzams direktīvas Nr.2003/8 5.panta 3.punktā, vērtību jeb finansiālās robežas pārsniegšanai ir jāliecina par to, ka persona jau **ir spējīga** samaksāt juridiskās palīdzības sniegšanu, t.i., dalībvalstu normatīvajos tiesību aktos noteiktā ienākumu robeža nedrīkstētu būt vienkārši formāla.

Vērtību robežas (vācu val. – *Schwellenwerte*, franču val. – *seuil*) noteikšanas iespēju paredz arī *direktīvas Nr.2003/8* 5.panta 3.punkta dispozitīvā norma: jebkura dalībvalsts **var** noteikt vērtību robežas, **kurās pārsniegšana liecinātu par to, ka persona spēj pilnīgi vai daļēji pati apmaksāt ar juridisko palīdzību saistītos**, direktīvas 3.panta 2.punktā norādītos **izdevumus**. Tomēr šo robežu noteikšanā jāievēro visi direktīvas 5.panta 2.punktā norādītie kritēriji.

No iepriekš minētā var secināt, ka ***Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likuma normas formāli ir saskaņotas ar direktīvas 5.panta 1., 2. un 3.punktu***. Taču jāatgādina, ka direktīvas 5.panta 2.punkts ir

⁴² Saskaņā ar MK noteikumu Nr.558 5.punktu šo noteikumu izpratnē par personas īpašuma stāvokli un ienākumu līmeni uzskata tādu situāciju, kad šie faktori liedz personai nodrošināt savu tiesību aizsardzību. Proti, personas vidējie ienākumi pēdējo triju mēnešu laikā nedrīkst pārsniegt juridiskās palīdzības pieprasīšanas dienā valstī noteiktās minimālās mēneša darba algas apmēru un personai nedrīkst piederēt kustamais vai nekustamais īpašums (izņemot 5.1.apakšpunktā norādītos izņēmuma gadījumus).

imperatīva, bet 3.punkts – dispozitīva norma, t.i., dalībvalstīm nav obligāta prasība noteikt vērtību robežu kā juridiskās palīdzības saņemšanas finansiālo kritēriju.⁴³ Taču, tā kā Ministru kabinetam ir deleģēts noteikt, kādos gadījumos personas īpašā situācija, īpašuma stāvoklis un ienākumu līmenis uzskatāmi par atbilstošiem juridiskās palīdzības piešķiršanai, tad šo deleģējumu, autoresprāt, var uzskatīt par Latvijas likumdevēja vēlmi ieviest šādu vērtību robežu.

Ja dalībvalsts ievieš direktīvas 5.panta 3.punktā paredzētās vērtību robežas, tad automātiski sāk darboties arī sekojošā 4.punkta norma, saskaņā ar kuru:

"šā panta 3.punktu noteiktās robežas nevar liegt piešķirt juridisko palīdzību tiem šās palīdzības pieprasītājiem, kuru līdzekļi pārsniedz minētās robežas, ja viņi pierāda, ka nespēj samaksāt **3.panta 2.punktā minētos tiesāšanās izdevumus (aut. izcēlums)** tādēļ, ka pastāv atšķirības starp dzīves dārdzību domicila vai pastāvīgās dzīvesvietas dalībvalstī un dalībvalstī, kurā notiek tiesas sēdes."⁴⁴

Citiem vārdiem sakot, ja tiesas valsts noteiktā vērtību robeža tiek pārsniegta, tad ir jāpārbauda, vai pieteicējs savas dzīvesvietas valstī atbilstu juridiskās palīdzības saņemšanas nosacījumiem.⁴⁵

Juridiskās palīdzības likuma 14.panta trešajā daļā arī ir ietverta norma, saskaņā ar kuru:

"persona, kas vēlas saņemt juridisko palīdzību pārrobežu strīdā, var lūgt juridisko palīdzību arī tādā gadījumā, ja pierāda, ka tā nespēj samaksāt ar juridisko palīdzību saistītos izdevumus, jo labklājības līmenis pastāvīgās dzīvesvietas (domicila) valstī un valstī, **kurā notiek tiesas sēde (aut. izcēlums)**, ir atšķirīgs."

⁴³ Sk. arī: Schmidt U. *Europäisches Zivilprozessrecht*. Das 11. Buch der ZPO. – München: Verlag C.H.Beck, 2004, S.126.

⁴⁴ Par tulkojumu sk. referāta 2.pielikumu.

⁴⁵ Schmidt U. *Europäisches Zivilprozessrecht*. Das 11. Buch der ZPO. – München: Verlag C.H.Beck, 2004, S.126; Leroy É. L'assistance judiciaire transfrontalière. Grām.: Georges de Leval, Mercedes Candela Soriano (Zin.red.) *Espace judiciaire européen. Acquis et enjeux futurs en matière civile*. – Bruxelles: Larcier, 2007, p.156 (107.atsauce).

Tātad **direktīvas Nr.2003/8 5.panta 5.punkts likumā ir ieviests tikai daļēji**. Autore uzskata, ka likumā lietotais izteiciens "valstī, kurā notiek tiesas sēde" ir šaurāks nekā direktīvas 3.panta 2.punkts, kas paredz ne tikai situāciju, kad notiek tiesas sēde, bet arī lietas pirmstiesas un ārpustiesas izskatīšanas stadiju.

Direktīvas Nr.2003/8 5.panta 5.punkts nosaka izņēmuma gadījumu, kad personai nav jāsniedz juridiskā palīdzība, proti, tad, ja pieprasītajam konkrētā gadījumā ir pieejami citi efektīvi līdzekļi, kas nodrošina direktīvas 3.panta 2.punktā paredzēto juridisko palīdzību.

Juridiskās palīdzības likuma 6.panta pirmās daļas 3.punkts šajā ziņā nosaka:

"Juridisko palīdzību nesniedz, ja valsts pārvaldes iestāde ir palīdzējusi personai, norādot uz tiesiskās situācijas risināšanas iespējām, sagatavojot personas tiesību aizsardzībai vai īstenošanai nepieciešamos dokumentus vai sniedzot cita veida juridisko palīdzību, kas norāda uz to, ka juridiskā palīdzība nav nepieciešama."

Autoresprāt, **šo likuma normu tomēr nevar uzskatīt par ekvivalentu direktīvas Nr.2003/8 5.panta 5.punktā paredzētajam izņēmuma gadījumam juridiskās palīdzības atteikšanai**, jo personas rīcībā esošajiem citiem juridiskās palīdzības līdzekļiem ir jābūt: 1) pietiekami efektīviem un 2) tādiem, kas nodrošina direktīvas 3.panta 2.punktā paredzēto juridisko palīdzību. Jādomā, ka valsts pārvaldes iestādes diez vai būs spējīgas visos gadījumos sniegt efektīvu juridisko palīdzību civillietās, turklāt tādā apjomā, kāds norādīts *direktīvas Nr.2003/8 3.panta 2.punktā* (piemēram, tulka pakalpojumi, ceļa izmaksu segšana, pārstāvība tiesā u.tml.).

b) Priekšnoteikumi, kas izriet no civillietas vai komercietas pamatotības

Otra kritēriju grupa, kas ļauj noteikt personas tiesības saņemt juridisko palīdzību, ir saistīta ar konkrētās lietas pamatotību. *Direktīva Nr.2003/8* šajā ziņā satur galvenokārt dispozitīvas normas (6.p. 1. un 2.punkts), kas ļauj dalībvalstīm pašām izvēlēties to ieviešanu savos nacionālajos normatīvajos tiesību aktos.

Saskaņā ar *direktīvas Nr.2003/8 6.panta 1.punktu* dalībvalstis var paredzēt iespēju noraidīt tādus juridiskās palīdzības lūgumus, kas acīmredzami pēc būtības ir nepamatoti.

Līdzīga norma ir atrodamā arī *Juridiskās palīdzības likuma* 6.panta pirmās daļas 1.punktā: "*juridisko palīdzību nesniedz, ja personas pieprasītā juridiskā palīdzība ir nepamatota.*" Šī norma ir nedaudz bargāka par direktīvas 6.panta 1.punktu, kas ļauj atteikt juridisko palīdzību, ja lūgums ir **acīmredzami** nepamatots, nevis vienkārši nepamatots.

Savukārt *direktīvas Nr.2003/8* 6.panta 2.punkts paredz:

"Ja piedāvā pirmstiesas konsultāciju, turpmāku juridisko palīdzību var atteikt vai anulēt, pamatojoties uz lietas būtību, ciktāl ir garantēta tiesas pieejamība."⁴⁶

Tas nozīmē, ka var atteikt turpmāku juridisko palīdzību vai to pārtraukt, pamatojoties uz iemesliem, kas saistīti ar lietas būtību, jo īpaši ar lietas negatīva iznākuma varbūtību. Tas gan varētu būt, tikai esot šādiem diviem priekšnosacījumiem: **pirmkārt**, personai jāpiedāvā pirmstiesas juridiskā konsultācija tiesvedības jautājumos, un, **otrkārt**, tai jāgarantē pieeja tiesai. Lemjot jautājumu par atteikuma iemesliem, kas saistīti ar lietas būtību, jāņem vērā (*direktīvas preambulas* 17.apsvērums):

- 1) vai lieta nav saistīta ar prasību par goda un cieņas aizskaršanu;
- 2) vai juridiskās palīdzības pieteikums nav saistīts ar prasību, kas tieši attiecas uz pieteicēja komercdarījumiem;
- 3) vai juridiskās palīdzības pieteikums nav saistīts ar pieteicēja neatkarīgu profesionālo darbību.

Juridiskās palīdzības likuma 6.panta pirmajā daļā visas šīs *direktīvas Nr.2003/8* preambulas 17.apsvēruma nostādnes ir ietvertas, t.i., juridisko palīdzību Latvijā nesniedz, ja:

"1) personas pieprasītā juridiskā palīdzība ir nepamatota; (...) 6) tā attiecas uz prasījumu, kas tieši saistīts ar prasītāja komercdarbību vai neatkarīgu profesionālo darbību; 7) tā saistīta ar muitas vai nodokļu jautājumiem (sakarīt ar *direktīvas* 1.p. 2.punktu – **aut. piebilde**); 8) tā attiecas uz prasījumu par goda un cieņas aizskaršanu (...)."

⁴⁶ Par tulkojumu sk. referāta 2.pielikumu.

3.1.2. Juridiskās palīdzības apjoma paplašināšana pārrobežu strīdos

Direktīvas Nr.2003/8 9.pants paredz gadījumus, kad dalībvalstīm ir jāpaplašina juridiskās palīdzības apjoms pārrobežu strīdos, un proti:

- 1) juridisko palīdzību turpina sniegt pilnā apjomā vai daļēji, lai segtu **izdevumus**, kas saistīti ar sprieduma izpildi tā izcelsmes valstī;
- 2) ja personai bija piešķirta juridiskā palīdzība tiesvedības valstī, tad šādu palīdzību piešķir saskaņā ar *lex fori*⁴⁷ normām arī tajā valstī, kurā jānotiek sprieduma atzīšanai vai izpildei;
- 3) juridisko palīdzību turpina sniegt, ja pati persona vai pretējā puse ir pārsūdzējusi tiesas nolēmumu.

Juridiskās palīdzības likuma normās nekas nav minēts par juridiskās palīdzības sniegšanu civillietās pārrobežu strīdos, ja runa ir par **izmaksām**, kas saistītas ar Latvijas tiesas sprieduma izpildi vai citu ES dalībvalstu tiesu nolēmumu atzīšanu un izpildi Latvijā.

Ministru kabineta 2006.gada 6.novembra noteikumu Nr.920⁴⁸ *Noteikumi par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības veidiem, maksimālo stundu skaitu, samaksas apmēru un kārtību* 4.1. un 4.2.punktā ir tikai norādīts, ka valsts nodrošina **juridisko konsultāciju** un **procesuāla dokumenta sagatavošanu** (bet nevis sedz ar nolēmuma izpildi saistītos izdevumus) civillietā nolēmuma izpildes stadijā. Tādēļ vienīgais, uz ko šobrīd var cerēt prasītājs pārrobežu strīdā, ir *Civilprocesa likuma* 43.panta ceturtajā daļā norādītā iespēja "tiesai vai tiesnesim, ievērojot fiziskās personas mantisko stāvokli, pilnīgi vai daļēji atbrīvot to no tiesas izdevumu samaksas valsts ienākumos (..)" (minētā norma skatāma kopā ar CPL 39.p. pirmās daļas 4.punktu, 566.p. un 567.p. pirmo daļu). Vēl var atsaukties arī uz *Civilprocesa likuma* 567.panta otro daļu, kas paredz gadījumus, kuros piedzinēji ir atbrīvoti no sprieduma izpildes izdevumu samaksas tiesu izpildītājam. Šāds

⁴⁷ No latīņu val. – tiesas valsts likums.

⁴⁸ Ziņotājs, 2007, Nr.4.

tiesiskais regulējums ir uzskatāms par atbrīvojumu no tiesas izdevumiem. Vienlaikus jāatzīmē, ka atbrīvojuma gadījumā valsts nevis vienkārši sedz sprieduma izpildes izdevumus, bet gan sedz tos līdz brīdim, kamēr noslēdzas izpildu process un tiesu izpildītājs saskaņā ar Civilprocesa likuma 568.panta trešo daļu tos ietur no parādnieka un ieskaita atpakaļ valsts ienākumos.⁴⁹

Autoresprāt, *direktīva Nr.2003/8* tomēr prasa dalībvalstu nacionālajos likumos ieviest skaidru normu par juridisko palīdzību ar sprieduma izpildes izmaksām saistītajos gadījumos pārrobežu strīdos, tostarp gadījumos, kas saistīti ar citu ES dalībvalstu tiesu nolēmumu atzīšanu un izpildi Latvijā. Piemēram, Francijas likuma *Par juridisko palīdzību* 10.panta ceturtajā daļā ir iekļauta konkrēta norma, kas paredz juridiskās palīdzības piešķiršanu citā ES dalībvalstī (izņemot Dāniju) pieņemta nolēmuma vai cita izpildu dokumenta izpildei Francijas teritorijā.⁵⁰ To pašu ir izdarījusi arī Beļģija, papildinot *Tiesu iekārtas kodeksa (Code judiciaire)* 508/24.pantu ar piekto daļu, kas tiešā veidā paredz šādu izmaksu segšanu.⁵¹

Jāatgādina, ka 2004.gada 21.aprīlī tika pieņemta Parlamenta un Padomes Regula (EK) Nr.805/2004, *ar ko izveido Eiropas izpildes rīkojumu neapstrīdētiem prasījumiem*.⁵² Ar šo regulu ir ieviests jauns procesuālais institūts (arī dokuments) – **Eiropas izpildes rīkojums**, kuru jāizpilda tā, it kā tas būtu pieņemts dalībvalstī, kur to paredzēts izpildīt (*regulas Nr.805/2004* preambulas 8.apsvērums), un kuru izpilda ar

⁴⁹ Civilprocesa likuma komentāri. Trešais papildinātais izdevums. Autoru kolektīvs. Prof. K.Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 782., 784. lpp.

⁵⁰ Loi n° 91-647 du 10 juillet 1991 *relative à l'aide juridique* (Article 10). <http://www.legifrance.gouv.fr/texteconsolide/PJEBE.htm>.

⁵¹ Leroy É. L'assistance judiciaire transfrontalière. Grām.: Georges de Leval, Mercedes Candela Soriano (Zin.red.) *Espace judiciaire européen. Acquis et enjeux futurs en matière civile*. – Bruxelles: Larcier, 2007, p.169.

⁵² Spēkā no 2005.gada 21.janvāra, piemērojama no 2005.gada 21.oktobra, izņemot 30.–32.pantu, ko piemēro no 2005.gada 21.janvāra.

tādiem pašiem noteikumiem kā spriedumu, kas taisīts izpildes valstī (*regulas Nr.805/2004* 20.p. 1.punkts).⁵³

6.piemērs

Austrijā dzīvojošs kreditors E iesniedz izpildei Latvijā Eiropas izpildes rīkojumu, kas izdots Austrijas tiesā pret Latvijā dzīvojošu parādnieku G. E Austrijā ir saņēmis juridisko palīdzību, tādēļ viņš lūdz arī Latvijas pusi piešķirt juridisko palīdzību Eiropas izpildes rīkojuma izpildes izdevumu segšanai Latvijā, jo šādu iespēju paredz *direktīvas Nr.2003/8* 9.panta 2.punkts. Diemžēl *Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likumā* nav normas, kas skaidri un nepārprotami piešķirtu E šādas tiesības.

Ja persona Latvijā lūdz ārvalsts tiesas nolēmuma atzīšanu un/vai izpildi, tad juridiskās palīdzības apjoms atzīšanas un/vai izpildes procesā varētu tikt noteikts *Juridiskās palīdzības likuma* 11.panta ietvaros (t.i., juridiskā palīdzība procesuālo dokumentu sastādīšanā, juridiskā konsultācija tiesvedības laikā, pārstāvība tiesā, tulkošanas pakalpojumi, ierašanās uz tiesu izmaksas), kas tomēr arī neietver juridisko palīdzību ar sprieduma izpildi saistīto **izdevumu** segšanā.

Pārsūdzības gadījumā varētu piemērot likuma 11.pantā norādītos juridiskās palīdzības veidus, ņemot vērā to, ka likuma 10.pants paredz, ka juridisko palīdzību civillietā persona var pieprasīt līdz brīdim, kamēr nav izpildīts tiesas nolēmums.

Runājot par dalībvalstu tiesu nolēmumu atzīšanu un izpildi, nedrīkst ignorēt arī tos ES normatīvos aktus, kuri paredz šādu nolēmumu atzīšanu un izpildi ES teritorijā. Te būtu jāmin šādi normatīvie tiesību akti:

- 1) ES Padomes 2000.gada 22.decembra Regula (EK) Nr.44/2001 *par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi civillietās un komerclietās*,⁵⁴

⁵³ Sīkāk par šo regulu un Eiropas izpildu rakstu sk.: Rudevska B. Eiropas izpildu raksts // *Likums un Tiesības*, 2007, 9.sēj., Nr.1(89), 23.–31.lpp. un Nr.2(90), 51.–63.lpp.

⁵⁴ Spēkā no 2002.gada 1.marta (par tulkojumu sk. referāta 2.pielikumu).

- 2) ES Padomes 2003.gada 27.novembra regula (EK) Nr.2201/2003 *par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi laulības lietās un lietās par vecāku atbildību un par Regulas (EK) Nr.1347/2000 atcelšanu.*⁵⁵

Katrs no šiem aktiem satur normas par juridisko palīdzību, tādēļ *Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likumam* šajā ziņā ir ne tikai jāievieš *direktīva Nr.2003/8*, bet arī jānodrošina minēto ES regulu piemērošana Latvijā. Tādējādi būtu vēlams nedaudz apskatīt katru no šīm ES regulām daļā par juridiskās palīdzības sniegšanu nolēmumu atzīšanā un/vai izpildē.

1. **ES Padomes 2000.gada 22.decembra regulas (EK) Nr.44/2001 *par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi civillietās un komercietās*** 50.pants nosaka:

"Prasītājs, kurš izcelsmes dalībvalstī ir saņēmis pilnīgu vai daļēju juridisko palīdzību vai atbrīvojumu no izmaksām vai izdevumiem, ir tiesīgs šajā iedaļā paredzētajās procedūrās saņemt visplašāko juridisko palīdzību vai visplašāko atbrīvojumu no izmaksām vai izdevumiem, kādu paredz likums dalībvalstī, pie kuras tas vērsies."⁵⁶

Šis pants attiecas ne tikai uz atzīšanas vai izpildes (eksekvatūras) pieteikuma izskatīšanas,⁵⁷ bet arī uz pārsūdzības stadiju (sk. 50.p. esošo

⁵⁵ Spēkā no 2004.gada 1.augusta, piemērojama no 2005.gada 1.marta, izņemot 67.–70.pantu, ko piemēro no 2004.gada 1.augusta (par tulkojumu sk. referāta 2.pielikumu).

⁵⁶ ES regulas Nr.44/2001 izpratnē ar terminu "pieteicējs" saprot personu, kas iesniegusi pieteikumu par ārvalsts tiesas nolēmuma atzīšanu vai izpildi; bet ar terminu "dalībvalsts, pie kuras tas vērsies" (vai "pieteikuma saņēmējvalsts") saprot to ES dalībvalsti, kurā iesniegts pieteikums par ārvalsts tiesas nolēmuma atzīšanu vai izpildi. (Par tulkojumu sk. referāta 2.pielikumu.)

⁵⁷ Tomēr regulas Nr 44/2001 50.pants neattiecas uz regulas 31.pantā minētajiem prasības nodrošinājuma līdzekļiem, kā arī uz nolēmumu piespiedu izpildes stadiju (sk. : Leroy É. L'assistance judiciaire transfrontalière. Grām.: Georges de Leval, Mercedes Candela Soriano (Zin.red.) *Espace judiciaire européen. Acquis et enjeux futurs en matière civile.* – Bruxelles: Larcier, 2007, p.146, 147; Brussels I Regulation. European Commentaries on Private International Law. Ed. by Magnus U., Mankowski P., Pålsson L. – München: Sellier European Law Publishers. 2007, Art. 50, note 1, p.684).

norādi "šajā sadaļā paredzētajās procedūrās"⁵⁸). No *regulas Nr.44/2001* 53.panta 2.punkta izriet, ka pieteicējam kopā ar izpildes (eksekvatūras) pieteikumu atliek iesniegt vienīgi šīs regulas 54.pantā un V pielikumā paredzēto apliecības formu, kuras 5.ailē nolēmuma izcelsmes dalībvalsts tiesa (vai kompetentā iestāde) jau būs norādījusi, ka pieteicējs šajā valstī ir saņēmis juridisko palīdzību vai atbrīvojumu no tiesas izdevumiem. Savukārt vienkāršas atzīšanas pieteikumam (sk. regulas 33.p. 2.punktu) *regula Nr.44/2001* neprasa pievienot šāda veida apliecību, tādēļ atzīšanas procesos acīmredzot būs jāpieņem nolēmuma izcelsmes dalībvalsts tiesas (vai kompetentās iestādes) rakstisks apliecinājums par to, ka pieteicējs šajā valstī ir saņēmis juridisko palīdzību vai atbrīvojumu no tiesas izdevumiem.⁵⁹ Tātad *regulā Nr.44/2001* darbojas princips, saskaņā ar kuru pieteikuma saņēmējvalstij 50.pantā paredzētā juridiskā palīdzība (vai atbrīvojums no tiesas izdevumiem) jāsniedz tikai tad, ja persona šādu juridisko palīdzību (vai atbrīvojumu no tiesas izdevumiem) ir saņēmusi arī nolēmuma izcelsmes dalībvalstī. Tas nozīmē, ka šeit runa ir par juridiskās palīdzības (vai atbrīvošanas no tiesas izdevumiem) turpināšanu. Tomēr pieteikuma saņēmējvalstij šī palīdzība ir jāsniedz saskaņā ar savu *lex fori*, proti, tādā apjomā un veidā, kā to paredz šīs pieteikuma saņēmējvalsts nacionālie normatīvie akti. Ja šādu palīdzību minētajā valstī vispār nav paredzēts sniegt, tad to nav arī jāsniedz saskaņā ar regulas 50.pantu.⁶⁰ Vienlaikus jāatzīmē, ka *regulas Nr.44/2001* 50.pants neaizliedz piemērot pieteikuma saņēmējvalsts nacionālo tiesību normas juridiskās palīdzības sniegšanā. Piemēram, ja pieteicējs nolēmuma izcelsmes dalībvalstī nesaņēma juridisko palīdzību vai atbrīvojumu no tiesas izdevumiem,

⁵⁸ Par tulkojumu sk. referāta 2.pielikumu.

⁵⁹ Ja jautājumu par juridiskās palīdzības piešķiršanu Latvijā izlemj Juridiskās palīdzības administrācija, tad par atbrīvojumu no tiesas izdevumiem civilajās un komerc lietās saskaņā ar Latvijas CPL 43.panta ceturto daļu lemj tiesa vai tiesnesis.

⁶⁰ Leroy É. L'assistance judiciaire transfrontalière. Grām.: Georges de Leval, Mercedes Candela Soriano (Zin.red.) *Espace judiciaire européen. Acquis et enjeux futurs en matière civile*. Bruxelles: – Larcier, 2007, p.147.

taču kļuva trūcīgs pēc nolēmuma pieņemšanas, tad viņam ir tiesības pieteikuma saņēmējvalstī iesniegt juridiskās palīdzības lūgumu vai lūgumu atbrīvot no tiesas izdevumiem.⁶¹

2. **ES Padomes 2003.gada 27.novembra Regulas (EK) Nr.2201/2003 par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi laulības lietās un lietās par vecāku atbildību un par Regulas (EK) Nr.1347/2000 atcelšanu**⁶² 50.pants nosaka:

"Pieteikuma iesniedzējs, kurš izcelsmes dalībvalstī ir saņēmis pilnīgu vai daļēju juridisko palīdzību vai atbrīvojumu no izdevumu segšanas, ir tiesīgs 21., 28., 41., 42. un 48.pantā paredzētajās procedūrās saņemt visplašāko juridisko palīdzību vai visplašāko atbrīvojumu no izmaksām un izdevumiem, kādu paredz tās izpildes dalībvalsts tiesību akti."⁶³

Tās pašas regulas 21.pants paredz nolēmumu atzīšanu lietās par laulības šķiršanu, laulāto šķirtas dzīves noteikšanu un laulības spēkā neesamību; 28.pants – nolēmumu izpildi (eksekvatūru) lietās par vecāku atbildību par bērnu; 41.pants – nolēmumu atzīšanu un izpildi (eksekvatūru) lietās, kas saistītas ar saskarsmes tiesībām; 42.pants – nolēmumu atzīšanu un izpildi (eksekvatūru) lietās, kas saistītas ar bērna atpakaļatdošanu; 48.pants – tādu nolēmumu izpildi (eksekvatūru), kas paredz praktiskus pasākumus saskarsmes tiesību īstenošanā. *Regulas Nr.2201/2003* piemērošana juridiskās palīdzības jomā ir līdzīga *regulai Nr.44/2001*. Tas nozīmē, ka personai, kura lūdz ārvalsts tiesas nolēmuma atzīšanu un/vai izpildi (eksekvatūru), kopā ar pieteikumu un pārējiem dokumentiem ir jāiesniedz arī *regulas Nr.2201/2003* I pielikumā (laulību

⁶¹ Brussels I Regulation. European Commentaries on Private International Law. Ed. by Magnus U., Mankowski P., Pålsson L. – München: Sellier European Law Publishers. 2007, Art. 50, note 6, p.684, 685.

⁶² Par tulkojumu sk. referāta 2.pielikumu.

⁶³ Arī ES regulas Nr.2201/2003 izpratnē ar terminiem "pieteicējs" un "pieteikuma saņēmējvalsts" saprot to pašu, ko ES regulā Nr. 44/2001 (sk. 46.atsauci). (Par tulkojumu sk. referāta 2.pielikumu.)

lietās), II pielikumā (vecāku atbildības lietās), III pielikumā (saskarsmes tiesību lietās) vai IV pielikumā (bērna atpakaļatdošanas lietās) paredzētās apliecības. Šo apliecību 6., 8., 13. vai 15. ailē ir iekļaujama informācija par tām personām, kurām nolēmuma izcelsmes dalībvalstī ir piešķirta juridiskā palīdzība vai atbrīvojums no tiesas izdevumiem.

Jāpiebilst, ka *Juridiskās palīdzības administrācijai* un Latvijas tiesām praksē būs jārisina jautājums par to, kādi dokumenti būs iesniedzami, ja juridiskās palīdzības vai atbrīvojuma no tiesas izdevumiem turpināšana tiks prasīta saskaņā ar kādu no abām minētajām regulām. Skaidrs ir tas, ka nolēmuma izcelsmes dalībvalstī izdots dokuments, kas apliecina juridiskās palīdzības vai atbrīvojuma no tiesas izdevumiem piešķiršanu, ir uzreiz *ipso iure* izpildāms pieteikuma saņēmējvalstī bez jebkādam papildu procedūram un bez juridiskās palīdzības vai atbrīvojuma no tiesas izdevumiem otrreizējas pārskatīšanas (sk. regulas Nr.2201/2003 36.p. un 45.p. 2.punktu).⁶⁴

Tomēr jāatzīst, ka ne visos gadījumos būs piemērojama kāda no ES regulām. Minēšu kaut vai dažus piemērus:

- 1) ārvalsts tiesā taisītais spriedums var attiekties uz tādām lietu kategorijām, kurām līdz šim nav ES normatīvo aktu vai starptautiskā līguma regulējuma juridiskās palīdzības vai atbrīvojuma no tiesas izdevumiem jomā (piemēram, mantojuma lietas). Tātad ir nepilnīgs *ratione materiae* piemērošanas jomas kritērijs;
- 2) spriedums var būt taisīts tādas ārvalsts tiesā, ar kuru Latvijai nav ES vai starptautiskā tiesiskā regulējuma jomā par juridiskās palīdzības vai atbrīvojuma no tiesas izdevumiem turpināšanu. Tātad ir nepilnīgs *ratione loci* piemērošanas jomas kritērijs.

⁶⁴ Leroy É. L'assistance judiciaire transfrontalière. Grām.: Georges de Leval, Mercedes Candela Soriano (Zin.red.) *Espace judiciaire européen. Acquis et enjeux futurs en matière civile.* – Bruxelles: Larcier, 2007, p.144.

Abos gadījumos būs jāpiemēro Latvijas nacionālie normatīvie tiesību akti. Bet vai tie ir pietiekami sagatavoti šādu situāciju atrisināšanai? Lai to pārbaudītu, ir jāņem vērā vairāki virzieni, proti:

- 1) vai Latvijas tiesa (tiesnesis) ir tiesīga atbrīvot ārvalsts piedzinēju no izdevumiem, kas saistīti ar ārvalsts tiesas sprieduma izpildi Latvijā;
- 2) vai Latvijas tiesa (tiesnesis) ir tiesīga atzīt ārvalsts tiesas lēmumu, ar kuru ārvalsts piedzinējam piešķirts atbrīvojums no tiesas izdevumiem attiecīgajā ārvalstī;
- 3) vai Latvijas *Juridiskās palīdzības administrācija* ir tiesīga atmaksāt ārvalsts piedzinējam izdevumus, kas saistīti ar ārvalsts tiesas sprieduma izpildi Latvijā.

Pirmajā situācijā jākonstatē sekojošais: saskaņā ar Civilprocesa likuma 43.panta ceturto daļu "*Tiesa vai tiesnesis, ievērojot fiziskās personas mantisko stāvokli, pilnīgi vai daļēji atbrīvo to no tiesas izdevumu⁶⁵ samaksas valsts ienākumos (..)*". Savukārt Civilprocesa likuma 567.panta otrās daļas 5.punkts jau sīkāk nosaka: "*No sprieduma izpildes izdevumu samaksas tiesu izpildītājam ir atbrīvoti piedzinēji gadījumos, kad persona no tiesas izdevumu samaksas atbrīvota ar tiesas lēmumu, – pilnībā vai daļēji atbilstoši tiesas lēmumam.*" Civilprocesa likuma komentāros ir norādīts, ka 43.panta ceturrtā daļa attiecas uz piedzinēju, ja viņš ir fiziska persona un, atrazdamies prasītāja statusā, ar tiesas lēmumu tiek atbrīvots no tiesas izdevumiem vai nu pirms lietas ierosināšanas, vai arī lietas izskatīšanas gaitā. Līdz ar to piedzinēji nevar sava materiālā stāvokļa dēļ lūgt tiesu pilnīgi vai daļēji atbrīvot tos no nolēmuma izpildes izdevumu samaksas brīdī, kad uzsākta nolēmuma izpilde vai tās

⁶⁵ Saskaņā ar CPL 33.panta otro daļu tiesas izdevumi ir: 1) valsts nodeva, 2) kancelejas nodeva, 3) ar lietas izskatīšanu saistītie izdevumi. Pie pēdējiem ir pieskaitāmi arī izdevumi, kas saistīti ar tiesas sprieduma izpildi (CPL 39.p. pirmās daļas 4.punkts).

laikā.⁶⁶ Starptautiskajā civilprocesā tas nozīmētu, ka ārvalsts pieteicējs nebūtu tiesīgs lūgt Latvijas tiesu vai tiesnesi atbrīvot viņu no sprieduma izpildes izdevumiem, jo lieta pēc būtības ir izskatīta ārvalsts tiesā. Taču īstenībā situācija nav tik dramatiska. Latvijā ārvalsts tiesas spriedumu var izpildīt tikai pēc tam, kad Latvijas tiesa to ir atzinusi un devusi izpildes atļauju (CPL 644.p. pirmā daļa). Ar šāda ārvalsts tiesas sprieduma izpildi saistītos izdevumus sedz vispārējā kārtībā (CPL 644.p. ceturtā daļa). Tas nozīmē, ka ārvalsts piedzinējam, kurš vēlas Latvijā panākt ārvalsts tiesas sprieduma izpildi, kopā ar atzīšanas un izpildes atļaušanas pieteikumu ir Latvijas tiesā jāiesniedz arī lūgums par atbrīvošanu no sprieduma izpildes izdevumiem.⁶⁷ Tādējādi Latvijas tiesai (tiesnesim) būs vienlaikus jālemj par ārvalsts tiesas sprieduma atzīšanu un izpildes atļaušanu, un ārvalsts piedzinēja (atzīšanas procesā viņš sauksies "pieteicējs") pilnīgu vai daļēju atbrīvošanu tieši no sprieduma izpildes izdevumiem. Tomēr šāda rīcības shēma nebūs attiecināma uz atbrīvojumu no Eiropas izpildes rīkojuma izpildes izmaksām (tas tādēļ, ka Eiropas izpildes rīkojums uzreiz ir tieši jāiesniedz Latvijas piespiedu izpildes iestādēm).

Otrajā situācijā jākonstatē sekojošais: saskaņā ar Civilprocesa likuma 636.panta pirmo daļu *"ārvalsts tiesas nolēmums šīs nodaļas izpratnē ir ārvalsts tiesas pieņemts spriedums, ar kuru strīdus jautājums starp pusēm ir izspriests pēc būtības, kā arī ārvalsts tiesas apstiprināts izlīgums"*. Tas nozīmē, ka atsevišķi pieņemti ārvalstu tiesu nolēmumi par atbrīvojumiem no tiesas izdevumiem Latvijā nevar tikt atzīti un līdz ar to Latvijas tiesa (tiesnesis) vai tiesu izpildītājs tos nevar ņemt par pamatu

⁶⁶ Civilprocesa likuma komentāri. Trešais papildinātais izdevums. Autoru kolektīvs. Prof. K.Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 781.lpp.

⁶⁷ Šeit autore vēlas norādīt uz vienu neprecizitāti, kas izriet no CPL, proti, ārvalsts tiesas sprieduma izpildes atļaujas (eksekvatūras) rezultātā no procesuālā viedokļa Latvijā tiks izpildīts nevis pats ārvalsts tiesas spriedums, bet gan Latvijas tiesas lēmums par tā izpildes atļauju (eksekvatūru). Tādēļ jāsecina, ka CPL 644.pants un CPL 539.panta pirmās daļas 6.punkts no teorētiskā viedokļa ir neprecīzi un pat maldinoši.

atbrīvošanai no ārvalsts tiesas sprieduma izpildes izdevumiem Latvijā. Vienīgais izņēmums ir tad, ja atbrīvojums no tiesas izdevumiem izlemts pašā ārvalsts tiesas spriedumā.

Trešajā situācijā vēlreiz jānorāda uz to, ka *Juridiskās palīdzības likums* pārrobežu lietās neparedz atmaksāt ar ārvalsts tiesas sprieduma izpildi Latvijā saistītos izdevumus. Vienīgais juridiskās palīdzības veids ārvalsts tiesas sprieduma izpildes stadijā ir bezmaksas juridiskā konsultācija un tulka pakalpojumi.

3.1.3. Juridiskās palīdzības izmaksu pārņemšana pārrobežu strīdos

Direktīvas Nr.2003/8 8.pants paredz:

"Dalībvalsts, kurā ir juridiskās palīdzības pieprasītāja domicils vai pastāvīgā dzīvesvieta, sniedz juridisko palīdzību, kā norādīts 3. panta 2. punktā, kas vajadzīga, lai segtu:

a) izdevumus, kas saistīti ar vietējā advokāta vai jebkuras citas personas, kurai saskaņā ar likumu ir tiesības sniegt juridisku konsultāciju, palīdzību līdz juridiskās palīdzības pieprasījuma saņemšanai saskaņā ar šo direktīvu dalībvalstī, kurā notiek tiesas sēdes;

b) pieprasījuma un vajadzīgo apliecinājošu dokumentu tulkošanas izmaksas, ja pieprasījumu iesniedz iestādēm minētajā dalībvalstī."⁶⁸

Tas nozīmē, piemēram, ja tiesvedība notiek Francijā, bet procesa dalībnieka dzīvesvieta ir Beļģijā, tad šī persona no Beļģijas iestādēm ir tiesīga saņemt attiecīgu juridisko palīdzību, lai pienācīgā kārtā varētu Francijā īstenot savas tiesības uz juridisko palīdzību (kuru paredz direktīvas 3.p. 2.punkts). Šādu pašu piemēru var attiecināt arī uz Latviju: ja Latvijā pastāvīgi dzīvojoša persona (neatkarīgi no valstspiederības) tiesājas kādā citā ES dalībvalstī (piemēram, Somijā) un tur pretendē uz

⁶⁸ Par tulkojumu sk. referāta 2.pielikumu.

juridisko palīdzību, tad nepieciešamības gadījumā Latvijas iestādēm savas valsts teritorijā ir jāpiešķir šai personai direktīvas 8.pantā paredzētā palīdzība (Latvijas advokāta pakalpojumu samaksai; juridiskās palīdzības pieteikuma un tam pievienojamo dokumentu tulkojumam no latviešu valodas somu valodā).

Juridiskās palīdzības likums klusē jautājumā par juridiskās palīdzības izmaksu pārņemšanu pārrobežu strīdos. Protams, var jau mēģināt pielietot akrobāta cienīgus interpretācijas trikus, taču diez vai tas ir uzskatāms par labāko risinājumu ilgākā laika posmā.⁶⁹

Ja juridiskās palīdzības pieprasījums tiesas valstī (mūsu piemēros – attiecīgi Francijā un Somijā) tiek noraidīts, tad *direktīvas Nr.2003/8 3.panta 5.punkts* ļauj valstij, kura samaksājusi šī juridiskās palīdzības lūguma tulkojumu (mūsu piemēros – attiecīgi Beļģijai un Latvijai), likt personai šos izdevumus atmaksāt. To paredz arī likuma 34.panta ceturrtā daļa, saskaņā ar kuru "*persona, kas pieprasa juridisko palīdzību pārrobežu strīdā, atmaksā tulkošanas izdevumus, kas segti no valsts budžeta, ja citas valsts kompetentā iestāde atsaka juridiskās palīdzības sniegšanu*". Šeit uzreiz ir jājautā, kādēļ minēti tikai tulkošanas izdevumi? Kādēļ netiek runāts arī par Latvijas advokāta pakalpojumu izmaksām?

Ko var teikt par pašmāju advokāta vai cita likumā paredzēta juridiskās palīdzības sniedzēja darba samaksu līdz brīdim, kad juridiskās palīdzības pieteikums tiek pārsūtīts uz to dalībvalsti, kurā jau notiek tiesvedība vai kurā tai jānotiek? Šajā jautājumā *Juridiskās palīdzības likums* nav visai konkrēts. Tā kā pārrobežu strīdos civillietās ir piemērojams šī likuma 9. un 11.pantā noteiktais juridiskās palīdzības apjoms, tad persona var saņemt palīdzību:

- 1) procesuālo dokumentu sastādīšanā pirmstiesas un tiesvedības stadijā;

⁶⁹ Salīdzinājumam sk. Beļģijas *Tiesu iekārtas kodeksa* 508/10.pantu, kurā skaidri un nepārprotami ir iekļautas norādes uz šādām izmaksām ES pārrobežu strīdos (Leroy É. L'assistance judiciaire transfrontalière. Grām.: Georges de Leval, Mercedes Candela Soriano (Zin.red.) *Espace judiciaire européen. Acquis et enjeux futurs en matière civile.* – Bruxelles: Larcier, 2007, p.168).

- 2) juridiskās konsultācijas sniegšanā pirmstiesas stadijā, tiesvedības laikā, kā arī nolēmuma izpildes stadijā;
- 3) pārstāvībai tiesā;
- 4) savu tiesību un pienākumu noskaidrošanai, risinot strīdu, kas izšķirams ārpus tiesas, vai lai sagatavotu attiecīgus dokumentus šādā lietā.

Jāpiebilst, ka pašmāju advokāta vai cita likumā paredzētā juridiskās palīdzības sniedzēja padoms pārrobežu strīdos personai būs nepieciešams galvenokārt savu tiesību noskaidrošanai vai juridiskās palīdzības pieteikuma sastādīšanā (kuru paredzēts pārsūtīt uz tiesvedības valsti).

Gan pirmajā, gan otrajā gadījumā varētu tikt piemērots likuma 11.panta pirmās daļas 2.punkts (ja civillietā atrodas tiesvedības stadijā), vai arī 9.panta 1., 4. vai 5.punkts (ja civillietā atrodas pirmstiesas stadijā vai izskatāma ārpus tiesas kārtībā). Taču, ja Latvijas advokāts vai cits likumā paredzētais juridiskās palīdzības sniedzējs palīdz personai sastādīt uz citu ES dalībvalsti nosūtāmu juridiskās palīdzības pieteikumu, tad no likuma skaidri neizriet, vai šādu pakalpojumu uzskatīt par juridisko konsultāciju vai par procesuāla dokumenta sastādīšanu. Praksē šī jautājuma skaidra un nepārprotama atrisināšana ļautu noskaidrot, vai par šāda pieteikuma sastādīšanu Latvijas juridiskās palīdzības sniedzējs saņems atlīdzību kā par juridisko konsultāciju civillietā pirmstiesas, tiesvedības vai nolēmuma izpildes stadijā,⁷⁰ vai arī kā par procesuāla dokumenta sastādīšanu pirmstiesas, tiesvedības vai nolēmuma izpildes stadijā.⁷¹

⁷⁰ Saskaņā ar MK 2006.gada 6.novembra noteikumu Nr.902 *Noteikumi par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības veidiem, maksimālo stundu skaitu, samaksas apmēru un kārtību* 7.1. un 8.punktu tie ir 7 lati stundā, bet ne vairāk par trim stundām vienas lietas ietvaros.

⁷¹ Saskaņā ar MK noteikumu Nr.902 7.2.punktu tie ir 10 lati par vienu dokumentu.

3.2. Sevišķās procesuālās prasības

3.2.1. Atbildīgās institūcijas izveidošana

*Direktīvas Nr.2003/8 12.pants nosaka, ka, "juridisko palīdzību, neierobežojot 8.pantu (tā noteikumi attiecas uz juridiskās palīdzības izmaksu pārņemšanu – aut. piebilde), piešķir vai atsaka kompetentā iestāde dalībvalstī, kurā notiek tiesas sēdes."*⁷²

Savukārt saskaņā ar tās pašas direktīvas 14.panta 1.punktu dalībvalstīm ir jāizraugās atbildīgā institūcija (vai institūcijas), kuru uzdevums ir nosūtīt un saņemt juridiskās palīdzības pieteikumus. Katrai dalībvalstij ir jāpaziņo Eiropas Komisijai šo atbildīgo institūciju nosaukumi un adreses; teritoriālā piekritība; to rīcībā esošie saziņas līdzekļi juridiskās palīdzības pieteikumu saņemšanai un valodas, kurās jābūt aizpildītam juridiskās palīdzības pieteikumam (direktīvas 14.p. 2. un 3.punkts).⁷³ Dalībvalstīm visi šie paziņojumi bija jāiesniedz Eiropas Komisijai līdz 2004.gada 30.novembrim (direktīvas 14.p. 4.punkts), un Komisija tos publicē ES Oficiālajā Vēstnesī.

Saskaņā ar *Juridiskās palīdzības likuma 7.pantu* par juridiskās palīdzības sniegšanu atbildīgā iestāde Latvijā ir *Juridiskās palīdzības administrācija* – Tieslietu ministrijas padotībā esoša tiešās pārvaldes iestāde. Saskaņā ar likuma pārejas noteikumu 2.punktu *Juridiskās palīdzības administrācija* bija jāizveido līdz 2005.gada 30.decembrim, taču līdz tam šos uzdevumus uzticēja pildīt Tieslietu ministrijas atbildīgajai struktūrvienībai.

Juridiskās palīdzības administrācijai ir šādi pamatuzdevumi (likuma 8.p.):

- 1) normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā izmaksāt juridiskajai palīdzībai paredzētos līdzekļus;

⁷² Par tulkojumu sk. referāta 2.pielikumu.

⁷³ Saskaņā ar direktīvas Nr.2003/8 14.panta 3.punktu dalībvalstis paziņo Eiropas Komisijai arī tās ES dalībvalstu valodas (izņemot to oficiālās valsts valodas), kurās vēl var tikt pieņemti juridiskās palīdzības pieteikumi.

- 2) nodrošināt mērķtiecīgu un efektīvu valsts budžeta līdzekļu izlietojumu;
- 3) likumā noteiktajos gadījumos piedzīt valsts budžeta līdzekļus, kas piešķirti juridiskās palīdzības nodrošināšanai.

Tādējādi ar **likumu ir ieviests direktīvas Nr.2003/8 12.pants un 14.panta 1.punkts**. Taču būtu bijis precīzāk, ja pamatuzdevumiem tiktu pievienots arī uzdevums saņemt un nosūtīt juridiskās palīdzības pieteikumus pārrobežu strīdos.

3.2.2. Juridiskās palīdzības pieteikumu iesniegšanas kārtība

Apskatot juridiskās palīdzības pieteikuma iesniegšanas kārtību, ir jāanalizē jautājums par to, kur šis pieteikums ir iesniedzams un kā tas ir noformējams.

a) Kur jāiesniedz juridiskās palīdzības pieteikums?

Direktīva Nr.2003/8 paredz, ka juridiskās palīdzības pieteikumus pārrobežu strīdos var iesniegt:

- 1) tās dalībvalsts atbildīgajā institūcijā, kuras teritorijā ir personas pastāvīgā dzīvesvieta (domicils) vai ierastā uzturēšanās vieta (direktīvas 13.p. 1.punkta a) apakšpunkts), vai
- 2) tās valsts atbildīgajā institūcijā, kuras teritorijā notiek tiesvedība vai nolēmuma izpilde (direktīvas 13.p. 1.punkta b) apakšpunkts).

Juridiskās palīdzības likuma 13.panta pirmā un otrā daļa nosaka:

"(1) Ja persona vēlas saņemt juridisko palīdzību pārrobežu strīdā, tā Juridiskās palīdzības administrācijai iesniedz attiecīgu iesniegumu.

(2) Juridiskās palīdzības administrācija šā panta pirmajā daļā minēto iesniegumu septiņu dienu laikā no iesnieguma saņemšanas dienas pārsūta citas valsts kompetentajai iestādei."

Tas nozīmē, ka personas, kuras pastāvīgi dzīvo vai uzturas Latvijā un vēlas saņemt juridisko palīdzību citā ES dalībvalstī, juridiskās palīdzības pieteikumu iesniedz Latvijas *Juridiskās palīdzības administrācijai*. Šis iesniegšanas veids atbilst direktīvas 13.panta 1.punkta a) apakšpunktam.

Saskaņā ar *Juridiskās palīdzības likuma* 14.panta pirmo daļu – "ja *Juridiskās palīdzības administrācija* saņem citas valsts kompetentās iestādes pārsūtītu iesniegumu par juridisko palīdzību, to izskata vispārīgā kārtībā". Tas nozīmē, ka citā ES dalībvalstī dzīvojoša persona, kura vēlas saņemt juridisko palīdzību Latvijā, savu pieteikumu Latvijas *Juridiskās palīdzības administrācijai* var nosūtīt tikai ar savas dzīvesvietas valsts kompetentās iestādes **starpniecību**. Šis iesniegšanas variants arī atbilst direktīvas 13.panta 1.punkta a) apakšpunktam.

Var secināt, ka **likums paredz tikai tādu pieteikumu iesniegšanas veidu, kas noteikts direktīvas Nr.2003/8 13.panta 1.punkta a) apakšpunktā**, taču saskaņā ar tās pašas normas b) apakšpunktu persona pieteikumu var iesniegt arī **tieši** tās valsts kompetentajā iestādē, kuras teritorijā saņemama juridiskā palīdzība.⁷⁴ Arī *ES juridiskās palīdzības vienotās standarta veidlapas* (par to sk. turpmāk) 7.a un 7.b punkts ļauj secināt, ka personai ir šādas izvēles tiesības. Līdz ar to Latvijā būtu apsverama iespēja respektēt arī otro pieteikuma iesniegšanas ceļu.⁷⁵

b) Kā jānoformē juridiskās palīdzības pieteikums?

Attiecībā uz prasībām juridiskās palīdzības pieteikuma noformēšanā *direktīva Nr.2003/8* ir diezgan lakoniska – tā vienīgi nosaka pieteikuma valodas, kā arī paredz ieviest vienotu pieteikuma standarta veidlapu visā ES teritorijā (izņemot Dāniju). Attiecībā uz pieteikuma pārsūtīšanu *direktīva* nosaka tikai atbildīgās pārsūtītājiestādes pienākumu sniegt

⁷⁴ Schmidt U. *Europäisches Zivilprozessrecht. Das 11. Buch der ZPO.* – München: Verlag C.H.Beck, 2004, S.128.

⁷⁵ Piemēram, Vācijā saskaņā ar direktīvas 13.panta 1.punkta a) apakšpunktu pieteikumu var iesniegt pirmās instances tiesā (*Amtsgericht*), kuras teritorijā pieteicējam ir dzīvesvieta vai ierastā uzturēšanās vieta. Savukārt saskaņā ar direktīvas 13.panta 1.punkta b) apakšpunktu pieteikumu var iesniegt tiesā, kurā notiek (vai notiks) tiesvedība vai kuras teritorijā jāizpilda ārvalsts tiesas nolēmums. Sk. arī: Schmidt U. *Europäisches Zivilprozessrecht. Das 11. Buch der ZPO.* – München: Verlag C.H.Beck, 2004, S.128.

ieteicējam palīdzību pievienoto dokumentu apzināšanā, kā arī ieteikuma un tam pievienojamo dokumentu iztulkošanā.

Direktīvas Nr.2003/8 13.panta 2.punkts paredz, ka ieteikums jā sastāda un tam pievienojamie dokumenti jā iesniedz tās dalībvalsts oficiālajā valodā (vai valodās), kurai šis ieteikums ir adresēts. Citu valodu var izmantot tikai tad, ja attiecīgā dalībvalsts saskaņā ar direktīvas 14.panta 3.punktu par šādu iespēju ir tieši paziņojusi Eiropas Komisijai.

Pamatojoties uz direktīvas 16.panta 2.punkta otro daļu, 2004.gada 9.novembrī Eiropas Komisija pieņēma lēmumu Nr.2004/844/EK,⁷⁶ ar kuru apstiprināja *juridiskās palīdzības standarta veidlapu*, kas izmantojama pārrobežu strīdos ES tiesiskajā telpā. Tas nozīmē, ka juridiskās palīdzības ieteikumu ES pārrobežu strīdos sastāda nevis brīvā formā vai formā, ko paredz dalībvalstu nacionālie normatīvie akti⁷⁷ vai starptautiskie līgumi,⁷⁸ bet gan aizpildot minēto veidlapu. Tādēļ *Juridiskās palīdzības likuma* 22.panta otrā daļa būtu jāpapildina ar norādi uz šo vienoto ES standarta veidlapu.

⁷⁶ Décision de la Commission du 9 novembre 2004 établissant un formulaire standard pour les demandes d'aide judiciaire en application de la directive 2003/8/CE visant à améliorer l'accès à la justice dans les affaires transfrontalières par l'établissement de règles minimales communes relatives à l'aide judiciaire accordée dans le cadre de telles affaires // *Journal officiel de l'Union européenne*, L 365, 10.12.2004, p.27–34.

⁷⁷ Latvijā nacionālā juridiskās palīdzības iesnieguma veidlapa 2005.gada 31.maijā ir apstiprināta ar MK 2005.gada 31.maija noteikumiem Nr.362 *Noteikumi par juridiskās palīdzības pieprasījuma veidlapas paraugu* (Ziņotājs, 2005, Nr.15). 2007.gada 23.augustā Valsts sekretāru sanāksmē tika izsludināts un 2007.gada 11.decembrī MK sēdē tika izskatīts MK noteikumu *Noteikumi par juridiskās palīdzības pieprasījuma veidlapas paraugu* projekts. Arī šajā veidlapas projektā ir iekļauta ailīte par pārrobežu strīdu (sk.: <http://www.mk.gov.lv>).

⁷⁸ 1980.gada 25.oktobra Hāgas konvencijas *Par tiesu starptautisko pieejamību* pielikumā ir atrodams juridiskās palīdzības pieprasījuma veidlapas paraugs, kas jāizmanto tad, ja juridiskā palīdzība tiek lūgta saskaņā ar šīs konvencijas normām. Tas pats attiecas arī uz 1977.gada 27.janvāra *Eiropas līgumu par juridiskās palīdzības pieprasījumu nosūtīšanu* un tā Papildprotokolu (līgums Latvijā spēkā no 01.07.2001.) // Latvijas Vēstnesis, 2001. 12.apr., Nr.59, un 2002. 13.nov., Nr.165.

Direktīvas Nr.2003/8 13.panta 4.punkts paredz, ka atbildīgajai pārsūtītājai iestādei ir jāatbalsta pieteikuma iesniedzējs, rūpējoties par to, lai pieteikumam būtu pievienoti visi, pēc iestādes domām, nepieciešamie dokumenti, kā arī sniedzot palīdzību pieteikuma un tam pievienoto dokumentu tulkošanā saskaņā ar direktīvas 8.panta b) apakšpunktu. Turklāt šai iestādei pieteikums ir piecpadsmit dienu laikā jāpārsūta attiecīgās otrās dalībvalsts saņēmējai iestādei. Piecpadsmit dienu termiņš tiek skaitīts no brīža, kad pārsūtītāja iestādei ir iesniegts pieteikums un tam pievienotie dokumenti saņēmējas valsts valodā.

Diemžēl *Juridiskās palīdzības likumā* nav iekļauta direktīvas norma par atbalsta sniegšanu pieteikuma autoram pārrobežu strīdos. Arī norma par juridiskās palīdzības pieteikuma un tam pievienojamo dokumentu tulkojumu likumā nav skaidri ieviesta, vienīgais, ko šajā gadījumā varētu piemērot, ir 11.panta otrās daļas 2. punkts, bet tikai tiesvedības stadijā. Ārpustiesu un pirmstiesas juridiskās palīdzības stadijā tas nav piemērojams. Autore vēlas piebilst, ka ne tikai *direktīvas Nr.2003/8* 13.panta 4.punkts, bet arī 1977.gada 27.janvāra *Eiropas līguma par juridiskās palīdzības pieprasījumu nosūtīšanu* 3.pants paredz nosūtītājiestādes pienākumu palīdzēt pieteicējam jautājumā par pievienotajiem dokumentiem un to tulkojumiem. Latvija šo līgumu ratificēja jau 2001.gada 30.maijā; tātad minētā prasība Latvijai nevarētu būt nekas jauns.

Attiecībā uz pieteikuma pārsūtīšanas termiņu *Juridiskās palīdzības likums* rāda, autore sprāt, nevajadzīgu priekšzīmi, nosakot, ka "*Juridiskās palīdzības administrācija juridiskās palīdzības iesniegumu septiņu dienu laikā no iesnieguma saņemšanas dienas pārsūta citas valsts kompetentajai iestādei*" (likuma 13.p. otrā daļa). Šāda nostāja neatbilst *direktīvas Nr.2003/8* 13.panta 4.punkta prasībām, jo termiņš ir jāskaita nevis no pieteikuma saņemšanas dienas, bet gan no dienas, kad iesniegts pieteikums **un** tam pievienoto dokumentu tulkojums saņēmējas valsts valodā. Tam ir liela nozīme, jo pieteicējs ne vienmēr Latvijas *Juridiskās palīdzības administrācijai* iesniegs juridiskās palīdzības pieteikumu, kas būs iztulkots attiecīgajā svešvalodā (turklāt jāatgādina, ka likums to nemaz neparedz).

Paredzams, ka lielākā daļa pieteikumu tomēr tiks iesniegti latviešu valodā. Šādos apstākļos *Juridiskās palīdzības administrācija* diez vai septiņu dienu laikā spēs izdarīt visu nepieciešamo, lai pārbaudītu pieteikumu un tam pievienotos dokumentus un sniegtu direktīvā

paredzēto palīdzību pieteikuma un tam pievienoto dokumentu tulkošanā. Līdz ar to autore uzskata, ka **likumā tomēr nav pilnībā ieviestas direktīvas Nr.2003/8 13.panta 4.punkta prasības jautājumā par atbalsta sniegšanu pieteicējam**. Arī juridiskās palīdzības pieteikuma pārsūtīšanas termiņu (septiņas dienas) nevar uzskatīt par labi pārdomātu un normālai, saprātīgai praksei atbilstošu.

Brīdī, kad atbildīgā pārsūtītāja iestāde lemj par juridiskās palīdzības pieteikuma nosūtīšanu citas dalībvalsts saņēmējai iestādei, tai saskaņā ar *direktīvas Nr.2003/8 13.panta 3.punktu* ir tiesības atteikt pārsūtīt šādu pieteikumu, ja: 1) pieteikums ir acīmredzami nepamatots vai 2) neietilpst šīs direktīvas piemērojamības lokā *ratione materiae*. Taču šādos gadījumos atteikums ir arī jāpamato un likumā ir jāparedz šāda atteikuma pārsūdzības iespēja, kā to nosaka direktīvas 15.panta 2. un 3.punkts.

Saskaņā ar *Juridiskās palīdzības likuma 13.panta trešo daļu* "*juridiskās palīdzības administrācija atsaka pārsūtīt iesniegumu, ja tas nav saistīts ar pārrobežu strīdu*". Tādējādi **likumā ir daļēji ieviesta direktīvas Nr.2003/8 13.panta 3.punkta dispozitīvā norma**, jo nav iespējams šādus atteikumus pārsūdzēt un netiek prasīts, lai šādi atteikumi tiktu motivēti.⁷⁹

Ja atbildīgā pārsūtītāja iestāde konstatē, ka pieteikums ir atbilstoši noformēts, tā pārsūta šo pieteikumu saņēmējas valsts kompetentajai iestādei. Pieteikuma pārsūtīšanai ES pārrobežu strīdos ir izmantojama *ES pārsūtīšanas standarta veidlapa*, kas paredzēta direktīvas 16. panta 2.punkta pirmajā daļā un apstiprināta ar Eiropas Komisijas 2005.gada 26.augusta lēmumu Nr.2005/630/EK.⁸⁰

⁷⁹ Sk. *Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likuma 23.panta* piekto daļu, saskaņā ar kuru "Lēmums par juridiskās palīdzības piešķiršanu vai atteikumu to piešķirt ir administratīvs akts" (sk. 26.p.). Taču te nav runa par lēmumiem, ar kuriem atsaka pārsūtīt juridiskās palīdzības pieteikumus.

⁸⁰ Komisijas 2005.gada 26.augusta Lēmums 2005/630/EK, ar ko ievieš veidlapu juridiskās palīdzības pieprasījumu pārsūtīšanai saskaņā ar Padomes Direktīvu 2003/8/EK // OV L 225, 31.08.2005., 23.–27.lpp.

3.2.3. Juridiskās palīdzības pieteikumu izskatīšanas kārtība

Attiecībā uz juridiskās palīdzības pieteikumu izskatīšanu pārrobežu strīdos *direktīva Nr.2003/8* nosaka vienīgi to, ka:

- 1) saņēmējas valsts atbildīgajai iestādei ir jāinformē pieteikuma iesniedzējs par izskatīšanas gaitu un rezultātiem (*direktīvas 15.p. 1.punkts*);
- 2) pilnīga vai daļēja pieteikuma noraidīšana ir jāpamato (*direktīvas 15.p. 2.punkts*);
- 3) dalībvalstīm ir jāparedz kārtība, kādā var pārsūdzēt pieteikuma noraidīšanas lēmumus (*direktīvas 15.p. 3. un 4.punkts*).

Juridiskās palīdzības likuma 14.panta pirmā daļa paredz: "Ja Juridiskās palīdzības administrācija saņem citas valsts kompetentās iestādes pārsūtītu iesniegumu par juridisko palīdzību, to izskata vispārīgā kārtībā." Tas nozīmē, ka juridiskās palīdzības pieteikumiem pārrobežu strīdos ir piemērojama tā pati izskatīšanas kārtība, kādu piemēro attiecībā uz nacionālajiem juridiskās palīdzības pieteikumiem (tātad – likuma 21.–28.p.).

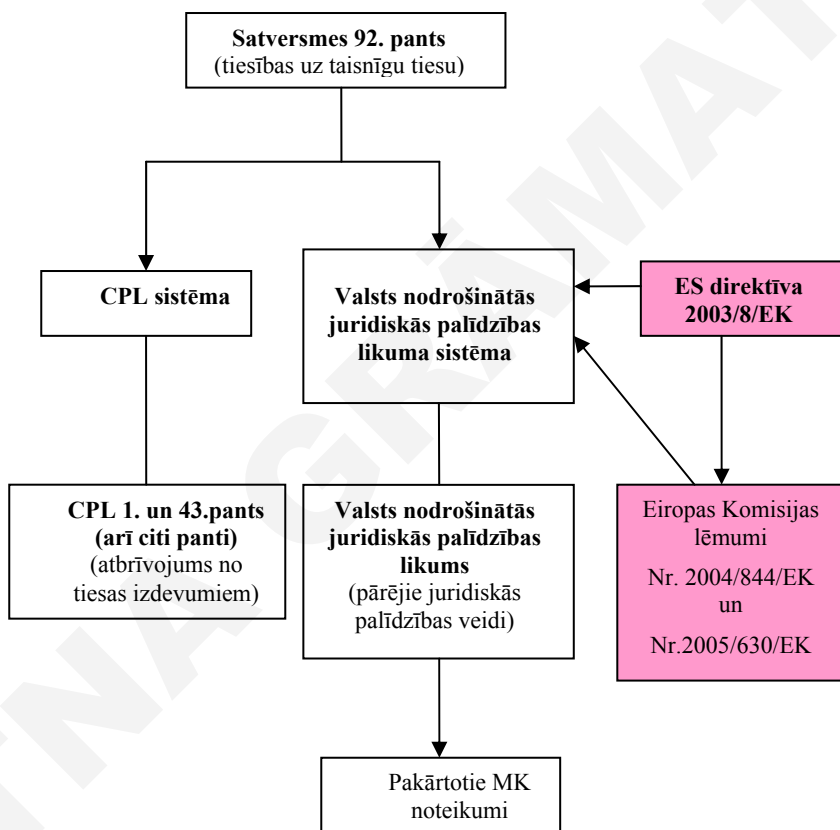
Autore tomēr uzskata, ka likumā minētā "vispārīgā kārtība" atsevišķos gadījumos nemaz nevar tikt piemērota pārrobežu strīdos. **Pirmkārt**, likuma 22.panta pirmajā daļā minētā juridiskās palīdzības pieprasījuma veidlapa, kuras paraugu apstiprina Ministru kabinets, nav piemērojama ES pārrobežu strīdos, kuros saskaņā ar *direktīvas Nr.2003/8 16.pantu* piemērojama Eiropas Komisijas izstrādātā un apstiprinātā vienotā standarta veidlapa (par to sk. iepriekš). **Otrkārt**, likuma 23.panta ceturtajā daļā norādītais 15 dienu termiņš nav pietiekams, lai citā ES dalībvalstī dzīvojoša persona no Latvijas *Juridiskās palīdzības administrācijas* paspētu saņemt pieprasījumu par papildu informācijas iesniegšanu un to nosūtītu atpakaļ Latvijas *Juridiskās palīdzības administrācijai*. **Treškārt**, šobrīd joprojām nav skaidrs, pēc kādiem kritērijiem *Juridiskās palīdzības administrācija* vērtē *Juridiskās palīdzības likuma 6.panta pirmās daļas 1.punktā* minēto juridiskās palīdzības pieteikuma nepamatotību. Jāpiebilst, ka pārrobežu strīdos šis jautājums būs vēl sarežģītāks un tādēļ šajos gadījumos varbūt tiešām vajadzētu vadīties no *direktīvas Nr.2003/8 6.panta 1.punktā* iekļautās prasības noraidīt juridiskās palīdzības pieteikumu tikai tad, ja tas ir **acīmredzami** nepamatots. Turklāt saskaņā ar *Juridiskās palīdzības*

likuma 23.panta pirmo daļu *Juridiskās palīdzības administrācijai* jautājums par juridiskās palīdzības nepieciešamību un apjomu jāizskata divu nedēļu laikā. Atsevišķos gadījumos pārrobežu lietās šāds termiņš var būt nepietiekams, un tādēļ autore vēlētos ieteikt *Juridiskās palīdzības likumā* iekļaut normu, kas sarežģītos gadījumos ļautu šo termiņu pagarināt, par to attiecīgi informējot pieteicēju.⁸¹

Līdz ar to Latvijas likumdevējam vēlreiz būtu jāizvērtē *Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likumā* noteiktās juridiskās palīdzības pieteikumu izskatīšanas kārtības atbilstība pārrobežu strīdu specifikai. Vienlaikus gribētos cerēt, ka *direktīva Nr.2003/8*, kā arī Eiropas Komisijas *lēmumi Nr.2004/844* un *Nr.2005/630* tiks ieviesti ne tikai *Juridiskās palīdzības likuma* sistēmā, bet arī Latvijas nacionālajā juridiskās palīdzības sistēmā civillietās, t.i., ieskaitot Civilprocesa likumu un ņemot vērā Satversmi (sk. šā referāta 1.pielikumu, kurā redzams, ka minētie ES normatīvie tiesību akti šobrīd mijiedarbojas tikai ar *Juridiskās palīdzības likuma* sistēmu).

⁸¹ Viens no šāda ieteikuma iemesliem ir ne tikai pārrobežu lietu specifika, bet arī apsvērumi, ka *Juridiskās palīdzības administrācijas* pieņemtais lēmums ir administratīvais akts. APL 64.panta pirmajā daļā ir noteikts: "*Ja administratīvā lieta ir ierosināta uz iesnieguma pamata, iestāde pieņem lēmumu par administratīvā akta izdošanu viena mēneša laikā no iesnieguma iesniegšanas dienas, ja normatīvajā aktā nav noteikts īsāks termiņš*". Tātad APL pieļauj arī īsāku termiņu noteikšanu likumā. Tomēr APL 64.panta otrā daļa vispārējos gadījumos paredz: "*Ja objektīvu iemeslu dēļ viena mēneša termiņu nav iespējams ievērot, iestāde to var pagarināt uz laiku, ne ilgāku par četriem mēnešiem no iesnieguma iesniegšanas dienas, par to paziņojot iesniedzējam (..)*". Kā redzams, vispārējos gadījumos iestādēm objektīvu iemeslu dēļ ir tiesības pagarināt administratīvā akta izdošanas termiņu. Kādēļ gan *Juridiskās palīdzības administrācijai* šādas tiesības vajadzētu atņemt?

Nacionālā juridiskās palīdzības sistēma civillietās Latvijā (tostarp pārrobežu lietās)

2.pielikums

Citēto ES tiesību aktu tulkojumu salīdzinošā tabula

N. p. k.	Tiesību akts	Virsraksts vai panta numurs	Oficiālais tulkojums: <i>http://www.eur-lex.europa.eu</i>	Autores piedāvātais tulkojums	Autores piezīmes	Publikācija	Grāmatas lpp., kurā minēts attiecīgais teksts
1	2	3	4	5	6	7	8
Regulas							
1.	ES Padomes 2000. gada 29.maija Regula (EK) Nr.1348/2000 <i>par tiesas un ārpus tiesas civiltietu komercietu dokumentu izsniegšanu Eiropas Savienības dalībvalstīs</i>	5.panta 2.punkts	"Iesniedzējs sedz visas tulkošanas izmaksas pirms dokumenta nosūtīšanas (..)"	"Attiecīgais procesa dalībnieks sedz visus iespējamus izdevumus, kas saistīti ar pārsūtāmo dokumentu tulkojumiem (..)"	Lai gan esošais tulkojums nav nepareizs, latviski precīzāk būtu "procesa dalībnieks", nevis „iesniedzējs“ (tekstā vācu val. – <i>Verfahrensbeteiligte</i>)	OV L 160, 30.06.2000., 37.–52.lpp.	201.lpp.

1	2	3	4	5	6	7	8
2.	ES Padomes 2000.gada 22.decembra Regula (EK) Nr.44/2001 par jurisdikciju un spriedumu atzišanu un izpildi civillietās un komercietās	Virsraksts	ES Padomes 2000.gada 22.decembra Regula (EK) Nr.44/2001 par jurisdikciju un spriedumu atzišanu un izpildi civillietās un komercietās	ES Padomes 2000.gada 22.decembra Regula (EK) Nr.44/2001 par piekriību un noņemumu atzišanu un izpildi civillietās un komercietās	1) Oficiālajā tulkojumā tiek pilnīgi nepareizi lietots vārds "jurisdikcija". Tas tādēļ, ka tulkojais ir bez īpašām rūpēm burtiski atveidojis angļu vārdu <i>jurisdiction</i> , neņemot vērā angļu un latviešu juridiskās terminoloģijas atšķirības. Angļu valodā ar jēdzienu <i>jurisdiction</i> atkarībā no konteksta apzīmē gan jēdzienu "jurisdikcija", gan –piekriību". Taču, ja tulkojuma pamatā ņem vērā arī tekstus franču un vācu valodā, tad skaidri ir redzams, ka runa ir nevis par "jurisdikciju", bet par "piekriību" (sk. franču val. – <i>compétence</i> ; vācu val. – <i>Zuständigkeit</i>). 2) Attiecībā uz terminu "noņemums" jāatzīmē, ka arī šajā gadījumā oficiālā teksta tulkojumā nedomājot atveidots teksts angļu valodā, kurā lietots termins <i>judgment</i> . Savukārt tekstos franču un vācu valodā attiecīgi tiek lietoti termini <i>décision</i> un <i>Entscheidung</i> , kuri latviešu valodā tulkojami kā "noņemums", nevis "spriedums" (angļu val. – <i>judgment</i> , franču val. – <i>jugement</i> , vācu val. – <i>Urteil</i>).	OV L 12, 16.01.2001., 1.–23.lpp.	195., 212.lpp.

**Valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība Latvijā
no Eiropas Savienības civilprocesa viedokļa**

1	2	3	4	5	6	7	8
3.		50.pants	"Prasītājs, kurš izcelsmes dalībvalstī ir saņēmis pilnīgu vai daļēju juridisko palīdzību vai atbrīvojumu no izmaksām vai izdevumiem, ir tiesīgs šajā iedaļā paredzētajās procedūrās saņemt visplašāko juridisko palīdzību vai visplašāko atbrīvojumu no izmaksām vai izdevumiem, kādu paredz likums dalībvalstī, pie kuras tas vērsies"	"Pieteicējam, kurš nolēmuma izcelsmes dalībvalstī ir saņēmis pilnu vai daļēju juridisko palīdzību vai atbrīvojumu no tiesas izdevumiem, šajā sadaļā paredzētajās procedūrās darbibās ir tiesības uz vislabvēlīgāko juridiskās palīdzības sniegšanas režīmu vai vislielāko atbrīvojumu no tiesas izdevumiem, kuru paredz pieteikuma saņēmējvalsts nacionālie normatīvie tiesību akti"	1) Latvijas normatīvajos tiesību aktos netiek izmantots sadalījums "iedaļa", bet gan "daļa", "sadaļa", "nodala". 2) Juridiskā palīdzība nemēdz būt "pilnīga" (tās pretstats būtu "nepilnīga" juridiskā palīdzība), bet gan pilna vai daļēja. 3) Ja lieto tulkojumu "atbrīvojums no izmaksām vai izdevumiem", tad jāpaukt – no kādiem izdevumiem un izmaksām? 4) Pareizāk ir lietot terminu "pieteicējs", nevis "prasītājs", jo runa ir par personu, kura iesniegusi atzišanas vai izpildes pieteikumu (sk., piem., CPL 638 p.)		213., 214.lpp.

1	2	3	4	5	6	7	8
4.		59.pants	"1. Lai noteiktu, vai personas domicils ir dalībvalstī, kuras tiesā ir iesniegta lieta, tiesa piemēro savus tiesību aktus. 2. Ja personas domicils nav dalībvalstī, kuras tiesā ir iesniegta lieta, tad, lai noteiktu, vai personas domicils ir citā dalībvalstī, tiesa piemēro attiecīgās dalībvalsts tiesību aktus"	"1. Lai noteiktu, vai pusei ir pastāvīgā dzīvesvieta (domicils) dalībvalstī, kuras tiesa izskata lietu, tiesai jāpiemēro savas valsts tiesību normas. 2. Ja pusei nav pastāvīgās dzīvesvietas (domicila) tajā dalībvalstī, kuras tiesa izskata lietu, tad, lai noteiktu, vai puses pastāvīgā dzīvesvieta (domicils) ir citā dalībvalstī, tiesai jāpiemēro šīs otras dalībvalsts attiecīgās tiesību normas"	1) Latvijas civilprocešā nekad netiek lietots izteiciens "iesniegt tiesā lietu". Tiesā tiek iesniegts prasības pieteikums (vai pieteikums), savukārt civillietu ierosina tiesnesis (sk. CPL 128. un 131.p.). 2) Tulkojums "tiesa piemēro savus tiesību aktus" ir juridiski neprecīzs, jo tiesai nav "savu" tiesību aktu (tiesa nav likumdevējs). Līdz ar to precīzāk būtu teikt, ka "tiesa piemēro savas valsts tiesību aktus (tiesību normas)".		195.lpp.

1	2	3	4	5	6	7	8
5.	ES Padomes 2003.gada 27.novembra Regula (EK) Nr.2201/2003 par jurisdikciju un spriedumu atzišanu un izpildi laulības lietās un lietās par vecāku atbildību un par Regulas (EK) Nr.1347/2000 atcelšanu	Virsraksts	ES Padomes 2003.gada 27.novembra Regula (EK) Nr.2201/2003 par jurisdikciju un spriedumu atzišanu un izpildi laulības lietās un lietās par vecāku atbildību un par Regulas (EK) Nr.1347/2000 atcelšanu	ES Padomes 2003.gada 27.novembra Regula (EK) Nr.2201/2003 par piekriību un nolēmumu atzišanu un izpildi laulības lietās un lietās par vecāku atbildību un par Regulas (EK) Nr.1347/2000 atcelšanu	Sk. 2.punktā minēto piezīmi pie Regulas Nr.44/2001	OV L 338, 23.12.2003., 1.–29.lpp.	204., 213., 215.lpp.

1	2	3	4	5	6	7	8
6.		50.pants	"Pieteikuma iesniedzējs, kurš izcelsmes dalībvalstī ir saņēmis pilnīgu vai daļēju juridisko palīdzību vai atbrīvojumu no izdevumu segšanas, ir tiesīgs 21., 28., 41., 42. un 48.pantā paredzētajās procedūrās saņemt visplašāko juridisko palīdzību vai visplašāko atbrīvojumu no izmaksām un izdevumiem, kādu paredz tās izpildes dalībvalsts tiesību akti"	"Pieteicējam, kurš nolūmuma izcelsmes dalībvalstī ir saņēmis pilnu vai daļēju juridisko palīdzību vai atbrīvojumu no tiesas izdevumiem, šīs Regulas 21., 28., 41., 42. un 48.pantā paredzētajos procesos ir tiesības uz vislabvēlīgāko juridiskās palīdzības sniegšanas režīmu vai vislielāko atbrīvojumu no tiesas izdevumiem, kuru paredz pieteikuma saņēmējvalsts nacionālie normatīvie tiesību akti"	Sk. 3.punktā minētās piezīmes pie Regulas Nr.44/2001 50.panta un 11.punktā minētās piezīmes pie direktīvas Nr.2003/8		215.lpp.

1	2	3	4	5	6	7	8
Direktīva							
7. ES Padomes 2003.gada 27.janvāra Direktīva 2002/8/EK ¹ par to, kā uzlabot tiesu pieejamību pārobežu strīdos, nosakot kopīgus obligātus noteikumus attiecībā uz juridisko palīdzību šādos strīdos	2.panta 1. punkts	"Šajā direktīvā pārobežu strīds ir strīds, kurā puses, kas pieprasa juridisko palīdzību uz šīs direktīvas pamata, domicils vai pastāvīgā dzīvesvieta nav dalībvalstī, kurā notiek tiesas sēde vai kurā jāizpilda tiesas nolēmums"	"Pārobežu strīds šīs direktīvas izpratnē ir tad, ja personas, kura šīs direktīvas ietvaros prasa juridisko palīdzību, pastāvīgā dzīvesvieta (domicils) vai ierastā uzturēšanās vieta ir citā dalībvalstī, nevis tajā, kur notiek tiesvedība vai tiek prasīta nolēmuma izpilde"	1) Jēdzieni "domicils" un "pastāvīgā dzīvesvieta" ir sinonīmi un nevis divi atsevišķi jēdzieni (sk. CL 7.p.). Piemēram, tekstā franču valodā tiek lietots termins <i>domicile</i> ; vācu valodā – <i>Wohnsitz</i> ; angļu valodā – <i>domicile</i> . 2) Direktīvas tekstā franču valodā tiek lietots termins <i>résidence habituelle</i> , vācu valodā – <i>gewöhnlicher Aufenthalt</i> ; angļu valodā – <i>habitually resident</i> . Latviešu valodā tie ir tulkojami kā "ierastā uzturēšanās vieta", nevis "pastāvīgā dzīvesvieta". Tātad pašreizējais tulkojums ir nevis neprecīzs, bet skaidri kļūdainš.	OV L 26, 31.01.2003., 41.–47.lpp.	186., 195.lpp.	

¹ Sk. referāta 2. un 3.atsauci attiecībā uz direktīvas numura neprecizitāti latviešu tekstā.

1	2	3	4	5	6	7	8
8.		5.panta 4.punkts	"Saskaņā ar šā panta 3.punktu noteiktās robežas nevar liegt piešķirt juridisko palīdzību tiem šās palīdzības pieprasītājiem, kuru līdzekļi pārsniedz minētās robežas, ja viņi pierāda, ka nespēj samaksāt 3.panta 2.punktā minētos tiesāšanās izdevumus tādēļ, ka pastāv atšķirības starp dzīves dārdzību domicila vai pastāvīgās dzīvesvietas dalībvalstī un dalībvalstī, kurā notiek tiesas sēdes"	"Šī panta 3. daļā noteiktā finansālā robeža nedrīkst būt par šķērslī juridiskās palīdzības sniegšanai tās pieprasītājam, kurš pārsniedz šo robežu, ja viņš pierāda, ka pastāvošo atšķirīgo dzīves līmeņu dēļ personas pastāvīgās dzīvesvietas vai ierastās uzturēšanās vietas valstī un tiesvedības valstī, viņš nav spējīgs samaksāt direktīvas 3.panta 2.punktā paredzētos maksājumus"			207.lpp.

**Valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība Latvijā
no Eiropas Savienības civilprocesa viedokļa**

1	2	3	4	5	6	7	8
9.		6.panta 2.punkts	"Ja piedāvā pirmstiesas konsultāciju, turpmāko juridisko palīdzību var atteikt vai anulēt, pamatojoties uz lietas būtību, ciktāl ir garantēta tiesas pieejamība"	"Ja ir nodrošināta pirmstiesas juridiskā konsultācija, tad jebkuras papildus juridiskās palīdzības piešķiršana var tikt atteikta vai jau piešķirtā palīdzība atsaukta tādu apstākļu dēļ, kas ir saistīti ar lietas pamatoību pēc būtības, ar tādu nosacījumu, ka tiek garantēta pieeja tiesām"			209.lpp.

1	2	3	4	5	6	7	8
10.		8. pants	"Dalībvalsts, kurā ir juridiskās palīdzības pieprasītāja domicils vai pastāvīgā dzīvesvieta, sniedz juridisko palīdzību, kā norādīts 3. panta 2. punktā, kas vajadzīga, lai segtu: a) izdevumus, kas saistīti ar vietējā advokāta vai jebkuras citas personas, kurai saskaņā ar likumu ir tiesības sniegt juridisku konsultāciju, palīdzību līdz juridiskās palīdzības pieprasījuma saņemšanai saskaņā ar šo direktīvu dalībvalstī, kurā notiek tiesvedība; b) pieprasījuma un vajadzīgo apliecinājo dokumentu tulkošanas izmaksas, ja pieprasījumu iesniedz iestādēm minētajā dalībvalstī"	"Dalībvalsts, kuras teritorijā ir juridiskās palīdzības pieprasītāja pastāvīgā dzīvesvieta (domicils) vai ierastā uzturēšanās vieta, arī piešķir šai personai nepieciešamo juridisko palīdzību saskaņā ar direktīvas 3. panta 2. punktu, lai segtu šādus izdevumus: a) izdevumus par vietējā advokāta vai citas likumīgi uz to pilnvarotas personas pakalpojumiem līdz brīdim, kamēr šajā dalībvalstī iesniegtais juridiskās palīdzības pieprasījums tiek saņemts citā dalībvalstī, kurā notiek tiesvedība; b) izdevumus par juridiskās palīdzības pieprasījuma un tam pievienojamo nepieciešamo dokumentu tulkošanu, ja juridiskās palīdzības pieprasījums citā dalībvalstī tiek iesniegts ar tās dalībvalsts iestāžu starpniecību, kuras teritorijā pieprasītājam ir pastāvīgā dzīvesvieta (domicils) vai ierastā uzturēšanās vieta"			219.lpp.

1	2	3	4	5	6	7	8
11.		10.pants	"Juridiskā palīdzība attiecas arī uz ārpus tiesas procedūrām saskaņā ar šajā direktīvā noteiktajiem nosacījumiem, ja tiesību aktos paredzēts, ka pusēm jāizmanto šādas procedūras, vai tiesa ir devusi strīdā iesaistītajām pusēm rīkojumu par šādu procedūru izmantošanu"	"Juridiskā palīdzība saskaņā ar šajā direktīvā noteiktajiem priekšnoteikumiem ir piešķirama arī ārpus tiesu lietā, ja pusēm likumā ir noteikts pienākums ievērot šo ārpus tiesu izskatīšanas kārtību, vai arī tiesa ir noteikusi, ka pusēm tā jāievēro"	1) Latvijas civilprocesa netiek lietots termins "tiesas procedūra", bet gan "process" "procesuālā kārtība", "procesuālā darbība". 2) Latvijas Civilprocesa likums neparedz, ka tiesa varētu pusēm dot "rīkojumus". Tiesa var "uzdot", "noteikt", "norādīt" (sk. CPL 121., 211., 242., 243.p.)		203.lpp.

1	2	3	4	5	6	7	8
12.		12.pants	"Juridisko palīdzību, neierobežojot 8.pantu, piešķir vai atsaka kompetentā iestāde dalībvalstī, kurā notiek tiesas sēdes"	"Neskarot 8.panta nosacījumus, juridisko palīdzību piešķir vai atsaka tiesas valsts kompetentā iestāde"			222.lpp.

Izmantotie avoti

Tiesību akti

Starptautiskie līgumi

Eiropas līgums par juridiskās palīdzības pieprasījumu nosūtīšanu (pieņemta 27.01.1977.; Latvijā spēkā no 01.07.2001. // Latvijas Vēstnesis, 2001. 12.apr., Nr.59).

Konvencija civilprocesa jautājumos (Hāgas, pieņemta 01.03.1954., Latvijā spēkā no 15.07.1993.).

Līgums par tiesisko palīdzību un tiesiskajām attiecībām starp Latvijas Republiku, Igaunijas Republiku un Lietuvas Republiku (noslēgts 11.11.1992.; spēkā no 03.04.1994.).

Līgums starp Latvijas Republiku un Baltkrievijas Republiku par tiesisko palīdzību un tiesiskajām attiecībām (noslēgts 21.02.1994.; spēkā no 18.06.1995.).

Līgums starp Latvijas Republiku un Kirgīzijas Republiku par tiesisko palīdzību un tiesiskajām attiecībām civilajās, ģimenes un krimināllietās (noslēgts 10.04.1997.; spēkā no 24.03.2001.).

Līgums starp Latvijas Republiku un Krievijas Federāciju par tiesisko palīdzību un tiesiskajām attiecībām civilajās, ģimenes un krimināllietās (noslēgts 03.02.1993.; spēkā no 28.03.1995.).

Līgums starp Latvijas Republiku un Polijas Republiku par tiesisko palīdzību un tiesiskajām attiecībām civilajās, ģimenes, darba un krimināllietās (noslēgts 23.04.1994., spēkā no 05.09.1995.).

Līgums starp Latvijas Republiku un Ukrainu par tiesisko palīdzību un tiesiskajām attiecībām civilajās, ģimenes, darba un krimināllietās (noslēgts 23.05.1995.; spēkā no 11.08.1996.).

Līgums starp Latvijas Republiku un Uzbekistānas Republiku par tiesisko palīdzību un tiesiskajām attiecībām civilajās, ģimenes, darba un krimināllietās (noslēgts 23.05.1997.; spēkā no 12.05.1997.).

Par tiesu starptautisko pieejamību (Hāgas; pieņemta 25.10.1980.; Latvijā spēkā no 01.03.2000.).

Eiropas Savienības tiesību akti

Regulas

Padomes 2000.gada 29.maija Regula (EK) Nr.1348/2000 par tiesas un ārpustiesas civillietu un komerclietu dokumentu izsniegšanu Eiropas Savienības dalībvalstīs // OV L 160, 30.06.2000., 37.–52. lpp.

Padomes 2000.gada 22.decembra Regula (EK) Nr.44/2001 par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi civillietās un komerclietās // OV L 12, 16.01.2001., 1.–23.lpp.

Padomes 2003.gada 27.novembra Regula (EK) Nr.2201/2003 par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi laulības lietās un lietās par vecāku atbildību un par Regulas (EK) Nr.1347/2000 atcelšanu // OV L 338, 23.12.2003., 1.–29.lpp.

Padomes un Parlamenta 2004.gada 21.aprīļa Regula (EK) Nr.805/2004, ar ko izveido Eiropas izpildes rīkojumu neapstrīdētiem prasījumiem // OV L 143, 30.04.2004., 15.–39.lpp.

Eiropas Parlamenta un Padomes 2007.gada 13.novembra Regula (EK) Nr.1394/2007 par tiesas un ārpustiesas civillietu un komerclietu dokumentu izsniegšanu dalībvalstīs ("dokumentu izsniegšana"), un ar ko atceļ Padomes Regulu (EK) Nr.1348/2000 // OV L 324, 10.12.2007, 79.–86.lpp.

Direktīva

Padomes 2003.gada 27.janvāra Direktīva 2002/8/EK par to, kā uzlabot tiesu pieejamību pārrobežu strīdos, nosakot kopīgus obligātus noteikumus attiecībā uz juridisko palīdzību šādos strīdos // OV L 26, 31.1.2003., 41.–47.lpp.

Lēmumi

Décision de la Commission du 9 novembre 2004 établissant un formulaire standard pour les demandes d'aide judiciaire en application de la directive 2003/8/CE visant à améliorer l'accès à la justice dans les affaires transfrontalières par l'établissement de règles minimales communes relatives à l'aide judiciaire accordée dans le cadre de telles affaires // *Journal officiel de l'Union européenne*, L 365, 10.12.2004,

p.27–34. (*teksts angļu val.*: 2004/844/EC: Commission Decision of 9 November 2004 establishing a form for legal aid applications under Council Directive 2003/8/EC to improve access to justice in cross-border disputes by establishing minimum common rules relating to legal aid for such disputes) // OJ L 365, 10.12.2004, p.27–34.).

Komisijas 2005.gada 26.augusta Lēmums 2005/630/EK, ar ko ievieš veidlapu juridiskās palīdzības pieprasījumu pārsūtīšanai saskaņā ar Padomes Direktīvu 2003/8/EK // OV L 225, 31.08.2005., 23.–27.lpp.

Citi dokumenti

ES Komisijas Zaļā grāmata "Juridiskā palīdzība civillietās: problēmas, ar kurām sastopas puses pārrobežu strīdos"

(*teksts franču val.*: Livre Vert de la Commission. Assistance judiciaire en matière civile: Problèmes rencontrés par le plaideur transfrontalier. Bruxelles, le 9.2.2000., COM(2000) 51 final: http://www.eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/fr/com/2000/com2000_0051fr01.pdf,

teksts angļu val.: Green Paper from the Commission: Legal aid in civil matters: The problems confronting the cross-border litigant. – Brussels, 9.2.2000, COM (2000) 51 final: http://www.eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2000/com2000_0051en01.pdf).

Vispārēja informācija par juridisko palīdzību. Sk.:

http://ec.europa.eu/justice_home/judicialatlascivil/html/la_information_lv.htm.

Par ES dalībvalstu paziņotajām valodām sk.:

http://ec.europa.eu/justice_home/judicialatlascivil/html/pdf/vers_concolide_en_1348.pdf.

Latvijas Republikas tiesību akti

Likums

Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums: 2005.gada 17.marta likums (spēkā no 01.06.2005.) // Ziņotājs, 2005, Nr.8.

Ministru kabineta noteikumi

Noteikumi par juridiskās palīdzības pieprasījuma veidlapas paraugu: Ministru kabineta 2005.gada 31.maija noteikumi Nr.362 // Ziņotājs, 2005, Nr.15.

Noteikumi par personas īpašās situācijas, īpašuma stāvokļa un ienākumu līmeņa atbilstību valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības piešķiršanai: Ministru kabineta 2006.gada 4.jūlija noteikumi Nr.558 // Ziņotājs, 2006, Nr.17.

Noteikumi par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības reģistru: Ministru kabineta 2006.gada 7.februāra noteikumi Nr.107 // Ziņotājs, 2006, Nr.6.

Noteikumi par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības veidiem, maksimālo stundu skaitu, samaksas apmēru un kārtību: Ministru kabineta 2006.gada 6.novembra noteikumi Nr.920 // Ziņotājs, 2007, Nr.4.

Ārvalstu likumi

Beļģijas Tiesu iekārtas kodekss (*Code judiciaire*). Sk.: Leroy É. L'assistance judiciaire transfrontalière. Grām.: Georges de Leval, Mercedes Candela Soriano (Zin.red.) *Espace judiciaire européen. Acquis et enjeux futurs en matière civile*. – Bruxelles: Larcier, 2007, p.168.

Francijas likums "Par juridisko palīdzību" (*Loi relative à l'aide juridique*). Sk.: <http://www.legifrance.gouv.fr/texteconsolide/PJEBE.htm>.

Judikatūra un tiesu prakse

Eiropas Kopienų tiesas spriedumi

1990.gada 13.novembra spriedums lietā C-106/89 *Marleasing SA v La Comercial Internacional de Alimentacion SA*, [1990] ECR, p.I-4135.

1999.gada 17.jūnija spriedums lietā C-260/97 *Unibank A/S v. Flemming G.Christensen*, [1999] ECR, p.I-3715.

Literatūra

Brussels I Regulation. European Commentaries on Private International Law. Ed. by Magnus U., Mankowski P., Pålsson L. – München: Sellier European Law Publishers. 2007.

Bukovskis V. Civīlprocesa mācības grāmata. – Rīga: Autora izdevums, 1933.

Civilprocesa likuma komentāri. Trešais papildinātais izdevums. Autoru kolektīvs. Prof. K.Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006.

Gaudemet-Tallon H. Compétence et exécution des jugements en Europe. 3e édition. – Paris: L.G.D.J., 2002.

Gothot P., Holleaux D. La Convention de Bruxelles du 27 Septembre 1968. – Paris: Jupiter, 1985.

Jansons J. Juridiskā palīdzība un tieslietu sistēma // Jurista Vārds, 2007, Nr.16.

Jansons J. Sabiedrība un valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība // Jurista Vārds, 2007, Nr.19.

Langenbucher K. Europarechtliche Methodenlehre. Grām.: Langenbucher K. (Hrsg.) Europarechtliche Bezüge des Privatrechts. – Baden-Baden: Nomos, 2005.

Leroy É. L'assistance judiciaire transfrontalière. Grām.: Georges de Leval, Mercedes Candela Soriano (Zin.red.) Espace judiciaire européen. Acquis et enjeux futurs en matière civile. – Bruxelles: Larcier, 2007.

Nesterova I. Tiesības uz valsts nodrošināto juridisko palīdzību // Jurista Vārds, 2007, Nr.30.

Pārrunā juridiskās palīdzības pieejamību // Jurista Vārds, 2007, Nr.5.

Rudevska B. Eiropas izpildu raksts // Likums un Tiesības, 2007, 9.sēj., Nr.1(89) un Nr.2(90).

Rudevska B. Eiropas Savienības starptautisko privāttiesību un civilprocesa aktuālie problēmjautājumi. Latvijā par Eiropas Savienību: skats no mazā uz lielo. – Rīga: LZA Ekonomikas institūts, 2006.

Rudevska B. Starptautisko privāttiesību attīstības nepieciešamība Latvijā // Jurista Vārds, 2005, Nr.27/2.

Schmidt U. Europäisches Zivilprozessrecht. Das 11. Buch der ZPO. – München: Verlag C.H.Beck, 2004.

Valsts juridiskā palīdzība: kurš to saņem un kurš sniedz (diskusiju vadīja un pierakstīja D.Gailīte) // Jurista Vārds, 2006, Nr.17.

Mg.iur. **Mārcis Krūmiņš**,
Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes lektors

Intelektuālā īpašuma aizsardzība un civilprocess

Ievads

Šo tematu izvēlējos, lai atspoguļotu savu redzējumu par intelektuālā īpašuma aizsardzības jautājumiem, kuri ir aktuāli ne tikai Latvijā, bet arī ārpus mūsu valsts. Sadalījums – **intelektuālais īpašums** un Civilprocesa likums – tika izveidots, lai pievērstu uzmanību teorētiskiem un terminoloģiskiem jautājumiem likumu un likumpamatotu aktu pieņemšanas, kā arī pielietošanas procesā.

Iespējams – kādam šajā darbā minētais temats liksies pazīstams un saprotams. Iespējams arī – kāds uzskatīs, ka tas ir izlemts un vēlreiz to skatīt ir pilnīgi lieki. Es tomēr uzskatu, ka par šiem jautājumiem ir jārunā, lai turpmākajā normatīvo aktu izstrādāšanas un pieņemšanas procesā tiktu pievērstā uzmanība ne tikai Eiropas Savienības normatīvajiem aktiem un to skaidrošanai, bet tiktu apskatīti un vispusīgi analizēti arī tādi jautājumi, kas nav līdz galam izdiskutēti Latvijas juristu vidū attiecībā uz likumu veidošanas sistēmu. Domāju, ka Tieslietu ministrijas organizētā konference zināmā mērā varētu būt pieņemto likumdošanas aktu pilnveidošanas turpinātāja Latvijā. Tas attiecas kā uz "rakstīto burtu", tā arī uz likumu normu izpratni un tālāku piemērošanu praksē.

1. Pašreizējās situācijas raksturojums

1.1. Intelektuālā īpašuma tiesību aizsardzība Civilprocesa likumā

Iepazīstoties ar Civilprocesa likuma 100.pantu,¹ neviļus rodas jautājums – vai tiešām Latvijā likumdevējs uzskata, ka **intelektuālais**

¹ Ziņotājs, 1998, Nr.23 (grozījumi: Ziņotājs, 2004, Nr.10; 2007, Nr.3).

īpašums aprobežojas ar autortiesību, blakustiesību, datu bāzu aizsardzību (*sui generis*), preču zīmju, ģeogrāfiskās izcelsmes norādēm, patentiem, dizainparaugiem, augu šķirņu un pusvadītāju izstrādājumu topogrāfiju? Un vai vispār šie izņēmumi bija jāietver Civilprocesa likumā? Vai izvirzītais jautājums nebija jārisina speciālo likumu ietvaros – tāpat kā tas ir darīts darba tiesībās vai ģimenes tiesībās, jautājumos, kur ir iesaistītas nepilngadīgās personas? Izlasot likumā rakstīto, šāds jautājums noteikti rodas ikvienam, kas kaut mazliet ir iedziļinājies intelektuālā īpašuma tiesību aizsardzības jautājumā.

Par avangardisku jānovērtē likumdevēja un izpildvaras vēlme (Ministru kabineta 2006.gada 17.maijā Saeimā iesniegtais likumprojekts Nr.90/TA-1094 "Grozījumi Civilprocesa likumā"²) ieviest Latvijas Republikas likumdošanā tādu jēdzienu kā **intelektuālais īpašums**, kaut arī lielākā daļā pasaules valstu šis jēdziens nav ietverts likumdošanas aktos, nemaz nerunājot par procesuālajiem dokumentiem. Apkopojot spēkā esošos likumus Latvijā un izvērtējot citu valstu pieredzi šā jēdziena definēšanā, redzams, ka tik vienkārši to nemaz nevar izdarīt. Teorētiķu vidū jēdziens **intelektuālais īpašums** tiek traktēts dažādi. Viens no piedāvātajiem variantiem ir: "(..) vispārējs apzīmējums atsevišķiem cilvēka prāta darbības rezultātiem un komercsimboliem, kam piemīt nemateriālas dabas intelektuālā vērtība un kas bauda dažāda līmeņa īpašumtiesībām līdzīgas izņēmuma tiesības (ekskluzīvas tiesības) izmantot šos rezultātus un simbolus tirgū (..)"³ Bet vai tā ir definīcija, kurā ir ietverti visi intelektuālā īpašuma veidi? Šobrīd, neiedziļinoties šajā jautājumā, jāsaka, ka tas tā nav, jo ne jau viss ir saistīts ar komercdarbību un tirgu. Attīstot šo domu, var atrast precīzāku definīciju, taču tas neatrisinās visas problēmas.

Var uzdot jautājumu: "Kāpēc ir jārunā par **intelektuālo īpašumu**, apskatot Civilprocesa likuma jautājumus"? Tas saistīts ar to, ka Civil-

² Nav publicēts, likumprojekta reģistrācijas Nr.1710: <http://www.saeima.lv/saeima8/reg.likprj>.

³ Intelektuālais īpašums kā kvalitatīvas attīstības avots. – Rīga: LR Patentu valde, Latvijas tirdzniecības un rūpniecības kamera, Pasaules intelektuālā īpašuma organizācija, 2002, 16.lpp.

procesa likuma 100.panta trešajā daļā ir nepilnīgs intelektuālā īpašuma objektu uzskaitījums. Uzskatu, ka šobrīd ir pēdējais laiks iztīrāt šos jautājumus, lai turpmāk mēs paši varētu vieglāk piemērot Civilprocesa likuma normas. Šis fakts būtu maznozīmīgs tādās valstīs, kurās tiek piemērota precedentu tiesību sistēma, jo tiesnesim tiek dota lielāka brīvība piemērot likumu un atsevišķos gadījumos pat veidot to. Taču, ja ņem vērā mūsu valstī esošo sistēmu, tad tiesnesis, tāpat kā mēs visi, ir pakļauts likumam. Gadījumā, ja likumā kāda problēma nav reglamentēta, tad neviens nevar pārņemt tiesnesim par to, ka tiesa ir nolēmusi nepieņemt prasību vai nepiemērot konkrēta likuma normas attiecībā uz **intelektuālā īpašuma** veidu, kas Civilprocesa likuma pantos nav ietverts. Piemēram, zinātība (*know-how*), domēna vārdi utt.

Šāda situācija bija iespējama, jo likumprojektā "Grozījumi Civilprocesa likumā", ko Ministru kabinets iesniedza Saeimai, šos jautājumus nebija izdiskutējuši **intelektuālā īpašuma** tiesību speciālisti. Pēc manā rīcībā esošās informācijas, speciālistiem, kuri nodarbojas ar **intelektuālā īpašuma** tiesību aizsardzību, netika dota iespēja izskatīt jautājumu par to, kurā vietā Latvijas tiesību sistēmā būtu liekami procesuālie jautājumi, kas saistīti ar intelektuālā īpašuma aizsardzību. Eiropas Parlamenta un Padomes 2004.gada 29.aprīļa Direktīva 2004/48/EK par intelektuālā īpašuma tiesību piemērošanu nenosaka, ka procesuālās normas ir iekļaujamas Civilprocesa likumā. Pieļauju iespēju, ka 2006.gada 14.decembrī likumā pieņemtie grozījumi tika apspriesti kopumā, taču netika izdiskutēts jautājums par principiālo vietu – Civilprocesa likumā vai speciālajos likumos. Pašreizējais rezultāts parāda, ka šis darbs nav izdarīts līdz galam un pilnā apjomā. Tas savukārt likuma piemērotajos zināmā mērā rada apjukumu un neizpratni.

Minētais dokuments tika iesniegts Saeimā 2006.gada 18.maijā un nodots izskatīšanai Saeimā steidzamības kārtībā. Šajos grozījumos Ministru kabinets piedāvāja labot tikai četrus pantus. Kad steidzamības kārtībā 2006.gada 14.decembrī tika pieņemti Grozījumi Civilprocesa likumā,⁴ izrādījās, ka grozījumi ir daudz apjomīgāki. Kaut arī Saeima ir gājusi pietiekami radikālu ceļu, Civilprocesa likumā atstājot pašreizējo

⁴ Ziņotājs, 2007, Nr.3.

intelektuālā īpašuma definīciju, pēc manām domām, tā ir nepilnīga. Izprotot šo situāciju, Patentu valdes Juridiskā departamenta direktore Ieva Viļuma publiskajā telpā ir mēģinājusi sniegt savu skaidrojumu (viedokli) par minētā jautājuma risinājumu. Rakstā "Intelektuālā īpašuma tiesību civiltiesiskā realizācija" ir norādīts:⁵

"(..) Šajā sakarā jāmin Komisijas Paziņojums attiecībā uz Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas 2004/48/EK par intelektuālā īpašuma tiesību piemērošanu 2.pantu (2005/295/EK⁶) ar mērķi ieviest lielāku juridisko noteiktību Direktīvas piemērošanas jomā. Tajā uzskaitītas intelektuālā īpašuma tiesības, uz kurām attiecināmas Direktīvas normas. Ievērojot minētajā paziņojumā pausto, Civilprocesa likuma uzskaitījumā par tiesībām, kas ietveramas jēdzienā "intelektuālā īpašuma tiesības", ietverti visi Komisijas paziņojumā minētie veidi, izņemot: a)"lietderīgais modulis", b)"firma" (...).⁷

Iespējams, ka šādam "brīvam" Komisijas interpretējumam ir atbalstītāji un praksē tas tiks iedzīvināts, un tiks "mainīta" Civilprocesa likuma normu piemērošanas kārtība, taču, ja iepazīstamies ar Komisijas paziņojuma tekstu, tad ir redzams, ka: "(..) Komisija uzskata: ka šīs direktīvas darbības joma skar vismaz šādas intelektuālā īpašuma tiesības: (...)" Būtisks šajā skaidrojumā ir vārds **vismaz**.⁸ Tas gan Ievas Viļumas sniegtajā skaidrojumā ir palaists garām. Vārds **vismaz** precīzi norāda uz to, ka Komisijas dots skaidrojums nav pilnīgs un izsmelošs. Tas citētajā skaidrojumā ir paslīdējis garām.

⁵ Viļuma I. "Intelektuālā īpašuma tiesību civiltiesiskā realizācija" // Jurista Vārds, 2007, Nr.21(474), 13.–19.lpp.

⁶ Komisijas paziņojums attiecībā uz Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas 2004/48/EK par intelektuālā īpašuma tiesību piemērošanu 2.pantu (2005/295/EK) // OV L 94, 13.04.2005., 37.–37.lpp., sk. arī: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32005C0295:LV:HTML> (aplūkots 30.07.2007.).

⁷ Viļuma I. Intelektuālā īpašuma tiesību civiltiesiskā realizācija // Jurista Vārds, 2007, Nr.21(474), 13.lpp., par šo jautājumu sk. arī šās grāmatas 32.–61.lpp.

⁸ Vismaz – 1. Ne mazāk kā; 2. Lieto, lai norādītu, ka nosauktais (piemēram, darbība, stāvoklis, pazīme) ir pats nepieciešamākais, nozīmīgākais no iespējamā; lieto, lai piešķirtu vārda nozīmi vai izteikumam pieļāvuma nokrāsu. Grām.: Latviešu literārās valodas vārdnīca. 8.sējums. – Rīga: izd. Zinātne, 1996, 537.lpp.

Formāli Latvijas Republikas likumdošana ir saskaņota ar direktīvu 2004/48/EK, bet jāatzīst, ka Civilprocesa likumā iekļautie grozījumi attiecībā uz **intelektuālā īpašuma aizsardzību** ir samocīti, neprecīzi un rada zināmas grūtības likuma normu piemērošanā. Tagad, kad Latvijas valstij šajā jautājumā vairs nedraud Eiropas Savienības sankcijas par šīs direktīvas neieviešanu, iespējams, Civilprocesa likuma darba grupa saziņā ar juristiem, kuri darbojas intelektuālā īpašuma aizsardzības jomā, meklēs un atradīs risinājumu, lai speciālās likuma normas, kuras attiecināmas uz **intelektuālo īpašumu**, netiktu sajauktas kopā ar vispārējām procesuālajām tiesību normām.

1.2. Civilprocesa likuma būtība teorijā

Civilprocesa likums⁹ pēc savas būtības ir pieskaitāms publiskajām tiesībām. "(..) Tiesu spriešana ir tiesu varas realizācijas forma, tās jurisdiktīvā izpausmē. Saskaņā ar Latvijas Republikas Satversmi, tiesu var spriest tikai tie orgāni, kuriem šīs tiesības piešķir likums (Satversmes 86.p.) (..) Tiesas spriešana civillietās tiek realizēta, tiesas sēdēs tiesai izskatot un izlemjot lietas par strīdiem, kas saistīti ar fizisko un juridisko personu civiltiesību, darba tiesību, ģimenes tiesību un citu tiesību un likumīgo interešu aizsargāšanu (..)”.¹⁰

Šo faktu nedrīkst aizmirst, ja runājam par civilprocesuālajām tiesībām. Civilprocesā tiek piemērotas tās normas, kas konkrētajā brīdī ir spēkā. Un, lai kā arī abas puses un/vai tiesnesis vēlētos rīkoties citādāk, Civilprocesa likums un speciālie likumi viņiem tādu iespēju liedz. Jau kādu laiku presē un atsevišķos rakstos vērojama tendence, ka pat atpazīstami juristi mēģina piemērot vienu un to pašu mērauklu materiālajām un procesuālajām tiesību normām. Tas gan vairāk ir izplatīts **precedentu**

⁹ Civilprocesa likums: 1998.gada 14.oktobra likums (spēkā no 01.03.1999.) // Ziņotājs, 1998, Nr.23 (grozījumi: Ziņotājs, 2001, Nr.15; 2002, Nr.24; 2003, Nr.15; Latvijas Vēstnesis, 2003. 1.jūl., Nr.97; 2003. 7.nov., Nr.157; Ziņotājs, 2004, Nr.6, Nr.10, Nr.14, Nr.20; 2005, Nr.7, Nr.14; 2006, Nr.1, Nr.13, Nr.20, Nr.24; 2007, Nr.3; Latvijas Vēstnesis, 2007. 22.nov., Nr.188).

¹⁰ Civilprocesa likuma komentāri. Trešais papildinātais izdevums. Autoru kolektīvs. Prof. K.Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 13.lpp.

tiesību sistēmā, it īpaši Amerikā. Kā rāda Eiropas valstu pieredze, kontinentālajā tiesību sistēmā šāda pieeja nav atbalstāma.

Lielākā daļa praktizējošo juristu atceras Civilprocesa likuma spēkā stāšanās brīdi 1999.gada 1.martā. Šis brīdis civilprocesā iezīmēja jaunu nostāju attiecībā uz civilprocesuālo principu ievērošanu. Šodien visi kā pašsaprotamu uztver to, ka civilprocesuālajās attiecībās, blakus citiem principiem, pastāv sacīkstes princips. Taču gadu gaitā uzkrātā pieredze rāda arī to, ka ne visos jautājumos jāpiemēro tieši šis princips. Kā piemēru varētu minēt bērnu tiesību aizsardzību, kas atrunāta Civilprocesa likumā jautājumā par laulības šķiršanu, kā arī lietās, kas izriet no aizgādības un saskarsmes tiesībām. Civilprocesa likumā attiecībā uz šīm lietām ir paredzēta speciāla procesuālā kārtība, kas netiek balstīta uz tīru sacīkstes principu, bet gan uz jauktu procesuālo kārtību, apvienojot sacīkstes principu ar objektīvās patiesības noskaidrošanu. Atšķirīga pieeja, izskatot lietas civiltiesiskā kārtībā, ir darba strīdos. Darba likuma 125.pants¹¹ skaidri norāda, ka pierādīšanas pienākums tiek pārņemts no darbinieka, kurš iesniedzis prasības pieteikumu tiesā, uz darba devēju. No minētajiem piemēriem redzams, ka vienā gadījumā izņēmumi tiek norādīti pašā Civilprocesa likumā, otrā gadījumā civilprocesa normas tiek pārnestas uz speciālo likumu. Ar šiem diviem piemēriem es mēģinu ilustrēt to, ka mums trūkst vienotas, visiem saprotamas nostājas jautājumos par Civilprocesa likuma sistēmu.

Praksē bieži vien uzskata, ka civilprocesā valda tikai un vienīgi noklausīšanās jeb sacīkstes princips. Civilprocesa likums un minētais piemērs par bērnu tiesību aizsardzību norāda, ka tā zināmā mērā ir fikcija. Latvijas Republikā esošajā civilprocesā tiek izmantots arī izziņas jeb objektīvās izmeklēšanas princips.

Šo jautājumu es vēlējos uzsvērt tieši šajā sadaļā, jo ir ļoti grūti diskutēt par nākotnes jautājumiem attiecībā uz Civilprocesa likuma turpmāko attīstību, ja nav panākta vienošanās – pa kādu ceļu civilprocesuālās likumdošanas attīstībā mēs dodamies. Šodien es vēl nevaru piedāvāt risinājumu, jo šīs problēmas analīzei ir veltīts salīdzinoši maz

¹¹ Ziņotājs, 2001, Nr.15.

laika. Taču, ja diskusiju rezultātā mans pieminētais jautājums tiks uzskatīts par vērā ņemamu, tad uzskatu, ka turpmāk, izstrādājot Civilprocesa likuma un citu likumu grozījumus vai gatavojot jaunus likumus, sistēmas jautājums tiks risināts un tiks atrasts pietiekami saprātīgs risinājums procesuālās likumdošanas attīstīšanai.

2. Intelektuālā īpašuma praktiskā aizsardzība Civilprocesa likumā

Visiem, kas nodarbojas ar intelektuālā īpašuma aizsardzības jautājumiem, ir zināms, ka **intelektuālais īpašums** sevī ietver daudz dažādu intelektuālā īpašuma veidus. Eiropas Parlamenta un Padomes 2004.gada 29.aprīļa Direktīva 2004/48/EK par intelektuālā īpašuma tiesību piemērošanu nosaka visu šo veidu aizsardzības nepieciešamību. Saskaņojot Latvijas Republikas likumus ar direktīvas tekstu un gatavojot grozījumus, kas tika pieņemti 2006.gada 14.decembrī, kaut kāda iemesla dēļ aizmirsts viens būtisks apstāklis, kas pamatā sniedz atbildi attiecībā uz pielaistajām neprecizitātēm. Direktīvas preambulas 17.apsvērumā tiek norādīts:

"Šajā direktīvā paredzētie pasākumi, kārtība un aizsardzības līdzekļi **katrā atsevišķā gadījumā** ir jānosaka tā, lai **pienācīgi ņemtu vērā attiecīgā gadījuma specifiku, tostarp attiecīgo intelektuālā īpašuma tiesību īpašas pazīmes (aut. izcēlums)** un, ja vajadzīgs, to, vai pārkāpums ir izdarīts apzināti vai neapzināti." ¹²

Ņemot vērā esošo pieredzi Eiropas Savienības dalībvalstīs, tika pieņemta direktīva, kas ļauj katrai valstij izvēlēties dažādo intelektuālā īpašuma veidu aizsardzības mehānismus. Te gan jāsaņem, ka Latvija šo iespēju savā likumdošanā izmanto tikai daļēji. Tā kā Civilprocesa likuma grozījumu izstrādātāji nav ņēmuši vērā intelektuālā īpašuma aizsardzības īpatnības, kas saistītas ar rūpnieciskā īpašuma un autortiesību atšķirībām, tad pieņemtie grozījumi pašreizējā redakcijā nav visai pilnīgi. Tomēr

¹² Eiropas Parlamenta un Padomes 2004.gada 29.aprīļa Direktīva 2004/48/EK par intelektuālā īpašuma tiesību piemērošanu (Dokuments attiecas uz EEZ) // OV L 157, 30.04.2004, 45.–86.lpp.

jāatceras, ka neesot kopējai sistēmai, bet izstrādājot koncepcijas konkrētu grozījumu izdarīšanai, iespējams, pašreiz ir sasniegts labākais rezultāts, kādu šādos apstākļos varēja iegūt.

Man bija tas gods iepazīties ar vienu no koncepcijām – "Par grozījumiem tiesību aktos intelektuālā īpašuma aizsardzības jautājumos", kura tika izstrādāta saistībā ar 2004.gadā izdarītajiem grozījumiem Civilprocesa likuma 16. un 19.nodaļā, kā arī Autortiesību likuma 40.pantā.

Koncepcijā norādīts: "(..) *Koncepcijas mērķis ir atrisināt trīs trūkumus intelektuālā īpašuma aizsardzībai Latvijā:*

1. Nodrošināt nacionālo likumu atbilstību TRIPS līguma prasībām;
2. Nodrošināt iespēju jebkuram autoram lūgt tiesu nodrošināt viņa civiltiesisko prasību arī nemantiska rakstura prasībās...;
3. Nodrošināt iespēju operatīvi novērst intelektuālā īpašuma tiesību aizskārumus un atjaunot ar likumpārkāpumu aizskartās autora likumiskās intereses un tiesības".¹³

Šo citātu izmantoju, lai demonstrētu, kādiem mērķiem grozījumi tika gatavoti, tomēr rezultāts atšķiras no koncepcijā definētajiem mērķiem. Grozījumu izstrāde tika sasteigta, un tie nenovērš trūkumus **intelektuālā īpašuma aizsardzības** jautājumos, kuri apskatīti koncepcijā.

Domājot par turpmākajām Civilprocesa likuma attīstības iespējām, piedāvāju diskusiju par likuma koncepciju kā "(..) uzskatu sistēmu, kurā tie ir savstarpēji saistīti un izrietētu cits no cita (...)".¹⁴ Pēc iepazīšanās ar intelektuālā īpašuma likumdošanas aktiem attiecībā uz procesuālajām normām jākonstatē, ka šādas sistēmas trūkst.

Izsakot savu viedokli saistībā ar šo jautājumu, vēlos uzsvērt, ka dažādiem intelektuālā īpašuma veidiem ir atšķirīgs aizsardzības

¹³ Koncepcija "Par grozījumiem tiesību aktos intelektuālā īpašuma aizsardzības jautājumos": http://www.tm.gov.lv/lv/documents/TM_220703_Konc_par_grozij_TA_intelekt_ipasuma_aizsardz_jaut.doc (aplūkots 01.08.2007.).

¹⁴ Latviešu literārās valodas vārdnīca. 4.sējums. – Rīga: izd. Zinātne, 1980, 330.lpp.

mehānisms. Tas norāda tikai uz to, ka pašreizējās Civilprocesa likuma tiesību normas pilnībā nenodrošina intelektuālā īpašuma īpašnieka efektīvu tiesību aizsardzību.

Eiropas Parlamenta un Padomes 2004.gada 29.aprīļa Direktīva 2004/48/EK par intelektuālā īpašuma tiesību piemērošanu un 1995.gada Līgums par ar tirdzniecību saistītajām intelektuālā īpašuma tiesībām (ieskaitot kontrafaktīvu preču tirdzniecību)¹⁵ (turpmāk – TRIPS līgums), nenosaka, ka katrai ES un TRIPS līguma dalībvalstij būtu īstenojami intelektuālā īpašuma aizsardzības pasākumi. Tas tiek atstāts katras valsts ziņā. Tēlaini izsakoties – durvis ir atstātas vaļā. Ir tikai viens jautājums: "Vai mēs no zināmas "telpas" vēlamies izklūt ārā un paskatīties uz šo jautājumu visā tā apjomā, ja vispār tas ir iespējams?" "Ja pasaule ir atvērta, ja līdz ar to zinātne ir atvērta, tad tomēr jāpieņem, ka tā var sasniegt attīstības pakāpes, kuras patlaban nevaram iedomāties".¹⁶ It īpaši tas jāsaista par intelektuālā īpašuma tiesībām, kuras ir nepārtrauktā kustībā. Kustība ir saistīta arī ar Civilprocesa likumu, kurš veidojas līdz ar laiku. To pierāda tajā pietiekami bieži izdarītie grozījumi. Grūti atrast kādas citas valsts piemēru, kuru varētu izmantot par pamatu. Francijas un Vācijas civilprocesa likumi tiek grozīti ļoti smagnēji un daudz ilgākā laika posmā. Franči, piemēram, vispār cenšas savu civilprocesa likumu aiztikt pēc iespējas mazāk. Visas procesuālās normas vai iespējamās darbības, kuras kaut kādā veidā ir attiecināmas uz jaunajiem virzieniem likumdošanā, tiek atspoguļotas speciālajos likumos kopā ar materiāltiesiskajām normām. Līdzīga situācija ir vērojama arī Vācijā.

Latvija sākotnēji virzījās pa šādu ceļu – visām tiesību normām, kuras saistītas ar procesu, ir jābūt Civilprocesa likumā. Taču prakse un laiks ir pierādījis, ka tas faktiski nav iespējams. Mūsu pašu nelielā prakse, salīdzinot ar Veco Eiropu, ir pierādījusi, ka visus iespējamus variantus vienā Civilprocesa likumā nav iespējams ierakstīt. Tiek izteikti viedokļi, ka Civilprocesa likums ir nepilnīgs. Tomēr tas darbojas, un uz

¹⁵ Latvija tam pievienojusies no 10.02.1999. // Latvijas Vēstnesis, 1998. 30.dec., Nr.388/399, 72.–73.lpp., sk. arī: http://www.lrpv.lv/dl/pdf/TRIPS_lig.pdf (aplūkots 01.08.2007.) vai: http://www.wto.int/english/docs_e/legal_e/27-trips.pdf.

¹⁶ Poppers K. Nākotne ir atvērta. Tulkojums. – Rīga: izd. Zvaigzne ABC, 37.lpp.

priekšu mēs tomēr virzāties. Te man ir jāpiekrīt Karlam Poperam: "Drošību, pārliecību mēs nekad nevaram sasniegt. Viss, ko varam darīt – paškritiski pārbaudīt mūsu pašu, mūsu darbinātās teorijas, pašiem mēģināt satriekt, atspēkot savas teorijas".¹⁷ Tieši tāpēc mums beidzot ir jāpārdomā jautājums par sistēmu, kura tiktu izmantota, veidojot Civilprocesa likuma normas, nevis izstrādājot tikai atsevišķu "konceptiju" kādai noteiktai situācijai vai konkrētam gadījumam.

Nemot vērā, ka **intelektuālā īpašuma** tiesību veidi ir ļoti atšķirīgi, turpinājumā īsumā mēģināšu apskatīt tās būtiskās pazīmes, kas ietekmē atsevišķu intelektuālā īpašuma veidu īpatnības. Domāju, ka katra intelektuālā īpašuma veida īpatnība ietekmi uz tiesību īpašnieka tiesību aizsardzību atstāj citādākā veidā. Tieši tāpat kā iepriekš minētie mēģinājumi sajaukt materiāltiesiskās normas ar procesuālajām normām, tā arī atsevišķu juristu rakstos Latvijā ir mēģinājums visus intelektuālā īpašuma veidus vai arī daļu no šiem veidiem salikt kopā.

Analizējot aizsardzības jautājumus no procesa skatupunkta, intelektuālo īpašumu varētu iedalīt trīs lielās grupās:

- 1) intelektuālais īpašums, kas tiek aizsargāts reģistrācijas (nav būtiski, kādas reģistrācijas) kārtībā (patenti, domēna vārdi utt.);
- 2) intelektuālais īpašums, kam reģistrācija nav vajadzīga (autora tiesības utt.);
- 3) intelektuālais īpašums, kam ir vajadzīga speciāla kārtība (komercnoslēpums, zinātība utt.).

Lai precīzāk izprastu atšķirības un kādā veidā tās ietekmē apskatāmo jautājumu saistībā ar civilprocesu, jāapskata katra pozīcija atsevišķi.

a) Civilprocess un reģistrācija

Intelektuālā īpašuma aizsardzībā vai tiesībās uz intelektuālo īpašumu, kuras tiek aizsargātas ar reģistrācijas brīdi, būtiskākais aspekts ir pats

¹⁷ Popers K. Nākotne ir atvērta. Tulkojums. – Rīga: izd. Zvaigzne ABC, 44.lpp.

reģistrācijas fakts. No procesuālā viedokļa nav svarīgi, kā un kur tas noticis. Būtiski ir pierādījumi, kurus var izmantot procesā, lai pamatotu reģistrācijas faktu. Tātad tiesai būtu jāraugās, ir notikusi reģistrācija vai nav. Ja prasītājs vai pieteicējs ir iesniedzis pierādījumu par to, ka viņš ir reģistrēts kā intelektuālā īpašuma īpašnieks, nevajag nekādus citus pierādījumus, lai uzsāktu Civilprocesa likumā paredzētās darbības.

b) Process un intelektuālais īpašums bez reģistrācijas

Nedaudz savādāka situācija ir jautājumos, kas saistīti ar tiesībām, kuras rodas ar darba radīšanas brīdi, vai tiesībām attiecībā uz plašo preču zīmju atpazīstamību, vai ģeogrāfiskās izcelsmes norādēm. Katra no šīm situācijām ir atšķirīga, un katrā situācijā ir vajadzīga īpaša pieeja un skaidrojums, runājot par tiesību aizsardzību.

Autora tiesības rodas ar darba radīšanas brīdi. Autoram pietiek ar paziņojumu, ka viņš ir autors. Gadījumā, ja kāds iebilst pret šo apgalvojumu, tad speciālais likums nosaka kārtību, kādā šo izteikto apgalvojumu var apgāzt.

Attiecībā uz plaši pazīstamām preču zīmēm un ģeogrāfiskās izcelsmes norādēm ir nedaudz cita pierādīšanas kārtība, un pieteicēja veicamās darbības diezgan būtiski atšķiras no autortiesību lietām.

Faktiski te tiek runāts par pierādīšanas pienākumu un faktiskajām darbībām, kas jāveic tiesību īpašniekam vai tiesību pārņēmējam. Šo jautājumu varēs atrisināt tikai pēc tam, kad tiks noteikta sistēma, kādā attīstīt civilprocesuālo likumdošanu. Pretējā gadījumā "caurums tiek aizlāpīts tikai uz kādu laiku".

3. Latvijas situācijas īpatnība

Latvijā arī citās tiesību nozarēs atsevišķos gadījumos ir izveidojusies situācija, kad direktīvu nevar precīzi ievērot, jo pastāv situācijas atšķirības. Intelektuālā īpašuma kontekstā es vēlētos norādīt uz vienu no šādām īpatnībām, kuru atbildīgās institūcijas vai nu nevēlas saskatīt, vai arī uzskata, ka viss šajā jautājumā jau ir sakārtots. Tas ir jautājums par NAIS datu bāzi.

Jāsaka godīgi, ka meklējot arhīvos dokumentus par NAIS datu bāzes piederību, man neizdevās atrast dokumentus, kuri pamatotu to, ka NAIS datu bāze piederētu privātai kompānijai. Šis jautājums ir nesakārtots, jo atbilstoši dokumentiem valsts pagājušā gadsimta deviņdesmitajos

gados veica pasūtījumu par datu bāzes izveidi. Saskaņā ar Autortiesību likuma¹⁸ normām īpašuma tiesības uz pasūtījuma darbu pēc tam, kad tas tiek izgatavots un tiek pieņemts, pāriet pasūtītājam, šajā gadījumā – Latvijas valstij. Lai varētu darbināt noteiktu datu bāzi, ir nepieciešama programmatūra. Šo programmatūru izstrādāja privāta firma. Datu bāze un programmatūra ir divi intelektuālā īpašuma veidi. Informāciju datu bāzē ievadīja un arī tagad turpina ievadīt valsts aparātā strādājošas personas. Faktiski datu bāzes izveidošanā un arī turpmākā pilnveidošanā Latvijas valsts, kā rāda dokumenti, iegulda lielus līdzekļus un cilvēk-resursus. Faktiski NAIS datu bāze pieder Latvijas valstij un šobrīd privātā kompānija to tikai apsaimnieko vai, precīzāk runājot – uztur (apkalpo). Tas tiek arī norādīts oficiālajā izdevumā "Likums un Tiesības". Latvijas Universitātes doktorante un bijusī Tieslietu ministrijas darbiniece Kristīne Jarinovska norāda: "(...) Ievērojot to, ka Tieslietu ministrija nodrošina NAIS ar saturu, ievadot tajā normatīvos aktus, konsolidējot, sistematizējot un ievadot aktuālo informāciju par normatīvajiem aktiem, par to pretim saņemdamā tikai tiesības sev un daudzām citām valsts iestādēm izmantot NAIS pārlūka programmu bez maksas (...)"¹⁹ Par šo jautājumu ir jārunā, lai parādītu, ka, nesakārtojot pamatjautājumus saistībā ar intelektuālā īpašuma aizsardzības kārtību, Latvijai nākotnē būs ļoti grūti ievērot Eiropas Savienībā pieņemtos normatīvos aktus. Tas saistīts arī ar to, lai parādītu, ka ir tādas direktīvas, kuras ES tiek pieņemtas, tās nesaistot ar intelektuālo īpašumu. Taču Latvijā izveidotajā sistēmā, atsevišķos intelektuālā īpašuma jautājumos, konkrētā direktīva vistiešākā veidā skar intelektuālā īpašuma aizsardzības jautājumus. Runa ir par Ministru kabineta 2007.gada 22.maija noteikumiem Nr.338 "Kārtība, kādā tiek piešķirtas ekskluzīvas tiesības informācijas atkalizmantošanai un publiskota informācija par šādu tiesību piešķiršanu",²⁰ kas pieņemti, ievērojot Eiropas Parlamenta un Padomes 2003.gada 17.novembra Direktīvu 2003/98/EK par valsts

¹⁸ Autortiesību likums: 2000.gada 6.aprīļa likums (spēkā no 11.05.2000.) // Ziņotājs, 2000, Nr.11 (grozījumi: Ziņotājs, 2003, Nr.8; 2004, Nr.10; 2007, Nr.6).

¹⁹ Jarinovska K. Publiskās informācijas pieejamības principi un prakse (II) // Likums un Tiesības, 2007, 9.sējums, Nr.2(90), 39.lpp.

²⁰ Ziņotājs, 2007, Nr.14.

sektora informācijas atkalizmantošanu.²¹ Neskatoties uz direktīvā norādīto, ka tā neskar intelektuālā īpašuma tiesības, Latvijā pieņemtie noteikumi gan NAIS datu bāzes gadījumā, gan arī atsevišķos citos gadījumos vistiešāk skar intelektuālā īpašuma tiesības, jo tās patiešām nav sakārtotas. Nav saprotams, kāpēc līdz šim neviens nav interesējies, kāpēc valsts institūciju darbinieki ievada likumus un normatīvos aktus datu bāzē un iegulda darbu, laiku un valsts tērē līdzekļus datu bāzes veidošanā, bet intelektuālā īpašuma tiesības uz datu bāzi tiek piedēvētas privātai kompānijai. Atbildīgās institūcijas, kuras gatavo konkrētus projektus, ne vienmēr iedziļinās kopējā sistēmā. Pamatā uz priekšu tiek virzīti projekti šaurā virzienā. Apkopojot teikto, jāsecina, ka izvirzītais jautājums nav vienkāršs, taču tas ir jārisina, lai pēc pāris gadiem mēs atkal neatgrieztos pie tās pašas problēmas.

4. Objektīvā patiesība intelektuālā īpašuma lietās

Likuma "Par tiesu varu" 17.panta²² pirmajā daļā rakstīts: "Tiesas pienākums, izskatot jebkuru lietu, ir noskaidrot objektīvo patiesību." Šis ir būtisks jautājums attiecībā uz **intelektuālā īpašuma** aizsardzības jautājumiem Latvijas tiesību sistēmā. No likumiem redzams, ka LR Patentu valdes lēmumus skata administratīvā procesa kārtībā, tātad – ievērojot objektīvās patiesības noskaidrošanu. Tā tas tiek darīts, kaut arī LR patentu valdes pieņemtie lēmumi attiecas uz **intelektuālā īpašuma tiesību** piederību. Faktiski strīds ir par tiesību esību vai neesību. Šajā strīdā tiek noskaidrota objektīvā patiesība. Krimināltiesībās **intelektuālā īpašuma** jautājumi ir atzīti par īpašu lietu kategoriju un attiecībā uz **intelektuālā īpašuma** aizsardzību tiek piemērots legālās prezumpcijas²³ institūts, kas atspoguļojas Kriminālprocesa likuma 125.pantā.

²¹ OV L 345, 31.12.2003., 90.–96.lpp., sk. arī: <http://www.eur-lex.europa.eu>.

²² Ziņotājs, 1993, Nr.1.

²³ "Fakta legālā prezumpcija iejaucas ļoti svarīgā procesā, kurš visbiežāk arī izšķir – tiks persona atzīta par vainīgu vai ne. Tas ir pierādīšanas process. Fakta legālā prezumpcija nosaka, ka krimināllietas izskatīšanā svarīgi apstākļi ir uzskatāmi par pierādītiem, ja vien netiek pierādīts pretējais", sk.: Vainovskis M., Cīrule D. Legālās prezumpcijas institūts jaunajā Kriminālprocesa likumā. Aktuālie problēmjautājumi. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, Latvijas Zvērinātu advokātu padome, 2006, 12.lpp.

Saskaņā ar Kriminālprocesa likumu²⁴ un Administratīvā procesa likumu²⁵ Latvijas valsts ir atzinusi, ka **intelektuālā īpašuma tiesības** ir īpaša īpašuma tiesību kategorija, kurai ir vajadzīga īpaša aizsardzība. Tas gan pagaidām pilnībā netiek attiecināts uz Civilprocesa likumu.

Rūpīgi iepazīstoties ar likumu, redzams, kā jau iepriekš minēju, ka Civilprocesa likumā ir izņēmumi attiecībā uz atsevišķu lietu kategorijām. Tas norāda tikai uz to: ja valsts vienreiz ir atzinusi, ka **intelektuālais īpašums** ir īpaša lietu kategorija, tad tas varētu atspoguļoties arī civilprocesuālajā likumdošanā, kur **intelektuālā īpašuma** lietas iegūtu šo īpašo statusu.

Kārtība, risinot šo jautājumu, varētu būt šāda:

1. Tiek noteikta (izdiskutēta) sistēma, kādā turpmāk tiks veidots un attīstīts Civilprocesa likums kopumā.
2. Izlemjot pirmo jautājumu un panākot vienošanos, tiek gatavoti priekšlikumi par atsevišķu likumu vai Civilprocesa likuma grozījumu izstrādāšanu jautājumā par **intelektuālā īpašuma** lietu kategorijām.

Nobeigums

Nemot vērā pieredzi, kas gūta, dažādas darba grupās izstrādājot koncepcijas un konkrētas likuma normas, lai sakārtotu Civilprocesa likumu attiecībā uz **intelektuālo īpašumu**, visiem kopā jānonāk pie kopsaucēja: kādu Civilprocesa likumu mēs vēlamies?

Ir divas iespējas – saraustīts un grūti izprotams likums, kas dod iespēju civilprocesuālās normas dažādi interpretēt un piemērot, vai arī otra iespēja – noteikta vispārēja struktūra, kas saprotama visiem Civilprocesa likuma normu piemērotājiem, ar precīzi norādītiem izņēmumiem no vispārīgā principa.

²⁴ Kriminālprocesa likums: 2005.gada 21.aprīļa likums (spēkā no 01.10.2005.) // Ziņotājs, 2005, Nr.11 (grozījumi: Ziņotājs, 2005, Nr.20; 2006, Nr.4; 2007, Nr.3, Nr.13), konsolidēto tekstu sk. arī: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=107820&mode=DOC> (aplūkots 02.08.2007.).

²⁵ Administratīvā procesa likums: 2001.gada 25.oktobra likums (spēkā no 01.02.2004.) // Ziņotājs, 2001, Nr.23 (grozījumi: Ziņotājs, 2003, Nr.14; 2004, Nr.4; 2006, Nr.24).

Izmantotie avoti

Tiesību akti

Starptautiskie līgumi

Līgums par ar tirdzniecību saistītajām intelektuālā īpašuma tiesībām (ieskaitot kontrafaktīvu preču tirdzniecību (TRIPS, noslēgts 1995.g.; Latvija tam pievienojusies no 10.02.1999. // Latvijas Vēstnesis, 1998. 30.dec., Nr.388/399, 72.–73.lpp.), sk. arī:

http://www.lrpv.lv/dl/pdf/TRIPS_lig.pdf (aplūkots 01.08.2007.) vai:
http://www.wto.int/english/docs_e/legal_e/27-trips.pdf.

Eiropas Savienības tiesību akti

Direktīvas

Eiropas Parlamenta un Padomes 2003.gada 17.novembra Direktīva 2003/98/EK par valsts sektora informācijas atkalizmantošanu // OV L 345, 31.12.2003., 90.–96.lpp., sk. arī: <http://www.eur-lex.europa.eu>.

Eiropas Parlamenta un Padomes 2004.gada 29.aprīļa Direktīva 2004/48/EK par intelektuālā īpašuma tiesību piemērošanu (Dokuments attiecas uz EEZ) // OV L 157, 30.04.2004, 45.–86.lpp., sk. arī: <http://www.eur-lex.europa.eu>.

Citi dokumenti

Komisijas paziņojums attiecībā uz Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas 2004/48/EK par intelektuālā īpašuma tiesību piemērošanu 2.pantu (2005/295/EK) // OV L 94, 13.04.2005., 37.–37.lpp., sk. arī: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32005C0295:LV:HTML> (aplūkots 30.07.2007.) .

Latvijas Republikas tiesību akti

Latvijas Republikas likumi

Administratīvā procesa likums: 2001.gada 25.oktobra likums (spēkā no 01.02.2004.) // Ziņotājs, 2001, Nr.23 (grozījumi: Ziņotājs, 2003, Nr.14; 2004, Nr.4; 2006, Nr.24).

Autortiesību likums: 2000.gada 6.aprīļa likums (spēkā no 11.05.2000.) // Ziņotājs, 2000, Nr.11 (grozījumi: Ziņotājs, 2003, Nr.8; 2004, Nr.10; 2007, Nr.6).

Civilprocesa likums: 1998.gada 14.oktobra likums (spēkā no 01.03.1999.) // Ziņotājs, 1998, Nr.23 (grozījumi: Ziņotājs, 2001, Nr.15; 2002, Nr.24; 2003, Nr.15; Latvijas Vēstnesis, 2003. 1.jūl., Nr.97; 2003. 7.nov., Nr.157; Ziņotājs, 2004, Nr.6, Nr.10, Nr.14, Nr.20; 2005, Nr.7, Nr.14; 2006, Nr.1, Nr.13, Nr.20, Nr.24; 2007, Nr.3; Latvijas Vēstnesis, 2007. 22.nov., Nr.188).

Darba likums: 2001.gada 20.jūnija likums (spēkā no 01.06.2002.) // Ziņotājs, 2001, Nr.15 (grozījumi: Ziņotājs, 2003, Nr.2; 2004, Nr.5, Nr.10; 2005, Nr.12, Nr.22; 2006, Nr.21).

Grozījumi Civilprocesa likumā: 2006.gada 14.decembra likums (spēkā no 01.03.2007.) // Ziņotājs, 2007, Nr.3.

Kriminālprocesa likums: 2005.gada 21.aprīļa likums (spēkā no 01.10.2005.) // Ziņotājs, 2005, Nr.11 (grozījumi: Ziņotājs, 2005, Nr.20; 2006, Nr.4; 2007, Nr.3, Nr.13), konsolidēto tekstu sk. arī: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=107820&mode=DOC> (aplūkots 02.08.2007.).

Par tiesu varu: 1992.gada 15.decembra likums (spēkā no 01.01.1993.) // Ziņotājs, 1993., Nr.1 (grozījumi: Ziņotājs, 1994, Nr.13; 1995, Nr.10, Nr.22; 1996, Nr.3, Nr.13; 1997, Nr.5, Nr.21; 1998, Nr.22, Nr.23; 1999, Nr.23; 2001, Nr.24; 2002, Nr.23; 2003, Nr.14; 2004, Nr.2; Latvijas Vēstnesis, 2004. 9.nov., Nr.177; Ziņotājs, 2005, Nr.8, Nr.20; 2006, Nr.7, Nr.24; Latvijas Vēstnesis, 2007. 22.nov., Nr.188).

Ministru kabineta noteikumi

Kārtība, kādā tiek piešķirtas ekskluzīvas tiesības informācijas atkalizmantošanai un publiskota informācija par šādu tiesību piešķiršanu: Ministru kabineta 2007.gada 22.maija noteikumi Nr.338 // Ziņotājs, 2007, Nr.14.

Literatūra

Civilprocesa likuma komentāri. Trešais papildinātais izdevums. Autoru kolektīvs. Prof. K.Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006.

Intelektuālais īpašums kā kvalitatīvas attīstības avots. – Rīga: LR Patentu valde, Latvijas tirdzniecības un rūpniecības kamera, Pasaules intelektuālā īpašuma organizācija, 2002.

Jarinovska K. Publiskās informācijas pieejamības principi un prakse (II) // Likums un Tiesības, 2007, 9.sējums, Nr.2(90).

Koncepcija "Par grozījumiem tiesību aktos intelektuālā īpašuma aizsardzības jautājumos":

http://www.tm.gov.lv/lv/documents/TM_220703_Konc_par_grozij_TA_intelekt_ipasuma_aizsardz_jaut.doc (aplūkots 01.08.2007.).

Latviešu literārās valodas vārdnīca. 4.sējums. – Rīga: izdevniecība Zinātne, 1980.

Latviešu literārās valodas vārdnīca. 8.sējums – Rīga: izdevniecība Zinātne, 1996.

Popers K. Nākotne ir atvērta. Tulkojums. – Rīga: izd. Zvaigzne ABC.

Viļuma I. "Intelektuālā īpašuma tiesību civiltiesiskā realizācija"// Jurista Vārds, 2007, Nr.21(474).

Vainovskis M., Cīrule D. Legālās prezumpcijas institūts jaunajā Kriminālprocesa likumā. Aktuālie problēmjautājumi. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, Latvijas Zvērinātu advokātu padome, 2006.